

Засновник:

Науково-дослідний центр
індустріальних проблем
розвитку НАН України

**Журнал внесено
до Переліку наукових фахових видань
в Україні в галузі економічних наук**
(Постанова президії ВАК України
№ 1/05/5 від 31.05.2011 р.)

Виходить 1 раз на квартал
Видається з III кварталу 2009 р.
Свідоцтво про реєстрацію:
серія КВ № 15196-3768Р від 30.04.2009 р.

РЕДАКЦІЯ:

Головний редактор:
доктор економічних наук, професор
Кизим М. О.

Випускаючий редактор:
доктор економічних наук, доцент
Хаустова В. Є.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Алексєєв І. В., доктор економічних наук,
професор (м. Львів, Україна)

Амосов О. Ю., доктор економічних наук,
професор (м. Харків, Україна)

Благун І. С., доктор економічних наук,
професор (м. Івано-Франківськ, Україна)

Булєєв І. П., доктор економічних наук,
професор (м. Донецьк, Україна)

Буссе Ральф Андреас, доктор філософії
(м. Галле, Німеччина)

Гечбаія Б. Н., доктор економічних наук,
професор (м. Батумі, Грузія)

Жерар, Рассел Дж., доктор філософії
(м. Лондон, Велика Британія)

Іванов Ю. Б., доктор економічних наук,
професор (м. Харків, Україна)

Ковальчук К. Ф., доктор економічних наук,
професор (м. Дніпропетровськ, Україна)

Майбуров І. А., доктор економічних наук,
професор (м. Єкатеринбург, Росія)

Орлов П. А., доктор економічних наук,
професор (м. Харків, Україна)

Раєвнева О. В., доктор економічних наук,
професор (м. Харків, Україна)

Татаркін О. І., доктор економічних наук,
професор, академік РАН (м. Єкатеринбург,
Росія)

Христиановський В. В., доктор економічних
наук, професор (м. Донецьк, Україна)

Шоша Жан-Юг, доктор філософії (економіка)
(м. Ліон, Франція)

Видавець:

ФОП Лібуркіна Л. М.

*Журнал реферується у загальнодержавній
реферативній базі даних «Україніка наукова»
та в українському реферативному
журналі «Джерело»*

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ

**ПРОБЛЕМЫ ЭКОНОМИКИ • THE PROBLEMS OF ECONOMY
№ 2 '2016**

Журнал «ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ» представлено у наукометричних
базах даних, репозиторіях та пошукових системах:

- Ulrichsweb Global Serials Directory (США)
- Research Papers in Economics (США)
- Російський індекс наукового цитування (Росія)
- Index Copernicus (Польща)
- Directory of Open Access Journals
- EBSCOhost (США)
- CiteFactor (США)
- Academic Journals Database (Швейцарія)
- Scientific Indexing Services
- Advanced Science Index
- Open Academic Journals Index
- GetInfo (Німеччина)
- BASE (Німеччина)
- OpenAIRE (Європейський Союз)
- WorldCat
- SUNCAT Union Catalogue (Велика Британія)
- Соціонет (Росія)
- J-Gate (Індія)
- Академія Google (США)
- Research Bible (Японія)
- Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (Україна)

ЗМІСТ**СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ****Довгаль О. А., Таран А. Ю.**

Теоретичні аспекти технологічного лідерства
національних економік..... 5

Отенко І. П.

Економічна стійкість у галузі міжнародного бізнесу:
особливості, методи та підходи 13

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ**Винятинська Л. В.**

Статистичний аналіз та оцінка рівня
платоспроможності лісових господарств 19

Ізмайлов Я. О.

Активізація інвестиційно-інноваційного розвитку
економіки України через удосконалення
бухгалтерського обліку й аналізу іноземних інвестицій 26

Кизим М. О., Салашенко Т. І., Борщ Л. М.

Перспективи зміцнення енергетичної безпеки України
шляхом розвитку нетрадиційного газовидобутку 34

Ревак І. О., Охримович М. М.

Активізація інвестиційної діяльності у сфері
культури як один із критеріїв забезпечення
інвестиційної безпеки України 44

Слава С. С., Гапак Н. М.

Організаційно-функціональна основа економічного
розвитку громад та особливості її потенційної динаміки
в умовах децентралізації влади 50

Чечетова-Терашвілі Т. М., Удовенко А. О., Лосева О. Г.

Нова методика проведення аналізу регуляторного впливу
нормативно-правового акту: за і проти 58

Ярошенко І. В., Семигуліна І. Б. Реалізація реформи децентралізації в Україні: актуальні питання модернізації системи публічного управління.....	67
РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА	
Данько Н. І., Довгаль Г. В. Брендинг міста Харкова як туристичної дестинації	74
Козирєва О. В. Аналіз теоретичних підходів до визначення факторів економічного зростання регіонів	80
ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ	
Бондаренко С. А. Концептуальні засади інноваційного розвитку в системі управління підприємством.....	90
Кузьмін О. Є., Дідик А. М. Стан застосування соціально-економічних важелів для забезпечення полівекторного розвитку промислових підприємств в Україні.....	102
Пономаренко Т. В. Безкомпромісність стійкого стану підприємства: реальність чи утопія?.....	110
Семчук Ж. В. Інструментарій соціально-економічного розвитку освітніх послуг підприємств в умовах підвищеного ризиків в системі забезпечення вищої якості життя.....	117
Скриньковський Р. М., Костюк Н. Р., Коваль Н. М., Галелюк М. М. Діагностика транспортної діяльності як складової логістичної системи підприємства	123
Шарко М. В., Алексеєв А. В., Кокіна Л. А. Роль аутсорсингу й інжинірингу в підвищенні конкурентоспроможності переробних підприємств	129
Шульгіна Л. М., Барчик Р., Клісінський Я. Роль компетенцій персоналу в інноваційній діяльності підприємства	136
ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ	
Мірясов Ю. О. Реальний капітал: комплементарність і структурні характеристики	141
ФІНАНСИ ТА БАНКІВСЬКА СПРАВА	
Ломейко Ю. А. Державний фінансовий контроль в Україні: напрями вдосконалення його організації та оцінювання	148
Портна О. В. Державна політика модернізації сукупного фінансового потенціалу України	161
Рогач Ф. І. Про світову та регіональні валюти	167
СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА, ПОЛІТИКА ТА ДЕМОГРАФІЯ	
Оганезова А. В. Соціальна відповідальність роботодавців як основа збереження здоров'я працюючого населення	173

ЕКОНОМІЧНА СТАТИСТИКА.
БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ТА АУДИТ

Маренич Т. Г. Обґрунтована попередня облікова оцінка як невід'ємна складова облікової політики підприємства	179
---	-----

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ
ТА МОДЕЛІ В ЕКОНОМІЦІ

Сергієнко О. А., Голофасєва І. П., Татар М. С. Теорія катастроф як концептуально-методологічна основа оцінки нестійкості розвитку соціально-економічних систем.....	184
---	-----

Стрижиченко К. А.

Циклічність розвитку економіки України в контексті її політико-правових трансформацій	194
---	-----

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 61002, Харків,
пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх
Тел./факс: (057) 705-02-67, e-mail: red.poe@mail.ru

АДРЕСА ВИГОТІВНИКА:

Україна, 61145, Харків,
вул. Космічна, 26,
тел. / факс (057) 701-0-701

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
НДЦ ІПР НАН України № 5 від 20.05.2016 р.
Здано в набір 23.05.2016 р.
Підписано до друку 25.05.2016 р.
Формат 60 x 84/8.
Друк різнографічний.
Ум. друк. аркушів 23,25 . Обл.-вид. 29,29.
Надруковано у ТОВ «Золоті сторінки»
Замовлення № . Наклад 100 прим.

СОДЕРЖАНИЕ

МИРОВАЯ ЭКОНОМИКА И МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

Довгаль Е. А., Таран А. Ю.

Теоретические аспекты технологического лидерства национальных экономик 5

Отенко И. П.

Экономическая устойчивость в области международного бизнеса: особенности, методы и подходы..... 13

ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫМ ХОЗЯЙСТВОМ

Винятинская Л. В.

Статистический анализ и оценка уровня платежеспособности лесных хозяйств..... 19

Измайлов Я. А.

Активизация инвестиционно-инновационного развития экономики Украины путем совершенствования бухгалтерского учета и анализа иностранных инвестиций 26

Кизим Н. А., Салашенко Т. И., Борщ Л. М.

Перспективы укрепления энергетической безопасности Украины путем развития нетрадиционной газодобычи..... 34

Ревак И. А., Охримович М. М.

Активизация инвестиционной деятельности в сфере культуры как один из критериев обеспечения инвестиционной безопасности Украины 44

Слава С. С., Гапак Н. М.

Организационно-функциональная основа экономического развития общества и особенности её потенциальной динамики в условиях децентрализации власти 50

Чечетова-Терашвили Т. М.,

Удовенко А. А., Лосева О. Г.
Новая методика проведения анализа регуляторного воздействия нормативно-правового акта: за и против 58

Ярошенко И. В., Семигулина И. Б.

Реализация реформы децентрализации в Украине: актуальные вопросы модернизации системы публичного управления 67

РЕГИОНАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА

Данько Н. И., Довгаль Г. В.

Брендинг города Харькова как туристической дестинации 74

Козырева Е. В.

Анализ теоретических подходов к определению факторов экономического роста регионов 80

ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ ПРЕДПРИЯТИЯМИ

Бондаренко С. А.

Концептуальные основы инновационного развития в системе управления предприятием..... 90

Кузьмин О. Е., Дидык А. Н.

Состояние применения социально-экономических рычагов для обеспечения поливекторного развития промышленных предприятий в Украине 102

Пономаренко Т. В.

Бескомпромиссность устойчивого состояния предприятия: реальность или утопия? 110

Семчук Ж. В.

Инструментарий социально-экономического развития образовательных услуг предприятий в условиях повышенного риска в системе обеспечения высокого качества жизни..... 117

Скрыньковский Р. Н., Костюк Н. Р., Коваль Н. М., Галелюк Н. М.

Диагностика транспортной деятельности как составляющей логистической системы предприятия 123

Шарко М. В., Алексеев А. В., Кокина Л. А.

Роль аутсорсинга и инжиниринга в повышении конкурентоспособности перерабатывающих предприятий 129

Шульгина Л. М., Барчик Р., Клисиньский Я.

Роль компетенций персонала в инновационной деятельности предприятия 136

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ

Мирясов Ю. А.

Реальный капитал: комплементарность и структурные характеристики 141

ФИНАНСЫ И БАНКОВСКОЕ ДЕЛО

Ломейко Ю. А.

Государственный финансовый контроль в Украине: направления усовершенствования его организации и оценивания 148

Портная О. В.

Государственная политика модернизации совокупного финансового потенциала Украины 161

Рогач Ф. И.

О мировой и региональных валютах 167

СОЦИАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА, ПОЛИТИКА И ДЕМОГРАФИЯ

Оганезова А. В.

Социальная ответственность работодателей как основа сохранения здоровья работающего населения 173

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СТАТИСТИКА, БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ И АУДИТ

Маренич Т. Г.

Обоснованная предварительная учетная оценка как неотъемлемая составляющая учетной политики предприятия..... 179

МАТЕМАТИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ И МОДЕЛИ В ЭКОНОМИКЕ

Сергиенко Е. А., Голофаева И. П., Татар М. С.

Теория катастроф как концептуально-методологическая основа оценки неустойчивости развития социально-экономических систем 184

Стрижиченко К. А.

Цикличность развития экономики Украины в контексте ее политико-правовых трансформаций 194

CONTENTS

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL RELATIONS

Dovgal E. A., Taran A. Yu.

Theoretical Aspects of the Technological
Leadership of National Economies 5

Otenko I. P.

Economic Sustainability in International Business:
Peculiarities, Methods and Approaches 13

ECONOMICS AND NATIONAL ECONOMY MANAGEMENT

Vyniatynska L. V.

The Statistical Analysis and Assessment
of the Solvency of Forest Enterprises 19

Izmaylov Ya. O.

Activation of Investment and Innovation
Development of Ukraine's Economy
by Improving the Accounting and Analysis
of Foreign Investments 26

Kyzym M. O., Salashenko T. I., Borshch L. M.

Prospects for Strengthening the Security
of Ukraine's Energy Supply through Development
of Unconventional Natural Gas Production 34

Revak I. O., Ohrymovych M. M.

Activation of Investment Activity in the Culture
Sphere as One of the Criteria for Ensuring
the Investment Security of Ukraine 44

Slava S. S., Hapak N. M.

The Organizational and Functional Basis
of Economic Development of Society
and Peculiarities of its Potential Dynamics
under Conditions of Decentralization of Power 50

Chechetova-Terashvili T. M.,

Udovenko A. A., Loseva O. H.
The New Methodology for Analyzing
the Regulatory Impact of a Legal Act:
Pros and Cons 58

Yaroshenko I. V., Semigulina I. B.

Implementation of the Decentralization Reform
in Ukraine: Current Issues of Public
Administration Modernization 67

REGIONAL ECONOMY

Danko N. I., Dovhal G. V.

The Branding of Kharkov City
as a Tourist Destination 74

Kosyrieva O. V.

The analysis of theoretical approaches
to identification of factors of regional
economic growth 80

ECONOMICS AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Bondarenko S. A.

The Conceptual Framework of Innovation
Development in the Enterprise
Management System 90

Kuzmin O. Ye., Didyk A. M.

The State of Applying Socio-Economic
Levers for Ensuring the Polyvector
Development of Industrial Enterprises in Ukraine 102

Ponomarenko T. V.

The Uncompromising Nature of a Stable State
of the Enterprise: Reality or Utopia? 110

Semchuk Zh. V.

Instruments of Socio-Economic Development
of Enterprise Educational Services under Conditions
of an Increased Risk in the System
of Ensuring a High Quality of Life 117

Skrynkovskyy R. M., Kostyuk N. R., Koval N. M., Haleliuk M. M.

Diagnosis of Transport Activity as a Component
of the Enterprise Logistical System 123

Sharko M. V., Alekseyev A. V., Kokina L. A.

The Role of Outsourcing and Engineering
in Increasing Competitiveness of Processing
Enterprises 129

Shulgina L. M., Barchik R., Klisinski J.

The Role of Personnel Competencies
in the Enterprise Innovative Activity 136

ECONOMIC THEORY

Miriasov I. O.

Real Capital: Complementarity
and Structural Characteristics 141

FINANCE AND BANKING

Lomeiko Yu. A.

The State Financial Control in Ukraine:
Directions of Improvement of its
Organization and Evaluation 148

Portna O. V.

The State Policy on Modernization of the Aggregate
Financial Potential of Ukraine 161

Rohach F. I.

On the World and Regional Currencies 167

SOCIAL ECONOMY, POLICY AND DEMOGRAPHY

Oganezova G. V.

Social Responsibility of Employers as a Basis
for Preservation of Health of the Working
Population 173

ECONOMIC STATISTICS, ACCOUNTING AND AUDIT

Marenych T. H.

A Justified Initial Accounting Estimate
as an Integral Part of the Enterprise
Accounting Policy 179

MATHEMATICAL METHODS AND MODELS IN ECONOMY

Sergienko O. A., Golofaieva I. P., Tatar M. S.

The Catastrophe Theory as a Conceptual
and Methodological Basis for Assessing
the Stability of Socio-Economic Systems 184

Stryzhychenko K. A.

Cyclicity of Economic Development
of Ukraine in the Context of its Political
and Legal Transformations 194

СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.977

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ЛІДЕРСТВА НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК

© 2016 ДОВГАЛЬ О. А., ТАРАН А. Ю.

УДК 339.977

Довгаль О. А., Таран А. Ю.

Теоретичні аспекти технологічного лідерства національних економік

Розглянуто основні теоретичні підходи до формування та визначення сутності технологічного лідерства національних економік. Глобальність фактора технологічного розвитку на сьогодні виступає основним двигуном розвитку економік більшості країн світу. Під час технологічного розвитку відбуваються зміни і вдосконалення всіх елементів продуктивних сил, з'являються інновації або нововведення. Розглянуто різні підходи до визначення сутності технологічного лідерства, проаналізовано етапи його становлення, теоретичні концепції різних наукових шкіл щодо впливу фактора технологічного розвитку на загальноекономічні процеси національних економік. Узагальнено характеристики технологічних укладів і виявлено їх вплив на формування технологічного лідерства країн світу. Розглянуто основні підходи до визначення технологічного лідерства різних країн на основі розрахунку міжнародних індексів. Перспективами подальшого дослідження з цієї проблематики є комплексне дослідження детермінант, що відображають технологічне лідерство і дають загальну оцінку якісних особливостей формування його складових.

Ключові слова: технологічне лідерство, технологічний уклад, індекс розвитку, національна економіка.

Табл.: 1. **Бібл.:** 20.

Довгаль Олена Андріївна – доктор економічних наук, професор, професор, кафедра міжнародних економічних відносин, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: e.a.dovgal@gmail.com

Таран Антон Юрійович – аспірант, кафедра міжнародних економічних відносин, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: anton_taran6886@mail.ru

УДК 339.977

UDC 339.977

Довгаль Е. А., Таран А. Ю. Теоретические аспекты технологического лидерства национальных экономик

Рассмотрены основные теоретические подходы к формированию и определению сущности технологического лидерства национальных экономик. Глобальность фактора технологического развития на сегодняшний день выступает основным двигателем развития экономик большинства стран мира. В результате технологического развития происходят изменения и совершенствование всех элементов производительных сил, появляются инновации или нововведения. Рассмотрены различные подходы к определению сущности технологического лидерства, проанализированы этапы его становления, теоретические концепции различных научных школ относительно влияния фактора технологического развития на общеэкономические процессы национальных экономик. Обобщены характеристики технологических укладов и выявлено их влияние на формирование технологического лидерства стран мира. Рассмотрены основные подходы к определению технологического лидерства различных стран на основе расчета международных индексов. Перспективами дальнейшего исследования по данной проблематике является комплексное исследование детерминант, отражающих технологическое лидерство и дающих общую оценку качественных особенностей формирования его составляющих.

Ключевые слова: технологическое лидерство, технологический уклад, индекс развития, национальная экономика.

Табл.: 1. **Библ.:** 20.

Довгаль Елена Андреевна – доктор экономических наук, профессор, профессор, кафедра международных экономических отношений, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: e.a.dovgal@gmail.com

Dovgal E. A., Taran A. Yu. Theoretical Aspects of the Technological Leadership of National Economies

The main theoretical approaches to forming and defining the essence of the technological leadership of national economies have been considered. At present the global nature of the technological development factor is the main engine of development of economies in most world countries. Changes and improvement of all the elements of productive forces occur and innovations or new developments appear as a result of technological development. Different approaches to defining the essence of the technological leadership have been considered, the stages of its development, theoretical concepts of different scientific schools regarding the impact of the factor of technological development on the overall economic process of national economies have been analyzed. Characteristics of technological modes have been summarized and their influence on the formation of the technological leadership of the world countries has been revealed. The main approaches to identifying the technological leadership of various countries on the basis of calculation of international indices have been considered. The prospect for further research of the problem is a comprehensive study of determinants that reflect the technological leadership and give a general assessment of qualitative characteristics of the formation of its components.

Keywords: technological leadership, technological mode, development index, national economy.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 20.

Dovgal Elena A. – Doctor of Science (Economics), Professor, Professor, Department of International Economic Relations, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: e.a.dovgal@gmail.com

Таран Антон Юрьевич – аспірант, кафедра міжнародних економічних відносин, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: anton_taran6886@mail.ru

Taran Anton Yu. – Postgraduate Student, Department of International Economic Relations, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: anton_taran6886@mail.ru

Вступ. Сучасна стадія розвитку глобалізаційних процесів характеризується посиленням диспропорцій, нерівномірністю, асинхронністю економічного розвитку національних економік. Спостерігається посилення дивергенції в економічному розвитку між країнами-лідерами й аутсайдерами. Проблеми нерівності на міжнародному рівні актуалізують відмінності національних економічних моделей у забезпеченні лідерства за основними макроекономічними показниками, в тому числі технологічного розвитку. Зародження нового шостого технологічного укладу сприяє підвищенню важливості технологічного лідерства і зумовлює можливу зміну статусу лідера для багатьох країн.

Глобальність фактора технологічного розвитку на сьогодні виступає основним двигуном економік більшості країн світу. Під час технологічного розвитку відбуваються зміни та вдосконалення всіх елементів продуктивних сил, з'являються інновації або нововведення на підприємствах багатьох країн світу. Науково-технічний потенціал і перспективи технологічного розвитку поряд із природними і трудовими ресурсами формують основу ефективності національної економіки у світі. Процеси формування доходів і економічне зростання у глобальній економіці визначається рівнем технологічного лідерства країни, що і визначає актуальність теми дослідження.

Розвитку методології дослідження технологічного лідерства держав присвячені наукові праці багатьох учених, як зарубіжних (А. Антипин, Д. Брезніц, Д. Ворш, П. Драгос, Дж. Као, Р. Ко, М. Портер) [1–7], так і вітчизняних (О. Білорус, Д. Лук'яненко, А. Поручник, Є. Савельєв, Ю. Пахомов, В. Трофімова, С. Юрій) [8–12].

Проведений аналіз дозволив виявити розходження в підходах до дослідження цієї проблематики. Так, більшість зарубіжних учених глобальні економічні процеси та розвиток окремих національних економік аналізують з точки зору країн-лідерів, тоді як більшість вітчизняних авторів приділяють увагу пошуку шляхів досягнення економічного успіху на основі дослідження стратегій розвитку країн-лідерів та їх адаптації для умов країн, що розвиваються, і не мають технологічних переваг.

Метою статті є аналіз основних теоретичних підходів до формування та утримання технологічного лідерства національних економік у сучасному світі.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи історичні аспекти зародження і формування моделей технологічного лідерства, треба зазначити, що формування однієї з перших моделей відбулося у XVIII ст. у Великій Британії під час технологічної і промислової революції, яка дала змогу досягти їй світового лідерства за рахунок економічної ефективності виробництва. У XIX ст. пальму першості з питань світового технологічного лідерства перехопила Німеччина, ставши країною з найкращою моделлю технологічного розвитку. На початку XX ст. спостерігався іс-

тотний стрибок у досягненнях сфери науки і технології, що привів до розвитку матеріально-технічної військової бази, яка заклала основу формування мілітаризаційної технологічної моделі, яка була притаманна економічному розвитку європейських країн. Перша та друга світові війни призвели до втрати лідируючих позицій європейських країн (зокрема Німеччини) в економічному розвитку за рахунок виснаження людських і скорочення матеріальних ресурсів. У цей період формується база технологічного лідерства США за рахунок імміграції інтелектуального капіталу, розширення експортного потенціалу за рахунок розвитку виробничої бази. Розвинені за роки другої світової війни канали поставок та процеси накопичення капіталу стають основою розгортання транснаціонального бізнесу у світі. Наприкінці XX – початку XXI ст. центр ваги технологічного лідерства починає зміщуватися в бік країн Сходу. Так, свої позиції зміцнює Японія, Південна Корея, Китай, Індія, країни південно-східної Азії.

Аналіз механізмів формування і збереження світового технологічного лідерства потребує аналізу фундаментальних теорій, які визначили фактори, що забезпечують світове лідерство країн. Так, на наш погляд, необхідно почати з розгляду робіт К. Маркса та його концепції капіталістичного накопичення, згідно з якою капіталіст зацікавлений у нових науково-технологічних досягненнях і виникненні інновацій, що спрямовані на зменшення витрат на випуск одиниці продукції і зниження вартості основного капіталу.

Вагомий внесок у дослідження цієї проблеми зробила теорія циклів М. Кондратьєва, згідно з якою великі хвилі економічних циклів обумовлені технологічними змінами, а початок півстолітнього циклу характеризується появою значної кількості винаходів, нових технологічних рішень, технологічних інновацій, які сприяють активізації підприємницької діяльності та забезпечують економічне зростання, формуючи висхідну хвилю.

Теорія інновацій, запропонована Й. Шумпетером, пояснює технологічне лідерство результатом винаходів і економічною доцільністю їх впровадження для тих країн, які активно їх реалізують. Технічний процес у такому випадку долає тенденцію спадної віддачі природних факторів виробництва за рахунок реалізації ефективних інновацій.

Згідно з концепцією впливу технологічних змін на виробничу функцію, яка була запропонована Р. Солоу, технологічні зміни більш ніж на 80 % пояснюють економічне зростання, отже, ті країни, які будуть активно розвивати технології в усіх сферах економічної діяльності, забезпечать і досягнення світового економічного лідерства.

Концепція «перелітних гусей» або модель «наздоганяючого розвитку», що була запропонована К. Акамацу, пояснює технологічне лідерство певних країн відповідно до необхідності передачі технологій, що застарівають,

в інші країни, які ніколи не стануть самі технологічними лідерами й отримують можливість здійснити індустріалізацію швидшими темпами при використанні навіть цих застарілих технологій, ніж без них.

Згідно з моделлю екстерналій, запропонованою П. Ромером, підвищення ефективності виробництва здійснюється за рахунок зовнішніх ефектів, які відбуваються внаслідок інвестування в технології, що приводить до глобального підвищення продуктивності праці.

Концепція людського капіталу, розроблена Р. Лукасом, ґрунтується на важливості категорії людського капіталу та його впливу на появу позитивних результатів внаслідок роботи висококваліфікованих працівників, які працюють із застосуванням інноваційних технологій.

Аналіз механізмів формування і збереження світового технологічного лідерства було поглиблено за рахунок теорій, розроблених наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. сучасними дослідниками, з урахуванням процесів глобалізації та регіоналізації. Так, у 1990-ті рр. М. Кремером було доведено взаємозв'язок між темпами зростання населення і технологічними змінами в різних регіонах світу, а Р. Барро зарахував до чинників зростання продуктивності праці та технологічного розвитку державні витрати на покращення інфраструктури та впровадження інновацій, а також забезпечення стабільного економічного середовища в глобальних умовах розвитку. Д. Колдуелл запропонував теорію циклів національного технологічного лідерства у процесі глобалізації, яка доводила, що жодна держава не може підтримувати технологічне лідерство протягом тривалого періоду часу і, в кінцевому підсумку, поступиться його іншим, більш прогресивним країнам.

Істотний внесок у розвиток теоретичних концепцій формування технологічного лідерства внесла теорія конкурентних переваг націй М. Портера, яка передбачає виділення чотирьох етапів участі в глобальній конкуренції, що визнаються на основі факторів виробництва, інвестицій, інновацій і багатства. Ці чотири групи чинників зумовлюють конкурентні переваги країн і міжнародну успішність національних компаній.

В аспекті подальшого розвитку технологічного лідерства окремо вирізняється футурологічна теорія технологічної сингулярності, яка відзначає відсутність технологічного лідерства окремих країн у майбутньому, оскільки гіпотетичне вибухоподібне зростання швидкості науково-технічного прогресу, що ймовірно наступить внаслідок створення штучного інтелекту та машин, здатних до самовідтворення, призведе до істотної зміни всієї картини світу, стирання кордонів між країнами й економіками.

На наш погляд, на особливу увагу заслугоує аналіз сучасної інноваційної політики розвинених країн, в якому робиться висновок, що регулювання та стимулювання інноваційних процесів здебільшого відбувається за допомогою реалізації національних дослідницьких програм, які мають різний рівень державної участі [13; 14]. Ідентифікуються чотири базові моделі науково-технічного зростання розвинених країн залежно від ступеня державного регулювання процесів інноваційного розвитку:

перша – забезпечується лідерство в науці, орієнтація державної підтримки на реалізацію великих цільових програм, значна частка науково-технічного потенціалу зо-

середжена в державному секторі економіки (наприклад, США, Франція і Велика Британія);

друга – державне регулювання спрямоване на розвиток сприятливого інноваційного середовища і раціоналізацію всієї структури економіки (наприклад, Німеччина, Швеція, Швейцарія);

третья – державне сприяння дослідженню світового науково-технічного досвіду і досягнень науково-технічного прогресу, що забезпечує координацію взаємозалежних дій у різних секторах науково-технічного розвитку (наприклад, Японія і Південна Корея);

четверта – забезпечення державного стимулювання формування нових моделей науково-технічного розвитку, орієнтованих на створення розвиненого індустріального середовища з використанням інноваційного фактора. В основному розвиток економіки здійснюється за рахунок запозичення досягнень світового науково-технічного прогресу (наприклад, Китай, Індія).

Взагалі термін «технологічний розвиток» означає узгоджену єдність технології, техніки й устаткування, організацію процесів праці та механізмів управління [15]. Сьогодні є безперечним, що технологічний розвиток і його перспективи визначають структурний розвиток промисловості країни. Визначити напрями розвитку окремих галузей промисловості країни можливо відповідно до її приналежності до того чи іншого технологічного укладу (концепції техніко-економічної парадигми). Загальновідомо, що технологічний уклад є цілісною стійкою економічною системою, конкретне якісне наповнення якої служить її характерною ознакою. Відмінності в технологічних укладах, тобто відмінності в технологіях, рівнях якості продукції, видах енергії, що використовується, управлінських та інших механізмах тощо, і визначають технологічну структуру економіки. Кожен технологічний уклад має складну внутрішню структуру. Ядром технологічного укладу виступає притаманна йому сукупність основних технологічних процесів, які закладені в основу певних базисних технологій, що використовуються на відповідному рівні розвитку виробництва. Зміна укладів, що вміщує його повний життєвий цикл з фазами реалізації – становлення, зростання, зрілості і занепаду, і відображає закономірності циклічності економічного розвитку.

На підставі історичних досліджень економічної активності дослідниками виділяється еволюція 6 технологічних укладів у світовій економіці протягом останніх трьох століть [16–18]. Порівняльна характеристика технологічних укладів і їхній вплив на формування технологічного лідерства різних країн наведено в табл. 1.

Принциповим є те, що для періоду переходу від одного технологічного укладу до іншого характерною ознакою є високий рівень невизначеності здійснення процесів виробництва, а також нелінійність у розвитку глобальних і країнових економічних процесів. Для всіх національних економік у момент зміни технологічної парадигми принципово важливим стає питання упорядкування взаємодій усіх елементів та їх зв'язків [19].

Таким чином, можна зазначити, що зміна технологічного укладу під час формування технологічного лідерства окремих країн реалізується за допомогою взаємодії процесів організації, управління і самоорганізації, вимагаючи

Таблиця 1

Узагальнена характеристика технологічних укладів та їх вплив на формування технологічного лідерства національних економік

Характеристики укладу	Номер технологічного укладу					
	I	II	III	IV	V	VI
1	2	3	4	5	6	7
Період домінування	1770–1830 рр.	1830–1880 рр.	1880–1930 рр.	1930–1980 рр.	Від 1980–1990 рр. до 2010–2015 рр.	Від 2010–2015 рр. до 2030–2050 рр. (прогноз)
Технологічні лідери	Велика Британія, Франція, Бельгія	Велика Британія, Франція, Бельгія, Німеччина, США	Німеччина, США, Велика Британія, Франція, Бельгія, Швейцарія	Канада, Японія, Австралія, Швеція, Швейцарія, Німеччина	Японія, Німеччина, Швеція, ЄС, США, Тайвань, Корея, Канада, Австралія	Японія, Китай, Німеччина, США, Тайвань, Корея, Канада
Розвинені країни	Німецькі держави, Нідерланди	Італія, Швейцарія, Нідерланди, Австро-Угорщина	Італія, Данія, Австро-Угорщина, Канада, Японія, Іспанія, Швеція	США, Бразилія, Швейцарія, Мексика, Китай, Тайвань, Індія	Бразилія, Мексика, Аргентина, Китай, Індія, Туреччина, країни Східної Європи	Японія, Швеція, ЄС, США, Тайвань, Корея, країни Східної Європи, Індія, Канада, Австралія
Ядро технологічного укладу	Текстильне виробництво, текстильне машинобудування, виплавка чавуну, обробка заліза, будівництво каналів, водяні двигуни	Паровий двигун, залізничне будівництво, транспорт, машинобудування, пароводобудівництво, вугільна, станкоінструментальна промисловість, чорна металургія	Електротехнічне, важке машинобудування, виробництво і прокат сталі, лінії електропередач, неорганічна хімія	Автомобіле-, тракторобудування, кольорова металургія, виробництво товарів тривалого користування, синтетичні матеріали, органічна хімія	Електронна промисловість, обчислювальна, оптиковолокна техніка, програмне забезпечення, телекомунікації, роботобудування, виробництво і переробка газу	Нано- і біотехнології, а також інші нанорозмірні виробництва; альтернативна енергетика; нові побутова техніка, види транспорту і комунікації; інженерія живих тканин і органів
Характеристиків концентрації	Абсолютна концентрація виробництва	Зародження монополій, монополістичний капітал	Абсолютна і відносна концентрація виробництва і монополістичний і олігополістичний капітал	Конгломератна концентрація, горизонтальна і вертикальна інтеграція	Вертикальна і горизонтальна концентрація та інтеграція дрібних і середніх фірм	Концентрація інформації
Організація виробництва	Модернізація виробництва, його концентрація на фабриках	Зростання масштабів виробництва на основі механізації	Зростання різноманітності та гнучкості виробництва, стандартизація виробництва, урбанізація	Масове виробництво серійної продукції, подальша стандартизація виробництва, конвеєризація	Посаднання великих корпорацій з малим бізнесом, вплив державного регулювання	Мережевий принцип організації промислового виробництва в умовах розвитку економіки знань
Ключовий фактор розвитку	Текстильні машини	Паровий двигун, верстати	Електродвигун, сталь	Двигун внутрішнього згоряння, нафтохімія	Мікроелектронні компоненти	Мікроелектронні компоненти
Формується ядро нового укладу	Парові двигуни, машинобудування	Сталь, електроенергетика, важке машинобудування, неорганічна хімія	Автомобілебудування, органічна хімія, виробництво та переробка нафти	Радари, будівництво трубопроводів, авіаційна промисловість, виробництво і переробка газу	Біотехнології, космічна техніка	Нано- і біотехнології, наноенергетика, молекулярна, клітинна та ядерна технології

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
Переаги цього укладу порівняно з попереднім	Механізація і концентрація виробництва на фабриках	Зростання масштабів і концентрації виробництва на основі використання парового двигуна	Підвищення гнучкості виробництва на основі використання, електродвигуна, стандартизація виробництва, урбанізація	Масове та серійне виробництво	Індивідуалізація виробництва і споживання, подолання екологічних обмежень щодо енерго- та матеріалоспоживання, деурбанізація на основі телекомунікаційних технологій	Індивідуалізація виробництва і споживання, різке зниження енергоємності та матеріаломісткості виробництва, конструювання матеріалів і організмів з наперед заданими властивостями
Режими економічного регулювання у країнах-лідерах	Руйнування феодальних монополій, обмеження професійних спілок, свобода торгівлі	Свобода торгівлі, обмеження державного втручання, поява професійних спілок, формування соціального законодавства	Розширення інститутів державного регулювання, державна власність, природні монополії, соціальна інфраструктура	Розвиток державних інститутів соціального забезпечення, військово-промисловий комплекс, державне регулювання економіки	Державне регулювання стратегічних видів інформаційної інфраструктури, зниження ролі держави в економіці	Зміни в регулюванні фінансових інститутів, можлива поява партисипативної централізованої держави
Міжнародні режими економічного регулювання	Британське домінування в міжнародній торгівлі, фінансах	Політичне, фінансове торгове домінування Великої Британії, свобода міжнародної торгівлі	Імперіалізм і колонізація, Британське панування	Економічне й військове домінування США	Поліцентричність світової економічної системи, регіональні блоки, становлення інститутів глобального регулювання економічної активності	Глобалізація та регіоналізація світової економічної системи, розвиток інститутів глобального регулювання економічної активності
Основні економічні інститути	Конкуренція окремих підприємств і дрібних фірм, їх об'єднання в партнерства, що забезпечують кооперацію індивідуального капіталу	Розвиток акціонерних товариств, що забезпечують концентрацію капіталу на принципах обмеженої відповідальності	Створення картелів і трестів, панування монополій та олігополій, концентрація фінансового капіталу в банківській системі, відділення управління від власності	ТНК на світовому ринку, вертикальна інтеграція та концентрація виробництва, ієрархічний контроль і домінування технологій, інтеграція виробництва і збуту, поставка «якраз вчасно»	Міжнародна інтеграція дрібних і середніх фірм на основі інформаційних технологій, інтеграція розробки, виробництва і збуту, поставка «якраз вчасно»	Міжнародна інтеграція дрібних, середніх і великих фірм на основі інформаційних технологій, інтеграція розробки, виробництва і збуту, поставка «якраз вчасно»
Організація інноваційної активності в країнах-лідерах	Організація наукових досліджень у місцевих наукових і інженерних суспільствах, індивідуальне інженерне і винахідницьке партнерство, професійне навчання	Формування науково-дослідних інститутів, прискорений розвиток професійної освіти, формування систем охорони інтелектуальної власності	Створення внутрішньо-фірмових науково-дослідних функціоналів, використання вчених інженерів з університетською освітою у виробництві, загальна початкова освіта	Спеціалізовані науково-дослідні підприємства, фірм, державне субсидювання НДДКР, розвиток освіти, передача технологій за допомогою ліцензій та інвестицій ТНК	Горизонтальна інтеграція НДДКР, проектування виробництва і навчання, обчислювальні мережі, державна підтримка нових технологій і промислове співробітництво	Державна підтримка нових технологій та університетсько-промислове співробітництво, нові режими власності для програмного продукту та біотехнологій
Гуманітарна перевага	Механізація фабричного виробництва	Поступове звільнення людини від важкої ручної праці	Підвищення якості життя	Розвиток зв'язку, транснаціональних відносин, зростання виробництва товарів народного вжитку	Глобалізація, швидкість зв'язку і переміщення	Істотне збільшення тривалості життя

Ажерло: сформовано автором на основі [15–19]

змін діючих методів, механізмів і моделей функціонування, що породжує багатоаспектність і неоднозначність вимірювання рівня технологічного лідерства національних економік.

Близько 80 % названих індексів розраховуються для більш ніж 140 країн світу і дають можливість оцінити технологічне лідерство в одному або декількох аспектах. Аналіз результатів рейтингу національних економік на основі наведених вище індексів показав, що вони дають різні результати щодо визначення країн, які мають технологічне лідерство. Це викликано різними цілями розрахунку індексів, що характеризують технологічне, інформаційне лідерство або відображають конкурентоспроможність національної економіки в цілому, показників, які враховуються при оцінці, тощо.

Щодо проблеми кількісної оцінки технологічного лідерства та інноваційного розвитку різних країн, то вона може бути здійснена в контексті формування рейтингів країн за окремими факторами, що характеризують технологічний розвиток, у їх сукупності. Так, питання кількісної оцінки інноваційного потенціалу є у сфері дослідження таких організацій, як Рада з конкурентоспроможності (Council on Competitiveness), Інститут стратегії та конкурентоспроможності при Гарвардському університеті (The Institute for Strategy and Competitiveness – ISC), Міжнародний інститут розвитку менеджменту (Institute of Management Development – IMD) і Світовий економічний форум (World Economic Forum – WEF), при складанні індексів глобальної конкурентоспроможності різних країн. Так, наприклад, Радою з конкурентоспроможності здійснюються дослідження, які є основою розрахунку індексу, що охоплює основні конкурентні переваги країн у сфері інновацій, підприємництва, освіти й енергетики; IMD щорічно проводяться дослідження світової конкурентоспроможності за 59 країнами світу, що оцінюють глобальну конкурентоспроможність на основі аналізу 331 критерію за чотирма основними напрямками (економічний стан, ефективність державного управління, стан ділового середовища, а також технологічної, наукової та освітньої інфраструктури); експертами WEF складається Індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index), який включає в себе 113 індикаторів за трьома великими групами і 8 підгрупами [20].

Також отримали популярність такі індекси, на підставі яких можна судити про технологічне лідерство національних економік:

- індекс технологічних досягнень (Technology Achievement Index, TAI), який включає чотири блоки показників: створення нових технологій, поширення інновацій, поширення актуальних технологій, побудова бази людських навичок для створення і прийняття технологій;
- глобальний індекс інновацій (Global Innovation Index, GII), який був введений Європейським інститутом ділового адміністрування (INSEAD) у співпраці з Конфедерацією індійської промисловості за підтримки Canon Inc і базується на 81-му показнику;
- індекс цифрового поділу (Infostates, IS), який було розроблено Orbicom і Міжнародною мережею кафедр ЮНЕСКО в галузі зв'язку, що включає

два зведених показники: інфоціальність (запаси капіталу і робочої сили ІКТ, навички у сфері ІКТ, необхідні для функціонування інформаційного, орієнтованого на знання суспільства) і інфовикористання (потоки ІКТ та їх інтенсивність фактичного використання);

- індекс економіки знань (Knowledge Economy Index, KEI), що ґрунтується на запропонованій Світовим банком (СБ) «Методології оцінювання знань» (The Knowledge Assessment Methodology, KAM), в якій встановлено взаємозв'язок між «інтелектуальністю» національної економіки, довгостроковим, стабільним економічним зростанням і конкурентоспроможністю країни;
- індекс розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ICT Development Index, IDI), який ґрунтується на методиці Міжнародного союзу електрозв'язку (International Telecommunication Union, ITU) і включає три субіндекси: легкості доступу, використання і практичних навичок;
- індекс інформаційного суспільства (Information Society Index, ISI) розраховують на підставі методики, яка була запропонована World Times та Корпорацією міжнародних даних (IDC), що включає 15 показників, згрупованих у чотири категорії: комп'ютери, телекомунікації, інтернет, соціальний розвиток суспільства;
- індекс цифрової доступності (Digital Access Index, DAI) розраховується підрозділом із аналізу інформаційних і статистичних ринків МСЕ на основі чотирьох груп показників: інфраструктура, доступність, знання і якість, фактичне використання ІКТ;
- індекс електронної готовності (E-Readiness Index, ERI), або «рейтинг цифрової економіки» (Digital Economy Ranking), розроблений компанією Economist Intelligence Unit (EIU) спільно з Інститутом бізнес-цінностей IBM, включає 6 складових: інфраструктура підключення і технологій; бізнесоточення; соціальне й культурне середовище; правове середовище; державна політика і стратегія; прийняття суспільством і бізнесом;
- індекс розвитку електронного уряду (E-Government Development Index, EGDI) розроблений ООН і включає три групи показників: ступінь охоплення і якість інтернет-послуг, рівень розвитку ІКТ-інфраструктури, людський капітал;
- індекс мережевої готовності (Networked Readiness Index, NRI) розраховується Всесвітнім економічним форумом (WEF) і міжнародною школою бізнесу INSEAD на основі статистичних даних міжнародних організацій, а також результатів щорічного опитування думки керівників на основі врахування 68 параметрів, об'єднаних у 3 групи: зовнішнє середовище, готовність держави, бізнесу і громадянського суспільства до використання ІКТ, використання ІКТ державою, бізнесом і громадянським суспільством;
- індекс можливостей розвитку ІКТ (ICT Opportunity Index, ICT-OI) розроблений МСЕ і включає

2 групи показників: інформаційна щільність і використання ІКТ;

- індекс цифрових можливостей (Digital Opportunity Index, DOI) оцінюється на основі трьох субіндексів: можливості, інфраструктура і використання;
- індекс дифузії ІКТ (ICT Diffusion Index, ICT-DI) розраховується на основі двох груп показників: зв'язок (кількість інтернет-хостів, персональних комп'ютерів, телефонних ліній і абонентів мобільного зв'язку на душу населення); доступ (кількість інтернет-користувачів, грамотність дорослого населення, вартість місцевого дзвінка і ВВП на душу населення).

Висновок. Таким чином, дослідивши теоретичні дослідження як зарубіжних, так і вітчизняних учених, можна відзначити відсутність єдиного підходу щодо визначення категорії «технологічного лідерства» у глобалізованому світі. Також не існує загально визнаного напрямку для розрахунку показника, який відображав би всю багатоаспектність цієї категорії при оцінці національних економік. Наявні методики розрахунку індексів відображають практику, що склалася у статистичному обліку за одним або декількома аспектами аналізу технологічного розвитку, але не характеризують усі властивості цього складного поняття. Це є стримуючим чинником у прикладних економічних дослідженнях щодо сутності технологічного лідерства різних країн і призводить до труднощів під час спроби дати прогнозну оцінку розвитку ситуації.

Сформовані реалії вимагають більш комплексного дослідження детермінант, що відображають технологічне лідерство в сучасному світі, і дають комплексну оцінку якісних особливостей формування його складових. Основною проблемою є необхідність раціонального вибору з усієї маси можливих індикаторів тільки найбільш значущих, інформативних детермінант для комплексного дослідження сутності технологічного лідерства і можливості їх практичного застосування. Необхідно підкреслити, що ця проблематика є актуальною на сьогодні, оскільки практика управління вимагає використання реальних інструментів оцінки при виборі адекватних стратегічних пріоритетів розвитку національних економік.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антипина О. Н. «Новая макроэкономика» в США: поиск недостающих мотиваций / О. Н. Антипина // США, Канада: экономика, политика, культура. – 2007. – № 11. – С. 57–76.
2. Breznitz D. Innovation and the State: Political Choice and Strategies for Growth in Israel, Taiwan, and Ireland / Dan Breznitz. – New Haven ; London : Yale University Press, 2007. – 262 p.
3. Warsh D. Knowledge and the Wealth of Nations: A Store of Economic Discovery / D. Warsh. – New York : W. W. Norton, 2007. – 435 p.
4. Drahos P. Information feudalism: Who Owns the Knowledge Economy? / P. Drahos, J. Braithwaite. – New York : New Press, 2002. – 253 p.
5. Kao J. Innovation Nation: How America is Losing Its Innovation Edge, Why it Matters, and What We Can Do to Get it Back / J. Kao. – New York : Free Press, 2007. – 306 p.
6. Koo R. C. The Holy Grail of Macroeconomics: Lessons from Japans Great Recession / R. C. Koo. – Singapore : Wiley, 2008. – 296 p.
7. Porter M. U. S. Competitiveness 2001: Strengths, Vulnerabilities and Long-Term Priorities / M. Porter, D. van Opstal. – Council on Competitiveness, 15 February 2009. – 86 p.
8. Глобальний конкурентний простір : монографія / О. Г. Білорус та ін. ; кер. авт. кол. і наук. ред. О. Г. Білорус. – К. : КНЕУ, 2007. – 680 с.
9. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку : монографія / За заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, А. М. Поручника; у 2-х т. – Т. 2. – К. : КНЕУ, 2006. – 592 с.
10. Економічні проблеми XXI століття : міжнародний та український виміри / За ред. С. І. Юрія, Є. В. Савельєва. – К. : Знання, 2007. – 595 с.
11. Цивилизационные модели современности и их исторические корни / Ю. Н. Пахомов, С. Б. Крымский, Ю. В. Павленко и др.; под ред. Ю. Н. Пахомова. – К. : Наукова думка, 2002. – 632 с.
12. Трофимова В. В. Стратегія технологічного лідерства США та механізми його досягнення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrmodno.com.ua/health/trofimova-v-v-strategiya-tehnologichnogo-liderstva-ssha-ta-meh/main.html>
13. Шахмаев А. С. Анализ инновационной политики развитых стран / А. С. Шахмаев // Креативная экономика. – 2012. – № 6 (66). – С. 65–69 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://creativeconomy.ru/articles/23804/>
14. Микушева Т. Ю. Зарубежный опыт государственного регулирования инновационной деятельности / Т. Ю. Микушева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pandia.ru/816112/>
15. Федулова Л. Технологическое развитие экономики / Л. Федулова // Экономика Украины. – 2006. – № 6. – С. 4–11.
16. Глазьев С. Ю. Эволюция технико-экономических систем / С. Ю. Глазьев. – М. : Наука, 1992. – 207 с.
17. Глазьев С. Ю. Нанотехнологии как ключевой фактор нового технологического уклада в экономике : монография / С. Ю. Глазьев, В. В. Харитонов. – М. : Тривант, 2009. – 304 с.
18. Коблов Е. Н. Курсом в 6-й технологический уклад / Е. Н. Коблов // Сайт о нанотехнологиях №1 в России [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nanonewsnet.ru/articles/2010/>
19. Гончаров А. С. Трансформация высшего образования на основе смены технологического уклада в экономике / А. С. Гончаров [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.science-education.ru/102-5979>
20. Кабанов С. С. Научно-технологическое развитие как определяющий фактор международной конкурентоспособности национальной экономики / С. С. Кабанов, Д. В. Ермохин, С. А. Плигин, Л. Г. Серова // Молодой ученый. – 2012. – № 3. – С. 166–170.

REFERENCES

- Antipina, O. N. "«Novaya makroekonomika» v SShA: poisk nedostayushchikh motivatsiy" [«The new macroeconomics» in the United States: find the missing motivation]. *SShA, Kanada: ekonomika, politika, kultura*, no. 11 (2007): 57-76.
- Breznitz, D. *Innovation and the State: Political Choice and Strategies for Growth in Israel, Taiwan, and Ireland*. New Haven; London: Yale University Press, 2007.

Bilorus, O. H. et al. *Hlobalnyi konkurentnyi prostir* [The global competitive environment]. Kyiv: KNEU, 2007.

Drahos, R., and Braithwaite, J. *Information feudalism: Who Owns the Knowledge Economy?* New York: New Rress, 2002.

Ekonomichni problemy XXI stolittia : mizhnarodnyi ta ukraïnskyi vymiry [Economic problems of the XXI century: Ukrainian and international dimensions]. Kyiv: Znannia, 2007.

Fedulova, L. "Tekhnologicheskoye razvitiye ekonomiki" [The technological development of the economy]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 6 (2006): 4-11.

Glazev, S. Yu. *Evolutsiya tekhniko-ekonomicheskikh sistem* [The evolution of the technical and economic systems]. Moscow: Nauka, 1992.

Glazev, S. Yu., and Kharitonov, V. V. *Nanotekhnologii kak kliuchevoi faktor novogo tekhnologicheskogo uklada v ekonomike* [Nanotechnologies as key new technological structure of the economy]. Moscow: Trovant, 2009.

Goncharov, A. S. "Transformatsiya vysshogo obrazovaniya na osnove smeny tekhnologicheskogo uklada v ekonomike" [Transformation of Higher Education on the basis of the change of technological structure of the economy]. <http://www.science-education.ru/102-5979>

Kao, J. *Innovation Nation: How America is Losing Its Innovation Edge, Why it Matters, and What We Can Do to Get it Back*. New York: Free Rress, 2007.

Koo, R. C. *The Holy Grail of Macroeconomics: Lessons from Japans Great Recession*. Singarore: Wiley, 2008.

Koblov, E. N. "Kursom v 6-y tekhnologicheskiiy uklad" [Heading in the 6th technological way]. Sayt o nanotekhnologiyakh №1 v Rossii. <http://www.nanonewsnet.ru/articles/2010/>

Kabanov, S. S. "Nauchno-tekhnologicheskoye razvitiye kak opredelyayushchiiy faktor mezhdunarodnoy konkurentosposob-

nosti natsionalnoy ekonomiki" [Scientific and technological development as a determining factor of international competitiveness of the national economy]. *Molodoy uchenyy*, no. 3 (2012): 166-170.

Mikusheva, T. Yu. "Zarubezhnyy opyt gosudarstvennogo regulirovaniya innovatsionnoy deyatel'nosti" [Foreign experience of state regulation of innovative activity]. <http://www.pandia.ru/816112/>

Pakhomov, Yu. N. et al. *Tsivilizatsionnyye modeli sovremenosti i ikh istoricheskiye korni* [Civilizational model of modernity and its historical roots]. Kyiv: Naukova dumka, 2002.

Porter, M., and van Opstal, D. "U. S. Comretitiveness 2001: Strengths, Vulnerabilities and Long-Term Rriorities" *Council on Comretitiveness*, February 15, 2009.

Shakhmayev, A. S. "Analiz innovatsionnoy politiki razvitykh stran" [Analysis of innovation policies of developed countries]. <https://creativeconomy.ru/articles/23804/>

Trofymova, V. V. "Stratehiia tekhnolohichnoho liderstva SShA ta mekhanizmy yoho dosiahnennia" [US technological leadership strategy and mechanisms for achieving it]. <http://ukrmodno.com.ua/health/trofimova-v-v-strategiya-tehnologichnogo-liderstva-ssha-ta-meh/main.html>

Upravlinnia mizhnarodnoiu konkurentospromozhnistiu v umovakh hlobalizatsii ekonomichnoho rozvytku [Management of the international competitiveness in a globalizing economic development]. Vol. 2. Kyiv: KNEU, 2006.

Warsh, D. *Knowledge and the Wealth of Nations: A Store of Economic Discovery*. New York: W. W. Norton, 2007.

ECONOMIC SUSTAINABILITY IN INTERNATIONAL BUSINESS: PECULIARITIES, METHODS AND APPROACHES

© 2016 OTENKO I. P.

UDC 339.972

Otenko I. P.

Economic Sustainability in International Business: Peculiarities, Methods and Approaches

This article is intended as a contribution to the ongoing analysis of economic sustainability in international business. This study is presented with a view toward further understanding and agreement of the key concepts of sustainability. Approaches to sustainability are considered, important benchmarks and essential characteristics of sustainable development in international business are included. The article demonstrates how the concept of economic sustainability can be applied to the business level. The main ideas of the most widespread concepts on resource management are presented. Incorporation of ESG and financial factors in the concept of sustainable investing is considered. Emissions that are responsible for climate change, namely top emitters, key issues and figures are presented.

Keywords: economic sustainability, development, concepts, resource management, economic, social, government factors, emissions.

Fig.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 10.

Otenko Iryna Pavlivna – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department, Department of Economic Analysis, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: otenkoip@gmail.com

УДК 339.972

УДК 339.972

Отенко И. П. Экономическая устойчивость в области международного бизнеса: особенности, методы и подходы

В статье приведен анализ экономической устойчивости в международном бизнесе. Данное исследование проведено для обеспечения более глубокого понимания и согласования ключевых понятий устойчивости. Рассмотрены подходы к определению устойчивости, раскрыты важные критерии и основные характеристики устойчивого развития в международном бизнесе. В статье показано, как концепция экономической устойчивости может быть применена в бизнес-процессах. Рассмотрены основные идеи наиболее распространенных концепций устойчивости. Представлены данные относительно влияния отдельных стран на изменение окружающей среды. Определена роль социальных, управленческих факторов, факторов окружающей среды в инвестиционных процессах.

Ключевые слова: экономическая устойчивость, развитие, концепции, управление ресурсами, экономические, социальные, управленческие факторы, выбросы.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 10.

Отенко Ирина Павловна – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой, кафедра экономического анализа, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнецца (пр. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: otenkoip@gmail.com

Отенко І. П. Економічна стійкість у галузі міжнародного бізнесу: особливості, методи та підходи

У статті наведено аналіз економічної стійкості в міжнародному бізнесі. Це дослідження проведено для забезпечення більш глибокого розуміння і узгодження ключових понять стійкості. Розглянуто підходи до визначення стійкості, розкрито важливі критерії і основні характеристики сталого розвитку в міжнародному бізнесі. У статті показано, як концепція економічної стійкості може бути застосована в бізнес-процесах. Розглянуто основні ідеї найбільш поширених концепцій стійкості. Наведено дані щодо впливу окремих країн на зміну навколишнього середовища. Визначено роль соціальних, управлінських факторів, факторів навколишнього середовища в інвестиційних процесах.

Ключові слова: економічна стійкість, розвиток, концепції, управління ресурсами, економічні, соціальні, управлінські фактори, викиди.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 10.

Отенко Ірина Павлівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри, кафедра економічного аналізу, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнецца (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: otenkoip@gmail.com

On the one hand, the economic and social environment is changing in really profound ways and due to this fact neither managers nor investors often are not paying enough attention to the main drivers of changes, especially when it comes to sustainability.

On the other hand, the concept of sustainability is a wide approach everybody is talking about in a period when environmental problems caused by various human activities are requiring serious solutions. As it is well known, the concept found its roots in the United Nations' 1987 Brundtland Commission Report «Our Common Future» and even earlier in the 1980's World Conservation Strategy. Starting from a 'pure' ecologi-

cally based concept in the 1970s and in the World Conservation Strategy, it transformed very quickly into a more comprehensive socio-economic approach [1].

Sustainable development is determined as development that «meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs».

To understand what the concept of sustainability means for international business, it's essential to look on the characteristics of this paradigm. Two main characteristics are:

«Sustainable development is people-centred in that it aims to improve the quality of human life and it is conservation-based in that it is conditioned by the need to respect

nature's ability to provide resources and life-support services. In this perspective, sustainable development means improving the quality of human life while living within the carrying capacity of supporting ecosystems».

Sustainable development is a normative concept that embodies standards of judgment and behaviour to be respected as the human community 'the society' seeks to satisfy its needs of survival and well-being [1; 8].

Among the many ways this concept has been defined, the simplest and most fundamental is: «the ability to sustain» or, put another way, «the capacity to endure». To endure socially, it is necessary to transform the markets – «both how we produce and consume, and the very ways in which we define and measure value and progress» [1; 8]. This is a big challenge, and not just for business and economics. It is a call for massive social, political, technological, cultural and behavioral transition.

Environmental and social issues as well as corporate governance are meant by sustainability. And it is impossible to ignore these issues because they positively correlate with future long-term returns.

Let's consider the environmental and social issues in international business first. Determinants of population ageing are among the most important problems to learn. Substant widespread population ageing is a process known as the «demographic transition» in which mortality and fertility decline on the regular basis. The report [9] involves the illustration of global trends in population ageing and provides us with a range of figures of the ageing process. The report clearly demonstrates that:

- population ageing is unprecedented, without parallel in human history – and the twenty-first century will witness even more rapid ageing than did the century just past;

- population ageing is pervasive, that is a global phenomenon affecting every human being – although countries and regions are at rather different stages of this process, and the pace of change varies. Countries that started the process later will have less time to adjust;
- population ageing is enduring: we will not return to the young populations that our ancestors knew;
- population ageing has profound implications for many aspects of human life.

Consumption of natural resources is another factor to take into consideration.

A commonly used classification of natural resources includes the following types of resources [3]:

- non-renewable and non-recyclable resources, such as fossil fuels;
- non-renewable but recyclable resources, such as minerals;
- quickly renewable resources, such as fish;
- slowly renewable resources, such as forests;
- environmental resources, such as air, water and soil;
- flow resources, such as solar and wind energy.

A lot of schools on natural resource management have found and proposed a range of views, methods and strategies to lead society towards a sustainable use of natural resources, in scientific literature they are primarily known as «concepts on natural resource management». These concepts have different assumptions on how to evaluate the measure of sustainable resource use. These differences primarily affect the determination of the actual targets within resource management.

The main ideas of the most widespread concepts on resource management are presented in Table 1.

Table 1

The key features of commonly proposed concepts on resource management

Ecological Footprints	an accounting measure that seeks to illustrate humanity's use of, or claims on, nature. By comparing this with the availability of bio-productive land, both measured in hectares, the concept provides an indication of the sustainability of the present level of consumption
Environmental Space	the environmental space concept seeks to define maximum use rates on a global scale for a number of key resources. Based on such global limits, country specific targets for resource use are determined on the basis of the size of the population, reflecting also a goal of equal access to resources
Factor 4/10, Material Intensity per Service Unit, Total Material Requirements	all concepts based on the measurement of total material flows expressed in tonnes of material. These concepts aim at dematerialization of the economy. For example, Factor 4 represents a target of increasing resource efficiency by Factor 4 through doubling wealth and halving the resource use
Exergy	an energy-related concept that has been proposed as an alternative to aggregating resource and waste flows in tonnes, as the exergy of e.g. waste emissions would be better correlated with e.g. environmental harmfulness than a pure weight based measure
Compound savings rule	seeks to define maximum extraction rates for key non-renewable resources, primarily, hydrocarbons. These extraction rates have been determined so as the resource would never be fully depleted
Natural resource economics	provides a consistent framework for analysis of policies and interventions related to extraction and use of non-renewable and renewable resources. This includes determination of optimal extraction rates for various types of resources as well as analysis of the causes of inefficient management of natural resources
Genuine Savings (and the related Green National Product)	indicators of weak sustainability. The basis for human welfare is not only natural resources but rather the aggregate level of capital. The concept aims to provide means for tracking that the total level of capital (natural, human made, human and social capital) of society is non-declining

Source: v-based on analysis in [3]

The reasons for these large differences among the targets proposed by the concepts are, among other things, caused by different assumptions on what sustainable resource use would require as well as different underlying views or goals in regard to how the question of equity should be addressed.

A common characteristic of a successful social feedback is the visible economic gains perceived by the governments, owners and managers. The mechanisms to ensure that such opportunities are perceived, even in the short-run, may vary significantly. As a rule they involve initial element-specific subsidies (payable before or after accomplishment of the tasks); repayable activity-specific loans; encouragement for resource mobilization, often by means of micro-credit schemes; and support for local demand-driven initiatives on effective resource management. Among the most important ways to get enhanced economic gains from natural assets is internalization of the benefits obtained as a result of efficient resource management.

Furthermore, emissions that are responsible for climate change keep increasing. Environmental scientists are trying to compare the extent of national responsibility for climate change. Most of all these involve current emissions – which can be measured in absolute figures or on a per capita basis – as well as historical emissions and the carbon footprint of consumption, including imported goods.

The simplest and most widespread method to compare the emissions of a particular country is to compose all the fossil fuels burned and cement produced in some particular country and convert that into CO₂.

But the issue with concentrating merely on CO₂ from burning fossil fuels is that it doesn't take in consideration other greenhouse gases and non-fossil-fuel sources of CO₂. Although the majority of greenhouse gas emissions are carbon dioxide,

non-CO₂ greenhouse gases such as methane, nitrous oxide, and fluorinated greenhouse gases contribute significantly to climate change. These greenhouse gases have more significant climate change effects than carbon dioxide on a per-ton basis, and many have greater short term impacts than CO₂. In case these are included, the figures change significantly.

Of course, comparing nations can be misleading, with relation to vastly varied numbers and populations. In order to obtain a more precise picture, it's essential to evaluate emissions per person. In this dimension, the range is topped with small countries that have energy-intensive industries, however, the large developing countries are significantly less polluting.

Since carbon dioxide emitted to the atmosphere can be stored there for centuries, it is necessary to consider historical emissions. The profound problems of historical responsibility are among the main tensions while negotiating a global climate treaty. It's also important to find out the level of historical emissions per person, which changes things one more time.

Imported and exported goods bring a sort of complexity to the calculations. Many experts have opinions that focusing on the place of emissions' production is not right, because much of the emissions output of such countries as China are generated for making products that are finally consumed in richer countries. If emissions are assessed by means of consumption measures rather than production (that is, each country's exports are excluded from its footprint, and its imports added) the representatives in tables change again. This heads to probably the best measure of up-to-date responsibility for climate change: the resulting carbon footprint of the average citizen for every country.

Basing on the research compiled by [4], the top emitters according to different points are presented in Table 2.

Table 2

Emissions that are responsible for climate change: top emitters, key issues and figures

Key issues of approach	Figure	Top emitters with numbers
1	2	3
Composition of all the fossil fuels burned and cement produced in some particular country and converted into CO ₂	Current CO ₂ emissions	1. China: 28.6 % 2. US: 16.0 % 3. India: 5.8 % 4. Russia: 5.4 % 5. Japan: 3.7 % 6. Germany: 2.4 % 7. South Korea: 1.7 % 8. Canada: 1.6 % 9. Indonesia: 1.4 % 10. Saudi Arabia: 1.4 %
Other greenhouse gases and non-fossil-fuel sources of CO ₂ are considered	Greenhouse gas emissions	1. China: 16.4 % 2. US: 15.7 % 3. Brazil: 6.5 % 4. Indonesia: 4.6 % 5. Russia: 4.6 % 6. India: 4.2 % 7. Japan: 3.1 %

End table 2

1	2	3
		8. Germany: 2.3 % 9. Canada: 1.8 % 10. Mexico: 1.6 %
Evaluation of emissions per person	Emissions per capita	1. Qatar: 36.9 tonnes 2. United States: 17.3 tonnes 3. Australia: 17.0 tonnes 4. Russia: 11.6 tonnes 5. Germany: 9.3 tonnes 6. UK: 7.8 tonnes 7. China: 5.4 tonnes 8. World average: 4.5 tonnes 9. India: 1.4 tonnes 10. Africa average: 0.9 tonnes 11. Ethiopia: 0.1 tonnes
Year-by-year CO ₂ emissions from fossil fuels and cement with gridded population data	Historical emissions	1. US: 28.8 % 2. China: 9.0 % 3. Russia: 8.0 % 4. Germany: 6.9 % 5. UK: 5.8 % 6. Japan: 3.87 % 7. France: 2.77 % 8. India: 2.44 % 9. Canada: 2.2 % 10. Ukraine: 2.2 %
Evaluation of historical emissions per person	Historical emissions per person	1. Luxembourg: 1.429 tonnes 2. UK: 1.127 tonnes 3. US: 1.126 tonnes 4. Belgium: 1.026 tonnes 5. Czech Republic: 1.006 tonnes 6. Germany: 987 tonnes 7. Estonia: 877 tonnes 8. Canada: 780 tonnes 9. Kazakhstan: 682 tonnes 10. Russia: 666 tonnes
Each country's exports are excluded from its footprint, and its imports added	Consumption footprints	1. Belgium: 21.9 % 2. United States of America: 20.2 % 3. Ireland: 16.2 % 4. Finland: 15.1 % 5. Australia: 13.8 % 6. United Kingdom: 11.5 % 7. China: 4.3 % 8. Brazil: 2.1 % 9. India: 1.3 % 10. Nigeria: 0.5 % 11. Malawi: 0.2 %

And, of course, there are economic issues. The framework of sustainable development has got increasing recognition, though it is a fresh idea for many chief executives. So far, this concept stays rather vague and hypothetical. Protecting the company's capital base is a well-recognized business approach. In their majority companies don't recklessly recognize the possibility of extending this notion to the world's natural and human resources. If sustainable development is to achieve its potential, it must be integrated into the planning and measurement systems of business enterprises. And for that to happen, the concept must be articulated in terms that are familiar to business leaders.

To achieve this transformation, we need the capacity of business to innovate and to execute, meeting market needs swiftly, effectively and on a global scale, to do this in a way that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs, and it's vital to work out new ways of doing business. The successful businesses of tomorrow will be those that lead and create value both inside and outside the walls of the company.

These considerations form the basis for the concept of sustainable investing. Namely, sustainable investing incorporates ESG factors (environment, social and governance) with financial factors into the investment process (Fig. 1).

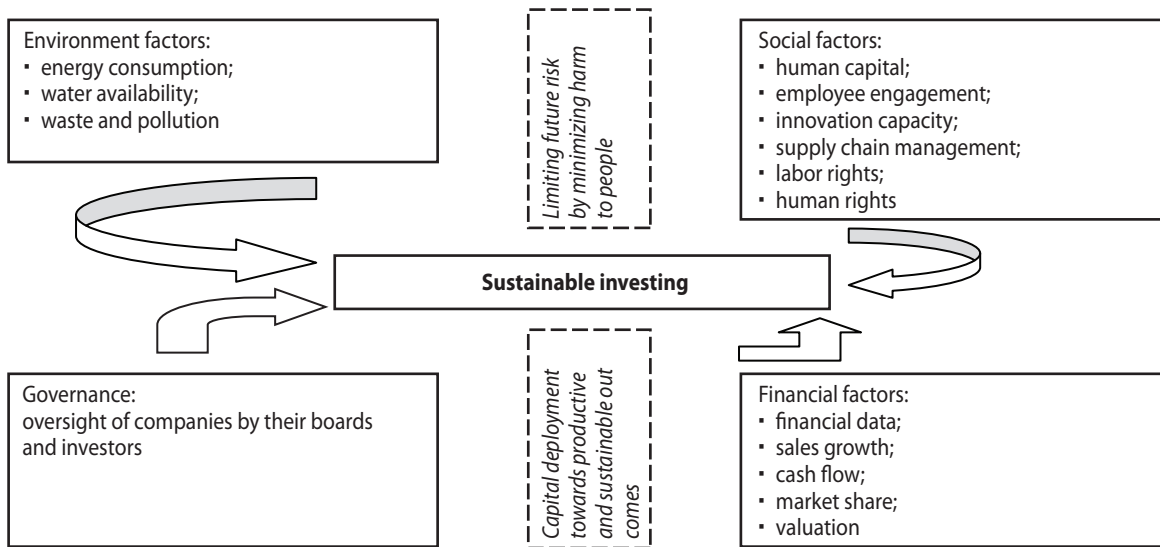

Fig. 1. Incorporation of ESG and financial factors in the concept of sustainable investing

Investopedia layouts the framework of the environmental, social and governance (ESG) criteria as a «set of standards for a company's operations that socially conscious investors use to screen investments. Environmental criteria looks at how a company performs as a steward of the natural environment. Social criteria examines how a company manages relationships with its employees, suppliers, customers and the communities where it operates. Governance deals with a company's leadership, executive pay, audits and internal controls, and shareholder rights» [5].

ESG factors can impact the long-term risk and return profile of investment portfolios. Investors who intend to buy securities that have been monitored for ESG criteria are expected to join through environmentally responsible endowments.

In view of governance, investors who operate according to ESG framework are interested in a company's punctual and transparent accounting and auditing approaches. Their goal is to control that all groups of shareholders have a capability to vote on strategic issues. They want to be armed with up-to-date information about methods used to avoid conflicts of interest when choosing the supervisory board. Moreover, they prefer to escape investing in companies that demonstrate disorderly conduct or use political or economic levers of power in order to get favorable treatment.

What constitutes an acceptable set of ESG criteria is subjective, but certain methodology has been already developed

and justified. The European Federation of Financial Analysts Societies (EFFAS) with its defined areas for the reporting of ESG issues acts as an example. EFFAS includes 27 member societies, which represent even more than 14,000 investment professionals. Particularly, this organization worked out a set of Key Performance Indicators (KPIs) for use in financial analysis of the efficiency of corporate governance. EFFAS has named nine directions that can be applied to every industry [5]:

- energy efficiency;
- greenhouse gas emissions;
- personnel turnover;
- training and the level of personnel qualification;
- maturity of workforce;
- absenteeism rate;
- litigation threats;
- compliance to the legal norms;
- revenues from new products and services.

ESG has quickly become part of investment jargon to describe the performance of investment and fund portfolios on environmental, social and governance criteria and the quality of their performance against measurable ESG factors that are reported to shareholders. ESG analysis can provide insight into the long-term prospects of companies which allows mispricing opportunities to be identified. Investors can find new market opportunities with companies that place the management of ESG factors at the core of the business [6].

ESG representative body in Ukraine is Chartered Financial Analysts (CFA) Society of Investment Professionals that unites more than 200 representatives of the investment profession within the country. The organization is non-governmental, non-for-profit, run by volunteers and is part of the worldwide network of Chartered Financial Analysts (CFA) societies that are member societies of CFA Institute.

Enhancing of international co-operation and development of advanced methods of supervision for sustainable development are the matters of higher priority for CFA Society of Investment Professionals. The Society should take measures on improving the efficiency of international cooperation within business sector on the basis of ESG factors. Further research will be carried out in the direction of defining the possibilities and feasibility of ESG metrics implementation.

LITERATURE

1. Lütteken A., Hagedorn K. Transformation and environment: Perspectives for Central and Eastern European countries, In G. H. Peters, G. C. van Kooten & G. A. A. Wossink, eds. *Economics of agro-chemicals*, Proceedings of a symposium of the International Association of Agricultural Economics, Wageningen, The Netherlands, 25th-27th April 1996, Aldershot, Hampshire, Ashgate, pp. 347-358.
2. World Commission on Environment and Development. *Our common future*. Oxford: Oxford University Press, 1987.
3. Zeeuw A. *Resource Management: Do we need public policy?* / A. Zeeuw. – 2000.
4. UNFCCC. 2012. United Nations Framework Convention on Climate Change Flexible GHG Data Queries. Online Database Accessed: Spring [Electronic resource]. – Access mode : <http://unfccc.int/di/FlexibleQueries/Setup.do>
5. Environmental, Social and Governance (ESG) Criteria // Investopedia [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.investopedia.com/terms/e/environmental-social-and-governance-esg-criteria.asp>
6. Definition of ESG // Financial Times [Electronic resource]. – Access mode : <http://lexicon.ft.com/Term?term=ESG>
7. CFA Society Ukraine [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.cfasociety.org/ukraine/Pages/default.aspx>
8. Hanna, S., Munasinghe, M. *Property rights in a social and ecological context, Case study and design applications*, The Beijer International Institute of Ecological Economics and the World Bank, Washington D.C., 1995.
9. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. *World Population Ageing 2013*.
10. CFA Society of Investment Professionals [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.cfasociety.org/ukraine/Pages/default.aspx>

REFERENCES

"CFA Society Ukraine" <https://www.cfasociety.org/ukraine/Pages/default.aspx>

"CFA Society of Investment Professionals" <https://www.cfasociety.org/ukraine/Pages/default.aspx>

"Definition of ESG" Financial Times. <http://lexicon.ft.com/Term?term=ESG>

"Environmental, Social and Governance (ESG) Criteria" Investopedia. <http://www.investopedia.com/terms/e/environmental-social-and-governance-esg-criteria.asp>

Hanna, S., and Munasinghe, M. *Property rights in a social and ecological context, Case study and design applications*. Washington D.C.: The Beijer International Institute of Ecological Economics and the World Bank, 1995.

Lütteken, A., and Hagedorn, K. "Transformation and environment: Perspectives for Central and Eastern European countries" *Economics of agro-chemicals, Proceedings of a symposium of the International Association of Agricultural Economics*. Wageningen, The Netherlands; Aldershot, Hampshire, Ashgate, 1996. 347-358.

"UNFCCC. 2012. United Nations Framework Convention on Climate Change Flexible GHG Data Queries" <http://unfccc.int/di/FlexibleQueries/Setup.do>

United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. *World Population Ageing*, 2013.

World Commission on Environment and Development. *Our common future*. Oxford: Oxford University Press, 1987.

Zeeuw, A. *Resource Management: Do we need public policy?* 2000.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 311.21:658.14

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА РІВНЯ ПЛАСПРОМОЖНОСТІ ЛІСОВИХ ГОСПОДАРСТВ

© 2016 **ВІНЯТИНСЬКА Л. В.**

УДК 311.21:658.14

Винятинська Л. В.

Статистичний аналіз та оцінка рівня платоспроможності лісових господарств

Метою статті є проведення статистичного аналізу платоспроможності лісових господарств за допомогою системи статистичних показників з використанням вибіркового методу (в основу вибірки покладений критерій лісостості регіонів України). Використовуючи фінансову звітність лісових господарств, що формує систему інформаційно-аналітичного забезпечення статистичного аналізу, проаналізовано й оцінено рівень платоспроможності лісових господарств України впродовж 2009–2015 рр. За допомогою розроблених рекомендованих значень узагальнено та систематизовано результати статистичного аналізу платоспроможності лісових господарств в умовах самофінансування та комерційного розрахунку. Використовуючи методiku проведеного статистичного аналізу платоспроможності лісових господарств за відповідною концептуальною схемою, що є актуальною та відповідає потребам сьогодення, розраховано систему статистичних показників, що дає змогу оцінити рівень платоспроможності лісових господарств і виявити причини її низького рівня.

Ключові слова: платоспроможність, лісові господарства, статистичний аналіз, тип ліквідності балансу, система статистичних показників.

Табл.: 7. **Бібл.:** 13.

Винятинська Людмила Василівна – кандидат економічних наук, асистент, кафедра обліку, аудиту і економічного аналізу, Буковинський державний фінансово-економічний університет (вул. Манфреда Штерна, 1, Чернівці, 58000, Україна)

E-mail: viniatinska@yahoo.com

УДК 311.21:658.14

UDC 311.21:658.14

Винятинская Л. В. Статистический анализ и оценка уровня платежеспособности лесных хозяйств

Целью статьи является проведение статистического анализа платежеспособности лесных хозяйств с помощью системы статистических показателей с использованием выборочного метода (в основу выборки положен критерий лесистости регионов Украины). Используя финансовую отчетность лесных хозяйств, формирующую систему информационно-аналитического обеспечения статистического анализа, проанализирован и оценен уровень платежеспособности лесных хозяйств Украины на протяжении 2009–2015 гг. С помощью разработанных рекомендуемых значений обобщены и систематизированы результаты статистического анализа платежеспособности лесных хозяйств в условиях самофинансирования и коммерческого расчета. Используя методiku проведенного статистического анализа платежеспособности лесных хозяйств по соответствующей концептуальной схеме, которая является актуальной и соответствует сегодняшним потребностям, рассчитана система статистических показателей, позволяющая оценить уровень платежеспособности лесных хозяйств и выявить причины ее низкого уровня.

Ключевые слова: платежеспособность, лесные хозяйства, статистический анализ, тип ликвидности баланса, система статистических показателей.

Табл.: 7. **Библ.:** 13.

Винятинская Людмила Васильевна – кандидат экономических наук, ассистент, кафедра учета, аудита и экономического анализа, Буковинский государственный финансово-экономический университет (ул. Манфреда Штерна, 1, Черновцы, 58000, Украина)

E-mail: viniatinska@yahoo.com

Vyniatynska L. V. The Statistical Analysis and Assessment of the Solvency of Forest Enterprises

The aim of the article is to conduct a statistical analysis of the solvency of forest enterprises through a system of statistical indicators using the sampling method (the sampling is based on the criteria of forest cover percent of regions of Ukraine). Using financial statements of forest enterprises that form a system of information and analytical support for the statistical analysis of the level of solvency of forestry in Ukraine for 2009–2015 has been analyzed and evaluated. With the help of the developed recommended values the results of the statistical analysis of the forest enterprises' solvency under conditions of self-financing and commercial consideration have been summarized and systematized. Using the methodology of the statistical analysis of the forest enterprises' solvency conducted on the corresponding conceptual framework, which is relevant and meets the current needs, a system of statistical indicators enabling to assess the level of solvency of forest enterprises and identify the reasons of its low level has been calculated.

Keywords: solvency, forest enterprises, statistical analysis, type of the balance liquidity, system of statistical indicators.

Tabl.: 7. **Bibl.:** 13.

Vyniatynska Liudmila V. – Candidate of Sciences (Economics), Assistant, Department of Accounting, Auditing and Economic Analysis, Bukovina State Finance and Economics University (1 Manfreda Shterna Str., Chernivtsi, 58000, Ukraine)

E-mail: viniatinska@yahoo.com

Вступ. Неефективне ведення бізнесу державними лісовими господарствами, насамперед неефективна фінан-

зпечити безперерйне відновлення лісових ресурсів, що тягне за собою простой виробничого процесу з усіма мож-

ливими негативними наслідками. Крім того, підривають довіру до підприємств з боку комерційних банків, потенційних споживачів та інших контрагентів, що значно знижує можливість залучення додаткових ресурсів і виходу з кризової ситуації. Таким чином, низький рівень платоспроможності на фоні збиткової фінансово-господарської діяльності та недостатньої фінансової стійкості становить реальну загрозу існуванню державного лісового господарства.

Динамічність розвитку інноваційних процесів у світі приводить до постійних змін середовища роботи лісгосподарських підприємств, тому їх діяльність безперервно змінюється. Протягом певного часу – місяць за місяцем, рік за роком – змінюються обсяг насаджень, вік деревини, обсяг бюджетного фінансування, рівень інфляції, показники розвитку лісового господарства тощо. Аналіз платоспроможності лісових господарств – одне з важливих завдань статистики, а інформаційною базою слугують динамічні (часові, хронологічні) ряди, які формуються на основі фінансової звітності лісового господарства [11].

В умовах ринкової економіки загальна оцінка рівня платоспроможності підприємства базується на комплексній системі взаємопов'язаних і взаємозалежних показників, що характеризують структуру джерел формування капіталу, їх розміщення, рівновагу між активами та джерелами формування, ефективність та інтенсивність використання капіталу, кредитоспроможність тощо. Проводячи всебічний статистичний комплексний аналіз вищезазначених показників, необхідно виявити групу резервів, що мають підприємства конкретної галузі, для покращення фінансового стану суб'єктів господарювання країни.

Питання методологічного обґрунтування понять «платоспроможності», «методики статичного аналізу» розглядалися у працях як зарубіжних, так і вітчизняних науковців і практиків, зокрема Л. Чечевиченої, Е. Нікбахта, А. Гропеллі, М. Ковбасюка, О. Кислиці, І. Мячника, В. Ковальова, А. Шерсмета, І. Бланка, Г. Савицької, П. Лайка, В. Іваненко, А. Поддєрьогіна, Л. Лахтіонової, Е. Брігхема, В. Суторміної, В. Федосова, В. Андрущенко та ін.

Вибіркове спостереження за рівнем платоспроможності лісових господарств проведено із використанням і додержанням наукових принципів організації та проведення збору статистичної інформації. Зазначено, що загальна кількість лісових господарств становить 231 підприємство [2; 6; 7]. Для дослідження їх рівня платоспроможності та забезпечення репрезентативності вибірки виберемо неупереджено й об'єктивно 20 лісових господарств державної форми власності, фінансово-господарська діяльність

яких буде проаналізована згідно з етапами статистичного аналізу платоспроможності лісових господарств за декілька років, щоб виявити чіткі тенденції та закономірності їх розвитку.

Враховуючи дані з картограми лісистості території України [3; 7], у механічну малу вибірку потрапили лісові господарства з тих територіальних областей, у яких лісистість території перевищує 15,0 % і до 60,0 % включно, а саме з 11 територіальних регіонів України: Закарпатська обл. (51,4 %), Івано-Франківська обл. (41,0 %), Рівненська (36,4 %), Житомирська обл. (33,6 %), Волинська обл. (31,0 %), Чернівецька обл. (29,2 %), Львівська обл. (28,5 %), Київська обл. (22,2%), Чернігівська обл. (20,9), Сумська обл. (17,8), Черкаська обл. (15,1 %).

Проведемо вторинне групування, виділивши три групи, визначимо величину інтервалу ($h = \frac{X_{\max} - X_{\min}}{n} = \frac{24412,67 - 123,1}{3} = 8958,3$ тис. грн), сформуємо їх і на-

ведемо згрупований матеріал в аналітичній табл. 1.

З табл. 1 можемо побачити, що у середньому найбільше тих лісових господарств, розмір майна яких сягає від 123,1 тис. грн до 9081,4 тис. грн, а найменше – від 18039,7 тис. грн до 26998,0 тис. грн. Аналізуючи динаміку майна підприємств, варто зазначити, що з 2007 по 2013 роки кількість підприємств, що входять до першої групи (123,1 – 9081,4), зменшується, а в другій (9081,4 – 18039,7) та третій (18039,7 – 26998,0) – зростає, хоч і невисокими темпами.

Аналізуючи середній рівень досліджуваних рядів динаміки майна лісових господарств, можемо сказати, що, наприклад, середній рівень майна на:

ДП «Берегометський ЛМГ» – 24412,67 тис. грн із середнім зростанням на 2084,0 тис. грн, або на 10,9 %;

ДП «Путильський лісгосп» – 22403,50 тис. грн із середнім зростанням на 2938,0 тис. грн, або на 22,8 %;

ДП «Сторожинецький лісгосп» – 19526,92 тис. грн із середнім зростанням на 1417,8 тис. грн, або на 8,2 %;

ДП «Шепетівський ДСЛ АПК» – 12164,67 тис. грн із середнім зменшенням на 955,3 тис. грн, або на 7,9 %;

ДП «Вінницький лісгосп» – 10745,67 тис. грн із середнім зростанням на 666,0 тис. грн, або на 6,5 %.

Аналізуючи майно лісових господарств, варто врахувати і розмір чистого прибутку (збитку), що вони отримали внаслідок ведення фінансово-господарської діяльності. Проведемо вторинне групування. Слід враховувати, що аналізовані підприємства отримували як прибутки, так і збитки, тому насамперед їх необхідно групувати на при-

Таблиця 1

Розподіл лісових господарств за рівнем валюти балансу за 2010–2015 рр., тис. грн

Групи	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	У середньому
123,1 – 9081,4	16	14	13	12	11	10	11	13
9081,4 – 18039,7	4	3	5	6	6	7	6	4
18039,7 – 26998	0	3	2	2	3	3	3	3
Разом	20	20	20	20	20	20	20	20

Джерело: сформовано автором

буткові та збиткові. У той же час прибуткові підприємства поділимо на три групи за досліджуваний період, визначивши величину інтервалу ($h = \frac{x_{\max} - x_{\min}}{n} = \frac{65819 - 0}{3} = \frac{65819 - 0}{3} = 21939,7$ тис. грн), сформуємо їх і наведемо згрупований матеріал в аналітичній табл. 2.

З табл. 2 слід зазначити, що більшість із аналізованих державних підприємств є прибутковими (їх кількість коливається, 18–19 літгоспів), збиткових – 1–2 підприємства (ДП «Шепетівський ДСЛ АПК» – збитковий з 2008 по 2013 роки; а ДП «Красноільський ДОК» – з 2009–2011 роки). Аналізуючи прибуткові держлітгоспи, зазначимо, що майже всі входять до першої групи – від 0 до

Таблиця 2

Розподіл лісових господарств за результатами фінансово-господарської діяльності за 2010–2015 рр.

Групи	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	У середньому
1. Прибуткові підприємства В тому числі, тис. грн:	19	18	18	18	18	19	18
0 – 21939,7	19	18	18	18	17	18	17
21939,7 – 43879,4	0	0	0	0	0	0	1
43879,4 – 65819,1	0	0	0	0	1	1	0
2. Збиткові підприємства	1	2	2	2	2	1	2
Разом	20	20	20	20	20	20	20

Джерело: сформовано автором

21939,7 тис. грн, також виділилося одне підприємство, що у 2011 та 2012 роках мало чисті прибутки від 43879,4 до 65819,1 тис. грн – ДП «Берегометський ЛМГ».

Проведемо вторинне групування активів за ступенем ліквідності, а також аналізовані лісові господарства поділимо на три групи, обчислимо величину інтервалу: $h = \frac{20889 - 0}{3} = 6966,3$ тис. грн. Визначивши величину інтер-

валів, сформуємо групи: I група – від 0 до 6966,3 тис. грн; II група – від 6966,3 до 13932,6 тис. грн; III група – від 13932,6 до 20899,0 тис. грн. Проведемо групування і наведемо згрупований матеріал в аналітичній табл. 3.

Таким чином, проаналізувавши розміри згрупованих активів за ступенем ліквідності лісових господарств з 2007 по 2013 рр., можна дійти таких висновків:

Таблиця 3

Розподіл лісових господарств за розміром згрупованих активів за ступенем ліквідності станом на 1 січня 2009–2015 рр.

	2009 рік			2010 рік			2011 рік			2012 рік			2013 рік			2014 рік			2015 рік		
	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III
A1	20	0	0	20	0	0	20	0	0	20	0	0	20	0	0	20	0	0	20	0	0
A2	20	0	0	20	0	0	20	0	0	20	0	0	20	0	0	20	0	0	20	0	0
A3	20	0	0	20	0	0	20	0	0	20	0	0	20	0	0	20	0	0	20	0	0
A4	16	4	0	15	2	3	15	2	3	16	1	4	17	0	3	16	1	3	15	2	3

Джерело: сформовано автором

- найбільш ліквідні активи всіх досліджуваних лісових господарств містяться в I групі – від 0 до 6966,3 тис. грн, і ця тенденція зберігається впродовж усього періоду;
- швидко реалізовані активи лісових господарств упродовж усього досліджуваного періоду містяться в I групі – від 0 до 6966,3 тис. грн;
- повільно реалізовані активи досліджуваних лісових господарств містяться в I групі – від 0 до 6966,3 тис. грн, і ця тенденція зберігається;
- важко реалізовані активи – необоротні активи знаходяться в I групі – від 0 до 6966,3 тис. грн від 15 до 17 підприємств; у II групі – 2–4 підприємства і в III групі – від 0 до 3 держлітгоспів.

Проведемо вторинне групування пасивів за терміновістю зобов'язань лісових господарств, аналізовані

підприємства поділимо на три групи, обчислимо величину інтервалу ($h = \frac{x_{\max} - x_{\min}}{n} = \frac{15009 - 0}{3} = 5003,0$ тис. грн). Визначивши величину інтервалів, сформуємо групи: I група – від 0 до 5003,0 тис. грн; II група – від 5003,0 до 10006,0 тис. грн; III група – від 10006,0 до 15009,0 тис. грн. Проведемо групування і наведемо згрупований матеріал в аналітичній табл. 4.

Аналізуючи розміри згрупованих пасивів за терміновістю зобов'язань лісових господарств з 2007 по 2013 рр., можна дійти таких висновків:

- найбільш термінові пасиви лісових господарств в I групі – від 0 до 5003,0 тис. грн містяться 16 підприємств (окрім 2010 року, де було 17, у 2011 році – 14 літгоспів), а в II групі – від 5003,0 до 10006,0 тис. грн – 4 підприємства (окрім

Таблиця 4

Розподіл лісових господарств за розміром згрупованих пасивів за терміновістю зобов'язань станом на 1 січня 2009–2015 рр.

	2009 рік			2010 рік			2011 рік			2012 рік			2013 рік			2014 рік			2015 рік		
	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III
П1	16	4	0	16	4	0	16	4	0	17	3	0	14	6	0	16	4	0	16	4	0
П2	20	0	0	20	0	0	19	1	0	19	1	0	19	0	1	20	0	0	20	0	0
П3	20	0	0	17	2	1	18	1	1	19	1	0	18	2	0	19	1	0	18	2	0
П4	18	2	0	16	4	0	16	3	1	16	4	0	14	3	3	13	4	3	12	5	3

Джерело: сформовано автором

2010 року, де було 3, та у 2011 році – 14 лісгоспів). Ця тенденція зберігається впродовж усього досліджуваного періоду;

- короткострокові зобов'язання лісових господарств містяться в I групі – від 0 до 5003,0 тис. грн, окрім 2009 та 2010 рр., де розподіл відбувся між I та II групами (відповідно 19 та 1 підприємство), а в 2011 році – між I та III групами (відповідно 19 та 1 підприємство);
- довгострокові зобов'язання більшості досліджуваних підприємств містяться в I групі – від 0 до 5003,0 тис. грн – від 18 до 20 лісгоспів;
- постійні зобов'язання – власний капітал знаходяться в I групі – від 0 до 5003,0 тис. грн від 12

до 18 підприємств, в II групі – 2–5 підприємств і в III групі – від 0 до 3 держлісгоспів. Аналізуючи динаміку, можемо побачити загальні тенденції до зростання розмірів постійних зобов'язань впродовж аналізованого періоду, про що свідчать зміни в розподілі.

На основі даних таблиці проведемо вторинне групування за альтернативною ознакою для визначення типу ліквідності (абсолютно ліквідний, допустима ліквідність балансу, порушена ліквідність, кризова ліквідність балансу) балансів досліджуваних лісових господарств упродовж 2009–2015 рр. Результати наведемо в табл. 5.

Отже, лісова галузь України має зберегти пріоритети свого розвитку: збереження та розширене відтворення

Таблиця 5

Тип ліквідності балансу лісових господарств

Тип	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік
Абсолютна	2	1	1	0	1	0	0
Допустима	11	9	10	12	10	10	14
Порушена	7	5	3	2	3	8	4
Кризова	0	5	6	6	6	2	2
Разом	20	20	20	20	20	20	20

Джерело: сформовано автором

лісів, раціональне невиснажливе лісокористування, збереження наукової школи українського лісництва, розвиток і впровадження новітніх технологій лісозаготівель і лісопереробки, розширення заповідних і рекреаційних територій. Лісові господарства виступають головним державним представником лісової галузі, є її основою і повинні виконувати свої функції у майбутньому [13]. У той же час фінансування лісових господарств із державного бюджету не вистачає у повному обсязі на виконання цих функцій, і тому лісовим господарствам в умовах ринку необхідно переходити до самофінансування, забезпечення себе достатнім обсягом коштів для функціонування в конкурентному середовищі та ведення ефективної діяльності.

Розвиток лісових господарств динамічний, що виявляється сталою зміною рівнів динамічного ряду. Поряд із динамічністю їм притаманна інерційність: зберігається механізм формування явищ і характер розвитку (темпи, напрям, коливання) [12]. При значній інерційності процесу й незмінності комплексу умов його розвитку правомірно

очікувати в майбутньому ті властивості й характер розвитку, які були виявлені в минулому. Діалектична єдність мінливості та сталості, динамічності й інерційності формує характер динаміки рівня платоспроможності лісових господарств, уможливаючи статистичне прогнозування. Передумовою статистичного аналізу платоспроможності лісових господарств (динамічного ряду) є порівнянність статистичних даних, які його формують, а це можливо лише при використанні даних, що формуються згідно з Національними стандартами бухгалтерського обліку [9].

Статистичний аналіз рівня платоспроможності лісових господарств за допомогою системи статистичних показників складається з абсолютних і відносних показників [1; 4]. Система показників характеризує умови, процес і результати статистичної оцінки рівня платоспроможності лісових господарств. Одна з вимог, яка пред'являється до показників функціонування, – достатня компактність, охоплення всіх сторін економічної, соціальної та демографічної діяльності, зв'язків і взаємозв'язків всіх елементів і вуз-

лів системи. Система відносних показників платоспроможності лісових господарств відображає реальну, адекватну і точну структуру відображення всебічної характеристики основної частини проблемних зон платоспроможності лісових господарств, будується з урахуванням можливостей отримання статистичних даних.

Запропонована система статистичних показників, їх послідовність, методика обчислення та рекомендовані значення дозволяють у повному обсязі сформулювати й оцінити рівень платоспроможності лісових господарств в умовах ринку [5; 8; 10]. Слід зазначити, що науково розроблені, систематизовані, обґрунтовані та подані рівні платоспроможності розкривають можливі ситуації, що мають місце у фінансово-господарській діяльності лісових господарств. Необхідність їх використання полягає в тому, що підприємства, особливо державної форми власності, при комплексній оцінці рівня платоспроможності

можуть розробити ефективні управлінські рішення або використати та пристосувати розробки державного апарату управління.

Проведення комплексного статистичного аналізу платоспроможності лісових господарств за сформованою у роботі системою показників сприяє всебічній характеристиці фінансового стану підприємств, оцінці рівня платоспроможності та можливих сценаріїв їх розвитку в умовах нестабільного ринкового середовища.

В табл. 6 оцінено рівень платоспроможності лісових господарств, враховуючи середні значення системи показників платоспроможності лісових господарств упродовж 2009–2015 рр. Підґрунтям для їх обчислення слугувала фінансова звітність, а саме: форма 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» та форма 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» зазначених лісових господарств [11].

Таблиця 6

Середнє значення показників платоспроможності лісових господарств упродовж 2009–2015 рр.

Підприємства	Тип ліквідності балансу	Коефіцієнт платоспроможності	Коефіцієнт швидкої ліквідності	Коефіцієнт покриття	Коефіцієнт фінансування	Коефіцієнт стійкості фінансування	Коефіцієнт автономії	Коефіцієнт структури фінансування необоротних активів	Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості	Індекс ліквідності, днів	Загальний показник платоспроможності
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
ДП «Чернівецьке лісове господарство»	Допустимий	0,010	0,000	0,860	1,291	0,603	0,411	0,195	0,299	1191,2	0,552
ДП «Сторожинецьке лісове господарство»	Порушений	0,008	0,205	0,504	1,254	0,610	0,405	0,205	0,199	1256,7	0,171
ДП «Новоселецьке ДСЛ АПК»	Допустимий	0,428	0,742	2,645	0,251	0,796	0,000	0,000	0,000	13,6	3,927
ДП «Буцацьке лісове господарство»	Допустимий	0,000	0,112	0,571	1,602	0,409	0,294	0,024	0,104	504,5	0,291
ДП «Чернігівське лісове господарство»	Допустимий	0,613	1,107	2,095	0,251	0,784	0,428	0,032	0,378	70,8	1,866
ДП «Шепетівське ДСЛ АПК»	Порушений	0,005	0,191	0,619	6,135	0,225	0,141	0,273	0,168	1794,9	0,333
ДП «Берегометське лісомисливське господарство»	Порушений	0,012	0,199	0,524	1,281	0,682	0,403	0,297	0,179	1194,1	0,102
ДП «Путильське лісове господарство»	Порушений	0,092	0,365	0,921	1,264	0,792	0,442	0,436	0,135	1001,1	0,084
ДП «Великобереське лісове господарство»	Критичний	0,003	0,420	0,904	4,479	0,509	0,210	0,498	0,378	1007,6	0,394
ДП «Надвірнянське лісове господарство»	Допустимий	0,083	0,347	0,642	1,552	0,713	0,400	0,409	0,226	899,3	0,102
ДП «Ізяславське лісове господарство»	Допустимий	0,007	0,294	1,017	0,423	0,701	0,292	0,000	0,293	890,0	0,812
ДП «Красноільське ДОК»	Допустимий	0,013	0,156	0,535	2,025	0,623	0,440	0,000	0,000	1483,9	0,252

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
ДП «Дубровецьке лісове господарство»	Допустимий	0,032	0,639	1,580	0,339	0,704	0,000	0,000	0,000	860,6	1,580
ДП «Карпатське лісове господарство»	Допустимий	0,013	0,462	1,285	0,798	0,702	0,313	0,000	0,416	725,3	0,926
ДП «Вижницьке ДСПГ АПК»	Критичний	0,000	0,254	0,563	5,767	0,141	0,000	0,000	0,236	285,5	0,267
ДП «Сарненське лісове господарство»	Допустимий	0,055	0,288	1,134	1,018	0,553	0,381	0,151	0,193	295,7	0,788
ДП «Вінницьке лісове господарство»	Допустимий	0,043	0,341	0,857	1,536	0,449	0,293	0,116	0,255	1709,9	0,478
ДП «Олевське лісове господарство»	Допустимий	0,005	0,126	0,610	1,527	0,388	0,000	0,000	0,000	428,0	0,259
ДП «Коломийське лісове господарство»	Допустимий	0,015	0,345	0,938	1,270	0,561	0,333	0,223	0,349	632,1	0,836
ДП «Золотоніське лісове господарство»	Допустимий	0,006	0,234	0,759	1,982	0,484	0,271	0,259	0,000	515,1	0,528

Джерело: сформовано автором

В табл. 6 наведено середні значення статистичних показників платоспроможності лісових господарств, що дозволяють узагальнити результати фінансово-господарської діяльності підприємств в умовах невизначеності ринкового середовища. Слід зазначити, що для визначення рівня платоспроможності лісових господарств необхідно комплексно оцінити зазначені показники з рекомендованими значеннями – це дасть змогу повністю та різносторонньо оцінити рівень платоспроможності. Оцінимо рівень платоспроможності лісових господарств за допомогою системи статистичних показників загальних показників платоспроможності, враховуючи розроблені рекомендовані нормативні значення цих показників і критерії їх поділу.

Проведемо узагальнення по запропонованій системі статистичних показників платоспроможності, їх рекомендованих значеннях, враховуючи тип ліквідності балансу та виокремивши кардинально відмінні види рівнів платоспроможності лісових господарств в умовах конкурентоспроможного середовища впродовж досліджуваного періоду. Спираючись на середні значення, результати наведено в табл. 7.

Таблиця 7

Рівні платоспроможності лісових господарств упродовж 2009–2015 рр.

Рівні платоспроможності	Критичний рівень	Низький рівень	Допустимий рівень	Середній рівень	Високий рівень
Кількість підприємств	4	11	2	1	2

З табл. 7 видно, що досить незначна кількість підприємств має належний рівень платоспроможності. Лише 15,0 % досліджуваних лісових господарств мають середній або високий рівень платоспроможності, 10,0 % – допустимий рівень платоспроможності, а 75,0 % – низький і критичний рівень платоспроможності, тобто вони не можуть погасити свої боргові зобов'язання більше одного року. Лише

четверта частина досліджуваних лісових господарств може забезпечити себе необхідними активами для перекриття своїх боргів у найближчий термін – до одного року.

Звичайно, за підсумками статистичного аналізу критичний і низький рівень платоспроможності лісових господарств є суттєвою проблемою для лісопромислового комплексу України. У той же час суттєвий вплив на нього здійснюють фінансування з державного бюджету за виконані роботи, а саме перерозподілення коштів між лісокористувачами [12]. В реальній дійсності сучасні умови господарювання є надзвичайно важкими для усіх державних лісових господарств, оскільки вони повинні не лише ефективно працювати, але і виконувати завдання, покладені державною згідно з нормативними актами.

В цілому варто сказати, що досліджувані загальні показники та їх динаміка свідчать, що на досліджуваних підприємствах немає достатньої суми грошових коштів для погашення як короткострокових, так і довгострокових зобов'язань не тільки впродовж року, а і більше.

Підсумувавши результати аналізу часткових показників платоспроможності та оцінки їх рівня, слід зазначити, що вони впродовж аналізованого періоду знаходяться в межах критичного рівня, і ця тенденція підтверджується розрахунками.

Висновок. В умовах інноваційного перетворення економіки головним завданням державних підприємств є виконання принципу самофінансування, тобто забезпечення себе коштами для можливого подальшого функціонування і розвитку. Слід зазначити і той факт, що досліджувані лісові господарства, як показала реальна дійсність, не в змозі дотримуватися цього принципу. Підприємствам суттєво не вистачає коштів для погашення боргів. Водночас, враховуючи специфіку ведення господарства, а також часткове фінансування з боку держави (яке фактично не здійснюється і становить лише 20,0 %), підприємства функціонують, займаються виробничо-фінансовою та лісовиробничою діяльністю, обслуговують державні об'єкти та втілюють у дію державні програми за власні кошти.

Здійснено комплексний статистичний аналіз платоспроможності лісових господарств згідно із запропонованим підходом та використанням статистичних методів. Проведено багатовимірне групування лісових господарств за групами активів і пасивів, враховуючи їх рівномірність і співвідношення, а також тип ліквідності балансу підприємств. Обчислено інформативні блоки показників платоспроможності, досліджено їх динаміку та тенденції розвитку за допомогою моделі тренду. Слід зазначити, що недостатнє державне фінансування є головним чинником, що впливає на рівень платоспроможності лісових господарств, оскільки підприємства витрачають кошти на виконання державних робіт, а на погашення термінових зобов'язань коштів не вистачає.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головач А. В. Статистичне забезпечення управління економікою: прикладна статистика з використанням аналітичних можливостей програмного середовища Microsoft Excel / А. В. Головач, В. Б. Захожай, І. Г. Манцуров, Н. А. Головач. – К. : КНЕУ, 2006. – 322 с.
2. Державне агентство лісових ресурсів України : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dklg.kmu.gov.ua/forest/>
3. Державний комітет статистики України : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>
4. Замула Х. Роль лісового господарства в адаптації до наслідків зміни клімату / Х. Замула // Економіст. – 2011. – № 10. – С. 17–19.
5. Кулик А. В. Проблеми організації та методики аналізу ліквідності і платоспроможності підприємств / А. В. Кулик // Збірник наукових праць МННЦ ІТІС. – 2009. – Вип. 14. – С. 300–332.
6. Лісове господарство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lesovod.org.ua/node/22363>
7. Лісовий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>
8. Макаrchук І. Основні показники оцінки платоспроможності та ліквідності підприємств і методика їх визначення / І. Макаrchук // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 7. – С. 36–41.
9. Моторин Р. М. Облік операцій з нефінансовими активами сектора державного управління в національних рахунках України згідно з міжнародними стандартами / Р. М. Моторин, Т. М. Моторина // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2015. – № 5–6. – С. 127–133.
10. Печуляк В. Зарубіжний досвід організації державного управління лісовим господарством і перспективи його використання в Україні / В. Печуляк // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 12. – С. 55–59.
11. Потапова М. Ю. Інформаційно-аналітичне забезпечення статистичного аналізу платоспроможності лісових господарств в умовах нестабільного ринкового середовища / М. Ю. Потапова // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2014. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/issue-2-2014>
12. Рижаківа Г. М. Визначення впливу факторів на показник обсягу реалізації продукції (робіт, послуг) малих підприємств у сільському, лісовому господарстві та мисливстві України / Г. М. Рижаківа // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 7–8. – С. 108–112.
13. Шершун М. Реформування у галузі лісового господарства в контексті проведення економічних реформ в Україні / М. Шершун // Економіст. – 2011. – № 10. – С. 9–11.

REFERENCES

- Holovach, A. V. et al. <i>Statystychnе zabezpechennia upravlinnia ekonomikoiu: prykladna statystyka z vykorystanniam analitychnykh mozhlyvostei prohramnoho seredovyscha Microsoft Excel</i> [Statistical economic governance: applied statistics using the analytical capabilities of the software environment Microsoft Excel]. Kyiv: KNEU, 2006.
- Derzhavne ahentstvo lisovykh resursiv Ukrainy : ofitsiyni sait. <http://dklg.kmu.gov.ua/forest/>
- Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy : ofitsiyni sait. <http://www.zakon.rada.gov.ua>
- Zamula, Kh. "Rol lisovoho hospodarstva v adaptatsii do naslidkiv zminy klimatu" [The role of forest management in adapting to climate change]. <i>Ekonomisty</i> no. 10 (2011): 17-19.
- Kulyk, A.V. "Problemy orhanizatsii ta metodyky analizu likvidnosti i platospromozhnosti pidpriemstv" [Problems and methods of analysis of liquidity and solvency of enterprises]. <i>Zbirnyk naukovykh prats MNNTs ITIS</i>, no. 14 (2009): 300-332.
- "Lisove hospodarstvo Ukrainy" [Forestry Ukraine]. <http://www.lesovod.org.ua/node/22363>
- "Lisovyi kodeks Ukrainy" [Forest Code of Ukraine]. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>
- Makarchuk, I. "Osnovni pokaznyky otsinky platospromozhnosti ta likvidnosti pidpriemstv i metodyka yikh vyznachennia" [Key indicators assess the solvency and liquidity of enterprises and methods of their determination]. <i>Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini</i>, no. 7 (2008): 36-41.
- Motoryn, R. M., and Motoryna, T. M. "Oblik operatsii z nefinansovymy aktyvamy sektora derzhavnoho upravlinnia v natsionalnykh rakhunkakh Ukrainy zhidno z mizhnarodnymy standartamy" [Accounting for non-financial assets of the general government in national accounts of Ukraine in accordance with international standards]. <i>Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo</i>, no. 5-6 (2015): 127-133.
- Pechuliak, V. "Zarubizhnyi dosvid orhanizatsii derzhavnoho upravlinnia lisovym hospodarstvom i perspektyvy yoho vykorystannia v Ukraini" [Foreign experience of state forest management and the prospects for its use in Ukraine]. <i>Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo</i>, no. 12 (2010): 55-59.
- Potapova, M. Yu. "Informatsiino-analitchne zabezpechennia statystychnoho analizu platospromozhnosti lisovykh hospodarstv v umovakh nestabilnoho rynkovoho seredovyscha" [Information and analytical support for the statistical analysis of the solvency of forest management in an uncertain market environment]. <http://global-national.in.ua/issue-2-2014>
- Ryzhakova, H. M. "Vyznachennia vplyvu faktoriv na pokaznyk obsiahu realizatsii produktsii (robit, posluh) malykh pidpriemstv u silskomu, lisovomu hospodarstvi ta myslivstvi Ukrainy" [Determining the impact of factors on the rate of sales of goods (works, services) of small enterprises in agriculture, forestry and hunting Ukraine]. <i>Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini</i>, no. 7-8 (2010): 108-112.
- Sherhun, M. "Reformuvannia u haluzi lisovoho hospodarstva v konteksti provedennia ekonomichnykh reform v Ukraini" [The reform of the forestry sector in the context of economic reforms in Ukraine]. <i>Ekonomist</i>, no. 10 (2011): 9-11.

АКТИВІЗАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ УДОСКОНАЛЕННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ Й АНАЛІЗУ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

© 2016 ІЗМАЙЛОВ Я. О.

УДК 657.2:339.564

Ізмайлов Я. О.

Активізація інвестиційно-інноваційного розвитку економіки України через удосконалення бухгалтерського обліку й аналізу іноземних інвестицій

Метою статті є обґрунтування та подання рекомендацій з удосконалення бухгалтерського обліку й економічного аналізу іноземних інвестицій для інвестиційно-інноваційного розвитку економіки України. Проаналізовано динаміку макроекономічних показників іноземних інвестицій, які мають прямий вплив на інвестиційно-інноваційний розвиток України. Визначено та систематизовано основні проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку та наведено місця України у світових рейтингах по слабких позиціях економіки.

Подано тлумачення категорії «іноземні інвестиції» з метою їх застосування у бухгалтерському обліку й економічному аналізі. Запропоновано шляхи удосконалення обліково-аналітичних процедур іноземного інвестування для створення прозорих і зрозумілих правил ведення іноземцями бізнесу в Україні. Обґрунтовано позитивний вплив поданих рекомендацій на інвестиційно-інноваційний розвиток економіки України.

Ключові слова: бухгалтерський облік іноземних інвестицій, економічний аналіз іноземних інвестицій, інвестиційно-інноваційний розвиток, іноземні інвестиції, інвестор.

Рис.: 4. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 15.

Ізмайлов Ярослав Олександрович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра міжнародної економіки, Криворізький економічний інститут Криворізького національного університету (пр. Поштовий, 64, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50000, Україна)

E-mail: izmyar@ukr.net

УДК 657.2:339.564

UDC 657.2:339.564

Ізмайлов Я. А.

Активизация инвестиционно-инновационного развития экономики Украины путем совершенствования бухгалтерского учета и анализа иностранных инвестиций

Целью статьи является обоснование и представление рекомендаций по совершенствованию бухгалтерского учета и экономического анализа иностранных инвестиций для инвестиционно-инновационного развития экономики Украины. Проанализирована динамика макроэкономических показателей иностранных инвестиций, имеющих прямое влияние на инвестиционно-инновационное развитие экономики Украины. Обозначены и систематизированы основные проблемы инвестиционно-инновационного развития и представлены позиции Украины в мировых рейтингах по слабым позициям экономики. Представлено разъяснение категории «иностранные инвестиции» с целью их использования в бухгалтерском учете и экономическом анализе.

Предложены пути улучшения учетно-аналитических процедур иностранного инвестирования для создания прозрачных и понятных правил ведения иностранцами бизнеса в Украине. Доказано позитивное влияние представленных рекомендаций на инвестиционно-инновационное развитие экономики Украины.

Ключевые слова: бухгалтерский учет иностранных инвестиций, экономический анализ иностранных инвестиций, инвестиционно-инновационное развитие, иностранные инвестиции, инвестор.

Рис.: 4. **Табл.:** 3. **Библ.:** 15.

Ізмайлов Ярослав Алексеевич – кандидат економічних наук, доцент, кафедра міжнародної економіки, Криворізький економічний інститут Криворізького національного університету (пр. Почтовий, 64, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50000, Україна)

E-mail: izmyar@ukr.net

Izmaylov Ya. O.

Activation of Investment and Innovation Development of Ukraine's Economy by Improving the Accounting and Analysis of Foreign Investments

The aim of the article is to justify and present recommendations on improving the accounting and economic analysis of foreign investments for investment and innovation development of the Ukrainian economy. The dynamics of macroeconomic indicators of foreign investments, which have a direct impact on investment and innovation development of the Ukrainian economy, has been analyzed. The main problems of the investment and innovation development have been indicated and systematized and the places of Ukraine in the world rankings in terms of the weak positions of the economy are presented. The explanation of the category of «foreign investments» with a view to their use in accounting and economic analysis is presented.

The ways for improving the accounting and analytical procedures of foreign investment to create transparent and clear rules of doing business for foreigners in Ukraine have been offered. There has been proved a positive influence of the presented recommendations on investment and innovation development of the Ukrainian economy.

Keywords: accounting of foreign investments, economic analysis of foreign investment, investment and innovation development, foreign investments, investor.

Fig.: 4. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 15.

Izmaylov Yaroslav O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of International Economics, Kryvyi Rih Economic Institute of the Kryvyi Rih National University (64 Poshtovyi Ave., Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, 50000, Ukraine)

E-mail: izmyar@ukr.net

Вступ. Нарощування та ефективне використання інвестиційних ресурсів на конкурентоспроможні новітні досягнення у продукції і технології є одним із важливих чинників забезпечення моделі інвестиційно-інноваційного розвитку країни. Іноземні інвестиції являють собою найважливішу частину світового руху капіталу, здійснюючи прямий вплив на оновлення, реконструкцію, модернізацію виробництва та структурну перебудову економіки приймаючої країни.

Українська економіка має величезний інвестиційний потенціал через вдале розташування в центрі Європи, велике різноманіття природних ресурсів, високоосвічене населення з європейським менталітетом. За умов достатнього іноземного інвестування можливо реалізувати високий інвестиційно-інноваційний потенціал економіки України через розвиток таких напрямів, як розробка новітніх розділів математики (зокрема в теорії функцій, функціональному аналізі) та теоретичної фізики; дослідження наноструктур і розробка нанотехнологій; радіофізика міліметрового та субміліметрового діапазону; імунобіотехнології, біосенсорика та молекулярна діагностика; біотехнологія рослин і біофізика; біодеградація; кріобіологія та кріомедицина; нейронаука, зокрема нейрофізіологія; інформатика; мікро-й оптоелектроніка; аерокосмічні технології тощо.

Однак іноземних інвесторів відлякує військово-політична нестабільність і відсутність гарантій захисту та прибутковості інвестицій.

Розвитку співпраці з іноземними партнерами в галузі інвестування можна досягти лише за умови повної довіри й прозорості між учасниками інвестиційного процесу, яку забезпечує чітка і лояльна законодавча база та достовірна система бухгалтерського обліку. Причому для іноземних інвесторів важливим є надання гарантій і впевненості не тільки при входженні іноземного капіталу в економіку України, а й при поверненні інвестиційних коштів, якщо з певних причин відбувається відтік іноземних інвестицій. У зв'язку з цим потребують вирішення обліково-аналітичні проблеми, пов'язані з іноземними інвестиціями, що дасть можливість залучити іноземних інвесторів і поштовх для інвестиційно-інноваційного розвитку національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляду проблем інвестиційно-інноваційного розвитку України та впливу на нього іноземних інвестицій присвячено роботи таких вітчизняних економістів, як В. Андрійчук, М. Флейчук, А. Мокій [1], О. Амоша, А. Гальчинський, В. Геєць [2], В. Гусев [3], Л. Малюта [4], Е. Молчалова [5], І. Павленко [6], І. Прокопенко, Т. Стовбун [7], С. Свірко [8], В. Семиноженко, О. Собкевич, А. Сухоруков [9], В. Федоренко, А. Чухно. Також варто виділити науковий доробок у дослідженні теорії інвестиційно-інноваційного розвитку таких зарубіжних вчених, як С. Глазьев, П. Друкер, Н. Іванова, Дж. Кейнс, М. Кондратьєв, Б. Кузик, С. Кузнець, Г. Менш, Р. Нельсон, М. Портер, П. Ромер, Б. Санто, А. Шпітгофф, Й. Шумпетер, Е. Хансен, Ю. Яковець, К. Яновський та ін.

Незважаючи на теоретичні досягнення у вивченні процесів інвестиційно-інноваційного розвитку, варто зазначити, що залишається невикористаний потенціал у можливостях залучення іноземних інвестицій в економі-

ку України через вирішення проблем бухгалтерського обліку й аналізу відповідних операцій.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування та подання рекомендацій з удосконалення бухгалтерського обліку й економічного аналізу іноземних інвестицій для інвестиційно-інноваційного розвитку економіки України.

Викладення матеріалу. Основні проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку України наведено на рис. 1.

В табл. 1 наведено місця України у світових рейтингах по слабким позиціям економіки.

Із табл. 1 видно, що такі важливі для інвестиційно-інноваційного розвитку України фактори, як захист інвесторів (105 місце), захист інтелектуальної власності (129 місце), рівень державного втручання у бізнес (115 місце), рівень інновацій (82 місце), рівень державного замовлення високотехнологічних продуктів (123 місце) та інші належать до слабких позицій української економіки.

З огляду на визначені слабкі сторони економіки України, потребують вирішення обліково-аналітичні проблеми, пов'язані з іноземними інвестиціями, що дасть можливість залучити іноземних інвесторів і поштовх для інвестиційно-інноваційного розвитку національної економіки.

Закон України «Про режим іноземного інвестування» [11] трактує іноземні інвестиції як всі види цінностей, що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності відповідно до законодавства України з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту. Повернення іноземних інвестицій може відбуватися шляхом виходу одного або кількох інвесторів при збереженні підприємством статусу юридичної особи, повною й остаточною ліквідацією підприємства як юридичної особи.

В обох випадках Закон України «Про режим іноземного інвестування» гарантує повернення інвестицій іноземному інвестору не пізніше шести місяців із дня припинення діяльності, у натуральній формі або у валюті інвестування в сумі фактичного внеску (з урахуванням можливого зменшення статутного фонду) без сплати мита, якщо інше не встановлено законодавством або міжнародними договорами України.

В сучасних умовах іноземне інвестування виступає найважливішим засобом забезпечення умов виходу України з економічної кризи, структурних зрушень в економіці, забезпечення науково-технічного прогресу, підвищення якісних показників господарської діяльності на мікро- та макро-рівні.

Запровадження в Україні моделі інвестиційно-інноваційного розвитку економіки дасть можливість у найближчій перспективі наблизитися до розвинених країн, покращити міжнародний імідж України, прискорити темпи структурної перебудови економіки, що вплине на підвищення конкурентоспроможності національної продукції. Інвестиційно-інноваційний розвиток можливий лише за умов вкладання великої кількості інвестиційних ресурсів. Через брак власних внутрішніх інвестицій потрібно проаналізувати сучасний стан іноземного інвестування в українську економіку та визначити резерви та шляхи його розширення.

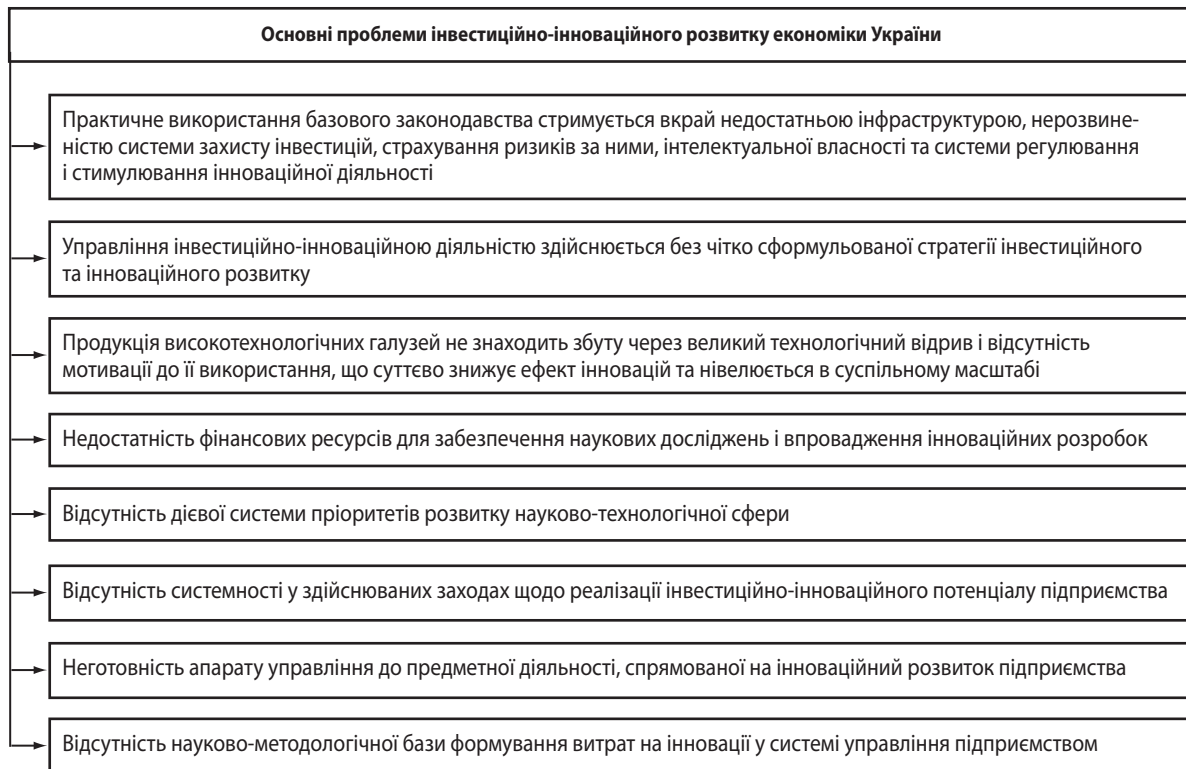

Рис. 1. Основні проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку України на сучасному етапі

Джерело: сформовано автором

Таблиця 1

Місце України у світовому рейтингу по слабким позиціям економіки, 2014–2015 рр. [10]

Фактори	Місце у світовому рейтингу з 144 країн
Кредитний рейтинг країни	105
Рівень інфляції	75
Захист інвесторів	105
Рівень організованої злочинності	126
Захист інтелектуальної власності	129
Право власності	135
Рівень державного втручання у бізнес	115
Рівень інновацій	82
Витрати бізнесу на дослідження та інновації	66
Рівень співпраці бізнесу з університетами у сфері досліджень та інновацій	74
Рівень державного замовлення високотехнологічних продуктів	123
Рівень патентування за формою РСТ (Patent Cooperation Treaty)	52

Безпосередньо обов'язками із залученням іноземних інвестицій в Україну займаються державні інституції, наведені на рис. 2.

Також діяльність іноземних інвесторів в Україні регулюється близько 70 нормативними актами різного рівня. В той же час іноземному інвестору досить важко керуватися ними у зв'язку з неоднозначністю та суперечливістю деяких положень, оскільки до чинного законодавства постійно вносяться зміни та доповнення (часто заднім чис-

лом), що не дає нормативно-правової стабільності іноземним інвесторам.

На сьогодні передбачена державна підтримка реалізації інвестиційних проектів у пріоритетних галузях економіки, зокрема шляхом звільнення від оподаткування ввізним митом при ввезенні визначеного переліку товарів, необхідних для реалізації таких проектів, та відтермінування сплати ПДВ (до 60 днів) щодо ввезених товарів на підставі векселя [12].

Рис. 2. Державні інституції, що займаються залученням іноземних інвестицій в Україні

Джерело: сформовано автором

Нормами Митного кодексу України (ст. 287) передбачено звільнення від сплати ввізного мита товарів, які ввозяться іноземними інвесторами на строк не менше трьох років з метою інвестування на підставі зареєстрованих договорів (контрактів) або як внесок іноземного інвестора до статутного капіталу підприємства з іноземними інвестиціями. Розмитнення таких товарів здійснюється у першочерговому порядку [13].

Проблеми аналізу іноземних інвестицій можливо згрупувати по таких основних напрямках (рис. 3).

У рейтингу інвестиційної привабливості країн світу International Business Compass за 2015 рік, опублікованому компанією BDO, Україна за рік піднялася на 20 позицій у рейтингу і розташовується на 89 місці, входячи до переліку країн, що показали найкраще зростання за рік, нарівні з Білоруссю і Латвією. У 2014 році наша країна займала 109 місце.

Рис. 3. Проблеми аналізу іноземних інвестицій на українських підприємствах

Джерело: сформовано автором

По областях України найбільші частки іноземних вкладень станом на 01.01.2016 має Київ (22733 млн дол. США), Київська (1653,8 млн дол. США), Дніпропетровська (7758,7 млн дол. США), Донецька (2550,4 млн дол. США), Харківська (1726 млн дол. США), Одеська (1432,5 млн дол. США) області та Львівщина (1374,9 млн дол. США) [14].

Щодо загальних тенденцій іноземного інвестування в економіку України необхідно зауважити, що найбільшими компаніями-інвесторами є: Mittal Steel, Siemens, Volkswagen, Jabil Circuit and Electronics, Sony, Panasonic,

TNK-BP, Coca-Cola, Cargill, Carlsberg, Sun Interbrew, Kraft Foods, Nestle, Phillip Morris, Reemtsma, Raiffeisen Bank, Erste Bank, HVB, ING Bank, BNP Paribas, EFG Group, McDonalds, Metro Cash & Carry, Billa та ін. [5, с. 6]

Найбільшими іноземними інвесторами в економіку України є: Кіпр, Німеччина, Нідерланди, РФ, Австрія, Віргінські острови, Беліз (табл. 2)

Піком інвестування залишається 2013 рік, передкризовий, коли загальна сума ПІІ в Україну сягала 58156,9 мільйонів доларів. За весь період соціально-економічної

Таблиця 2

Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) з країн світу в економіку України за 2011–2015 рр. [15]

Країни-інвестори	Обсяги прямих інвестицій на 1 січня, млн дол. США					У % до підсумку 01.01.2016
	2011	2012	2013	2014	2015	
Усього у тому числі:	49362,3	54462,4	58156,9	45916,0	43371,4	100,0
Кіпр	12645,5	17275,1	19035,9	13710,6	11744,9	27,1
Німеччина	7386,4	6317,0	6291,8	5720,5	5414,3	12,5
Нідерланди	4822,8	5168,6	5561,5	5111,5	5610,7	12,9
Російська Федерація	3594,5	3785,8	4287,4	2724,3	3392,1	7,8
Австрія	3423,1	3401,4	3257,5	2526,4	2402,4	5,5
Велика Британія	2508,2	2556,5	2714,1	2145,5	1852,5	4,3
Віргінські острови	2230,7	1884,9	2493,5	1997,7	1798,9	4,1
Франція	1744,0	1765,3	1825,8	1614,7	1528,1	3,5
Швейцарія	1607,0	1600,1	1325,4	1390,6	1364,2	3,1
Італія	1043,1	1106,2	1267,8	999,1	972,4	2,2
США	965,9	1015,9	1055,6	862,3	698,9	1,6
Польща	960,3	936,7	991,1	831,2	785,9	1,8
Беліз	875,5	916,4	845,4	642,4	547,2	1,3
Інші країни	5555,3	6732,5	7204,1	5639,2	5258,9	12,3

Джерело: сформовано автором на основі [15]

кризи відплив іноземних капіталів склав 25,42 %, або ж 14785,5 млн дол. США. В даних не враховувалися тимчасово окуповані території Автономної Республіки Крим та Севастополя, а також частини зони проведення антитерористичної операції.

Впродовж 2014 року спостерігається зменшення обсягу іноземних інвестицій в Україну, що спричинено негативними макроекономічними чинниками: погіршення економічного клімату у країні, призупинення промисловості в східному регіоні та активні бойові дії на цій території.

За статистичними даними видно, що найбільшим інвестором був і залишається Кіпр. Це пояснюється тим, що засновниками кіпрських фірм, які здійснюють інвестиції в економіку України, є українські олігархи.

За офіційними статистичними даними лідерами з інвестицій в та з України є три найбільші офшорні зони – Кіпр, Британські Віргінські острови і Беліз, що в загальному обсязі складає близько 40 % іноземних інвестицій. Офшорні операції зазвичай розглядаються як можливість нелегального вивезення капіталу. Тому про позитивний ефект від інвестицій можна стверджувати лише для інших 60 % інвестованого іноземного капіталу (рис. 4).

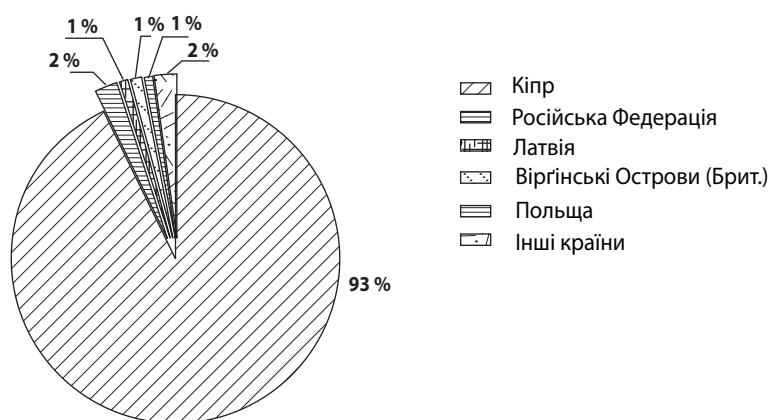

Рис. 4. Обсяги прямих інвестицій із України на 31.12.2015, млн дол. США

Джерело: сформовано автором на основі [15]

Динаміка прямих іноземних інвестицій в Україні за 2010–2015 рр.

Роки	ПІІ в Україну, млн дол. США			ПІІ з України, млн дол. США		
	Сума	Приріст	%	Сума	Приріст	%
2010	44708,0	+4681,2	11,70	6871,1	+647,8	10,41
2011	49362,3	+4654,3	10,41	6898,0	+26,9	0,39
2012	54462,4	+5100,1	10,33	6481,9	-416,1	-6,03
2013	58156,9	+3694,5	6,78	6575,3	+93,4	1,44
2014	45916,0	-12240,9	-21,05	6352,2	-223,1	-3,39
2015	43371,4	-1966,6	-4,28	6232,0	-120,2	-1,89

Джерело: сформовано автором на основі [15]

Вирахувавши 40 % з усіх інвесторів (тих, які стосуються офшорних операцій), отримуємо «позитивні» інвестиції в Україну. Отже, більшість західних інвесторів цікавить сільське господарство, IT-сектор, ринок споживчих товарів, а також в 2014 році великий інтерес почала викликати галузь енергетики, зокрема через курс валюти, газове питання та ситуацію на Сході України.

Розглянемо динаміку ППІ, які надійшли до України та з України за останні 5 років (табл. 3)

Для створення передумов інвестиційної привабливості України та залучення іноземних інвестицій на макrorівні необхідно: припинення збройного конфлікту на Донбасі; проведення комплексної реформи судової, правоохоронної та податкової системи; мінімізація рівня корупції.

Необхідно чітко визначити декілька галузей економіки, які потенційно можуть стати драйверами інвестиційно-інноваційного розвитку. Такими галузями мають стати найбільш динамічно зростаючі галузі: аерокосмічна, військово-промисловий комплекс, агросектор та електронна комерція.

Для удосконалення обліку іноземних інвестицій рекомендується:

- створити чітку поетапну методику обліку надходження та вибуття іноземних інвестицій у П(С) БО та у податковому законодавстві, адже у податковому обліку немає навіть чіткого визначення, у якої із сторін утворюється дохід чи витрати внаслідок відтоку іноземних інвестицій;
- скласти порядок обліку вкладання та повернення іноземних інвестицій у натуральній формі, тобто у формі товарно-матеріальних цінностей (продукції, товарів, необоротних активів тощо), на відміну від грошових внесків, які є можливість переводити в іноземну валюту за встановленим курсом. Ситуація ускладнюється, коли з дня внесення іноземним інвестором необоротних активів до капіталу підприємства може пройти досить тривалий термін (як рік, так і десятиліття). За цей час об'єкти матеріально та морально зношуються, втрачають свою вартість або можуть бути по-

вністю списані, що зашкоджує правильній оцінці вартості, за якою їх слід повертати іноземному інвестору. Аналогічні ситуації виникають і під час повернення оборотних активів, тому що операційний цикл їх використання може складати навіть кілька годин;

- здійснити відповідні роз'яснення в національних стандартах та інструкціях, на яких рахунках слід відображати і хто повинен нести додаткові витрати при вибутті іноземних інвестицій у натуральній формі, зокрема витрати на транспортування, страхування в дорозі, навантажувально-розвантажувальні роботи, митне оформлення тощо;
- врегулювати відображення в обліку повернення та передачу незавершених іноземних капітальних інвестицій, які щороку збільшують свою вартість, в тому числі за кошти інших інвесторів.

Отже, удосконалення бухгалтерського обліку іноземних інвестицій дасть можливість іноземним інвесторам захистити свій капітал і мати впевненість у майбутньому, що приведе до збільшення обсягів іноземного інвестування і як наслідок – активізації інвестиційно-інноваційного розвитку України.

Для ефективного управління іноземними інвестиціями потрібна комплексна методологія їх аналізу. Основним завданням аналізу іноземних інвестицій має бути визначення резервів ефективності використання інвестиційних ресурсів, виявлення та розрахунок джерел їх залучення та фінансування.

Для удосконалення економічного аналізу іноземних інвестицій рекомендується:

- зводити аналіз іноземних інвестицій до розрахунку резервів, а не до розрахунків структурних співвідношень, темпів зміни показників, значень фінансових коефіцієнтів;
- для інформаційної бази аналізу використовувати достовірну інформацію, при цьому не переключувати її через суб'єктивні і об'єктивні причини. Об'єктивними причинами є недосконала українська система бухгалтерського обліку та подання звітності. Суб'єктивними – переключування даних (в більшу або меншу сторону) з метою покращення

щення або погіршення фінансового стану підприємства;

- при аналізі іноземних інвестицій використовувати оптимальну кількість коефіцієнтів для розрахунків, оскільки більшість із них знаходиться у функціональній залежності між собою;
- розробити нові середньогалузеві фінансові та нормативні показники, а також коефіцієнти, адже без адекватних та оновлених для сучасних тенденцій економічного розвитку нормативних показників неможливо з'ясувати, в чому полягають сильні і слабкі сторони роботи підприємства і наскільки ефективна його діяльність;
- створити методику аналізу фінансової звітності підприємств із іноземними інвестиціями в умовах значних інфляційних процесів в українській економіці та нестабільності грошової одиниці;
- удосконалити термінологічну нечіткість, обумовлену тим, що методологія аналізу іноземних інвестицій в ринкових умовах прийшла до нас із-за кордону;
- запобігати виникненню ситуацій, коли одні й ті ж показники по-різному трактуються та розраховуються.

Отже, наявна методологія аналізу іноземних інвестицій має велику кількість проблем і недоліків, які потрібно невідкладно розв'язувати. Це дасть можливість приймати ефективні інвестиційні рішення, надавати інвесторам об'єктивну, повну та достовірну інформацію в різноманітних розрізах про іноземні інвестиції.

Висновки та напрямок подальших досліджень.

Отже, у статті доведено, що Україна має всі потенційні ресурси і можливості стати світовою площадкою для іноземних інвестицій, а особливо в інновації. Залучення іноземних інвесторів можливо здійснити на сьогодні за умови удосконалення нормативно-правової бази, боротьби з корупцією та закінчення військового протистояння на Сході країни.

Подані рекомендації з удосконалення системи бухгалтерського обліку та економічного аналізу іноземних інвестицій дадуть поштовх до активізації інвестиційно-інноваційного розвитку економіки України.

Запропоновані шляхи удосконалення обліково-аналітичних процедур іноземного інвестування дозволять сформулювати для іноземних інвесторів прозорі та зрозумілі правила ведення бізнесу в нашій країні, нададуть впевненість у збереженні власних інвестицій на стадії їх надходження, використання та вибуття.

Проведення подальших наукових досліджень і розробок слід зосередити на удосконаленні теорії та методології бухгалтерського обліку та економічного аналізу операцій, пов'язаних з інвестиційно-інноваційним розвитком економіки України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрійчук В. Г. Інвестиційна безпека перехідних економік в умовах глобальної інтеграції: теоретико-методологічні підстави та прикладні аспекти: монографія / За ред. В. Г. Андрійчука, М. Т. Флейчук, А. Т. Мокія; НАН України, Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2012. – 324 с.
2. Геєць В. М. Інституційна обумовленість інноваційних процесів у промисловому розвитку України / В. М. Геєць // Економіка України. – 2014. – № 12 (637). – С. 4–19.
3. Гусев В. О. Парадигма сталого інноваційного розвитку / В. О. Гусев, О. О. Мужилко // Економіка та держава. – 2011. – № 9. – С. 115–118.
4. Малюта Л. Інноваційна політика як основа підвищення міжнародного конкурентного статусу національної економіки / Л. Малюта, Т. Лібусь // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2013. – Вип. 1 (8). – С. 141–150.
5. Молчалова Е. Ю. Діяльність транснаціональних компаній в Україні. Friedrich Ebertstiftung / Е. Ю. Молчалова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/09718.pdf>
6. Павленко І. А. Інноваційне підприємництво у трансформаційній економіці України: монографія / І. А. Павленко. – К.: КНЕУ, 2007. – 248 с.
7. Прокопенко І. Ф. Інноваційна політика держави та її роль у забезпеченні розвитку економіки України / І. Ф. Прокопенко, Т. О. Стовбун // Збірник наукових праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Серія «Економіка». – 2014. – Вип. 14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://orcid.org/0000-0002-2616-1895>
8. Свірко С. В. Державні фінанси України: визначальні вектори, результати та проблеми розвитку / С. В. Свірко, Б. Ю. Кузьмінський // Незалежний аудитор. – 2015. – № 13 (3). – С. 24–31.
9. Сухоруков А. І. Активізація інвестиційно-інноваційної політики у промисловості – стратегічний пріоритет національних економічних інтересів України / А. І. Сухоруков, О. В. Собкевич // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2015. – № 3 (80). – С. 193–205.
10. World Economic Forum Report 2014/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.weforum.org/reports/2014/2015>
11. Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19.03.1996 № 93/96-ВР зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>
12. Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 32, ст. 410 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5205-17>
13. Митний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2012. – № 4495-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
14. Стан інвестиційної діяльності в Україні / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
15. Прямі іноземні інвестиції з країн світу в економіку України / Публікація документів Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/zd/ivu/ivu_u/ivu0414.html

REFERENCES

- Andriichuk, V. H. *Investytsiina bezpeka perekhidnykh ekonomik v umovakh hlobalnoi intehtatsii: teoretyko-metodolohichni pidstavy ta prykladni aspekty* [Investment security in transition economies under conditions of global integration: theoretical and methodological foundations and applied aspects]. Donetsk, 2012.
- Heiets, V. M. "Instytutsiina obumovlenist innovatsiinykh protsesiv u promyslovomu rozvytku Ukrainy" [Institutional conditioning of innovative processes in the industrial development of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 12 (637) (2014): 4-19.
- Husiev, V. O., and Muzhylko, O. O. "Paradyhma staloho innovatsiinoho rozvytku" [The paradigm of sustainable innovative development]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 9 (2011): 115-118.
- [Legal Act of Ukraine] (1996). <http://zakon.rada.gov.ua/>
- [Legal Act of Ukraine] (2013). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5205-17>
- [Legal Act of Ukraine] (2012). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
- Maliuta, L., and Libus, T. "Innovatsiina polityka yak osnova pidvyshchennia mizhnarodnoho konkurentnoho statusu natsionalnoi ekonomiky" [Innovation policy as a basis for increasing the international competitive status of national economy]. *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava*, no. 1 (8) (2013): 141-150.
- Molchalova, E. Yu. "Diialnist transnatsionalnykh kompanii v Ukraini. Friedrich Ebertstiftung" [The activities of transnational companies in Ukraine. Friedrich Ebertstiftung]. <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/09718.pdf>
- Prokopenko, I. F., and Stovbun, T. O. "Innovatsiina polityka derzhavy ta yii rol u zabezpechenni rozvytku ekonomiky Ukrainy" [Innovative policy of the state and its role in development of economy of Ukraine]. <https://orcid.org/0000-0002-2616-1895>
- Pavlenko, I. A. *Innovatsiine pidpriemnytstvo u transformatsiinii ekonomitsi Ukrainy* [Innovative entrepreneurship in the transition economy of Ukraine]. Kyiv: KNEU, 2007.
- "Priami inozemni investytsii z krain svitu v ekonomiku Ukrainy" [Foreign direct investment from countries in the Ukrainian economy]. http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/zd/ivu/ivu_u/ivu0414.html
- Svirko, S. V., and Kuzminskyi, B. Yu. "Derzhavni finansy Ukrainy: vyznachalni vektory, rezultaty ta problemy rozvytku" [Public finances in Ukraine: defining the vectors, the results and problems of development]. *Nezaleznyi audytor*, no. 13 (3) (2015): 24-31.
- "Stan investytsiinoi diialnosti v Ukraini" [The investment activities in Ukraine]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Sukhorukov, A. I., and Sobkevych, O. V. "Aktyvizatsiia investytsiino-innovatsiinoi polityky u promyslovosti - stratehichnyi priorytet natsionalnykh ekonomichnykh interesiv Ukrainy" [The intensification of investment and innovative policy in the industry is a strategic priority of national economic interests of Ukraine]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, no. 3 (80) (2015): 193-205.
- "World Economic Forum Report 2014/2015" <http://www.weforum.org/reports/2014/2015>

ПЕРСПЕКТИВЫ УКРЕПЛЕНИЯ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ ПУТЕМ РАЗВИТИЯ НЕТРАДИЦИОННОЙ ГАЗОДОБЫЧИ

© 2016 КИЗИМ Н. А., САЛАШЕНКО Т. И., БОРЩ Л. М.

УДК 338.23

Кизим Н. А., Салашенко Т. И., Борщ Л. М.

Перспективы укрепления энергетической безопасности Украины путем развития нетрадиционной газодобычи

В статье представлен анализ американского опыта освоения природного сланцевого газа в США, определены причины, которые обусловили сланцевую революцию. Текущее её состояние характеризуется достижением пика добычи одновременно со смещением акцентов с добычи природного сланцевого газа на сланцевую нефть. В качестве глобальных предпосылок развития сланцевой газодобычи рассматриваются их потенциальные технически добываемые запасы, а также тенденции относительно роста запасов конвенциональных запасов природного газа и развития торговли сжиженным природным газом. Природный сланцевый газ может рассматриваться в качестве альтернативного проекта только для сжиженного природного газа, тогда как по сравнению с трубопроводным газом его добыча является неконкурентоспособной. Национальные предпосылки развития индустрии нетрадиционной газодобычи определяются исходя из текущих тенденций на газовом рынке в Украине. Основными факторами, препятствующими реализации данного направления, являются снижение газовых потребностей, а также либерализация торговли природным газом на европейской основе. Экономическая оценка целесообразности добычи природного сланцевого газа позволила спрогнозировать себестоимости добычи на устье скважины по различным глубинам и оценку инвестиционной привлекательности по разным агрегатным состояниям. Апробация представленного методического подхода была осуществлена для Днепровско-Донецкого и Карпатского сланцевых бассейнов, на основе чего сделан вывод о более высокой инвестиционной привлекательности первого, учитывая его коллекторские свойства и наличие залежей нетрадиционных углеводородов в различных агрегатных состояниях.

Ключевые слова: природный сланцевый газ, потенциальные запасы, себестоимость добычи, инвестиционная привлекательность, энергетическая безопасность.

Табл.: 5. **Библ.:** 13.

Кизим Николай Александрович – доктор экономических наук, профессор, член-корреспондент НАН Украины, директор, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 эт., Харьков, 61022, Украина)

Салашенко Татьяна Игоревна – кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, отдел экономических проблем машиностроения, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 эт., Харьков, 61022, Украина)

Борщ Лариса Михайловна – соискатель, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 эт., Харьков, 61022, Украина)

УДК 338.23

UDC 338.23

Кизим М. О., Салашенко Т. И., Борщ Л. М. Перспективи зміцнення енергетичної безпеки України шляхом розвитку нетрадиційного газовидобутку

Kyzym M. O., Salashenko T. I., Borshch L. M. Prospects for Strengthening the Security of Ukraine's Energy Supply through Development of Unconventional Natural Gas Production

У статті наведено аналіз американського досвіду освоєння природного сланцевого газу в США, визначено причини, які зумовили сланцеву революцію. Поточний її стан характеризується досягненням піку видобутку одночасно зі зміщенням акцентів із видобутку природного сланцевого газу на сланцеву нафту. Як глобальні передумови розвитку сланцевої індустрії розглядаються їх потенційні технічно видобути запаси, а також тенденції щодо зростання запасів конвенціональних запасів природного газу і розвитку торгівлі зрідженим природним газом. Природний сланцевий газ може розглядатися як альтернативний проект тільки для зрідженого природного газу, тоді як порівняно з трубопровідним газом його видобуток є неконкурентоспроможним. Національні передумови розвитку індустрії нетрадиційного газовидобутку визначаються виходячи з поточних тенденцій на газовому ринку України. Основними факторами, які перешкоджають реалізації цього напрямку, є зниження національних газових потреб, а також лібералізація торгівлі природним газом на європейській основі. Економічна оцінка доцільності видобутку природного сланцевого газу дозволила прогнозувати собівартість його видобутку на гирлі свердловини за різними глибинами і здійснити оцінку інвестиційної привабливості за різними агрегатними станами. Апробацію наведеного методичного підходу було здійснено для Дніпровсько-Донецького і Карпатського сланцевих басейнів, на основі чого зроблено висновок про більш високу інвестиційну привабливість першого, з огляду на його колекторські

The article presents an analysis of the American experience in development of natural shale gas in the US, identifies the causes that led to the shale revolution. Its current state is characterized by achieving the peak production simultaneously with shift in the emphasis from natural shale gas to shale oil. The potential technically extracted gas reserves as well as trends in terms of the growth of conventional natural gas reserves and the development of trade in liquefied natural gas are regarded as global preconditions for enlargement of the shale natural gas output. Natural shale gas can be considered as an alternative project only for liquefied natural gas while, compared to pipeline gas, its production is uncompetitive. The national preconditions for development of the industry of unconventional natural gas production are determined on the basis of the current trends in Ukraine's gas market. The main obstacles to the realization of this direction are reduction of the gas needs and liberalization of natural gas trade on the basis of European principles. Economic evaluation of the feasibility of natural shale gas production made it possible to forecast its production cost at the wellhead at different depths and estimate its investment attractiveness in different aggregate states. On the basis of the approbation of the presented methodological approach carried out for the Dnieper-Donets and Carpathian shale basins, it was concluded that the investment attractiveness of the first one is higher, given its reservoir properties and the presence of deposits of non-conventional hydrocarbons in different states of aggregation.

властивості і наявність покладів нетрадиційних вуглеводнів у різних агрегатних станах.

Ключові слова: природний сланцевий газ, потенційні запаси, собівартість видобутку, інвестиційна привабливість, енергетична безпека.

Табл.: 5. **Бібл.:** 13.

Кизим Микола Олександрович – доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, директор, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

Салашенко Тетяна Ігорівна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, відділ економічних проблем машинобудування, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

Борщ Лариса Михайлівна – здобувач, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

Keywords: natural shale gas, potential reserves, production cost, investment attractiveness, security of energy supply.

Tabl.: 5. **Bibl.:** 13.

Kyzym Mykola O. – Doctor of Science (Economics), Professor, Corresponding Member of NAS of Ukraine, Director, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Salashenko Tetiana I. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Research Fellow, Department of Mechanical Engineering Economics, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Borshch Larysa M. – Applicant, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Введение. Проблема энергетической безопасности Украины в газовой сфере хорошо известна, известны и усилия, предпринимаемые на государственном уровне в этом направлении, которые позволили в последние годы значительно снизить энергетическую зависимость Украины от прямых поставок газа с РФ. Ранее для решения данной проблемы в качестве основного направления рассматривался вариант реализации национальных проектов по нетрадиционной газодобычи. Сегодня в силу политико-экономической ситуации в Украине актуальность реализации этого направления значительно снизилась. Однако какого-либо комплексного анализа, определяющего экономическую целесообразность разработки сланцевых бассейнов в Украине, выполнено не было. В связи с этим настоящая статья направлена на систематизацию основных элементов, которые могут определить перспективность данного направления для решения проблемы газовой зависимости Украины.

Анализ последних исследований и публикаций. Основой данного исследования выступают труды Администрации энергетической информации США [1; 2] в части оценки запасов и коллекторских свойств сланцевых бассейнов в США и других странах мира; Post Carbon Institute [3] в сфере анализа последних тенденций и прогнозирования сланцевой газодобычи по американским пляям; Питтсбургского университета США [4; 5] относительно оценки затрат и эффективности добычи природного сланцевого газа; Deutsche Bank [6] по оценке инвестиционной привлекательности его добычи; а также труды отечественных исследователей, в частности Кизима Н. А., Лелюка А. В. [7] по проблемам определения перспектив освоения Юзовской площадки Днепровско-Донецкого сланцевого бассейна, а также анализу ключевых тенденций на национальном газовом рынке и их значения для развития индустрии нетрадиционной газодобычи в Украине; Кауфмана А. А. [8] по направлениям систематизации американского опыта в сфере нетрадиционной газодобычи и перспектив развертывания сланцевой революции в других странах мира.

Целью данной статьи является систематизация основных детерминантов, которые определяют перспек-

тивность развития нетрадиционной газодобычи в Украине для укрепления её энергетической безопасности.

Глобальные предпосылки развития нетрадиционной газодобычи. Потребление природного газа в мире постоянно возрастает (на 40 % за последние 15 лет) вследствие легкости его использования, более низкой рыночной цены в энергетическом эквиваленте по сравнению с нефтью (в 2014 г. средняя цена импортного природного газа в Германии составила 365 долл. США / т.н.е., тогда как среднегодовая спотовая цена нефти сорта Brent на мировых биржах составляла 798 долл. США / т.н.е.) и более высокой экологической приемлемости по сравнению с углем (при сжигании угля образуются огромные пылевые выбросы, подлежащие захоронению шлаки и более высокие выбросы серы). В то же время данный вид ресурсов является наиболее дефицитным по запасам: в энергетическом эквиваленте разведанные запасы природного газа в мире составляют 39 % от запасов угля и 70 % от запасов нефти (рассчитано по данным [9]). При существующем объеме добычи их хватит только на 54 года.

Все вышеперечисленные факторы инициировали повышенный интерес мирового сообщества к успехам США в добычи нетрадиционных газов. В частности, разработка сланцевого природного газа активно набирает объемы в Канаде и Китае; широко заинтересованы в добыче нетрадиционных природных газов Австралия, Индия и Индонезия [2]. Проекты добычи данного вида нетрадиционных природных газов активно обсуждались, но не нашли одобрения в странах Евросоюза. Единственными, кто не заинтересован в добычи, являются Россия и Ближний Восток, – которые имеют достаточные запасы традиционного природного газа с низкой стоимостью добычи на устье скважины. Закономерно поставить вопрос: существуют ли глобальные предпосылки для развития сланцевой индустрии в мире?

Прежде всего необходимо определиться с запасами сланцевого природного газа в мире. По данным исследования Администрации энергетической информации (АЭИ) США, потенциальные геологические запасы данного вида углеводородов найдены в 46 странах мира и составляют

более 930 трлн куб. м, тогда как технически добываемые запасы составляют всего 214 трлн куб. м (табл. 1).

Следовательно, технически добываемые запасы природного сланцевого газа превышают доказанные запасы традиционного на 14 %. Однако данные запасы являются потенциальными, их объемы подсчитаны на основе кабинетных исследований, исходя из анализа публичной

и частной информации относительно глубины залегания, давления, температуры, пористости, термической зрелости и чистой органической толщины сланцевых коллекторов. При этом объем технически добываемых запасов определен экспертным путем на основе субъективного определения коэффициентов эффективности извлечения газа (методология оценки запасов АЭИ США [2]).

Таблица 1

Рейтинг ТОП-10 стран мира по объемам технически добываемых запасов природного сланцевого газа

Страна	Технически добываемые запасы влажного природного сланцевого газа, трлн куб. м	Доля страны в общем объеме запасов природного сланцевого газа, %	Рейтинг
Китай	31,6	14,8	1
Аргентина	22,7	10,6	2
Алжир	20	9,3	3
США	17,6	8,2	4
Канада	16,2	7,6	5
Мексика	15,4	7,2	6
Австралия	12,1	5,7	7
Южная Африка	11	5,1	8
Россия	8,1	3,8	9
Бразилия	6,9	3,2	10
Сумма ТОП-10 стран	161,6	75,5	–
ВСЕГО	214,1	100	–

Источник: сформировано на основе [1; 2]

Таким образом, можно отметить крайне низкую достоверность представленных данных, которая зависит от точности представленной информации в технической литературе отдельных стран. Указанный подход не предусматривал проведение ни полевых геологических исследований, ни, тем более, применения геофизических и геохимических методов поиска. Для более точной оценки запасов необходимо проводить расширенные геологоразведочные работы (ГРП) с использованием широкого перечня методов: от сейсморазведки до глубокого бурения поисковых скважин.

Проведение детальных ГРП в отдельных странах (таких как Польша, отдельные бассейны в Китае и пр.) обуславливают резкую переоценку запасов в сторону снижения или отсутствия экономически извлекаемых запасов [10].

Отмеченное выше позволяет сделать первый существенный вывод: проекты по добычи природного сланцевого газа являются высокорискованными, как по причине отсутствия достоверных данных по запасам в сланцевых бассейнах, так и вследствие высокой капиталоемкости используемых технологий.

В то же время нетрадиционная газодобыча в мире имеет два значимых конкурента, которые снижают актуальность вопросов её развития:

- неразведанные или неразрабатываемые запасы традиционного природного газа;
- поставки природного газа в сжиженном виде.

Доказанные запасы природного газа в 2001–2014 гг. увеличились на 22 %, а добыча – на 39 %. Несмотря на так называемую «сланцевую революцию» в США, структура

запасов природного газа показывает, что в глобальном масштабе залежи нетрадиционного газа не повлияли на географическую картину газового мира: прирост запасов природного газа в Северной Америке составил 61 % относительно их уровня в 2001 г., тогда как их доля в общемировых объемах выросла лишь на 1 %. В то же время прирост запасов в Европе и Евразии составил 39 %, на Ближнем Востоке – 35 %, а в Азиатско-Тихоокеанском регионе – 28 %. При этом были введены в эксплуатацию супергигантские месторождения традиционного природного газа в Туркменистане (месторождение Галкыныш), Иране и Катаре (месторождение Северное / Южный Парс), разрабатываются газовые месторождения, находящиеся под нефтяными полями (в т. ч. под нефтяным полем Гавар в Саудовской Аравии), увеличивается извлечение природного газа как попутного продукта на нефтегазовых месторождениях (например, в Алжире) [10]. Капиталоемкие проекты в газодобыче не являются инвестиционно привлекательными при сложившейся конъюнктуре газового рынка и при текущем уровне цен (в Индонезии добыча глубоководного традиционного природного газа, предназначенного для LNG-терминала Tangguh, резко сократилась в 2011–2014 гг. [10]).

Вышеперечисленные положения позволяют сделать второй принципиальный вывод (предположение) об отсутствии экономической целесообразности добычи капиталоемкого природного сланцевого газа.

Априори считается, что по причине капиталоемких технологий горизонтального бурения и многостадийного

гидроразрыва пласта, а также экологических мероприятий по нейтрализации негативных эффектов, цена природного сланцевого газа будет значительно выше, чем традиционного, поэтому данный вид энергоресурсов будет неконкурентоспособен по отношению к традиционному природному газу, который поставляется трубопроводами. Рассматривать конкурентоспособность его добычи необходимо по отношению к поставкам сжиженного природного газа, цена на который значительно выше. Так, если среднегодовая цена импортируемого в Европу природного газа в 2014 г. составляла 403,5 долл. США / тыс. куб. м, то среднегодовая цена сжиженного природного газа в Японии составила 723 долл. США / тыс. куб. м (по данным [9]). Таким образом, предполагается, что природный сланцевый газ может и должен рассматриваться только как альтернатива поставкам сжиженного природного газа.

Опыт освоения сланцевых месторождений углеводородов в США. Перспективы укрепления энергетической безопасности Украины путем разработки нетрадиционных видов газа невозможно рассматривать без учета американской практики развития сланцевой индустрии как единственной страны, имеющей существенный опыт в достаточном для анализа объеме.

Прежде всего необходимо отметить, что энергодефицит и его наиболее острая форма – циклически возникающий энергетический кризис являются постоянными движущими силами в обеспечении экономического развития. Поэтому методологической основой возникновения сланцевой революции можно считать теорию долгосрочных экономических циклов С. Кузнецова и теорию технологических укладов С. Ю. Глазьева [11]. Именно энергетический кризис, выражением которого является резкое повышение цен на топливо и энергию, обусловил переход к новому технологическому укладу во главе со снятием проблемных вопросов нехватки традиционных энергоресурсов.

Данный тезис отчетливо отражает факторы возникновения «сланцевой лихорадки» в США. Объективно можно выделить две основополагающие причины развития этого направления в американской энергетике: во-первых, постоянный рост потребностей в импортируемом природном газе на протяжении 2001–2007 гг. (максимальный прирост импорта природного газа имел место в 2007 г. и составил более 12 %) и, во-вторых, постоянный рост удельного веса более дорогого сжиженного природного газа в общем объеме его импорта (в 2002–2007 гг. доля импорта сжиженного природного газа выросла с 5,7 % до 16,7 %). В 2014 г. удельный вес импорта сжиженного природного газа в общем его объеме составил 2,2 %, или 0,2 % общих потребностей.

Известно, что большинство стран мира подавляющую долю природного газа импортирует магистральными газотрубопроводами. США, будучи географически изолированной от крупнейших стран-экспортеров природного газа (прежде всего это Россия и Ближний Восток), вынуждена была наращивать его импорт в сжиженном состоянии с привлечением LNG-танкеров и с использованием LNG-терминалов. Указанные обстоятельства обусловили наиболее высокую цену на природный газ в этой стране по сравнению с другими странами мира. В 2001 г. спред между американской и европейской ценами на природ-

ный газ составлял +0,10 долл. США / млн БТЕ, тогда как уже в 2005 г. – +2,91 долл. США / млн БТЕ, а в 2006 г. – -1,09 долл. США / млн БТЕ (по данным [9]). Именно период с 2006 г. можно считать развертыванием «сланцевой революции» США, когда обострение энергетического кризиса на североамериканском газовом рынке вместе с высокой рентабельностью добычи природного газа при текущем уровне спотовых цен на Henry Hub и Nimex побудили частные американские компании к поиску новых резервов удовлетворения текущих потребностей в природном газе.

С 2006 г. имеет место обратная тенденция в динамике спотовых цен на природный газ на американских и европейских газовых рынках, максимально отрицательный спред зафиксирован в 2012 г. и составил -8,17 долл. США / млн БТЕ. Этот факт явился следствием уравнивания спроса и предложения на американском газовом рынке: нарастающие объемы газодобычи не находили своего внутреннего покупателя, и в результате рентабельность добычи природного газа в США снизилась с 125 % в 2006 г. до 12 % в 2012 г. [3]. Естественно, что такое снижение рентабельности повлияло на инвестиционную привлекательность нетрадиционной газодобычи как наиболее затратного вида энергетического бизнеса в США. По указанной причине крупные американские компании стали искать доступ к зарубежным месторождениям и иные направления применения апробированных технологий. Примечательно, что в 2013–2014 гг. наблюдалась тенденция роста среднегодовых спотовых цен на американском рынке, значения которых в 2013–2014 гг. выросли на 35 % и 58 % относительно 2012 г.

На сегодняшний день фиксируется снижение добычи нетрадиционного газа практически во всех основных сланцевых бассейнах США: в бассейнах Barnett Shale и Haynesville пик добычи пройден в ноябре 2011 г., в бассейне Fayetteville – в ноябре 2013 г., в бассейне Woodford – в декабре 2013 г., в бассейне Eagle Ford – в марте 2015 г., в бассейнах Marcellus и Bakken – в июне 2015 г. Для поддержки текущих объемов добычи должно ежегодно буриться около 7,7 тыс. новых скважин, для чего необходимо инвестировать приблизительно 50 млрд долл. США ежегодно [3].

В настоящее время более высокая цена в энергетическом эквиваленте сырой нефти повлияла на смещение акцентов в американской нефтегазовой индустрии с добычи нетрадиционного газа на нетрадиционную нефть, тогда как первый теперь рассматривается лишь как попутный продукт.

Национальные предпосылки развития индустрии нетрадиционной газодобычи в Украине. Природный газ долгое время был лидером топливно-энергетического баланса Украины. Затянувшийся период «газовой паузы» и надломленный низкими тарифами энергетический менталитет обуславливали энергетическую зависимость Украины от импорта природного газа: доля импорта природного газа в первичном энергопредложении Украины в 2014 г. составила 47,2 %, хотя и снизилась по сравнению с 2007 г. на 27,6 %.

В 2010–2014 гг. потребление природного газа в Украине сократилось на 24,3 млрд куб. м и составило 37,1 млрд куб. м в 2014 г. Однако сопутствовали этому как снижение

объемов промышленного производства (индекс промышленного производства сократился на 10,2 % относительно уровня 2010 г.), так и отдельные локальные мероприятия по экономии природного газа и его замещению на другие виды энергоресурсов. Вследствие всего вышперечисленного в 2014 г. удельный вес природного газа в топливно-энергетическом балансе Украины составил 31,6 % по структуре первичного энергопредложения и 34,1 % – по структуре конечного энергопотребления.

Прежде всего, уязвимость Украины по вопросам надежного газообеспечения обусловлена недостаточностью и истощенностью её разведанного и традиционного энергopotенциала по данному виду углеводородов. По оценкам British Petroleum [9], при существующих объемах газодобычи его доказанных запасов хватит на 34 года, а при существующих объемах газопотребления на – 17 лет (в оценках 2014 г.). Доказательством стремительного исчерпания разведанного энергopotенциала Украины по традиционным углеводородам является резкое падение объемов эксплуатационного бурения по сравнению с разведочным. По сравнению с 2010 г. объемы поисково-разведывательного бурения НАК «Нафтогаз Украины» сократились на 39 %, а эксплуатационного – на 50 % [12] – из чего можно предположить, что его доказанные легкодоступные запасы постепенно исчерпываются, а новых залежей либо не найдено, либо они являются труднодоступными, а поэтому могут быть отнесены к нетрадиционным. Сложность текущей ситуации в 2014–2015 гг. обуславливает радикальное уменьшение географически доступных запасов традиционного природного газа в связи утратой физического доступа к определённым месторождениям в Причерноморско-Крымском и Днепровско-Донецком нефтегазоносных регионах.

Одновременно с этим существующая газотранспортная инфраструктура Украины предполагает монопольную зависимость Украины от импорта природного газа из РФ. В 2014 г. доля импорта из данной страны составила 73,8 %, при этом средневзвешенная цена импорта природного газа в Украине составляла 300,1 долл. США / тыс. куб. м по сравнению с 403,5 долл. США / тыс. куб. м в Европе, тогда как в 2015 г. из РФ импортировалось только 37 % природного газа при среднегодовой цене 273 долл. США / тыс. куб. м. Стремление Украины диверсифицировать внешние поставки природного газа обусловили значительное расширение географии его импорта из Европы: если в 2012 г. доля импорта из Европы составила 0,2 % (Германия), то в 2015 г. имеет место факт значительного увеличения реверса: из Германии – 19 % по 276 долл. США / тыс. куб. м, из Венгрии – 18 % по 273 долл. США / тыс. куб. м, из Норвегии – 13 % по 287 долл. США / тыс. куб. м, а из Великобритании – 2 % по 297 долл. США / тыс. долл. США (по данным [13]). Однако диверсификация внешних поставок приводит к росту его цены.

Все вышеизложенные факторы обуславливают актуальность вопросов диверсификации источников газоснабжения (как внутренних, так и внешних) в Украине.

Стремление Украины укрепить энергетическую безопасность в газовой сфере рассматриваются через призму имплементации Третьего энергопакета ЕС, увеличение доли реверсных поставок и расширение системы газовых

интерконнекторов (реэкспорт российского газа), проекты нетрадиционной сланцевой газодобычи и строительство собственного LNG-терминала. Таким образом, предполагается, что именно последние два направления можно и необходимо рассматривать как альтернативные проекты диверсификации источников газоснабжения. Однако если первые два направления предполагают либерализацию газовых отношений и установление справедливых конкурентных цен, то как нетрадиционная газодобыча, так и поставки сжиженного газа объективно обуславливают рост его удорожания.

Итак, можно констатировать, что перспективы развития нетрадиционной газодобычи в Украине являются сомнительными, а ее проекты являются крайне рискованными как с экономической, так и геополитической и экологической точек зрения. Дестимулирующие факторы развития нетрадиционной газодобычи преобладают по количеству над стимулирующими (табл. 2). Основными препятствиями в развитии нетрадиционной газодобычи Украины считаются:

- 1) снижение газовых потребностей в Украине, что уменьшает значимость природного газа для национального хозяйства;
- 2) наличие более дешевых и экологически приемлемых (по отношению к нетрадиционному газу) альтернатив диверсификации источников предложения природного газа путем его реверса из Европы.

Экономическая целесообразность добычи нетрадиционного природного газа в Украине. АЭИ США оценила технически извлекаемые ресурсы природного сланцевого газа в Украине в объеме 3,6 трлн куб. м, которые расположены на территории 2 перспективных сланцевых бассейнов: Карпатского (41 %) и Днепровско-Донецкого (59 %) [2]. Экономическая целесообразность разработки этих бассейнов может быть определена исходя из коллекторских свойств самих бассейнов, физико-химических свойств сланцевых углеводородов и текущей рыночной цены.

Однако отсутствие подтвержденных данных по результатам ГРП (сейсмических исследований и разведочного бурения) по коллекторским свойствам сланцевых бассейнов и запасам природного сланцевого газа в Украине дает возможность только для приблизительного их расчета, опираясь на экономико-математические методы и данные по экономике сланцевой газодобычи США по методу аналогии. Данный подход является методическим продолжением исследований, представленных в работах [6; 7].

Отличительными коллекторскими особенностями украинских сланцевых бассейнов от американских аналогов являются пластовое давление и пористость: так, если Днепровско-Донецкий бассейн характеризуется умеренно избыточным давлением и умеренно высокой пористостью, то в Карпатском бассейне предполагается невысокое пластовое давление и низкая пористость. Отмеченные факторы обуславливают различные значения максимально возможного выхода (EUR) из одной скважины и её первичного дебита: для Днепровско-Донецкого бассейна – 120 млн куб. м и 122 тыс. куб. м в сутки, а для Карпатского бассейна эти значения составляют 70 млн куб. м и

PEST-анализ национальных предпосылок развития добычи нетрадиционного газа в Украине

Геополитические	Экономические
(+) Сложность взаимоотношений с РФ по поводу эксплуатации системы газотрубопроводов, что обуславливает высокое влияние этой страны на газовый рынок Украины (+) Стремление Украины уменьшить монопольную зависимость от РФ от импорта природного газа (+) Ограниченность выбора страны-импортера, что обусловлено имеющейся транспортной инфраструктурой (ГТС и LNG-терминалы) (-) Постепенное сокращение энергетической зависимости от импорта природного газа (-) Проекты по расширению системы газовых интерконнекторов на границах Украина-ЕС (-) Диверсификация импорта природного газа путем заключения договоров о реверсных поставках природного газа из Европы (-) Высвобождение мощностей ГТС Украины из-за резкого сокращения транзита российского природного газа	(+) Критическое значение природного газа для стабильного функционирования национальной экономики (-) Формирование региональных спотовых рынков торговли природным газом, что препятствует установлению монопольно высоких цен (-) Финансовая нестабильность НАК «Нафтогаз Украины» ввиду его долгов перед внешними кредиторами (-) Структурная модернизация экономики Украины и уменьшение интенсивности потребления природного газа (-) Развитие частного сектора традиционной газодобычи через его мобильность в привлечении кредитных средств и право на свободное ценообразование (-) Экономическая рецессия ключевых газоемких видов экономической деятельности в Украине (-) Отсутствие собственных инвестиционных ресурсов у государства для развития газового сектора, что вынуждает Украину искать инвесторов и добывать газ по проектам совместной деятельности
Социальные	Технологические
(+) Высокое и неэластичное потребления природного газа населением (-) Чрезмерная экономическая нагрузка на население через высокие коммунальные и энергетические тарифы (-) Густонаселенность территорий бассейнов ПСГ в Украине (-) Гражданское сопротивление для добычи ПСГ путем гидроразрыва	(+) Недостаточность доказанных запасов традиционного природного газа для нужд национального хозяйства (+) Устаревшие технологии газоизвлечения и отсутствие дожима на компрессорных станциях на действующих месторождениях (+) Завершающая стадия разработки большинства действующих месторождений и недостаточность геологоразведочных работ для их пополнения (+) Крупные технически извлекаемые запасы ПСГ в Днепроовско-Донецком и Карпатского бассейнов. (-) Постепенное замещение природного газа в топливно-энергетическом балансе углем, а также электроэнергией нетопливного производства (-) Наличие крупных неразработанных залежей традиционного природного газа в акваториях Черного и Азовского морей

(+) – стимулирующее влияние фактора; (-) – дестимулирующее влияние фактора

70 тыс. куб. м в сутки соответственно (рассчитано авторами на основе эконометрических зависимостей по коллекторским свойствам для американских сланцевых бассейнов).

Принципиальным физико-химическим свойством углеводородов, которое первостепенно влияет на экономическую целесообразность их разработки, является их фазовое состояние. Если на территории Карпатского бассейна сосредоточены залежи только сухого газа (1,5 трлн куб. м), то Днепроовско-Донецкий содержит как залежи сухого (1,7 трлн куб. м), так и влажного (0,4 трлн куб. м) и ассоциированного с нефтью природного сланцевого газа (0,04 трлн куб. м).

Экономическая целесообразность добычи природного сланцевого газа в Украине была определена исходя из рыночных условий на конец 2014 г.: при спотовой цене на природный газ на европейском рынке на уровне 400 долл. США / тыс. куб. м, и на нефть марки Brent – 100 долл. США / бар.

Учитывая существующий опыт сланцевой газодобычи в США, были определены капитальные, операционные затраты и затраты на ГРП. Так, капитальные затраты, которые зависят от глубины вертикального ствола скважины и длины горизонтального ствола, спрогнозированы от 1,35 млн долл. США (глубина 1000 м) до 14,87 млн долл. США (глубина 5000 м). Операционные расходы, рассчитанные исходя из пористости украинских и американских бассейнов также по методу аналогии, составят: для Карпатского бассейна – 60,5 долл. США / тыс. куб. м, а для Днепроовско-Донецкого бассейна – 54,5 долл. США / тыс. куб. м. Затраты на ГРП приравнены к средним расходам по американским полям и составили 61,5 долл. США / тыс. куб. м.

Инвестиционная привлекательность разработки украинских сланцевых бассейнов была определена исходя из двух возможных вариантов:

- 1) экстенсивного, заключающегося в необходимости бурения большого количества скважин по причине

их малого дебита (1 скважина – 1 горизонтальный ствол – 1 многоступенчатый гидроразрыв);

- 2) интенсивного, что обеспечивает возможность разработки малого количества высокодебитных скважин путем применения таких технологий, как горизонтально-разветвленное бурение и повторный многоступенчатый гидроразрыв.

В табл. 3 представлено сравнение этих двух вариантов для сухого природного сланцевого газа. Ввиду того, что фактический срок службы скважин природного сланцевого

газа не превышает 5 лет (на конец первого года отмечается падение дебита на 65 % от первоначального, на конец 2-го года – на 45 % от остаточного, на конец 3-го и 4-го годов – еще на 30 %, на конец 5-го года – ещё на 10 % от предыдущего года), было спрогнозирована его себестоимость «на устье скважины», которая для Днепровско-Донецкого бассейна будет находиться в диапазоне от 135 до 366 долл. США / тыс. куб. м, а для Карпатского – от 166 до 562 долл. США / тыс. куб. м в зависимости от глубины залегания сланцевых коллекторов.

Таблица 3

Инвестиционная привлекательность разработки украинских сланцевых бассейнов для сухого ПСГ (газовые месторождения)

Глубина залегания, м	Капитальные инвестиции, млн долл. США	Себестоимость на устье скважины, долл. США / тыс. куб. м	Период окупаемости инвестиций, лет	Индекс доходности, долл. США / долл. США
Днепровско-Донецкий бассейн				
1000	1,35	135	0,4	11,37
2000	2,46	154	0,8	6,24
3000	4,48	188	1,5	3,43
4000	8,16	251	2,7	1,88
5000	14,87	366	4,8	1,03
Карпатский бассейн				
1000	1,35	166	0,8	6,28
2000	2,46	198	1,4	3,45
3000	4,48	257	2,6	1,9
4000	8,16	365	4,8	1,04
5000	14,87	562	8,8	0,57

На основе приведенных в табл. 3 расчетов сделан вывод, что срок окупаемости проектов по сланцевой газодобыче в Днепровско-Донецком бассейне находится в пределах фактического срока эксплуатации скважин, тогда как в Карпатском бассейне проекты глубиной ниже 4000 м имеют срок окупаемости более 5 лет и поэтому считаются экономически нецелесообразными для разработки. В то же время проведенные расчеты прогнозной себестоимости природного сланцевого газа учитывали только расходы на устье скважины и не учитывали расходы по его очистке, транспортировке и распределению. Поэтому приведенные оценки следует считать минимальными.

Наличие в Днепровско-Донецком бассейне залежей влажного и ассоциированного с нефтью природного сланцевого газа позволяет снизить себестоимость их добычи за счет распределения расходов между различными углеводородами (табл. 4). Поэтому себестоимость добычи влажного природного сланцевого газа в этом бассейне будет находиться в диапазоне 107–289 долл. США / тыс. куб. м, а ассоциированного с нефтью – 27–86 долл. США / тыс. куб. м.

В качестве методов интенсификации сланцевой газодобычи рассматриваются варианты горизонтально-разветвленного бурения (ГРБ) и повторного гидроразрыва пласта (ГРП) – оба из которых позволят увеличить объем

добычи из быстроистощаемых скважин. Так, для проектов сланцевой газодобычи с применением ГРБ (2 горизонтальных ствола) первоначальный дебит скважин определен в объеме 244 тыс. куб. м / сутки и 142 тыс. куб. м / сутки для Днепровско-Донецкого и Карпатского бассейнов соответственно (при этом капитальные затраты увеличатся на 36 % за счет бурения дополнительного горизонтального ствола). Для проектов с применением повторного ГРП продлен срок эксплуатации скважин с 5 до 10 лет с восстановлением дебита на 6-й год эксплуатации на уровне 50 % от первоначального (при это необходимо дополнительно 2,5 млн долл. США операционных затрат на проведение повторного ГРП).

Анализ инвестиционной привлекательности данных вариантов по показателю безубыточная цена представленный в табл. 5. Следовательно, с учетом двух способов интенсификации сланцевой газодобычи (ГРБ и повторного ГРП) добыча сухого природного сланцевого газа в Днепровско-Донецком бассейне составит 176 млн куб. м на одну скважину, а безубыточная цена будет находиться в диапазоне от 134 до 258 долл. США / тыс. куб. м; добыча влажного природного сланцевого газа составит 151 млн куб. м на одну скважину, тогда как безубыточная цена будет варьироваться от 114 до 230 долл. США / тыс. куб. м. Суммарный объем добычи природного сланцевого газа, ассоциирован-

Таблиця 4

Инвестиционная привлекательность разработки Днепровско-Донецкого бассейна по типам месторождений

Глубина залегаания, м	Капитальные инвестиции, млн долл. США	Себестоимость ПСГ, долл. США / тыс. куб. м	Себестоимость, долл. США / бар.	Период окупаемости инвестиций, лет	Индекс доходности, долл. США / долл. США
Газоконденсатные месторождения					
1000	1,35	107	4,8 ¹	0,4	13,8
2000	2,46	122	5,5	0,7	7,6
3000	4,48	149	6,7	1,2	4,2
4000	8,16	198	9	2,2	2,3
5000	14,87	289	13,1	4	1,3
Нефтегазовые месторождения					
1000	1,35	27	19,4 ²	0,3	18,5
2000	2,46	32	23,5	0,5	10,1
3000	4,48	40	29,2	0,9	5,6
4000	8,16	57	41,3	1,6	3
5000	14,87	86	62,4	3	1,7

¹ – себестоимость на устье скважины газоконденсата; ² – себестоимость на устье сырой нефти

Таблиця 5

Оценка безубыточной цены добычи сланцевых углеводородов с учетом методов интенсификации

Газовая фаза	Технология добычи	Глубина залегаания, м				
		1000	2000	3000	4000	5000
Карпатский бассейн						
Сухой газ	Горизонтальная скважина (1 горизонтальный ствол + 1 стадия гидроразрыва)	170	205	271	389	606
	Горизонтальная скважина (1 горизонтальный ствол + 2 стадии гидроразрыва)	180	206	253	338	493
	Горизонтально-разветвленное бурение (2 горизонтальных ствола + 1 стадия гидроразрыва)	156	180	224	305	452
	Горизонтально-разветвленное бурение (2 горизонтальных ствола + 2 стадии гидроразрыва)	170	188	220	278	383
Днепровско-Донецкий бассейн						
Сухой газ	Горизонтальная скважина (1 горизонтальный ствол + 1 стадия гидроразрыва)	137	158	196	265	391
	Горизонтальная скважина (1 горизонтальный ствол + 2 стадии гидроразрыва)	140	155	182	232	322
	Горизонтально-разветвленное бурение (2 горизонтальных ствола + 1 стадия гидроразрыва)	129	143	169	216	302
	Горизонтально-разветвленное бурение (2 горизонтальных ствола + 2 стадии гидроразрыва)	134	144	163	197	258
Влажный газ ³	Горизонтальная скважина (1 горизонтальный ствол + 1 стадия гидроразрыва)	108	125	155	209	309
	Горизонтально-разветвленное бурение (2 горизонтальных ствола + 2 стадии гидроразрыва)	114	123	141	172	230
Газ, ассоциированный с нефтью ³	Горизонтальная скважина (1 горизонтальный ствол + 1 стадия гидроразрыва)	27	33	42	61	93
	Горизонтально-разветвленное бурение (2 горизонтальных ствола + 2 стадии гидроразрыва)	25	31	42	62	99

³ – без учета затрат на добычу жидких углеводородов

ного со сланцевой нефтью, составит 48 млн куб. м на одну скважину при безубыточной цене от 25 до 99 долл. США / тыс. куб. м.

Показатели экономической целесообразности разработки Карпатского бассейна показывают более худшее значение: так, суммарная добыча сухого ПСГ составит 117 млн куб. м на одну скважину, тогда как безубыточная цена с учетом ГРБ и повторного ГРП будет находиться в диапазоне от 170 до 383 долл. США / тыс. куб. м.

Таким образом, сделан вывод об экономической целесообразности разрабатывать залежи только природного сланцевого газа, ассоциированного со сланцевой нефтью, которые находятся на небольшой по площади территории Днепровско-Донецкого бассейна. Однако запасы данного вида нетрадиционных углеводородов незначительны и составляют по оценкам АЭИ США 40 млрд куб. м, что при текущем уровне газопотребления (37,2 млрд куб. м в 2014 г.) не может оказать существенного влияния на замещение импортных поставок природного газа.

Выводы. Представленный анализ позволяет авторам определить влияние нетрадиционной газодобычи на энергетическую безопасность Украины. Проведенные авторские исследования показывают, что при применении в Украине тиражируемых в мировой практике технологий освоения месторождений природного сланцевого газа нелогично. Развитие данного направления с целью обеспечения энергонезависимости и укрепления энергобезопасности Украины нецелесообразно по следующим причинам:

- высокой себестоимости добычи природного сланцевого газа, которая значительно превышает цену импортного природного газа, что обусловлено как большими капитальными затратами при применении технологии горизонтального бурения / горизонтально-разветвленного бурения скважин, так и малым дебитом и, соответственно, коротким сроком эксплуатации этих скважин на украинских месторождениях, в том числе и при применении технологий повторного многостадийного гидродобычи пласта;
- проблемами экологического характера, которые связаны с загрязнением как поверхностных, так и подземных вод, что особенно актуально в условиях густонаселенной местности;
- несоответствием применяемой технологии сланцевой газодобычи действующему законодательству Украины по защите водных ресурсов.

Так как экономически развитие этого направления нецелесообразно, то возможные решения о его добычи будут иметь политический характер. При этом в случае принятия политического решения о его целесообразности для повышения энергонезависимости и энергобезопасности Украины целесообразно учитывать нижеследующее:

- из разведанных в Украине месторождений природного сланцевого газа Карпатского и Днепровско-Донецкого бассейнов освоение последнего является более инвестиционно привлекательным в связи с наличием на его территории залежей ассоциированного с нефтью, а также значительно большего расчетного дебита скважин, лучшей

проницаемости газоносных пластов, – что позволяет снизить себестоимость его добычи;

- при этом экологическая составляющая проблемы добычи природного сланцевого газа становится ещё более актуальной по причинам как густонаселенности рассматриваемого региона, так и существующего дефицита в нем пресной воды для различных нужд;
- принятие специальных экологических мер приведет к ещё большему обострению проблемы из-за проникновения в поверхностные горизонты высокоминерализованных пластовых вод, а также сильно загрязненных технологических стоков, образующихся при проведении операций гидродобычи.

Применительно к рассматриваемому случаю экологическая составляющая проблемы добычи природного сланцевого газа может быть решена путем реализации «перехватов» загрязненных подземных вод и их переработки совместно с образующимися при ГРП загрязненными поверхностными водами с получением сухих товарных минеральных солей и опресненной воды до «товарного» качества. При применении этой технологии сбросные пластовые воды, которые обычно содержат ценные микроэлементы, рассматриваются как гидроминеральное сырьё, что обуславливает дальнейшее снижение себестоимости на устье скважины.

ЛИТЕРАТУРА

1. U.S. Crude Oil and Natural Gas Proved Reserves, 2013 // US Energy Information Administration [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.eia.gov/naturalgas/crudeoilreserves/pdf/uscrudeoil.pdf>
2. Technically Recoverable Shale Oil and Shale Gas Resources // US Energy Information Administration [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://www.eia.gov/analysis/studies/worldshalegas/archive/2013/pdf/fullreport_2013.pdf
3. Hughes J. D. Drilling Deeper. A Reality Check on U.S. Government Forecasts for a Lasting Tight Oil & Shale Gas Boom / Post Carbon Institute [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.postcarbon.org/wp-content/uploads/2014/10/Drilling-Deeper_FULL.pdf
4. Hefley W. E. The Economic Impact of the Value Chain of a Marcellus Shale Well // Pitt Business Working Papers. – 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.business.pitt.edu/faculty/papers/PittMarcellusShaleEconomics2011.pdf>
5. Seydor Sh. M. Understanding the Marcellus Shale Supply Chain // Pitt Business Working Papers. – 2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.catalystconnection.org/admin/uploads/pitt_understanding_the_marcellus_shale_supply_chain_may_2012.pdf
6. From Shale to Shining Shale. A Primer on North American Natural Gas Shale Plays // Deutsche Bank [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.renewwisconsin.org/pdf/shaletoshiningshale.pdf>
7. Кизим М. О. Нетрадиційний природний газ у світі та Україні: запаси та перспективи видобутку : монографія / М. О. Кизим, О. В. Лелюк. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2012. – 156 с.
8. Кауфман Л. Л. Добыча сланцевого газа (обзор зарубежного опыта) : монография / Л. Л. Кауфман, Н. И. Кульдыряев,

Б. А. Лысиков ; [под общ. ред. Л. Л. Кауфмана]. – Донецк : Государственное издательство Донбасса, 2011. – 263 с.

9. BP Statistical Review of World Energy 2015 // British Petroleum [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2015/bp-statistical-review-of-world-energy-2015-full-report.pdf>

10. International Energy Data and Analysis // US Energy Information Administration [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=DZA>

11. Глазьев С. Ю. Мировой экономический кризис как процесс смены технологических укладов / С. Ю. Глазьев // Вопросы экономики. – 2009. – № 3. – С. 26–38.

12. НАК «Нафтогаз України»: офіційний сайт [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.naftogaz.com>

13. Експорт-імпорт окремих видів товарів за країнами світу (щомісячна інформація) // Державна служба статистики України [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

REFERENCES

“U. S. Crude Oil and Natural Gas Proved Reserves, 2013”. US Energy Information Administration. <http://www.eia.gov/natural-gas/crudeoilreserves/pdf/uscrudeoil.pdf>

“Technically Recoverable Shale Oil and Shale Gas Resources”. US Energy Information Administration. https://www.eia.gov/analysis/studies/worldshalegas/archive/2013/pdf/fullreport_2013.pdf

Hughes, J. D. “Drilling Deeper. A Reality Check on U. S. Government Forecasts for a Lasting Tight Oil & Shale Gas Boom”. http://www.postcarbon.org/wp-content/uploads/2014/10/Drilling-Deeper_FULL.pdf

Hefley, W. E. “The Economic Impact of the Value Chain of a Marcellus Shale Well”. Pitt Business Working Papers. <http://www.business.pitt.edu/faculty/papers/PittMarcellusShaleEconomics2011.pdf>

business.pitt.edu/faculty/papers/PittMarcellusShaleEconomics2011.pdf

Seydor, Sh. M. “Understanding the Marcellus Shale Supply Chain”. Pitt Business Working Papers. http://www.catalystconnection.org/admin/uploads/pitt_understanding_the_marcellus_shale_supply_chain_may_2012.pdf

“From Shale to Shining Shale. A Primer on North American natural Gas Shale Plays”. Deutsche Bank. <http://www.renewwisconsin.org/pdf/shaletoshiningshale.pdf>

Kyzym, M. O., and Leliuk, O. V. <i>Netradytiinyi pryrodnyi haz u sviti ta Ukraini: zapasy ta perspektyvy vydobutku</i> [Unconventional natural gas in the world and Ukraine: reserves and production Outlook]. Kharkiv: INZhEK, 2012.

Kaufman, L.L., Kulydyrkayev, N.I., and Lysikov, B.A. <i>Dobycha slantsevogo gaza (obzor zarubezhnogo opyta)</i> [Shale gas (review of foreign experience)]. Donetsk: Gosudarstvennoye izdatelstvo Donbassa, 2011.

“BP Statistical Review of World Energy 2015”. British Petroleum. <https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2015/bp-statistical-review-of-world-energy-2015-full-report.pdf>

“International Energy Data and Analysis”. US Energy Information Administration. <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=DZA>

Glazev, S. Yu. “Mirovoy ekonomicheskiy krizis kak protsess smeny tekhnologicheskikh ukладov” [The global economic crisis as a process of substitution of technological modes]. <i>Voprosy ekonomiki</i>, no. 3 (2009): 26-38.

НАК «Нафтогаз України»: офіційний сайт. <http://www.naftogaz.com>

“Експорт-імпорт окремих видів товарів за країнами світу (щомісячна інформація)” [Export and import of certain goods by country (monthly information)]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

АКТИВІЗАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ КУЛЬТУРИ ЯК ОДИН ІЗ КРИТЕРІЇВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

© 2016 РЕВАК І. О., ОХРИМОВИЧ М. М.

УДК 330.322.3:330.341:008

Ревак І. О., Охримович М. М.

Активізація інвестиційної діяльності у сфері культури як один із критеріїв забезпечення інвестиційної безпеки України

Метою статті є дослідження напрямів активізації інвестування сфери культури як одного з критеріїв економічного зростання та забезпечення інвестиційної безпеки держави. Аналізуючи успішний міжнародний досвід і систематизуючи наукові дослідження, було визначено, що розвиток сфери культури сприяє національній продуктивності та покращує якість життя населення. На основі дослідження соціально-економічних тенденцій і статистичних даних визначено проблеми розвитку української культури як одного з інструментів переходу до інноваційної моделі розвитку суспільства. Акцентовано увагу на практичних аспектах підтримки належного стану та відродження культурної спадщини України як джерела забезпечення української історичної атрибутики, суспільної моралі й етики. У результаті дослідження встановлено, що об'єкти культурної спадщини є беззаперечними економічними перевагами, які мають безпосередній вплив на інвестиційну привабливість регіонів.

Ключові слова: економічна безпека, інвестиційна безпека України, інвестиційна діяльність у сфері культури, культурний проект, об'єкт культурної спадщини.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 22.

Ревак Ірина Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, в. о. завідувача кафедри, кафедра соціальних дисциплін, Львівський державний університет внутрішніх справ (вул. Городоцька, 26, Львів, 79066, Україна)

E-mail: irrevak@gmail.com

Охримович Мар'яна Михайлівна – аспірант, кафедра соціальних дисциплін, Львівський державний університет внутрішніх справ (вул. Городоцька, 26, Львів, 79066, Україна)

E-mail: mariiana.ohrymovych@gmail.com

УДК 330.322.3:330.341:008

UDC 330.322.3:330.341:008

Ревак І. А., Охримович М. М. Активизация инвестиционной деятельности в сфере культуры как один из критериев обеспечения инвестиционной безопасности Украины

Revak I. O., Ohrymovych M. M. Activation of Investment Activity in the Culture Sphere as One of the Criteria for Ensuring the Investment Security of Ukraine

Целью статьи является исследование направлений активизации инвестирования сферы культуры как одного из критериев экономического роста и обеспечения инвестиционной безопасности государства. Анализируя успешный международный опыт и систематизируя научные исследования, было определено, что развитие сферы культуры способствует национальной производительности и улучшает качество жизни населения. На основе исследования социально-экономических тенденций и статистических данных определены проблемы развития украинской культуры как одного из инструментов перехода к инновационной модели развития общества. Акцентируется внимание на практических аспектах поддержания надлежащего состояния и возрождения культурного наследия Украины как источника обеспечения украинской исторической атрибутики, общественной морали и этики. В результате исследования установлено, что объекты культурного наследия являются безоговорочными экономическими преимуществами, которые имеют непосредственное влияние на инвестиционную привлекательность регионов.

The aim of the article is to study the trends in activation of investments into the culture sphere as one of the criteria of economic growth and ensuring the state investment security. Analyzing successful international experience and systematizing scientific research in this field it was determined that the development of the culture sphere contributes to growth of national productivity and improves the life quality of the population. On the basis of the study of socio-economic trends and statistical data there have been identified the development problems of the Ukrainian culture as a tool for transition to an innovative model of society development. The attention is focused on practical aspects of revival and maintaining a proper state of the cultural heritage of Ukraine as a source of provision of Ukrainian historical symbols, public morals and ethics. As a result of the research it is found that the objects of cultural heritage are the undisputed economic benefit, which has a direct impact on the investment attractiveness of regions.

Keywords: economic security, investment security of Ukraine, investment activity in the sphere of culture, cultural project, the object of cultural heritage.

Ключевые слова: экономическая безопасность, инвестиционная безопасность Украины, инвестиционная деятельность в сфере культуры, культурный проект, объект культурного наследия.

Fig.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 22.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 22.

Ревак Ирина Александровна – кандидат экономических наук, доцент, и. о. заведующего кафедрой, кафедра социальных дисциплин, Львовский государственный университет внутренних дел (ул. Городоцкая, 26, Львов, 79066, Украина)

Revak Iryna O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Acting Head of the Department, Department of Social Sciences, Lviv State University of Internal Affairs (26 Horodotska Str., Lviv, 79066, Ukraine)

E-mail: irrevak@gmail.com

Ohrymovych Maryana M. – Postgraduate Student, Department of Social Sciences, Lviv State University of Internal Affairs (26 Horodotska Str., Lviv, 79066, Ukraine)

E-mail: mariiana.ohrymovych@gmail.com

E-mail: irrevak@gmail.com

Охримович Марьяна Михайловна – аспірант, кафедра соціальних дисциплін, Львівський державний університет внутрішніх дел (ул. Городоцька, 26, Львів, 79066, Україна)

E-mail: mariiana.ohrymovych@gmail.com

Вступ. Культура як надбання цивілізації формує у суспільстві відповідний набір духовно-матеріальних цінностей, якими зумовлена людська свідомість. Явище культури настільки багатогранне, що знаходить свій прояв у всіх без винятку сферах життя, тому її значення не можливо перебільшити. Еволюція взаємозв'язку культури й економіки спричинила появу культурної індустрії, спрямованої на масового, невибагливого споживача. З одного боку, така трансформація перетворила культуру в успішну комерційну галузь, а з іншого – стала каталізатором виникнення субкультур, внутрішня природа яких позбавлена ознак моралі, духовності, творчості.

Міжнародний досвід свідчить про те, що інвестування сфери культури сприяє національній продуктивності та покращує якість життя населення, тому вважаємо, що активізація інноваційних процесів сфери культури в Україні сприятиме забезпеченню інтересів інвестиційної безпеки як складової економічної безпеки держави.

З цієї позиції культуру варто розглядати як об'єкт економічної безпеки, оскільки ігнорування питань культури призведе до зупинки економічного розвитку як визначального інтересу будь-якої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика активізації інвестиційної діяльності як передумови забезпечення інвестиційної безпеки висвітлена у наукових розвідках Н. О. Ботвіної, В. К. Васенка, О. І. Гонти, М. В. Дубини, В. І. Кириленка, С. З. Мошенського, О. О. Непочатенка, Д. С. Півевич, О. В. Яковлевої та ін.

У силу дії економіки «нового зразка» інвестиції тісно пов'язані з інноваційним процесом, який у свою чергу зумовлюється якісною освітою та розвитком науки, що стало предметом досліджень: С. В. Захаріна, М. І. Крупки, О. Є. Кузьміна, В. О. Сподіни, А. І. Сухорукова, Д. М. Черваньова.

Попри наявні напрацювання у зазначених напрямках, питання активізації інвестиційної діяльності у сфері культури як критерію забезпечення інвестиційної безпеки України мало досліджене і, на нашу думку, є важливим для осмислення і наукового дослідження.

Мета статті – визначити напрямки активізації інвестиційної діяльності у сфері культури як одного з критеріїв забезпечення інвестиційної безпеки України.

Виклад основних положень. На шляху розвитку економічної науки вчені висловлювали різні погляди стосовно впливу культури на економічні процеси. Прагматики заперечували трактування продуктів культури як суспільного блага, оскільки їх вплив на економіку важко окреслити кількісними параметрами, а сама культурна діяльність є низько рентабельною. Цікавим дослідженням у цьому напрямку стала теорія американського економіста [19] У. Баумоля, так звана «хвороба Баумоля». За результатами його наукової розробки була виявлена закономірність щодо неопукності певних напрямків культурної діяльності (музика,

театральне мистецтво) з причин невідповідності зростання витрат до швидкості отримання прибутку. Висловлена позиція містить раціональне зерно, однак, на наш погляд, плюралізм видів культурної діяльності повинен виходити за межі фінансових вигід і сприяти економічному розвитку суспільства. Подібну думку висловлює А. Рубінштейн, який на основі вчень У. Баумоля дослідив аспекти динаміки зміни заробітної плати і попиту на продукти культурної сфери порівняно з іншими економічними галузями. У своєму науковому дослідженні [16] А. Рубінштейн аргументовано доводить, що, по-перше, «хвороба цін» має трендовий характер; по-друге, на прикладі Росії показує, що дефіцит доходів у театральній сфері спричинений низьким попитом споживання продуктів цієї діяльності; по-третє, державні витрати, пов'язані з усуненням «художнього дефіциту», перевищують дефіцит їх доходу. Звідси можна дійти висновку про те, що розвиток культури й активність розвитку цієї галузі прямопропорційно залежить від її державного стимулювання.

Закордонні дослідники [18; 20–22] стверджують, що культурна сфера має значний економічний потенціал, що сприяє створенню нових робочих місць, залученню інвестицій, генеруванню податкових надходжень, а також стимулює регіональну економіку за рахунок активізації туризму. Науковці акцентують на необхідності інвентаризації «культурних» активів із метою створення дієвої державної стратегії розвитку туризму.

Вплив культури на економічний розвиток є значним і навіть може бути одним із ключових факторів, що визначають економічне зростання. Якщо у суспільстві присутні здорові і сильні культурні спільноти та нації, то у нього більше можливостей у виробництві та володінні конкурентними перевагами на міжнародному рівні [8, с. 77].

Аналіз інформаційних джерел свідчить про неабияку зацікавленість представників бізнес-еліти в інвестування культурних проектів, навіть більше, цей напрям є предметом обговорення наукових конференцій і головним напрямком діяльності міжнародних організацій (Організація Об'єднаних Націй із питань освіти, науки і культури, Всесвітня організація інтелектуальної власності, організація Глобального культурного співробітництва).

Слід зауважити, що за класичним підходом тлумачення процесу інвестування передбачає отримання результату у вигляді задоволення комерційних інтересів (вимірювальний результат) або позитивного соціального ефекту (невимірювальний результат), що досягаються у рамках певних часових обмежень у коротко- або довгостроковій перспективі. З цього приводу учасники Forbs-club висловлюють думку про те, що інвестиції у культуру – це інвестиції у майбутнє України [3]. У цьому випадку автори наголошують на аспектах соціальних вигід такого типу інвестування, яке сприятиме боротьбі з «культурними пастками», формуванню культурної еліти, пропаганді української культури.

Як коментує під час III Конгресу культури Східного партнерства міський голова Львова Андрій Садовий: «Інвестиції в культуру, в освіту – це той правильний фундамент, на якому можна будувати країну. Мудрі люди інвестують у культуру. Це є найважливіша інвестиція» [6]. Зазначена цитата не підлягає жодному запереченню, адже відродження української культури – «гаряче питання», спричинене пострадянськими культурними пережитками, мовним питанням, дисонансами суспільно-моральних цінностей, що виникли на тлі військових подій на Сході країни.

У джерелі [4] висловлена позиція особистісних матеріальних вигід інвестиційних вкладів у заклади культури.

Міжнародна спільнота переконливо демонструє, як культурні проекти можуть приносити у країну значні фінансові прибутки. Показовою у цьому контексті є британська модель. Так, у 60-х роках продаж платівок «Біглз» приніс державі у вигляді податків більше коштів, ніж вугільна промисловість [10].

Досвід Британії декларує факт – у контексті державних капіталовкладень культурному сектору немає рівних, оскільки він характеризується значною продуктивністю. Згідно зі статистичними даними товарообігу у секторі мистецтва і культури, у 2011 році становив 12,4 мільярдів фунтів стерлінгів, а у 2013 році цей показник зріс у чотири рази – до 15,1 мільярда фунтів стерлінгів [5].

Для міжнародних спільнот Україна має імідж держави з колоритною культурою. Цьогоріч цей факт ще раз підтвердився перемогою нашої співвітчизниці Джамали на конкурсі «Євробачення», і, як наслідок, естафета проведення конкурсу у 2017 році передана Україні. Розглядаючи економічні перспективи проведення такого конкурсу, Україна має можливість розширити свої горизонти у плані міжнародного співробітництва, залучити іноземні інвестиції, активізувати міжнародний туризм.

Процес українського державотворення насичений багатьма історичними подіями, згадки про які містяться у інформативних джерелах та історико-культурних пам'ятках, тому об'єкти культурної спадщини, які знаходяться на території України, є не тільки її історичним надбанням, а й беззаперечною економічною перевагою.

У цьому напрямку, зусилля держави повинні активно сприяти розвитку історично-культурного туризму, туристичної інфраструктури, відновленню та окультуренню історичних пам'яток, що автоматично активізує зростання креативних індустрій. Зокрема, О. Донцов, досліджуючи вплив культурної спадщини на розвиток туристичної галузі, стверджує, що, на відміну від інших видів туризму, основою історично-культурного є використання вже наявних матеріальних і духовних пам'яток, він лише опосередковано залежить від розвитку інфраструктури і тому потребує відносно менших матеріальних витрат. Це значною мірою приваблює туристів [1, с. 79].

За офіційними даними, у 2013 р. на державному обліку в Україні знаходилось понад 147,5 тис. нерухомих пам'яток історії та культури, серед яких: 74682 – пам'яток археології; 52222 – історії; 2865 – монументального мистецтва; 17344 – архітектури та містобудування [2, с. 11].

Надзвичайно низькими залишаються видатки зведеного бюджету на культуру та мистецтво у відсотках до ВВП – на рівні 0,5–0,6 %, що сигналізує про неналежне

виконання соціальної функції культури. Аналіз розподілу видатків державного бюджету України [12; 13] у 2015–2016 рр. дав можливість зробити висновок, що у 2015 році для потреб Міністерства культури виділено 2442446,5 грн, а у 2016 році – 2665521,9 грн, що майже на 8 % перевищує тогорічні видатки. Фактично, враховуючи активні інфляційні процеси в Україні, можемо констатувати, що бюджетні витрати у сфері культури зменшились, а це, без сумніву, є свідченням фінансової нестійкості в державі. Те ж саме стосується статті видатків «збереження історико-культурної та архітектурної спадщини в національних і державних заповідниках, здійснення заходів із охорони культурної спадщини, паспортизації, інвентаризації та реставрації пам'яток архітектури, культури та світової спадщини ЮНЕСКО» – 211 146,2 грн у 2015 році і на 5 % більше у 2016 році – 222 181,9 грн. Негативною, на наш погляд, залишається тенденція переважання фінансування підтримки належного стану об'єктів культурної спадщини, зважаючи на те, що витрати на розвиток таких об'єктів надзвичайно низькі: 1224,0 грн у 2015 році і 858,4 грн у 2016 році, що потребує негайного перегляду. На нашу думку, пріоритетними напрямками залучення державних інвестицій у сферу культури є: відновлення об'єктів культурної спадщини; створення сучасної відпочинково-розважальної інфраструктури; розробка і реалізація маркетингової стратегії розвитку внутрішнього і зовнішнього туризму.

Враховуючи особливості збереження історичних пам'яток, найбільшого руйнування зазнають об'єкти культурної спадщини, матеріальна (фінансова) цінність яких залежить від природних явищ і зовнішнього впливу.

Усупереч прийняттю низки нормативно-правових актів із питань регулювання правовідносин у сфері культури численні об'єкти культури не захищені. Така ситуація, на жаль, є причиною їх пошкодження або ж знищення. Так, Кримінальним кодексом України передбачена відповідальність за руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини. Аналізуючи статистичні дані та результати досудових розслідувань кримінальних проваджень вказаної кваліфікації, можна зробити висновок про їх низьку результативність. Згідно з проведеними дослідженнями (див. табл. 1) протягом 2013–2016 рр. в Україні обліковано 172 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 298 ККУ, 9 з яких (5,23 %) скеровано до суду з обвинувальним актом.

Низькі показники роботи органів досудового розслідування у цьому напрямку, з одного боку, сигналізують про унеможливлення відшкодування збитків, завданих під час протиправних діянь, а з іншого – вказують на практичне невиконання профілактичної функції правоохоронної діяльності. З цього приводу Н. Кулакова вважає, що забезпечення охорони культурної спадщини та культурних цінностей можливе при розробці ефективної державної політики та її реалізації у напрямку здійснення комплексу заходів, спрямованих на усунення причин та умов учинення протиправних діянь, а також налагодження дієвої співпраці правоохоронних органів і Міністерства культури України [7, с. 116].

На нашу думку, умисне пошкодження і руйнування об'єктів культурної спадщини є недопустимим не лише з точки зору моралі та етики, а і з боку економічних вигід, тому діяльність правоохоронних органів має бути

Облік і результат досудових розслідувань кримінальних правопорушень, передбачених ст. 298 КК України [17]

Період	Обліковано кримінальних правопорушень	Оголошено повідомлення про підозру	Скеровано до суду з обвинувальним актом
2013	64	3	3
2014	52	6	3
2015	56	3	3
2016 (січень-березень)	14	0	0

спрямована на виконання превентивної функції у цьому напрямку та активізацію роботи органів досудового розслідування.

На особливу увагу заслуговують пам'ятки культурної спадщини України, які не підлягають приватизації. На рис. 1 зображено фактичні дані про таку категорію пам'яток культурної спадщини України.

Як видно з рис. 1, лідерську позицію щодо кількості пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації, займає АРК, на другому місці – м. Київ і Київська область, далі – Вінницька, Львівська, Хмельницька області. Помітним є нерівномірний розподіл таких об'єктів культурної спадщини по регіонах України, найбільша їх кількість зосереджена у Західній частині країни.

Рис. 1. Кількість пам'яток культурної спадщини України, які не підлягають приватизації (станом на 2008 р.)

Джерело: сформовано автором на основі [11]

На жаль, не всім областям України вдалось стратегічно перетворити об'єкти культурної спадщини на фактор залучення інвестицій та активізації туризму. Соціологічна група «Рейтинг» встановила, що більш ніж дві третини опитаних респондентів визнають м. Київ найбільш привабливим містом для туризму, половина – віддає перевагу Львову, більше третини – Одесі [9].

Заслугове на увагу дослідження [14; 15] Київського міжнародного інституту соціології у партнерстві з Інститутом економічних досліджень і політичних консультацій

щодо визначення Рейтингу інвестиційної привабливості регіонів України. Як резюмують дослідники, туризм є найперспективнішим напрямом для залучення інвестицій, а пам'ятки архітектури розглядаються як конкурентні переваги регіону, хоча статистичні дані щодо їх обліку у межах області не враховані у структурі Індексу інвестиційної привабливості регіонів України.

Слід зазначити, що серед областей-лідерів у Рейтингу інвестиційної привабливості протягом 2013–2014 рр., чотири регіони – АРК, Київська, Львівська, Закарпатська об-

ласті найбільше по Україні наділені пам'ятками культурної спадщини, а, як вказувалось раніше, такі обласні центри, як Київ і Львів, визнані найпривабливішими туристичними містами України.

Висновки. Проблеми розвитку української культури як одного з інструментів переходу до інноваційної моделі розвитку суспільства вимагають від керівництва держави та громадських організацій ґрунтовних інституційних і культурних змін. Отже, дедалі актуальнішим стає питання підтримки належного стану та відродження культурної спадщини України як джерела пропагування української історичної атрибутики, норм суспільної моралі й етики.

Вирішення цих проблем можливе за умови активізації інвестиційної діяльності у сфері культури шляхом освоєння і розвитку регіонами своїх «культурних» переваг. На нашу думку, це приведе до розширення туристичної географії України, сприятиме покращенню інвестиційної привабливості та спричинить позитивні зміни в інвестиційному кліматі держави, сформує відтворювальну структуру національної економіки і, як наслідок, забезпечить інвестиційну безпеку України.

Окрім цього, під час наукової розвідки було встановлено залежність стану інвестиційної привабливості регіону від кількості об'єктів культурної спадщини. Тому вважаємо, що для максимальної об'єктивності Методика обчислення Індексу інвестиційної привабливості повинна бути змінена у частині включення до групи жорстких факторів показника «Об'єкти культурної спадщини, які не підлягають приватизації», що стане предметом наших подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

- Донцов О. О. Історико-культурна спадщина – чинник структурних змін та розвитку туристичної галузі / О. О. Донцов, М. О. Трюхан // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. – 2009. – Вип. 10. – С. 76–80.
- Заклади культури, мистецтва, фізкультури та спорту України у 2013 році : статистичний бюлетень. – К. : Держкомстат України, 2014. – 94 с.
- Инвестиции в культуру как инвестиции в будущее Украины // Forbes-club [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forbes.net.ua/gallery/962-forbes-club-investicii-v-kulturu>
- Инвестиции в культуру – самые выгодные // BBC Russia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bbc.com/russian/russia/2010/05/100526_mamut_design_education.shtml
- Как англичане выигрывают, инвестируя в искусство и культуру / Програма ЄС та Східного партнерства «Культура і креативність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.culturepartnership.eu/article/kak-anglichane-viigrivayut-investiruya-v-iskusstvo-i-kuljturu>
- Кобринович М. Культура / М. Кобринович // Сайт Львівської міської ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://city-adm.lviv.ua/news/culture/227042-investystsi-v-kulturu-v-osvitu-tse-toi-pravylniy-fundament-na-iakomu-mozhna-buduvaty-krainu-a-sadovyi>
- Кулакова Н. В. Особливості злочинів у сфері охорони культурної спадщини, що вчиняються організованими злочинними групами / Н. В. Кулакова // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2014. – № 2. – С. 112–116.
- Нагорняк І. Культура як фактор економічного зростання / Ірина Нагорняк // Теоретичні та прикладні аспекти розвитку економіки : матеріали наук.-практич. конференції (м. Тернопіль, 18 травня 2011 р.). – Тернопіль : ТНТУ, 2011. – С. 77–78.
- Найпривабливіші міста для туризму // Соціологічна група «Рейтинг» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_mista_ua_082009_1_.pdf
- Олійник Є. Економіка культури: чому митцям час вчитися бути підприємцями? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25158209.html>
- Перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації : Затверджений Законом України «Про Перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації» від 23.09.2008 № 574-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/574-17>
- Про Державний бюджет України на 2015 рік : Закон України від 28.12.2014 № 80-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/80-19>
- Про Державний бюджет України на 2016 рік : Закон України від 25.12.2015 № 928-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/928-19>
- Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів, 2013 / Інститут економічних досліджень та політичних публікацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.invest-lvivregion.com/UserFiles/File/Rejting_invest.pdf
- Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів, 2014 / Інститут економічних досліджень та політичних публікацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ier.com.ua/ua/projects?pid=4254>
- Рубинштейн А. Я. Опекаемые блага в сфере культуры: признаки и последствия «болезни цен» / А. Я. Рубинштейн. – М. : Институт экономики РАН, 2012. – 78 с.
- Статистична інформація Генеральної прокуратури України 2013–2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>
- Arts & the Economy. Using Arts and Culture to Stimulate State Economic Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nga.org/files/live/sites/NGA/files/pdf/0901ARTSANDECONOMY.PDF>
- Baumol W. J. Performing Arts: The Economic Dilemma / W. J. Baumol, W. G. Bowen. – New York : The Twentieth Century Fund, 1966.
- Harel C.-J. The Economic, Social and Environmental Benefits of Heritage Conservation: An Annotated Bibliography / C.-J. Harel ; Prepared for : Heritage Resources Branch Department of Culture, Youth and Recreation Government of Saskatchewan. – 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pcs.gov.sk.ca/BenefitsHeritageConservation>
- The Impacts of Culture on the Economic Development of Cities / J. van der Borg, A. P. Russo ; European Institute for Comparative Urban Research Erasmus University Rotterdam. – 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.wien.gv.at/meu/fdb/pdf/intern-vergleichsstudie-ci-959-ma27.pdf>
- Tylus K. Culture as a Factor of Social and Economic Development – the Polish Experience [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://poieinkaiprattein.org/europe/european-project-experiences/hermes-project/theory-and-concept-of-cultural-heritage-wp2/2nd-hermes-symposium-practical-aspects-of-cultural-heritage-krakow-2005/culture-as-a-factor-of-social-and-economic-development-by-karolina-tylus>

REFERENCES

- "Arts & the Economy. Using Arts and Culture to Stimulate State Economic Development" <http://www.nga.org/files/live/sites/NGA/files/pdf/0901ARTSANDECONOMY.PDF>
- Baumol, W. J., and Bowen, W. G. *Performing Arts: The Economic Dilemma*. New York: The Twentieth Century Fund, 1966.
- Dontsov, O. O., and Triukhan, M. O. "Istoryko-kulturna spadshchyna - chynnyk strukturnykh zmin ta rozvytku turystychnoi haluzi" [Historical and cultural heritage is a factor in structural change and development of the tourism industry]. *Problemy bezpererвної heohrafichnoi osvity i kartohrafii*, no. 10 (2009): 76-80.
- Harel, C.-J. "The Economic, Social and Environmental Benefits of Heritage Conservation: An Annotated Bibliography" <http://www.pcs.gov.sk.ca/BenefitsHeritageConservation>
- "Investitsii v kulturu kak investitsii v budushchee Ukrainy" [Investing in culture as an investment in the future of Ukraine]. *Forbes-club*. <http://forbes.net.ua/gallery/962-forbes-club-investicii-v-kulturu>
- "Investitsii v kulturu - samyye vygodnyye" [Investment in culture - the best]. *BBC Russia*. http://www.bbc.com/russian/russia/2010/05/100526_mamut_design_education.shtml
- Kulakova, N. V. "Osoblyvosti zlochyniv u sferi okhorony kulturnoi spadshchyny, shcho vchyniautsia orhanizovanymy zlochynnymy hrupamy" [Features of crimes in the sphere of cultural heritage protection, committed by organized criminal groups]. *Borotba z orhanizovanoiu zlochynnistiu i koruptsiieiu (teoriia i praktyka)*, no. 2 (2014): 112-116.
- "Kak anglichane vyigryvayut, investiruya v iskusstvo i kulturu" [The British win by investing in art and culture]. <https://www.culturepartnership.eu/article/kak-anglichane-viigrivayut-investiruya-v-iskusstvo-i-kuljuru>
- Kobrynovych, M. "Kultura" [Culture]. *Sait Lvivskoi miskoi rady*. <http://city-adm.lviv.ua/news/culture/227042-investitsii-v-kulturu-v-osvitu-tse-toi-pravylnyi-fundament-na-iakomu-mozhna-buduvaty-krainu-a-sadovyi>
- [Legal Act of Ukraine] (2008). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/574-17>
- [Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/80-19>
- [Legal Act of Ukraine] (2015). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/928-19>
- Nahorniak, I. "Kultura yak faktor ekonomichnoho zrostantia" [Culture as a factor of economic growth]. *Teoretychni ta prykladni aspekty rozvytku ekonomiky*. Ternopil: TNTU, 2011. 77-78.
- "Naipryvablyvishi mista dlia turyzmu" [The most attractive city for tourism]. *Sotsiolohichna hrupa «Reitynh»*. http://rating-group.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_mistaua_082009_1_.pdf
- Oliinyk, Ye. "Ekonomika kultury: chomu myttsiam chas vchytysia buty pidpriiemtsiamy?" [Cultural Economics: why do artists learn to be entrepreneurs?]. <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25158209.html.10>
- Rubinshteyn, A. Ya. *Opekaemye blaga v sfere kultury: priznaki i posledstviya «bolezni tsen»* [Patronized goods in cultural sector symptoms and consequences of the «disease prices»]. Moscow: Institut ekonomiki RAN, 2012.
- "Reitynh investytsiinoi pryvablyvosti rehioniv, 2014" [The rating of investment attractiveness of regions 2014]. <http://www.ier.com.ua/ua/projects?pid=4254>
- "Reitynh investytsiinoi pryvablyvosti rehioniv, 2013" [The rating of investment attractiveness of the regions, 2013]. http://www.invest-lvivregion.com/UserFiles/File/Rejting_invest.pdf
- "Statystychna informatsiia Heneralnoi prokuratury Ukrainy 2013-2016" [Statistical information the General Prosecutor's office 2013-2016]. <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>
- Tylus, K. "Culture as a Factor of Social and Economic Development - the Polish Experience" <http://poieinkaiprattein.org/europe/european-project-experiences/hermes-project/theory-and-concept-of-cultural-heritage-wp2/2nd-hermes-symposium-practical-aspects-of-cultural-heritage-krakow-2005/culture-as-a-factor-of-social-and-economic-development-by-karolina-tylus>
- Van der Borg, J., and Russo, A. P. "The Impacts of Culture on the Economic Development of Cities" <https://www.wien.gv.at/meu/fdb/pdf/intern-vergleichsstudie-ci-959-ma27.pdf>
- Zaklady kultury, mystetstva, fizkultury ta sportu Ukrainy u 2013 rotsi* [Institutions of culture, art, physical education and sport of Ukraine in 2013]. Kyiv: Derzhkomstat Ukrainy, 2014.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА ОСНОВА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ПОТЕНЦІЙНОЇ ДИНАМІКИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ

© 2016 СЛАВА С. С., ГАПАК Н. М.

УДК 338.22

Слава С. С., Гапак Н. М.

Организационно-функциональная основа экономического развития громад та особливості її потенційної динаміки в умовах децентралізації влади

Статтю присвячено аналізу переліку інституцій і видів діяльності, що генеруються цими інституціями, які в комплексі покликані стимулювати економічний розвиток громади в умовах децентралізації влади. Проведено поділ інституцій на урядові / квазіурядові, освітні / наукові та бізнесові. Проаналізовано кількісно-структурні співвідношення організаційних заходів місцевого економічного розвитку в розрізі цих інституцій. Встановлено, що найбільше організаційних заходів, які сприятимуть економічному розвитку громади, можуть вживати урядові / квазіурядові та бізнесові інституції – це відповідно 85 % і 80 % від усього визначеного їх переліку. Наукові й освітні організації мають у своєму активі лише 35 % у цьому структурному розподілі. Тобто на сьогодні важливим є більше функціональне наповнення заходів, які сприяють місцевому економічному розвитку, для освітніх і наукових інституцій. Адже вони в цьому питанні в 2–2,5 разу відстають від урядових і бізнесових інституцій. Цим дослідженням також дано оцінку наскрізності організаційних заходів місцевого економічного розвитку в розрізі інституцій. При цьому найінтенсивнішим заходом можуть стати муніципальні кластери, що зможуть об'єднати понад 75 % місцевих інституцій (13 інституцій з 20, визначених дослідженням). Співпраця з науковими, освітніми та фінансово-кредитними установами також має досить значний відсоток наскрізності – 50. Заходи, пов'язані з активізацією бізнес-діяльності (бізнес-дорадництво, фандрейзинг, поширення кращих практик тощо), за інтенсивністю застосування серед розглядуваних інституцій складають близько 30 %. Найменшу наскрізність (близько 6 %), що відповідає 1 інституції, мають міжмуніципальне співробітництво, організація громадських слухань, електронне урядування та розвиток кредитних відносин у громаді.

Ключові слова: інституційно-організаційні інструменти, економічний розвиток громади, децентралізація, інституції, організаційні заходи.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 28.

Слава Світлана Степанівна – кандидат економічних наук, доцент, професор, кафедра економіки підприємства, Ужгородський національний університет (пл. Народна, 3, Ужгород, Закарпатська обл., 88000, Україна)

E-mail: svtlanaslv@gmail.com

Гапак Наталія Мирославівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра економіки підприємства, Ужгородський національний університет (пл. Народна, 3, Ужгород, Закарпатська обл., 88000, Україна)

E-mail: visnyk_uzhnu@meta.ua

УДК 338.22

UDC 338.22

Слава С. С., Гапак Н. М. Организационно-функциональная основа экономического развития общества и особенности её потенциальной динамики в условиях децентрализации власти

Статья посвящена анализу институций и видов деятельности, что генерируются данными институциями, которые в комплексе призваны стимулировать экономическое развитие общества в условиях децентрализации власти. Проведено деление институций на правительственные / квазиправительственные, образовательные / научные и бизнесовые. Проанализированы количественно-структурные соотношения организационных мероприятий местного экономического развития в разрезе данных институций. Установлено, что больше всего организационные мероприятия, которые будут содействовать экономическому развитию общества, могут применять правительственные / квазиправительственные и бизнесовые институции – это соответственно 85 % и 80 % всего определенного их перечня. Научные и образовательные организации имеют в своем активе лишь 35 % в данном структурном распределении. То есть на сегодня важным является большее функциональное наполнение мероприятий, которые содействуют местному экономическому развитию, для образовательных и научных институций. Ведь они в этом вопросе в 2–2,5 раза отстают от правительственных и бизнесовых институций. Данным исследованиям также дана оценка увязки организационных мероприятий местного экономического развития в разрезе институций. При этом самым интенсивным мероприятием будут муниципальные кластеры, которые могут использоваться сверх 75 % местных институций, что соответствует 13 институциям из 20, определен-

Slava S. S., Hapak N. M. The Organizational and Functional Basis of Economic Development of Society and Peculiarities of its Potential Dynamics under Conditions of Decentralization of Power

The article analyzes the listing of institutions and activities generated by these institutions, which as a whole are intended to stimulate the economic development of society under conditions of decentralization of power. The division of the institutions into government / quasigovernment, educational / scientific and business ones has been conducted. Quantitative and structural relations of organizational measures aimed at local economic development in view of these institutions have been analyzed. It was found that most of the organizational measures contributing to economic development of society can be taken by government / quasigovernment and business institutions, which amount to 85 % and 80 % respectively from the whole defined list of the institutions. Scientific and educational organizations have only 35 % in this structural distribution. That is, for today the functional content of the measures, which contribute to the local economic development, is more important for educational and scientific organizations since in this regard they are by 2-2.5 times behind the government and business institutions. This study also evaluates the level of coordination of the organization measures aimed at the local economic development in view of the institutions. In this case the most intensive measure will be creating municipal clusters, which can unite over 75 % of local institutions (13 institutions of 20 determined by the study). Collaboration with scientific, educational and finance and credit establishments is also characterized by a quite significant level of coordination – 50 %. Measures related to intensification of the business activity (business councils, fundraising, dissemination of best practices,

ных исследований. Сотрудничество с научными, образовательными и финансово-кредитными учреждениями также имеет достаточно значительный процент увязки – 50. Мероприятия, связанные с активизацией бизнес-деятельности (бизнес-советы, фандрейзинг, распространение лучших практик и тому подобное), за интенсивностью применения среди рассматриваемых институций составляют около 30 %. Наименьшую увязку (около 6 %), что отвечает 1 институции, имеют межмуниципальное сотрудничество, организация общественных слушаний, электронное управление и развитие кредитных отношений в обществе.

Ключевые слова: институционно-организационные инструменты, экономическое развитие общин, децентрализация, институции, организационные мероприятия.

Рис.: 1. Табл.: 2. Библ.: 28.

Слава Светлана Степановна – кандидат экономических наук, доцент, профессор, кафедра экономики предприятия, Ужгородский национальный университет (пл. Народная, 3, Ужгород, Закарпатская обл., 88000, Украина)

E-mail: svitlanasl@gmail.com

Гапак Наталья Мирославовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент, кафедра экономики предприятия, Ужгородский национальный университет (пл. Народная, 3, Ужгород, Закарпатская обл., 88000, Украина)

E-mail: visnyk_uzhnu@meta.ua

Постановка проблеми. Децентралізація є популярним явищем сьогодення, як в науковому, так і прикладному сенсах. Практично ефективність заходів з децентралізації асоціюється переважно з економією адміністративних витрат. Але громади в умовах децентралізації отримують також більше можливостей для активізації свого економічного потенціалу. Це виявляється не тільки через нові фінансові передумови, але також через глибші задіяння існуючого чи формування нового організаційного інструментарію. Таким чином, виникають додаткові можливості використання організаційного ресурсу громади через активізацію організаційних технік місцевого економічного розвитку. Саме зараз, коли впроваджуються заходи з децентралізації влади, дуже важливо виявити, які організаційні чинники є корисними з огляду на подальший економічний розвиток території, власне, які організації будуть генераторами чи реципієнтами економічних можливостей децентралізації, що виникають.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз інструментів для підтримки економічного розвитку здійснено такими вченими, як Бліщук К. [1], Дегтярьова І. [2], Берданова О., Вакулєнко В. [3], Кукулінські А. [4], Мамонова В. [5], Міклова В., Слава С. [6], Грін Г. [7], Романюк С. [8] та ін., що системно проаналізовано у праці ЗРЦСЕГД НАН України [9]. Зокрема, в цих працях висвітлено роль різних інструментів у регіональній політиці [4; 8], їх систематизацію [9] та класифікаційні ознаки інструментів [10; 11].

Корисним є звернення до зарубіжного досвіду функціонування організацій місцевого економічного розвитку в децентралізованих країнах і країнах, що здійснили відповідні реформи в постсоціалістичний період. Зокрема, автори цих досліджень зазначають важливу роль агенцій економічного розвитку (у США зазвичай називаються

etc.) in view of their using by the considered institutions amount to about 30 %. The inter-municipal cooperation, organization of public hearings, e-governance and development of credit relations in society have the lowest level of coordination (about 6 %), which corresponds to 1 institution.

Keywords: institution and organization instruments, economic development of society, decentralization, institution, organizational measures.

Fig.: 1. Tabl.: 2. Bibl.: 28.

Slava Svitlana S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Professor, Department of Business Economy, Uzhhorod National University (3 Narodna Square, Uzhgorod, Zakarpattia region, 88000, Ukraine)

E-mail: svitlanasl@gmail.com

Hapak Nataliya M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Business Economy, Uzhhorod National University (3 Narodna Square, Uzhgorod, Zakarpattia region, 88000, Ukraine)

E-mail: visnyk_uzhnu@meta.ua

ОМЕР (OLED) – організації місцевого економічного розвитку [12; 13], які, як правило, мають квазіурядовий характер [14]. Сучасний їх формат у різних країнах наведено Групою Світового Банку [15] та OECD [16]. Обширні публікації завжди стосуються організацій та діяльності щодо промислового розвитку [17–19], бізнес-інкубаторів [20] та діяльності ОМЕР у невеликих містах [21]. Функціональний характер діяльності організацій економічного розвитку так само є предметом низки досліджень [22; 23], а його особливості в контексті невеликих громад висвітлені у працях [24; 25].

Варто зауважити, що у тому чи іншому форматі переважна більшість організацій зараз вже діє в Україні. Але питання функціонального потенціалу організаційного ресурсу громади та можливої активізації використання відповідних інструментів громадами в умовах децентралізації є новими і закономірно все ще залишаються недостатньо розкритими навіть у теоретичному аспекті. Тим більше є багато складнощів використання цих інструментів у практичному зрізі, як у централізованому, так і децентралізованому середовищі діяльності громад.

У цьому контексті варто звернути увагу на сутність і власне тенденції децентралізації у світі. За визначенням Світового банку [26], децентралізація – це «передача повноважень і відповідальності щодо державних функцій від центрального уряду до проміжних і місцевих органів влади або квазінезалежних урядових організацій і / або приватного сектора», це складне багатогранне поняття. Потрібно виділяти різні типи децентралізації, оскільки вони мають різні характеристики, наслідки для політики, а також умови для досягнення успіху. Як пропонується в [26], децентралізація може бути політичною, адміністративною, фінансовою і ринковою. Очікувані вигоди від децентралізації

полягають у розширенні залучення до прийняття рішень у політичній, економічній і соціальній діяльності через скорочення бюрократичних процедур. Для місцевого рівня це означає більше уваги до локального контексту, а для центрального – звільнення топ-менеджерів у центральних міністерствах від «рутинних» завдань для зосередження на важливих стратегічних політичних завданнях. Не менш важливо, що «децентралізація може привести до більш творчих, інноваційних і чутливих програм, дозволяючи місцеве «експериментування». Це також може підвищити політичну стабільність і національну єдність, дозволяючи громадянам краще контролювати державні програми на місцевому рівні» [26]. Потенційні негативні ефекти: (1) можливе зменшення якості стандартизованих послуг за рахунок зменшення економії масштабу, (2) відсутність достатніх фінансових ресурсів для організації справедливого розподілу чи надання послуг, (3) складніша координація політики за рахунок можливого захоплення функцій місцевими елітами та (4) недовіра між державним і приватним секторами може підірвати співробітництво на місцевому рівні.

Централізація чи децентралізація не є ні метою, ні панацеєю. Так, здається, досягнуто консенсусу з 1980 року, що занадто багато централізації або абсолютна місцева автономія однаково є шкідливими, і що необхідно ввести в більш досконалу систему співпраці між національними, регіональними та місцевими центрами прийняття рішень [27]. У більшості країн відповідний баланс централізації і децентралізації має важливе значення для ефективного і дієвого функціонування уряду [26]. Держава часто зберігає важливі політичні та наглядові функції, але також формує «сприятливі умови», що дозволяють місцевим органам самоврядування або НУО взяти на себе більше відповідальності. Важливо зауважити, що вирішальним чинником успіху децентралізації є залежність від професійної підготовки як національних, так і місцевих органів влади в децентралізованому управлінні. Особливо на початкових етапах, але також і потім у процесі утвердження децентралізації для місцевих органів влади, приватних підприємств і місцевих неурядових груп потрібна технічна допомога в плануванні, фінансуванні та управлінні децентралізованих функцій. Саме тому є важливим розвиток відповідної організаційної мережі структур, що була б здатною допомогти як в реалізації адміністративних, так і економічних аспектів децентралізації.

Водночас у висновках Робочої групи 5 (інституційний потенціал) з технічної консультації з питань децентралізації та розвитку сільських районів, ФАО, Рим стверджується: «Замість того, щоб планувати і робити великі інвестиції в місцеві нарощування потенціалу як попередню умову для передачі відповідальності, існує широкий консенсус, що було б більш швидким і економічно ефективним для започаткування процесу передачі повноважень з метою забезпечення навчання на практиці і нарощування потенціалу на основі практики». Тому ми повинні бути орієнтовані на започаткування процесу децентралізації навіть з мінімумом організаційної підтримки і отримання потім досвіду на основі практики, розуміючи, що місцевий потенціал може бути нарощений через процес децентралізації, зокрема,

коли відповідні програми підвищення взаємодії з приватним сектором включені у схему децентралізації [28].

Таким чином, *метою цього дослідження* є здійснення класифікації організаційно-функціональних засобів економічного розвитку громад у розрізі урядових / квазіурядових, освітніх / наукових та бізнесових організацій, оцінка кількісно-структурних співвідношень та наскрізності організаційних заходів місцевого економічного розвитку аналізованих інституцій, а також виявлення особливостей потенційної динаміки як організацій, так і їх функціонального контексту в умовах децентралізації.

1. Класифікація інституційно-організаційних засобів економічного розвитку громад

Інституційно-організаційні засоби економічного розвитку громади можна поділити на дві групи – власне організаційні, що охоплюють типи різних організацій, задіяних до місцевого економічного розвитку, та функціональні, які включають різні види діяльності, що генеровані тими чи іншими видами організацій. Більшість із цих засобів не потребують спеціального створення нової структури (органу, організації). Як правило, їх можна втілити через діяльність вже існуючих організацій (розподіл функцій наведено на рис. 1).

Зокрема, це проекти транскордонного співробітництва, транскордонна співпраця громад-побратимів, міжмуніципальне співробітництво, бізнес-дорадництво, співпраця з фінансово-кредитними, науковими і освітніми організаціями, громадські слухання, проекти, згенеровані всередині громади тощо) або виділення окремого сектора (дійсно, невеликого, у складі 1–3 осіб) в органах місцевого самоврядування (муніципальний маркетинг, платформи поширення даних про успішні проекти, кращі практики, досвід врядування у сфері децентралізації та місцевого самоврядування, муніципальні кластери тощо). Отже, розглянуті інституції можуть застосовувати у своїй діяльності такі заходи (тут і далі кількість означена концептуально):

- а) урядові та квазіурядові / неприбуткові організації (Органи місцевого самоврядування (14 організаційних заходів); АМР (12 організаційних заходів);
- б) освітні/ наукові організації (ВНЗ (4 організаційних заходи); заклади професійного навчання (2 організаційних заходи); заклади підвищення кваліфікації (2 організаційних заходи); наукові парки (7 організаційних заходів); технологічні парки (7 організаційних заходів);
- в) бізнесові: бізнес-асоціації (5 організаційних заходів); бізнес-інкубатори (6 організаційних заходів); бізнес-центри (6 організаційних заходів); торгово-промислові палати (4 організаційних заходи); інвестиційні агенції і центри (6 організаційних заходів); інвестиційні компанії (3 організаційних заходи); інвестиційні фонди (3 організаційних заходи); Інші структури, що займаються залученням інвестицій (3 організаційних заходи); кооперативи (3 організаційних заходи); промислові парки (7 організаційних заходів).

2. Кількісно-структурні співвідношення організаційної та функціональної компонент інструментів економічного розвитку громад

Рис. 1. Принципова схема генерування інституційно-організаційних заходів економічного розвитку громади

Джерело: сформовано авторами

Кількісну характеристику співвідношення наведених інституцій і заходів подано у табл. 1–2.

Отже, серед інституцій, враховуючи їх функціональні характеристики, найбільший перелік організаційних

Таблиця 1

Базові кількісно-структурні співвідношення організаційних заходів місцевого економічного розвитку в розрізі інституцій

Інституція	Кількість організаційних заходів, що можуть застосовуватися відповідними інституціями	
	од.	%
1	2	3
<i>Урядові та квазіурядові / неприбуткові:</i>	17	85
Органи місцевого самоврядування	14	70
Агентства місцевого розвитку	12	60
<i>Освітні / наукові організації:</i>	7	35
ВНЗ	4	20
Заклади професійного навчання	2	10
Заклади підвищення кваліфікації	2	10
Наукові парки	7	35
Технологічні парки	7	35
<i>Бізнесові:</i>	16	80
Бізнес-асоціації	5	25
Бізнес-інкубатори	6	30
Бізнес-центри	6	30

Закінчення табл. 1

1	2	3
Торгово-промислові палати	5	25
Інвестиційні агенції і центри	6	30
Інвестиційні компанії	3	15
Інвестиційні фонди	3	15
Кооперативи	3	15
Промислові парки	7	35
Усього	20	100

Джерело: сформовано авторами

Таблиця 2

Наскрізність організаційних заходів місцевого економічного розвитку в розрізі інституцій

Заходи	Кількість інституцій, що можуть використовувати захід	
	од.	%
Муніципальний маркетинг (виставки, ярмарки, реклама громади, веб-сайт громади, брендинг громади)	4	23,5
Муніципальні кластери *	13	76,5
Міжмуніципальне співробітництво	1	5,9
Платформи поширення даних про успішні проекти, кращі практики, досвід врядування у сфері децентралізації та місцевого самоврядування	5	29,4
Транскордонна співпраця в межах громад-побратимів	2	11,8
Проекти транскордонного співробітництва	3	17,6
Організація громадських слухань	1	5,9
Електронне урядування	1	5,9
Розвиток кредитних відносин у громаді (кредитна кооперація)	1	5,9
Проекти, згенеровані всередині громади	4	23,5
Співпраця з науковими установами	9	52,9
Співпраця з освітніми установами	8	47,1
Бізнес-дорадництво для створення нових підприємств	5	29,4
Бізнес-дорадництво для підтримки існуючих підприємств	5	29,4
Співпраця з фінансово-кредитними установами	8	47,1
Фандрейзинг (збір коштів)	5	29,4
Усього	17	-

Джерело: сформовано авторами

* Тут і далі виділені ті заходи, які можуть активізуватися в умовах децентралізації

заходів (понад половину), що сприятимуть економічному розвитку громади, можуть здійснювати органи місцевого самоврядування та агенції місцевого розвитку (останні – 12 заходів, або 60 % їх загального переліку). Вони мають великі можливості щодо потенційного впливу на місцевий розвиток, що кількісно підтверджує актуальність питання їхньої ефективної діяльності на місцях. Організаційно найбільші можливості щодо спектра застосовуваних заходів мають органи місцевого самоврядування (14 заходів та відповідно 70 %) (рис. 1), що органічно призначені опікуватися економічним розвитком громади. Разом вони покривають 85 % усіх заходів організацій, задіяних до місцевого економічного розвитку.

Важливе місце також належить науковим, промисловим і технологічним паркам (по 35 %), інвестиційним агенціям та центрам (30 %), бізнес-інкубаторам і бізнес-центрам (відповідно по 30 %). Тобто сприяння створенню та розвитку нових бізнесів, а також інвестиційна промоція мають одне з найважливіших значень для життєздатності громади. Інвестиційні компанії та фонди, що здатні генерувати значні інвестиційні ресурси, мають у своєму керуванні по 15 % від наведеної кількості організаційних заходів, бізнес-асоціації та торгово-промислові палати – 25 %, виші – 20 %, а заклади професійного навчання і підвищення кваліфікації – відповідно по 10 %.

Аналізуючи наскрізність оргзаходів у розрізі інституцій, що мають у своєму активі можливість ними послуговуватися, «найінтенсивнішими» можна визнати муніципальні кластери (76,5 %), співпрацю з науковими, освітніми та фінансово-кредитними установами, кожна з яких займає близько 50 %, тобто фактично половина з усіх розглядуваних інституцій, що можуть сприяти місцевому економічному розвитку, функціонально мають можливість застосування цих організаційних заходів (табл. 2).

Бізнес-дорадництво для створення нових і підтримки існуючих підприємств, платформи поширення даних про успішні проекти, кращі практики, фандрейзинг можуть бути в активі 5 інституцій (у різному наборі), що складає близько 30 %. Найменшу наскрізність (близько 6 %), що відповідає одній інституції, мають міжмуніципальне співробітництво, організація громадських слухань, електронне урядування та розвиток кредитних відносин у громаді.

Важливими питаннями, пов'язаними з цілями дослідження, залишаються аспекти впливу децентралізації влади на використання ресурсу організацій та, відповідно, генерованими ними заходів. Що стосується організацій, то явні зміни в їх структурній композиції в умовах децентралізації відбулися не повинні (рис. 1 та табл. 1), натомість переважна більшість існуючих і нових заходів може отримати кращу дієвість, зокрема (табл. 2): муніципальні кластери, міжмуніципальне співробітництво, поширення досвіду урядування власне у сфері децентралізації та місцевого самоврядування, транскордонна співпраця в межах громад-побратимів, проекти транскордонного співробітництва, організація громадських слухань, електронне урядування, проекти, згенеровані всередині громади, співпраця з науковими установами, співпраця з освітніми установами, фандрейзинг (збір коштів). Абсолютно новим заходом можна назвати лише один – міжмуніципальне співробітництво.

Висновок. Таким чином, здійснене дослідження дає можливість дійти висновку про те, що найбільш активними у здійсненні різних організаційних заходів економічного розвитку громад є владні та квазівладні структури (у цьому випадку – це органи місцевого самоврядування та агенції місцевого розвитку), разом вони забезпечують 85 % усіх заходів організацій, задіяних до місцевого економічного розвитку. У сукупності заходи, що генеровані бізнесовими організаціями, теж дають подібне охоплення – 80 %. У той же час наукові й освітні організації мають тільки 35 % у цьому структурному розподілі. Таким чином, абстрагуючись від ваги кожного окремого заходу, можна припустити, що найкритичнішим на цей момент є залучення до економічного розвитку громад науково-освітніх організацій і, особливо, – урізноманітнення їх функцій. Зокрема, вони могли б сприяти кращому обґрунтуванню напрямів економічного розвитку, стратегій чи іншої функціональної діяльності.

З іншого боку, за критеріями наскрізності можна легко ідентифікувати, що найбільша кількість організацій залучена до діяльності, пов'язаної з муніципальними кластерами. Потім йдуть науково-освітні та фінансово-кредитні послуги. Це, знову ж таки, підтверджує висновок про необхідність не стільки створення більшої кількості даних організацій, скільки наповнення їх функціонального різноманіття.

Децентралізація привнесе більше можливостей для використання різних організаційних засобів, саме тому є сенс підвищувати кваліфікацію персоналу цих організацій у забезпеченні відповідних функцій, особливо у питаннях партнерської та інтеграційної діяльності – це згадувані кластери, міжмуніципальне співробітництво, транскордонна співпраця та інші види партнерства. Важливими є питання розвитку лідерства, оскільки ініціативи з використання можливостей децентралізації для економічного розвитку громад насамперед будуть пов'язані з умінням бачити нові перспективи, що притаманно особистостям із лідерськими, підприємницькими та креативними навичками. Напрямами подальших досліджень мають стати обґрунтування ефективності децентралізації громад у контексті їх економічного розвитку на основі емпіричних даних, оскільки саме так можна отримати корисні моделі для формування стратегій розвитку територій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бліщук К. Інструменти державного впливу на регіональний економічний розвиток [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/DeVr/2010_5/fail/Blishc.pdf
2. Дегтярьова І. О. Інструменти інноваційного розвитку регіону: зарубіжний та вітчизняний досвід застосування / І. О. Дегтярьова // Офіційний сайт Національної академії державного управління при Президенті України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej11/txts/10diovdz.pdf>
3. Інструменти регіонального розвитку в Україні : навч. посібник / О. В. Берданова та ін.; за ред. В. М. Вакуленка, О. В. Берданової. – К. : НАДУ, 2013. – 286 с.
4. Kuklinski A. Regional policies: Experience and Prospects / A. Kuklinski // International Social Journal. – Oxford: Basil Blackwell, 1987. – Vol. 39, No. 2 (112). – P. 170–187.
5. Мамонова В. В. Кластеризація як чинник підвищення конкурентоспроможності регіонів / В. В. Мамонова // Кластери як інструмент регіонального розвитку : наук.-практ. семінар, 16–20 липня 2012 р.: тези доп. – Феодосія, 2012. – С. 46–50 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/conf/2012-5/2012_05.pdf
6. Мікловда В. П. Інституційно-організаційні чинники регіонального та місцевого економічного розвитку: досвід України та зарубіжних країн / В. П. Мікловда, С. С. Слава // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. – 2003. – № 5. – С. 66–81.
7. Слава С. Місцевий економічний розвиток: сучасні концепції та методи. Вибірковий огляд досвіду США в контексті умов України / С. Слава, Г. Грін. – Ужгород : Мистецька лінія, 2000. – 236 с.
8. Романюк С. А. Еволюція підходів до підтримки регіонального розвитку в країнах світу / С. А. Романюк // Ефективна економіка [Електронний ресурс]. – 2013. – № 2. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1829>
9. Інструментарій розвитку пріоритетних видів економічної діяльності в регіоні : монографія / За ред. В. П. Мікловди, С. С. Слави, С. В. Сембера. – Ужгород : Вид-во ФОП Сабо А. М., 2015. – 312 с.
10. Концепція державної регіональної політики // Київський національний портал «Ділова ініціатива і воля громади»

[Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bizvolnet.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=207&Itemid=82

11. Бекирова С. Э. Механизм стимулирования социально-экономического развития региона / С. Э. Бекирова // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. – 2010. – № 3 (8). – С. 79–85.

12. Facilitating economic development: local government activities and organization structures // International City Management Association. Baseline Data Reports. – 1984. – No. 16. – P. 11–12.

13. Fleischmann A. Organizing local agencies to promote economic development / A. Fleischmann, G. Green // American Review of Public Administration. – 1991. – No. 21. – P. 3–15.

14. Brierly A. Economic development authorities in the American states: the organizational response to economic decline / A. Brierly // Policy Studies Journal. – 1990. – No. 18 (4) (Summer). – P. 175–190.

15. The Role of Local Economic Development Agencies (LEDA) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://info.worldbank.org/etools/docs/library/166856/UCMP/UCMP/7_leda.html

16. Mountford D. Organising for local development: the role of local development agencies. Summary report. – OECD LEED Programming, 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/cfe/leed/44682618.pdf>

17. Humphrey C. Industrial development groups, organizational resources, and the prospects for effecting growth in local economies / C. Humphrey, R. Erickson, E. Ottensmeyer // Growth and Change. – 1984. – No. 19. – P. 1–21.

18. Humphrey C. Industrial development groups, organizational resources, and the prospects for effecting growth in local economies / C. Humphrey, R. Erickson, E. Ottensmeyer // Growth and Change. – 1988. – No. 19. – P. 1–21.

19. Humphrey C. Industrial development organizations and the local dependence hypothesis / C. Humphrey, R. Erickson, E. Ottensmeyer // Policy Studies Journal. – 1989. – No. 17. – P. 624–642.

20. Campbell C. Change agents in the new economy: business incubators and economic development / C. Campbell. – Minneapolis, MN : Hubert H. Humphrey Institute of Public Affairs, 1988.

21. Rubin H. Local economic development organizations and the activities of small cities in encouraging economic growth / H. Rubin // Policy Studies Journal. – 1986. – No. 14 (3) (March). – P. 363–388.

22. Reese L. Categories of local economic development techniques: an empirical analysis / L. Reese // Policy Studies Journal. – 1993. – No. 21 (3). – P. 492–506.

23. Clarke S. The profound and the mundane: analyzing local economic development activities / S. Clarke // Urban Geography. – 1993. – No. 14 (1). – P. 78–94.

24. Community-based economic development projects are small but valuable / G. Green et al. // Rural Development Perspectives. – 1993. – No. 8. – P. 8–15.

25. Shaffer R. Building economically viable communities: a role for community developer / R. Shaffer // Journal of the Community Development Society. – 1990. – No. 21. – P. 74–87.

26. Decentralization & Subnational Regional Economics // The World Bank Group [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www1.worldbank.org/publicsector/decentralization/what.htm>

27. A History of Decentralization // The World Bank Group [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ciesin.org/decentralization/English/General/history_fao.html/

28. Decentralization & Subnational Regional Economics. Administrative Decentralization // The World Bank Group [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www1.worldbank.org/publicsector/decentralization/admin.htm>

REFERENCES

“A History of Decentralization” The World Bank Group. http://www.ciesin.org/decentralization/English/General/history_fao.html/

Berdanova, O. V. et al. *Instrumenty rehionalnoho rozvytku v Ukraini* [Tools of regional development in Ukraine]. Kyiv: NADU, 2013.

Bekirova, S. Ye. “Mekhanizm stimulirovaniya sotsialno-ekonomicheskogo razvitiya regiona” [The mechanism to stimulate socio-economic development of the region]. *Naukovyi visnyk: finansy, banky, investytsii*, no. 3 (8) (2010): 79–85.

Brierly, A. “Economic development authorities in the American states: the organizational response to economic decline” *Policy Studies Journal*, no. 18 (4) (Summer) (1990): 175–190.

Blishchuk, K. “Instrumenty derzhavnoho vplyvu na rehionalnyi ekonomichni rozvytok” [Instruments of state influence on regional economic development]. http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/DeVr/2010_5/fail/Blishc.pdf

Campbell, C. *Change agents in the new economy: business incubators and economic development* Minneapolis, MN: Hubert H. Humphrey Institute of Public Affairs, 1988.

Clarke, S. “The profound and the mundane: analyzing local economic development activities” *Urban Geography*, no. 14 (1) (1993): 78–94.

Dehtariova, I. O. “Instrumenty innovatsiinoho rozvytku rehionu: zarubizhnyi ta vitchyzniani dosvid zastosuvannia” [Tools innovative development of the region: foreign and domestic experience of application]. *Ofitsiinyi sait Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy*. <http://www.academy.gov.ua/ej/ej11/txts/10diovdz.pdf>

“Decentralization & Subnational Regional Economics” The World Bank Group. <http://www1.worldbank.org/publicsector/decentralization/what.htm>

“Decentralization & Subnational Regional Economics. Administrative Decentralization” The World Bank Group. <http://www1.worldbank.org/publicsector/decentralization/admin.htm>

“Facilitating economic development: local government activities and organization structures” *International City Management Association. Baseline Data Reports*, no. 16 (1984): 11–12.

Fleischmann, A., and Green, G. “Organizing local agencies to promote economic development” *American Review of Public Administration*, no. 21 (1991): 3–15.

Green, G. et al. “Community-based economic development projects are small but valuable” *Rural Development Perspectives*, no. 8 (1993): 8–15.

Humphrey, C., Erickson, R., and Ottensmeyer, E. “Industrial development groups, organizational resources, and the prospects for effecting growth in local economies” *Growth and Change*, no. 19 (1984): 1–21.

Humphrey, C., Erickson, R., and Ottensmeyer, E. “Industrial development groups, organizational resources, and the prospects

for effecting growth in local economies" *Growth and Change*, no. 19 (1988): 1-21.

Humphrey, C., Erickson, R., and Ottensmeyer, E. "Industrial development organizations and the local dependence hypothesis" *Policy Studies Journal*, no. 17 (1989): 624-642.

Instrumentarii rozvytku priorytetnykh vydiv ekonomichnoi dialnosti v rehioni [Tools of priority economic activities in the region]. Uzhhorod: Vyd-vo FOP Sabo A. M., 2015.

Kuklinski, A. "Regional policies: Experience and Prospects" *International Social Journal* vol. 39, no. 2 (112) (1987): 170-187.

"Kontseptsiiia derzhavnoi rehionalnoi polityky" [The concept of national regional policy]. Kyivskyi natsionalnyi portal «Dilova initsiatyva i volia hromady». http://bizvolnet.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=207&Itemid=82

Miklova, V. P., and Slava, S. S. "Instytutsiino-orhanizatsiini chynnyky rehionalnoho ta mistsevoho ekonomichnoho rozvytku: dosvid Ukrainy ta zarubizhnykh krain" [Institutional and organizational factors of regional and local economic development: the experience of Ukraine and foreign countries]. *Sotsialno-ekonomichni doslidzhennia v perekhidnyi period*, no. 5 (2003): 66-81.

Mamonova, V. V. "Klasteryzatsiia yak chynnyk pidvyshchennia konkurentospromozhnosti rehioniv" [Clustering as a factor in increasing the competitiveness of regions]. http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2012-5/2012_05.pdf

Mountford, D. "Organising for local development: the role of local development agencies. Summary report" <http://www.oecd.org/cfe/leed/44682618.pdf>

Romaniuk, S. A. "Evolutsiia pidkhodiv do pidtrymky rehionalnoho rozvytku v krainakh svitu" [Evolution of approaches to support regional development in the world]. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1829>

Rubin, H. "Local economic development organizations and the activities of small cities in encouraging economic growth" *Policy Studies Journal*, no. 14 (3) (March) (1986): 363-388.

Reese, L. "Categories of local economic development techniques: an empirical analysis" *Policy Studies Journal*, no. 21 (3) (1993): 492-506.

Slava, S., and Hrin, H. *Mistsevyi ekonomichnyi rozvytok: suchasni kontseptsii ta metody. Vybirkovyi ohliad dosvidu SShA v konteksti umov Ukrainy* [Local economic development: current concepts and methods. Selective review of the US experience in the context of the conditions of Ukraine]. Uzhhorod: Mystetska liniia, 2000.

Shaffer, R. "Building economically viable communities: a role for community developer" *Journal of the Community development Society*, no. 21 (1990): 74-87.

"The Role of Local Economic Development Agencies (LEDA)" http://info.worldbank.org/etools/docs/library/166856/UCMP/UCMP/7_leda.html

НОВАЯ МЕТОДИКА ПРОВЕДЕНИЯ АНАЛИЗА РЕГУЛЯТОРНОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АКТА: ЗА И ПРОТИВ

© 2016 ЧЕЧЕТОВА-ТЕРАШВИЛИ Т. М., УДОВЕНКО А. А., ЛОСЕВА О. Г.

УДК 338.246.025

Чечетова-Терашвили Т. М., Удовенко А. А., Лосева О. Г.

Новая методика проведения анализа регуляторного воздействия нормативно-правового акта: за и против

Оценены преимущества и проблемы действующей методики проведения анализа воздействия и отслеживания результативности регуляторного акта (АРВ). Обоснована актуальность разработки методического подхода для оценки качества осуществления регуляторными органами АРВ проектов нормативно-правовых актов. Проанализированы АРВ к проектам нормативно-правовых актов, которые были разработаны регуляторными органами в марте и апреле 2016 года на предмет их соответствия новой методике. Сформирован алгоритм применения методического подхода. Обоснован интегральный показатель, и определены коэффициенты полноты качественной и количественной оценок. Для проведения оценки отобраны государственные и местные регуляторные органы. Сделаны выводы относительно полноты и качества, проанализированных АРВ, а также их соответствия положениям новой методики. Разработаны предложения по усовершенствованию действующей методики.

Ключевые слова: методическое обеспечение, регуляторная политика, анализ регуляторного воздействия, нормативно-правовой акт, регуляторные органы.

Рис.: 6. **Табл.:** 2. **Формул:** 6. **Библ.:** 13.

Чечетова-Терашвили Татьяна Михайловна – кандидат экономических наук, доцент, соискатель, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 эт., Харьков, 61022, Украина)

E-mail: ivanosha@mail.ru

Удовенко Анастасия Алексеевна – аспирант, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 эт., Харьков, 61022, Украина)

E-mail: stasya_9107@mail.ru

Лосева Ольга Геннадьевна – соискатель, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеца (пр. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: loseva_olga@ro.ru

УДК 338.246.025

UDC 338.246.025

Чечетова-Терашвілі Т. М., Удовенко А. О., Лосева О. Г. Нова методика проведення аналізу регуляторного впливу нормативно-правового акту: за і проти

Chechetova-Terashvili T. M., Udoenko A. A., Loseva O. H. The New Methodology for Analyzing the Regulatory Impact of a Legal Act: Pros and Cons

У статті оцінено переваги та проблеми діючої методики проведення аналізу впливу та відстеження результативності регуляторного акту (АРВ). Обґрунтовано актуальність розробки методичного підходу для оцінки якості здійснення регуляторними органами АРВ проектів нормативно-правових актів. Проаналізовано АРВ до проектів нормативно-правових актів, які були розроблені регуляторними органами в березні і квітні 2016 року на предмет їх відповідності новій методиці. Сформовано алгоритм застосування методичного підходу. Обґрунтовано інтегральний показник і визначено коефіцієнти повноти якісної і кількісної оцінок. Для проведення оцінки відібрані державні та місцеві регуляторні органи. Зроблено висновки щодо повноти і якості проаналізованих АРВ, а також їх відповідності положенням нової методики. Розроблено пропозиції щодо вдосконалення чинної методики.

Advantages and problems of the existing methodologies for analyzing the impact and monitoring of the effectiveness of a regulatory act (RIA) have been evaluated. The urgency of developing a methodological approach for evaluating the quality of the implementation of projects of normative legal acts by RIA regulatory authorities has been justified. There have been analyzed RIAs of the projects of normative legal acts developed by the regulatory authorities in March and April 2016 for their compliance with the new methodology. An algorithm of applying the methodological approach has been formed. The integral index has been proved and coefficients of the completeness of qualitative and quantitative evaluations have been determined. To carry out the assessment, the state and local regulatory authorities were selected. The conclusions as to the completeness and quality of the analyzed RIAs, as well as their compliance with the provisions of the new methodology have been made. Proposals to improve existing techniques have been developed.

Ключові слова: методичне забезпечення, регуляторна політика, аналіз регуляторного впливу, нормативно-правовий акт, регуляторні органи.

Keywords: methodical support, regulatory policy, regulatory impact analysis, normative legal act, regulatory authorities.

Рис.: 6. **Табл.:** 2. **Формул:** 6. **Бібл.:** 13.

Fig.: 6. **Tabl.:** 2. **Formulae:** 6. **Bibl.:** 13.

Чечетова-Терашвілі Тетяна Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент, здобувач, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: ivanosha@mail.ru

Chechetova-Terashvili Tetiana M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Applicant, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: ivanosha@mail.ru

Удовенко Анастасія Олександрівна – аспірант, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: stasya_9107@mail.ru

Лосева Ольга Геннадівна – здобувач, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: loseva_olga@ro.ru

Udoenko Anastasiya A. – Postgraduate Student, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: stasya_9107@mail.ru

Loseva Olga H. – Applicant, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: loseva_olga@ro.ru

Основной целью регуляторной политики является усовершенствование правового регулирования отношений между субъектами хозяйствования и регуляторными органами. Один из способов достижения этой цели – разработка и принятие нормативно-правовых актов (НПА), которые способствуют снижению административных барьеров и развитию бизнеса.

Вместо этого многие НПА содержат нормы, которые, наоборот, препятствуют дерегулированию хозяйственной деятельности. Государственные и местные органы не всегда уделяют должное внимание качеству разработки проектов законодательных актов, что в последующем приводит к принятию неэффективных документов. Несмотря на то, что в «Методике проведения анализа воздействия и отслеживания результативности регуляторного акта» (Постановление КМУ № 308) [11] прописаны четкие рекомендации по проведению данного исследования, на практике эти требования законодательства соблюдаются не всегда.

Практическим подтверждением этого является частое внесение изменений в принятые нормативно-правовые акты, что свидетельствует о низком качестве первоначального документа. Так, за период с января по июнь 2016 года Министерством юстиции Украины было опубликовано 38 приказов, 29 из которых являются изменениями в действующее законодательство. В связи с этим анализ деятельности регуляторных органов в сфере разработки проектов нормативно-правовых актов и АРВ к ним являются актуальными.

Исследованию проблемы оценки эффективности регуляторной политики в разных сферах посвящены работы таких отечественных и зарубежных ученых, как Ясиновская И., Шибаяева Н., Глушко А., Радаэлли К. (Radaelli C.), Джекобс С. (Jacobs S.) и др.

Так, И. Ясиновской [13] проведен анализ регуляторного законодательства и сделан вывод о необходимости усовершенствования нормативно-правовой базы и процесса регулирования развития бизнеса. А. Глушко [3] уделил внимание определению системы показателей результативности и эффективности государственной регуляторной политики в сфере внутренней торговли. Н. Шибаяевой [12]

рассмотрены принципы регуляторной политики и понятие ее эффективности. Зарубежные ученые, такие как К. Радаэлли [1], С. Джекобс [2], основное внимание уделяют принципам и особенностям проведения оценки регуляторного воздействия на государственном уровне.

Несмотря на большое количество исследований, проведенных в сфере регуляторной политики, внимание оценке качества деятельности государственных и местных органов в части подготовки проектов нормативно-правовых актов не уделялось. Поэтому целью статьи является анализ уточненной методики АРВ и разработка методического подхода к оценке качества деятельности регуляторных органов по разработке АРВ.

Ключевым источником определения правовых и организационных основ реализации государственной регуляторной политики является Закон Украины «Об основах государственной регуляторной политики в сфере хозяйственной деятельности» № 1160-IV (далее – Закон Украины № 1160) [4]. Согласно ст. 8 и ст. 10 этого Закона Кабинетом Министров Украины утверждена «Методика проведения анализа воздействия и отслеживания результативности регуляторного акта» (Постановление КМУ № 308). Новый этап в подготовке органами анализа регуляторного воздействия (АРВ) начался 15 марта 2016 года после вступления в силу изменений, внесенных постановлением КМУ № 1151 [10]. Основные преимущества нового подхода представлены на рис. 1.

Технология М-теста [7], которую используют ведущие страны Евросоюза, позволяет проводить конкретные подсчеты стоимости регуляторного акта для бизнеса с помощью опроса предпринимателей и основного сбора статистических данных. Если результаты показывают негативное действие регуляторного акта на малый бизнес, разработчикам необходимо исключить некоторые категории из перечня или снизить определенные требования.

Выделение микро- и малого предпринимательства при анализе расходов и потерь от действия НПА позволяет разрабатывать компенсаторные механизмы для устранения барьеров для субъектов малого бизнеса, а определение расходов субъектов хозяйствования, которые возникают

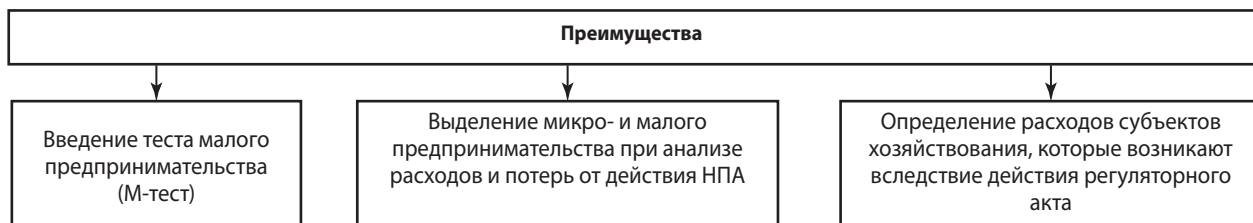

Рис. 1. Преимущества уточненной методики проведения анализа воздействия регуляторного акта

вследствие действия регуляторного акта, дает возможность получить обратную связь и корректировать количество, сроки и стоимость сопутствующих акту действий субъектов хозяйствования.

Среди проблемных аспектов можно выделить следующие:

- большой объем, сложность и трудоемкость расчетов показателей представленных в новой редакции методики. Если предыдущий вариант состоял из 13 пунктов – в части проведения анализа регуляторного воздействия и 14 пунктов – в части отслеживания результативности, то в новой редакции добавлено 3 приложения: анализ регуляторного воздействия, бюджетные расходы на администрирование регулирования субъектов крупного и среднего предпринимательства и М-тест;
- бюджетные расходы на администрирование регулирования субъектов малого предпринимательства в рамках М-теста не предусматривают процедуру предоставления консультаций субъекту малого предпринимательства соответствующим органом, которые необходимы в связи со сложностью расчетов в уточненной методике;
- параметры М-теста не учитывают разные виды деятельности, что влияет на расходы субъектов хозяйствования;
- непонятна цель, с которой необходимо проводить повторную оценку расходов субъектов малого предпринимательства для скорректированных процедур (пункт 5 Приложения 4), начиная

с пункта 2 приложения 4. Проект регуляторного акта должен учитывать все новые компенсаторные механизмы для субъектов малого предпринимательства;

- пункт 7 Методики содержит отсутствующие в Приложениях элементы анализа регуляторного воздействия НПА: «приводится оценка воздействия внешних факторов на действие акта с определением и сравнением положительных и негативных обстоятельств, которые могут влиять на выполнение требований акта; оценка возможности внедрения и выполнения требований акта органами государственной власти и органами местного самоуправления, физическими и юридическими лицами; характеристика механизма полной или частичной компенсации возможного ущерба в случае наступления ожидаемых последствий от действия акта».

Уточненная методика нуждается в корректировке, так как отдельные положения могут привести к появлению случайных ошибок при использовании методики регуляторными органами и, как следствие, принятию некачественных нормативно-правовых актов.

Одной из проблем, которые были выявлены во время анализа проектов нормативно-правовых актов за апрель – май 2016 года [8; 9], является частичное или полное игнорирование регуляторными органами положений уточненной методики для разработки АРВ, которое стало следствием сложности реализации требований нового законодательства (рис. 2).

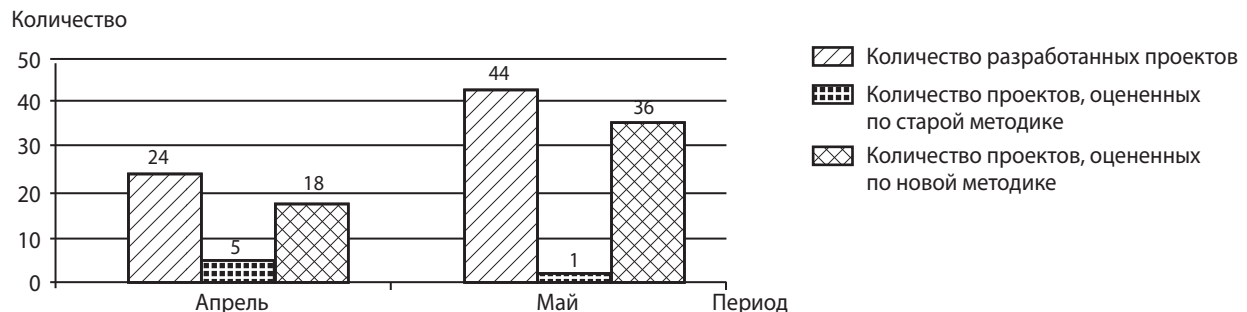

Рис. 2. Количество проектов НПА, которые были разработаны в апреле – мае 2016 года

На рис. 2. видно, что количество АРВ, разработанных по новой методике, существенно увеличилось, что свидетельствует об окончании переходного периода в применении обновленной методики. Анализ графика также показал, что количество разработанных проектов за май больше чем за апрель, что может быть следствием увеличения интенсивности регуляторной деятельности государственных органов. При этом за май АРВ по 7 проектам отсутствует, что является нарушением норм ст. 9 Закона Украины № 1160 [1] в части обязательности обнародования проекта нормативно-правового акта вместе с АРВ к нему.

Оценку проведения АРВ регуляторными органами предложено осуществлять по критерию полноты отражения качественной и количественной составляющих в ана-

лизе регуляторного воздействия проектов. Согласно п. 10 Постановления КМУ «Об утверждении методик проведения анализа воздействия и отслеживания результативности регуляторного акта» от 11.03.2004 № 308, Приложениям 2, 3 к Методике (в редакции постановления КМУ от 15.03.2016 № 308) количественная оценка проекта предусматривает анализ расходов на одного субъекта хозяйствования крупного и среднего предпринимательства; анализ бюджетных расходов на администрирование регулирования для субъектов крупного и среднего предпринимательства; анализ М-теста и анализ показателей результативности регуляторного акта, которые устанавливаются на протяжении разных периодов после вступления в силу акта. Основные этапы методического подхода оценки осуществления АРВ регулируемыми органами приведены на рис. 3 [5].

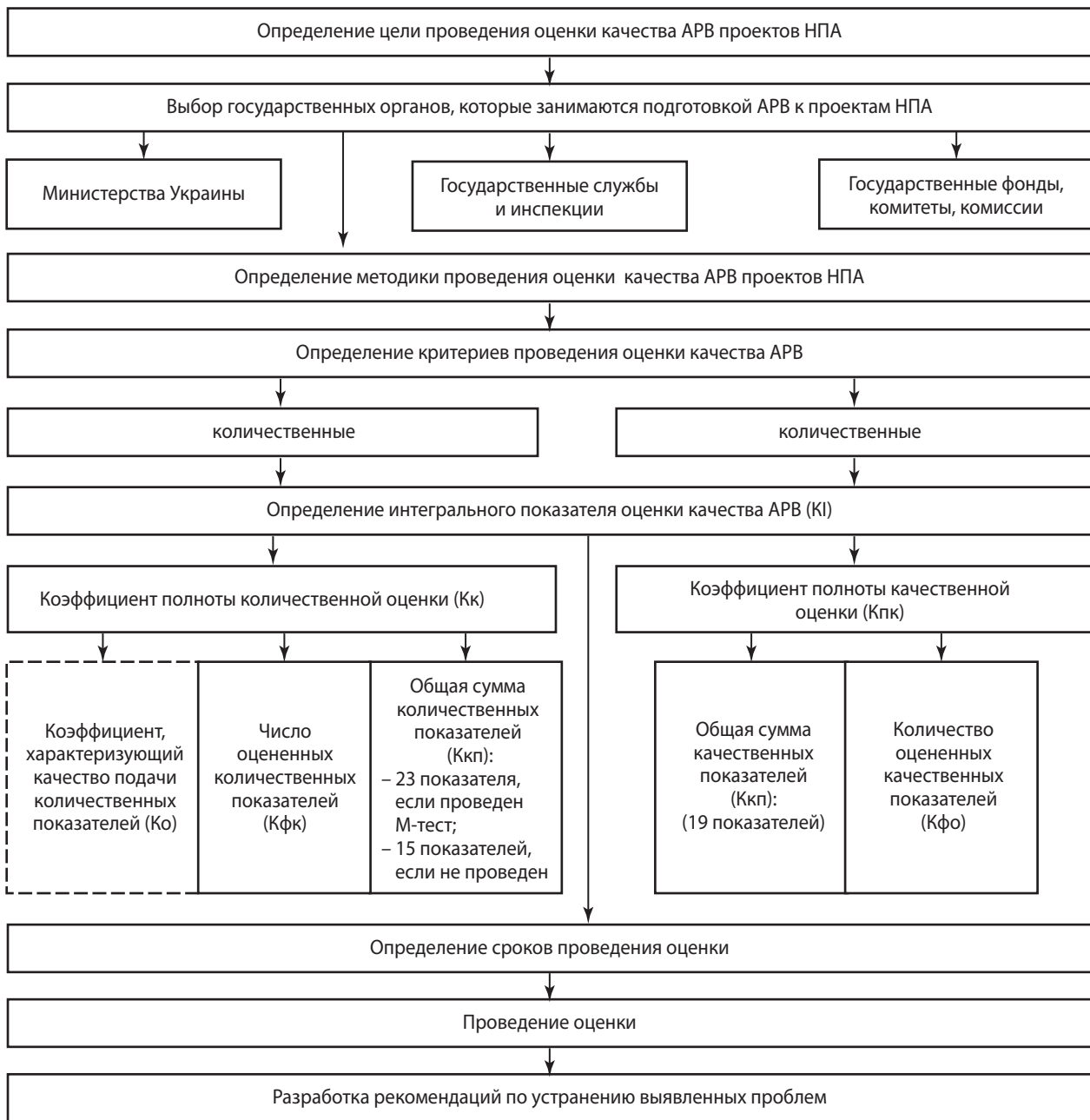

Рис. 3. Методический подход к оценке качества проведения АРВ регуляторными органами

Для количественной оценки можно выделить следующие элементы:

1. Определение всех допустимых альтернативных способов достижения целей.
2. Определение ожидаемых результатов принятия акта с расчетом расходов на выполнение требований регуляторного акта для органов исполнительной власти или органов местного самоуправления.
3. Определение показателей результативности акта [6; 8].

$$K_k = K_{фк} / K_{кп}, \quad (1)$$

где K_k – коэффициент полноты количественной оценки, доли ед. ($0 \leq K_k \leq 1$);

$K_{фк}$ – число фактически оцененных количественных показателей, ед.;

$K_{кп}$ – всего количественных показателей, ед.

$$K_{кп} = K_{сум} - K_{км} \quad (2)$$

где $K_{сум}$ – суммарное число количественных показателей может быть 23 (при условии, что проведен М-тест) или 15 (при условии, что М-тест отсутствует);

$K_{км}$ – количество показателей, расчет которых не является необходимым согласно методике.

Кроме того, согласно п. 11 Постановления, в случае невозможности исчисления размеров прогнозных значений показателей результативности, или другой выгоды или расходов, приводится их текстовое описание. Поэтому при наличии только текстового описания количественных

показателей для целей проведения оценки они считаются проанализированными описательным методом и обозначаются как «О». Для оценки количества показателей, которые приведены в текстовой или числовой формах, применяется коэффициент описательного замещения количественных показателей (K_o), который равен:

$$K_o = K_{oc} / K_{kp}, \quad (3)$$

где K_o – коэффициент описательного замещения показателей, доли ед. ($0 \leq K_k \leq 1$);

K_{oc} – количество показателей, оцененных описательным способом, ед.

Оценка качественной составляющей включает в себя следующие элементы:

1. Определение проблемы, которую необходимо решить путем государственного регулирования.
2. Определение целей государственного регулирования.
3. Определение всех допустимых альтернативных способов достижения поставленных целей.
4. Описание механизма, который предлагается использовать для решения проблемы.
5. Обоснование возможности достижения определенных целей в случае принятия регуляторного акта.
6. Обоснование предложенного срока действия акта.
7. Определение мероприятий, с помощью которых будет осуществляться отслеживание результативности акта.

Согласно этому степень полноты проведения качественного анализа может быть оценена с помощью коэффициента полноты качественной оценки ($K_{пк}$), который рассчитывается по следующей формуле:

$$K_{пк} = K_{фo} / K_{кo}, \quad (4)$$

где $K_{пк}$ – коэффициент полноты качественной оценки, доли ед. ($0 \leq K_k \leq 1$);

$K_{фo}$ – количество фактически оцененных качественных показателей, ед.;

$K_{кo}$ – общее количество качественных показателей, ед. (19).

$$K_{кo} = K_{сум} - K_{км}. \quad (5)$$

Для ранжирования государственных органов по критерию полноты разработки АРВ проектов нормативно-правовых актов использован интегральный показатель, который учитывает количественные и качественные коэффициенты и содержит следующие составляющие:

$$KI = (K_{пк} + K_k) / 2, \quad (6)$$

где KI – интегральный показатель полноты оценки, доли ед. ($0 \leq K_k \leq 1$).

Для оценки работы регуляторных органов за апрель – май с официальных сайтов были собраны данные о количестве разработанных проектов и АРВ к ним. С помощью предложенного методического подхода были рассчитаны коэффициенты полноты качественной и количественной оценок, которые представляют собой среднее арифметическое по каждому регуляторному органу (табл. 1).

Для их интерпретации построены матрицы, на которых видно, в какие квадранты попали разные государственные органы в зависимости от коэффициентов полноты качественной и количественной оценок и числа разработанных проектов (рис. 4, рис. 5).

Сравнительный анализ данных за апрель и май выявил следующие тенденции:

- количество АРВ – к проектам нормативно-правовых актов в мае месяце существенно увеличилось (с 24 до 44), при этом увеличилось количество АРВ, разработанных по новой методике;
- исходя из данных рис. 4, 5, в мае большинство министерств попало в 3 квадрант (7, в апреле – 4), что свидетельствует об увеличении средних значений коэффициентов полноты качественной и количественной оценок и об улучшении общего качества проведения АРВ;
- несмотря на то, что в мае количество регуляторных органов, которые попали в 4 квадрант (который является наихудшим с точки зрения оценки), уменьшилось (с 7 до 3, два органа не разрабатывали проекты в мае месяце), остались государственные службы и министерства, которые игнорируют применение новой методики или обнаруживают проекты нормативно-правовых актов без АРВ, что является нарушением законодательства.

Применение уточненной методики АРВ на региональном уровне имеет свою специфику. С целью оценки качества проведения АРВ областными государственными администрациями предварительно рассмотрено 24 [8] официальных страницы в сети Интернет.

За два месяца подготовки АРВ по уточненной методике (апрель – май 2016 года) на них размещено 15 проектов НПА. Анализ данных свидетельствует, что так же, как и на государственном уровне, количество проектов, разработчиками которых являются облгосадминистрации, возросло с 4 в апреле до 10 в мае (рис. 6).

В целом в мае проблема полного или частичного нарушения, как центральными, так и областными регуляторными органами, требований действующего законодательства продолжает существовать. Нарушение заключается как в отсутствии АРВ, так и в обнаружении АРВ проектов по устаревшей методике (без учета требований Постановлений КМУ № 1151).

С другой стороны, Закон Украины № 1160-IV требует обнаружения АРВ в срок не позднее пяти рабочих дней с дня обнаружения сообщения про проект регуляторного акта и обязует подготовить АРВ к обнаружению. Таким образом, определить характер нарушения требований (умышленный / неумышленный) достаточно сложно, поскольку четких временных границ правил перехода к обновленной методике не установлено.

Оценка качества проведения АРВ облгосадминистрациями на основе предложенного методического подхода свидетельствует, что интегральные показатели полноты оценки (KI) находятся в диапазоне от 0,35 до 0,92 (табл. 2).

Усредненный коэффициент полноты качественных оценок за рассматриваемый период имеет значение 0,5, когда $K_{пк}$ в среднем по проанализированным АРВ – 0,81.

Таблиця 1

Результаты проведения оценки АРВ проектов НПА государственными органами за апрель – май 2016*

№	Название регуляторного органа	Апрель			Май			
		Количество проектов	Кпк	Кк	Количество проектов	Кпк	Кк	
Министерства								
1	Министерство социальной политики Украины	2	АРВ проведен по старой методике	0,68	0,56	6 (из них в 5 АРВ отсутствует на сайте)	0,74	0,22
2	Министерство регионального развития и строительства	2		0,68	0,56	6	0,77	0,38
3	Министерство финансов Украины	3 (1 по старой методике, 1 АРВ отсутствует на сайте)		0,74	0,33	1 (АРВ отсутствует на сайте)		
4	Министерство инфраструктуры Украины	2		0,45	0,3	1	0,89	0,47
5	Министерство экономического развития и торговли	3		0,47	0,33	6	0,61	0,48
6	Министерство энергетики и угольной промышленности	1		0,74	0,6	1	0,77	0,58
7	Министерство обороны Украины	1		0,42	0,06	1	0,32	0
8	Министерство внутренних дел Украины	1	АРВ проведен по старой методике			1	0,68	0,77
9	Министерство экологии и природных ресурсов		Проекты отсутствуют			3	0,84	0,4
Службы и инспекции								
10	Государственная служба специальной связи и защиты информации Украины	1		0,68	0,46	4	0,78	0,32
11	Государственная фискальная служба Украины	3 (1 по старой методике, 1 АРВ отсутствует на сайте)		0,89	0,4	1 (АРВ отсутствует на сайте)		
12	Государственная архивная служба			0,37	0,33	Проекты отсутствуют		
13	Государственная авиационная служба		Проекты отсутствуют			2 (1 АРВ по старой методике)	0,68	1
14	Государственная служба Украины по вопросам геодезии, картографии и кадастра		Проекты отсутствуют			4	0,48	0,89
Фонды, комитеты, комиссии								
15	Антимониторинговый комитет Украины	1	АРВ отсутствует на сайте			1	0,74	0,34
16	Национальная комиссия по государственному регулированию в сфере связи и информатизации	1		0,84	0,4	Проекты отсутствуют		
17	Национальная комиссия по государственному регулированию в сфере энергетики и коммунальных услуг	2		0,68	0,71	4	0,73	0,78
18	Национальная комиссия по государственному регулированию в сфере рынков финансовых услуг		Проекты отсутствуют			1	0,95	0,1

* В таблице значения Кпк, Кк, Ко и К1 приведены в виде средних арифметических по каждому регуляторному органу

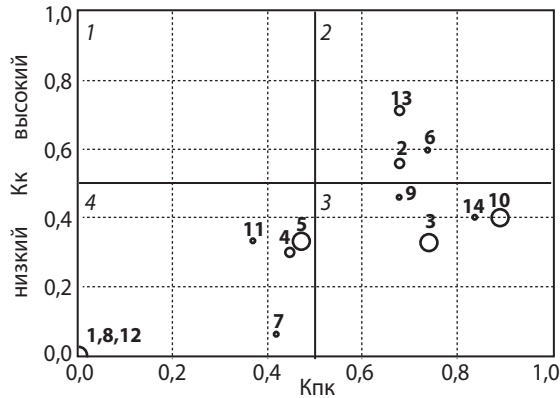

Рис. 4. Распределение государственных органов по количеству разработанных проектов, Кпк, Кк, апрель 2016 г.

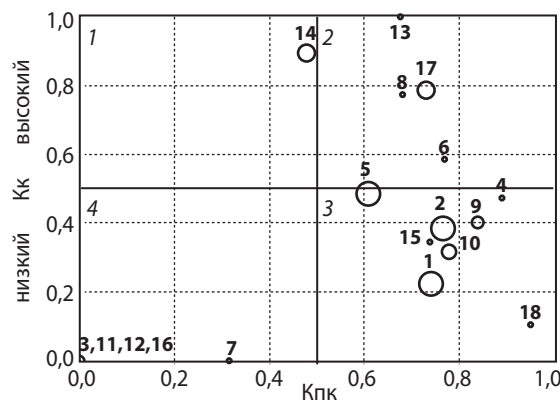

Рис. 5. Распределение государственных органов по количеству разработанных проектов, Кпк, Кк, май 2016 г.

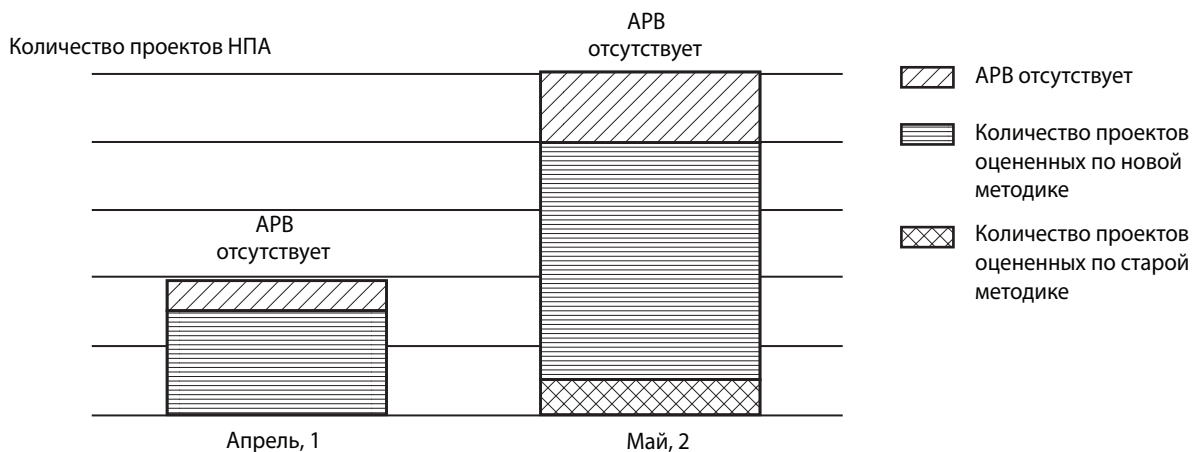

Рис. 6. Количество проектов НПА, которые были разработаны в апреле – мае 2016 г. облгосадминистрациями

К причинам, согласно которым количественные оценки подаются разработчиками не в полной мере, во-первых, следует отнести некорректный выбор показателей результативности акта (количественное значение которых невозможно или сложно вычислить); во-вторых, при оценке влияния НПА на сферу интересов субъектов хозяйствования в дальнейшем их удельный вес не конкретизируется.

Для полного описания качественных показателей разработчикам необходимо ликвидировать следующие

недостатки APB: в процессе выбора оптимального альтернативного способа достижения цели должны быть учтены требования п. 7 Методики; при обосновании возможности достижения определенных целей в случае принятия регуляторного акта описание механизма, который предлагается применить для решения проблемы, и соответствующие мероприятия необходимо описывать более детально (зачастую подаются кратко, обобщенно).

Исходя из проведенной оценки, можно сделать выводы, что ключевой проблемой является полное или ча-

Результаты проведения оценки АРВ проектов НПА облгосадминистрациями за апрель – май 2016 г.

№ п / п	Облгосадминистрация	Количество проектов НПА	Кпк*	Кк	Ко	КІ
Апрель						
1	Херсонская	2	0,55	0,15	0,00	0,35
2	Киевская	1	АРВ отсутствует			
3	Полтавская	1	0,89	0,39	0,20	0,64
Май						
1	Винницкая	1	0,74	0,40	0,33	0,57
2	Черкасская	3	0,95	0,90	0,15	0,92
3	Черниговская	2	0,82	0,53	0,00	0,67
4	Запорожская	2	АРВ отсутствует			
5	Киевская	1	АРВ по старой методике			
6	Полтавская	1	0,95	0,65	0,27	0,8

* В таблицах значения *Кпк*, *Кк*, *Ко* и *КІ* приведены в виде средних арифметических по каждой облгосадминистрации

стичное нарушение регуляторными органами требований действующего законодательства. Нарушение состоит в обнародовании АРВ проектов по устаревшей методике, что происходит за счет отсутствия действенного контроля, квалифицированного персонала и наличия проблем в действующем законодательстве, среди которых:

- громоздкость и сложность новой методики, что приводит к значительным потерям времени на проведение анализа воздействия регуляторного акта (поиск статистической информации, отслеживание и т. д.);
- содержание Приложений не позволяет в полной мере провести оценку по всем пунктам Методики. Например, п. 7 Методики содержит отсутствующие в Приложениях элементы АРВ;
- нечеткость трактовок, а именно: в разд. IV Приложения 1 «Выбор наиболее оптимального альтернативного способа достижения целей» непонятно, считается ли альтернативой вариант «оставить как есть», который выбирают в качестве альтернативы многие регуляторные органы;
- в разд. VIII Приложения 1 нечетко дано «Определение показателей результативности действия регуляторного акта». Остается вопрос, входит ли понятие «не менее трёх количественных показателей, которые непосредственно характеризуют результативность действия регуляторного акта и которые подлежат контролю (отслеживанию результативности)» в перечень четырех количественных показателей, определенных ранее в Методике.

С целью усовершенствования методики, уменьшения количества спорных пунктов и улучшения качества разработки АРВ регуляторными органами автором предложено внести ряд изменений в Постановление № 308, а именно:

1. Определить и закрепить в Постановлении КМУ № 308 сущность, содержание и перечень качественных и количественных показателей анализа воздействия регуляторного акта.

2. В том случае, если показатели, которые характеризуют результативность действия регуляторного акта и которые подлежат контролю (отслеживанию результативности), являются дополнительными для определения результативности НПА, следует добавить к разд. VIII Приложения 1 разъяснительную фразу «кроме определенных обязательных показателей результативности регуляторного акта (п. 10 Методики)».
3. Внести разъяснения в п. 11 Методики по поводу того, в каких именно случаях возможно привести текстовое описание результативности акта.
4. Заменить словосочетание «наиболее оптимальный» (разд. IV Приложения 1) на «оптимальный».

ЛИТЕРАТУРА

1. Radaelli C. Regulatory Quality in Europe – Concepts, measures and policy processes [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://books/details?id=SMBrBgAAQBAJ&rdid=book-SMBrBgAAQBAJ&rdot=1&source=gbs_vpt_read&pcampaignid=books_booksearch_viewport
2. Jacobs S. Current Trends in Regulatory Impact Analysis: The Challenges of Mainstreaming RIA into Policy-making [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.wbginvestmentclimate.org/uploads/6.CurrentTrends.pdf>
3. Глушко А. Д. Оцінка ефективності державної регуляторної політики у сфері внутрішньої торгівлі в Україні / А. Д. Глушко [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullweb&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%93%D0%BB%D1%83%D1%88%D0%BA%D0%BE%20%D0%90\\$](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullweb&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%93%D0%BB%D1%83%D1%88%D0%BA%D0%BE%20%D0%90$)
4. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11.09.2003 № 1160-IV [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1160-15>

5. Іванов Ю. Б. Методичний підхід до оцінки дієвості заходів у сфері дерегулювання економіки України / Ю. Б. Іванов, А. О. Удовенко // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». – 2015. – Вип. 2 (46). – С. 59–66.

6. Іванов Ю. Б. Оцінка якості проведення АРВ проєктів регуляторних актів / Ю. Б. Іванов, А. О. Удовенко // Пріоритети розвитку національної економіки в контексті євроінтеграційних та глобальних викликів. – Х. : ХНУБА, 2016. – С. 38–41.

7. Ляпін Д. В. М-тест в регуляторній політиці : презентація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dkrp.gov.ua/info/4956>

8. Моніторинг і коментарі до нормативно-правових актів у сфері регуляторної політики (квітень, 2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ndc-ipr.org/media/documents/2016_04_deregul.pdf

9. Моніторинг і коментарі до нормативно-правових актів у сфері регуляторної політики (травень, 2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ndc-ipr.org/media/documents/2016_05_deregul.pdf

10. Про внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України від 11.03.2004 № 308 : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 № 1151 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1151-2015-%D0%BF>

11. Про затвердження методик проведення аналізу впливу та відстеження результативності регуляторного акта : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2004 № 308 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/308-2004-%D0%BF>

12. Шибяєва Н. В. Визначення та принципи регуляторної політики / Н. В. Шибяєва // Економічний аналіз : зб. наук. праць Тернопільського національного економічного університету. – 2014. – Т. 18, № 1. – С. 114–119.

13. Ясіновська І. Ф. Державна регуляторна політика в сфері підприємництва та її вплив на діяльність суб'єктів господарювання / І. Ф. Ясіновська // Інноваційна економіка: всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2012. – № 5 (31). – С. 312–315.

REFERENCES

Hlushko, A. D. "Otsinka efektyvnosti derzhavnoi rehuliatornoj polityky u sferi vnutrishnoyi torhivli v Ukraini" [Evaluation of the effectiveness of state regulatory policy in the sphere of domestic trade in Ukraine]. [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z211D=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullweb&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%93%D0%BB%D1%83%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%90\\$](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z211D=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullweb&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%93%D0%BB%D1%83%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%90$)

Ivanov, Yu. B., and Udovenko, A. O. "Metodychnyi pidkhdid do otsinky diievosti zakhodiv u sferi derehuliuвання ekonomiky Ukrainy" [Methodical approach to evaluating the effectiveness of activities in the sphere of deregulation of economy of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya «Ekonomika»*, no. 2 (46) (2015): 59-66.

Ivanov, Yu. B., and Udovenko, A. O. "Otsinka yakosti provedennia ARV proektiv rehuliatornykh aktiv" [Assessment of the quality of ARVs draft regulatory acts]. In *Priorytety rozvytku natsionalnoi ekonomiky v konteksti yevrointehratsiinykh ta hlobalnykh vyklykiv*, 38-41. Kharkiv: KhNUBA, 2016.

Jacobs, S. "Current Trends in Regulatory Impact Analysis: The Challenges of Mainstreaming RIA into Policy-making". <https://www.wbginvestmentclimate.org/uploads/6.CurrentTrends.pdf>

[Legal Act of Ukraine] (2003). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1160-15>

Liapin, D. V. "M-test v rehuliatornii politytsi : prezentatsiia" [M-test in regulatory policy : presentation]. <http://www.dkrp.gov.ua/info/4956>

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1151-2015-%D0%BF>

[Legal Act of Ukraine] (2004). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/308-2004-%D0%BF>

"Monitorynh i komentari do normatyvno-pravovykh aktiv u sferi rehuliatornoj polityky (traven, 2016)" [Monitoring and comments to regulatory legal acts in the sphere of regulatory policy (May, 2016)]. http://ndc-ipr.org/media/documents/2016_05_deregul.pdf

"Monitorynh i komentari do normatyvno-pravovykh aktiv u sferi rehuliatornoj polityky (kviten, 2016)" [Monitoring and comments to regulatory legal acts in the sphere of regulatory policy (April, 2016)]. http://ndc-ipr.org/media/documents/2016_04_deregul.pdf

Radaelli, C. "Regulatory Quality in Europe - Concepts, measures and policy processes". https://books/details?id=SMBrBgAAQBAJ&rdid=book-SMBrBgAAQBAJ&rdot=1&source=gbs_vpt_read&pcampaignid=books_booksearch_viewport

Shybaieva, N. V. "Vyznachennia ta pryntsyipy rehuliatornoj polityky" [Definition and principles of regulatory policy]. *Ekonomichnyi analiz* vol. 18, no. 1 (2014): 114-119.

Yasinovska, I. F. "Derzhavna rehuliatorna polityka v sferi pidpriemnytstva ta yii vplyv na diialnist subiektiv hospodariuvannia" [State regulatory policy in the sphere of entrepreneurship and its impact on the activities of business entities]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 5 (31) (2012): 312-315.

РЕАЛІЗАЦІЯ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

© 2016 ЯРОШЕНКО І. В., СЕМИГУЛІНА І. Б.

УДК 332.145

Ярошенко І. В., Семигуліна І. Б.

Реалізація реформи децентралізації в Україні: актуальні питання модернізації системи публічного управління

Потреба всіх ланок сучасного українського суспільства у структурних трансформаціях визначає напрямки розвитку країни та її територій. Одним із таких пріоритетних векторів є реформа децентралізації, ефективність реалізації якої нерозривно пов'язана зі змінами, що відбуваються в усіх життєво важливих для розвитку суспільства і кожної людини громадських сферах: державному управлінні, судовій системі, правоохоронних органах, дерегулюванні і розвитку бізнесу, банківському та фінансовому секторах, інноваційній і торговій політиці, освіті, медицині, інших галузях економіки і соціальної сфери. Розпочаті в Україні перетворення, в тому числі в частині децентралізації публічної влади, потребують подальших законодавчих змін, а також бажання всіх суспільних інституцій щодо їх ефективної реалізації на основі державної ініціативи та громадської підтримки. Моніторинг реалізації реформи децентралізації в Україні показав незначні фактичні результати її виконання. На сьогодні досі ще не створене повноцінне базове законодавство в частині повноважень, ресурсів, відповідальності. Доцільним є глибоке науково-практичне дослідження світового й українського досвіду, розробка і впровадження науково обґрунтованої власної системи децентралізації влади з урахуванням історичних, ідеологічних, культурних, соціальних, економічних, географічних та інших особливостей країни, при цьому, враховуючи кращі світові практики, які результативно можна використовувати.

Ключові слова: реформа децентралізації влади, соціально-економічний розвиток, точки економічного зростання, територіальні громади, система місцевого самоврядування, повноваження, ресурси, адміністративно-територіальний устрій, розвиток територій.

Бібл.: 24.

Ярошенко Ігор Васильович – кандидат економічних наук, завідувач, відділ проблем розвитку регіональної економіки, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: iyaroshenko@i.ua

Семигуліна Ірина Борисівна – молодший науковий співробітник, відділ проблем розвитку регіональної економіки, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

УДК 332.145

UDC 332.145

Ярошенко И. В., Семигулина И. Б. Реализация реформы децентрализации в Украине: актуальные вопросы модернизации системы публичного управления

Yaroshenko I. V., Semigulina I. B. Implementation of the Decentralization Reform in Ukraine: Current Issues of Public Administration Modernization

Потребность всех звеньев современного украинского общества в структурных трансформациях определяет направления развития страны и ее территорий. Одним из таких приоритетных векторов является реформа децентрализации, эффективность реализации которой неразрывно связана с изменениями, происходящими во всех жизненно важных для развития общества и каждого человека общественных сферах: государственном управлении, судебной системе, правоохранных органах, дерегулировании и развитии бизнеса, банковском и финансовом секторах, инновационной и торговой политике, образовании, медицине, других отраслях экономики и социальной сферы. Начатые в Украине преобразования, в том числе в части децентрализации публичной власти, нуждаются в последующих законодательных изменениях, а также желаних всех общественных институций относительно их эффективной реализации на основе государственной инициативы и общественной поддержки. Мониторинг реализации реформы децентрализации в Украине показал незначительные фактические результаты ее осуществления. В настоящее время еще не создана полноценная законодательная база в части полномочий, ресурсов и ответственности. Целесообразным является глубокое научно-практическое исследование мирового и украинского опыта, разработка и внедрение научно обоснованной собственной системы децентрализации власти с учетом исторических, идеологических, культурных, социальных, экономических, географических и других особенностей страны, при этом применяя лучшие мировые практики, которые можно эффективно использовать.

The need of all parts of the modern Ukrainian society for structural transformations determines the direction of development of the country and its territories. One of such priority vectors is the decentralization reform, efficiency of which is inextricably linked with the changes that occur in all vital for the development of society and every individual public areas: public administration, judicial system, law enforcement bodies, deregulation and development of business, banking and financial sectors, innovation and trade policies, education, medicine and other sectors of the economy and social sphere. The initiated in Ukraine transformations, including the decentralization of public power, require further legislative changes and desire of all public institutions to ensure their effective implementation through public initiative and public support. Monitoring the course of the decentralization reform in Ukraine has demonstrated little actual results of its implementation. Today an adequate legislation framework concerning the powers, resources and responsibilities has not been established yet. It is advisable to carry out a profound theoretical and practical study of the world and Ukrainian experience, develop and introduce an own science-based system of power decentralization with consideration for historical, ideological, cultural, social, economic, geographical and other features of the country, while taking into account the best practices, which can be effectively used.

Keywords: reform of power decentralization, socio-economic development, point of economic growth, territorial communities, local self government system, powers, resources, administrative and territorial structure, development of territories.

Bibl.: 24.

Ключевые слова: реформа децентрализации власти, социально-экономическое развитие, точки экономического роста, территориальные громады, система местного самоуправления, полномочия, ресурсы, административно-территориальное устройство, развитие территорий.

Библ.: 24.

Ярошенко Игорь Васильевич – кандидат экономических наук, заведующий, отдел проблем развития региональной экономики, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 эт., Харьков, 61022, Украина)

E-mail: iyaroshenko@i.ua

Семигулина Ирина Борисовна – младший научный сотрудник, отдел проблем развития региональной экономики, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 эт., Харьков, 61022, Украина)

Yaroshenko Igor V. – Candidate of Sciences (Economics), Head of, Department of Regional Economic Problems, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Email: iyaroshenko@i.ua

Semigulina Irina B. – Junior Researcher, Department of Regional Economic Problems, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Вступ. Потреба всіх ланок сучасного українського суспільства в структурних трансформаціях визначає напрямки розвитку країни та її територій. Одним із таких пріоритетних векторів є реформа децентралізації, ефективність реалізації якої нерозривно пов'язана зі змінами, що відбуваються в усіх життєво важливих для розвитку суспільства і кожної людини громадських сферах: державному управлінні, судовій системі, правоохоронних органах, дерегулюванні і розвитку бізнесу, банківському та фінансовому секторах, інноваційній і торговій політиці, освіті, медицині, інших галузях економіки і соціальної сфери.

Розпочаті в Україні перетворення, в тому числі в частині децентралізації публічної влади, потребують подальших законодавчих змін, а також бажання всіх суспільних інституцій щодо їх ефективної реалізації на основі державної ініціативи та громадської підтримки.

Роботи багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців і практиків присвячені проблемам ефективності соціально-економічного розвитку як окремих територій, регіонів України, так і регіонів країн світу. Необхідно виділити праці: Данилишина Б. М., Долішнього М. І., Кизима М. О., Варналія З. С., Мокія А. І., Жаліла Я. А., Лібанової Е. М., Романюк С. А., Куйбіди В. С., Ткачука А. Ф., Ганущака Ю. І., Кузнецова А. В. та інших відомих фахівців.

Внаслідок важливості, складності та взаємозалежності з цілим колом інших соціально-економічних процесів проблеми децентралізації та централізації в управлінні соціально-економічним розвитком регіонів і окремих територій залишаються у полі постійної уваги дослідників та практиків світу.

Мета статті – проведення попередніх підсумків реформи децентралізації в Україні, визначення проблемних питань, які виникають у процесі її реалізації, та надання рекомендацій щодо шляхів їх вирішення.

Завдання статті: провести аналіз проблемних питань, які обґрунтовують необхідність модернізації системи публічного управління в Україні; провести поточний моніторинг результатів реалізації реформи децентралізації в Україні, оцінити рівень виконання; виявити проблемні питання під час проведення реформи децентралізації, запропонувати пропозиції щодо їх вирішення.

Основні результати. Централізована модель діючої в Україні системи місцевого самоврядування виявилась вкрай неефективною і відірваною від потреб суспільства, окремих територій та їх громадян. Відсутність у минулому політичної волі і адміністративних важелів для результативного функціонування органів місцевого самоврядування в більшості територіальних громад, можливостей для створення і підтримки необхідного життєвого середовища, умов для всебічного розвитку людини, її самореалізації, захисту прав, надання якісних і доступних адміністративних, соціальних і інших послуг на відповідних територіях робить своєчасною і актуальною реформу децентралізації та територіальної організації влади в Україні.

Недосконалість системи адміністративно-територіального устрою України виявилась гальмом у розвитку сучасної системи місцевого самоврядування. Станом на 01.01.2015 р. існувало 24 області; Автономна Республіка Крим, м. Київ і Севастополь; 490 сільських районів; 111 районів у містах; 460 міст, з них 182 – обласного значення і 276 – районного; 885 селищ міського типу; 28388 сільських населених пунктів, в тому числі 1180 селищ і 27208 сіл. Налічувалось 12063 рад, в тому числі: у сільських районах – 488, у районах міст – 55, міських рад – 458, міст обласного значення – 181, районного значення – 275, селищних рад – 783, сільських рад – 10279 [1; 20].

Більше половини територіальних громад (більш ніж 6 тис. громад) є малочисельними з кількістю жителів менше 3 тис., в тому числі у 4,8 тис. громад – менше 1 тис., а в 1,1 тис. громад – менше 500 осіб [1]. На більшості таких територій не створені виконавчі органи в сільрадах, відсутні бюджетні установи і комунальні підприємства. Тобто органи місцевого самоврядування таких громад не можуть здійснювати законодавчо надані їм повноваження.

Таким чином, існуюча адміністративно-територіальна структура країни характеризується занадто великою подібністю території і значною нерівномірністю розселення, особливо в сільській місцевості, що в результаті ускладнює місцеве публічне управління і не дозволяє забезпечувати належний рівень якості життя та надання публічних і інших послуг громадянам.

Не менш важливим викликом для місцевого саморозвитку є відсутність можливостей для фінансової самодостатності територій. З точки зору матеріальної забезпеченості половина бюджетів місцевого самоврядування в країні не здатні самостійно забезпечити належний рівень життєдіяльності на своїх територіях: 5,4 тис. бюджетів (або 45 % від загальної кількості) є дотаційними більш ніж на 70 %, а 483 територіальні громади (або 4 %) на 90 % утримуються за кошти державного бюджету [1].

Невирішення вищезазначених проблем сприяє зростанню міжрегіональної диференціації за рівнем соціально-економічного розвитку та збільшенню кількості проблемних територій. Характерними проявами є:

- щорічне зростання розриву між регіонами-лідерами й іншими регіонами країни (в 2013 р. різниця по загальному ВРП складала 28,2 разу з м. Києвом та 14,9 разу без м. Києва, по ВРП на одну особу дорівнювала 7,2 разу з м. Києвом та 3,1 разу без м. Києва) [20];
- зростання соціальної напруженості (в 2013 р. відхилення наявного доходу населення (всього) регіонів складала 15,5 разу з м. Києвом та 12,3 разу без м. Києва, наявний дохід на одну особу відрізнявся в 3,1 разу з м. Києвом та 1,7 разу без м. Києва; рівень безробіття (з / та без м. Києва) відрізнявся в 1,8 разу) [20];
- відсутність точок економічного зростання в більшості регіонів країни (в 2013 р. різниця в обсязі капітальних інвестицій регіонів складала 33,1 разу з м. Києвом та 13,1 разу без м. Києва, обсяг промислової продукції (з / та без м. Києва) відрізнявся в 51,2 разу) [20].

У свою чергу, наявність значної регіональної диференціації показників соціально-економічного розвитку, як по країні, так і території в середині регіонів, в подальшому провокує виникнення і наростання суперечностей в узгодженні економічних інтересів як, власне, між окремими територіями регіону, так і між центром регіону (як правило обласний центр) та територіями, що посилює економічну дезінтеграцію і соціальну напругу.

Отже, характерними проблемними питаннями системи територіальної організації влади, місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою України, які потребують вирішення, є:

1. Надмірна централізація управління регіональним розвитком та неефективна система повноважень:

- відсутність збалансованої системи та дублювання функцій органів місцевого самоврядування і центральних органів виконавчої влади, зокрема обласних та районних державних адміністрацій, які мають необхідні повноваження, достатні ресурси і є відповідальними перед суспільством і державою за свою діяльність;
- неможливість формування виконавчих органів місцевого самоврядування (за винятком окремих випадків – міста обласного значення), особливо в сільській місцевості, для виконання своїх повноважень. Як наслідок – залежність від районних та обласних державних організацій, яким делеговані

ці функції, відсутність ініціативи та мотивації на місцевому рівні.

2. Складна структура адміністративно-територіального устрою України:

- не відповідає прийнятій в ЄС, що ускладнює інтеграційні процеси та нівелює можливості співпраці з країнами ЄС (4-ступенева структура, наявність адміністративно-територіальних одиниць проміжних рівнів);
- занадто велика подібність території, що ускладнює управління територіями (області поділяються на райони та міста обласного значення; райони поділяються на сільські ради, селищні ради та міста районного значення; міста обласного значення поділяються на районні міста, сільські ради, селищні ради та міста районного значення);
- значна між- та внутрішньорегіональна диференціація показників соціально-економічного розвитку території (наприклад, обсяг промислового виробництва в обласних центрах (як правило, одне-два міста) в десятки разів перевищує обсяг промислового виробництва в містах обласного і районного значення та на сільських територіях).

3. Відсутність необхідних матеріальних, фінансових і організаційних ресурсів для якісного виконання органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень:

- законодавчо не врегульовані питання: земельних відносин поза межами населених пунктів; передачі та використання державного та комунального майна; механізмів формування необхідної дохідної бази місцевих бюджетів; соціальних, освітніх, медичних, адміністративних, інфраструктурних та інших галузевих стандартів (нормативів) для забезпечення належного рівня життя громадян;
- формування та функціонування громад не забезпечені конкретними, науково обґрунтованими, методичними рекомендаціями, розрахунками, моделями, механізмами реалізації політики місцевого розвитку;
- відсутність механізмів участі мешканців громад у діяльності органів місцевого самоврядування, зокрема в управлінні та контролі;
- низький кадровий потенціал на місцевому рівні, особливо на сільських територіях, що унеможливає якісне виконання своїх функцій органами місцевого самоврядування.

4. Відсутність власного фінансового потенціалу для розвитку регіонів (частка міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів у 2013 р. складала близько 52 %; у 2014 р. – 56 %, у 2015 р. – 59 %, при нормі в розвинених країнах – до 40 %) [21].

Невирішеність цих проблем на сучасному етапі розвитку всіх структурних ланок українського суспільства призведе до подальшої диференціації соціально-економічного розвитку регіонів країни та зростанню соціальної напруженості в них, а також ускладнить застосування досвіду ЄС у сфері регіонального розвитку.

В той же час зазначені негативні явища не можуть бути вирішені тільки шляхом впорядкування територіальної структури за принципом вирівнювання площі, чисельності населення з адаптацією до досвіду ЄС або інших країн. Серед пріоритетних напрямків, які потребують вирішення в рамках реформування місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою, є створення умов, правил і стимулів для активізації розвитку на місцевому рівні.

Одним із основних пріоритетних напрямків для впровадження необхідних суспільних змін у системі публічного управління стала розпочата більше двох років тому реформа децентралізації в Україні, серед головних завдань якої – модернізація систем місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою, удосконалення системи розподілу матеріальних, фінансових та інших ресурсів, започаткування ефективного механізму контролю за здійсненням делегованих повноважень на місцях, що дозволить вирішити питання усунення міжрегіональних диференціацій, подолання регіональних проблем і стимулювання сталого соціально-економічного розвитку територій в Україні.

Аналіз початкових кроків у реалізації реформи децентралізації, враховуючи її всебічну спрямованість і тісний взаємозв'язок практично з усіма сферами життєдіяльності суспільства та його громадян, свідчить про важкий і вкрай повільний темп просування реформаторських змін.

Результати реформи децентралізації протягом перших двох років (з 01.04.2014 р. до 01.04.2016 р.) супроводжуються певними позитивними зрушеннями:

1. Започаткований процес законодавчих змін у системі реформування адміністративно-територіального устрою і місцевого самоврядування, бюджетної та фінансової децентралізації, створення і функціонування об'єднаних територіальних громад (протягом 2014–2015 рр. прийняті 10 Законів, 6 законодавчих і 2 нормативних документи, в 1 читанні проголосовані 3 законопроекти), триває робота над змінами (прийняті в 1 читанні) до Конституції України (в частині децентралізації), які є основою для подальших законодавчих змін у вирішенні питань місцевого самоврядування [1–18].
2. Кабінетом Міністрів України затверджені Перспективні плани по 23 областях, крім Закарпатської [19; 22].
3. Вирішене питання про створення близько 12 % (178 громад) об'єднаних територіальних громад від прогнозованої кількості (1500 громад), з яких станом на 01.04.2016 створено 169 громад (159 громад – місцеві вибори 25.10.2015; 10 громад – 27.03.2016), призначені перші вибори в 8 громадах (3 громади – 29.04.2016; 5 громад – 31.07.2016) [19].
4. Триває процес співробітництва територіальних громад (на 01.04.2016 складені 35 договорів в 7 областях) [19].

Паралельно з позитивними змінами процес реалізації реформи децентралізації виявив ряд проблемних пи-

тань і викликів, які потребують не лише додаткових змін у законодавстві, а й методичної і практичної допомоги на місцях:

1. Відсутність конституційних змін гальмує процес реформування територіальних громад, робить неможливим прийняття законодавчих і нормативних документів відносно нової моделі адміністративно-територіального устрою України і алгоритму реалізації реформи. Всього ж потребують прийняття законодавчі акти більш ніж у 20 напрямках.
2. Процеси об'єднання і співробітництва територіальних громад відбуваються повільно на фоні виникнення низки поточних проблем і пошуку шляхів їх подолання на місцевому рівні:
  - об'єднання територіальних громад відбувається з різною інтенсивністю в регіонах (наприклад на 01.04.2016 в Тернопільській області створено 26 громад, в Миколаївській, Сумській, Харківській, Херсонській – по 1 громаді); залишається актуальним питання значних диспропорцій по показниках чисельності, площі і кількості громад на території (наприклад, із 26 громад Тернопільської області диспропорції по чисельності населення – 13,2 разу, площі території – 17,3 разу, власним доходам на 1 особу – 26,4 разу); спроби створення громад без дотримання вимог Методики щодо їх самодостатності створює загрози для забезпечення населення якісними послугами і необхідною інфраструктурою (наявність відхилень між проектами, затвердженими обласними радами і Планами, затвердженими Кабінетом Міністрів України, наприклад, у Вінницькій області – 106 і 27, Чернівецькій – 35 і 18, Дніпропетровській 89 і 69 відповідно); наявність змін до Перспективних планів робить процес об'єднання затяжним і безтерміновим у часі [19; 22];
  - незважаючи на наявність законодавства, організаційної і методичної допомоги, відсутня активність у процесах співробітництва новостворених громад, результати залишаються незначними: тематика договорів носить побутовий характер (ремонт, реконструкція, ЖКГ, опалення, відходи), частка вирішення інфраструктурних питань залишається низькою (створення або утримання спільної інфраструктури); територіальне коло договорів є вузьким (тільки між сільськими радами), зацікавленість до співробітництва з боку міст і обласних центрів відсутня; основними напрямами договорів є заходи на базі поєднання власних ресурсів громад, можливість співробітництва в питаннях спільного управління процесами не використовується.
3. Новостворені громади у практичному застосуванні потребують вирішення низки організаційних питань, серед яких:
  - необхідність внесення змін у адміністративні межі районів, що призводить до затримки строків проведення виборів у громадах;

- невирішеність питань у фінансових і інфраструктурних сферах;
- недостатній рівень знань і компетенції громад; відсутність досвіду управління та ведення переговорного процесу;
- низький рівень надання органами виконавчої влади організаційної, методичної, правової підтримки органам місцевого самоврядування щодо складання договорів, залучення додаткових фінансових ресурсів і міжнародних програм підтримки місцевих ініціатив;
- наявність супротиву органів виконавчої влади та місцевого самоврядування районного і обласного рівня процесу об'єднання, що пов'язано із втратою повноважень і впливом на управління ресурсами регіону [23; 24].

4. Важливого значення для об'єднаних територіальних громад набуває завдання зі створення точок економічного зростання як необхідної умови для власного збалансованого, рівномірного та самодостатнього соціально-економічного розвитку на основі структурної перебудови та диверсифікації територіальних виробництв на якісно новій інноваційній основі; активізації інвестиційного процесу в територіальних громадах регіонів; подолання замкнутості регіонів і громад, посилення міжрегіональних зв'язків і інтеграційних процесів.

Враховуючи сучасні соціально-економічні проблеми розвитку українського села, які тривалий час супроводжувалися занепадом територій і зубожінням місцевого населення, створення умов для формування «точок економічного зростання», насамперед для розвитку сільських територій, за рахунок використання власних потенціалів дасть можливість подолання існуючих проблем і майбутнього саморозвитку новостворених громад, в тому числі [23; 24]:

- формування нового економічного укладу в сільській місцевості, формування середнього класу на селі;
- будівництво доступного і комфортного житла на селі, можливість для молоді отримання житла в оренду з правом викупу;
- покращення демографічної ситуації в сільській місцевості за рахунок високого рівня доходів для молоді та можливості отримання доступного і комфортного житла, що сприятиме зростанню народжуваності;
- будівництво сучасної розвинутої інфраструктури в сільській місцевості: школи, дитячі садки, торгово-розважальні центри, клуби, стадіони, дороги тощо;
- забезпечення продовольчої безпеки країни, виробництво вітчизняної якісної продовольчої продукції за цінами, нижче ринкових;
- створення агрокластера з повним циклом «виробництво – переробка – реалізація» включає в собі сучасні високотехнологічні міні-ферми, переробні підприємства і широкую мобільну мережу реалізації продукції;

- самозабезпечення енергетичними ресурсами – місцевий енергетичний кластер – створення автономної системи енергетичного забезпечення на основі використання сировини власних відновлюваних джерел забезпечить енергетичну самодостатність кластера та задоволення значної частини енергетичних потреб населення і бізнесу.

Висновки. Актуальними для вирішення завдань реформування місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою, впорядкування положень щодо соціально-економічного розвитку регіонів і проблемних територій, пошуку можливостей створенням точок економічного зростання для їх розвитку є розробка і прийняття нормативно-правових актів щодо [23; 24]:

- внесення необхідних змін до Конституції України (зокрема в частині децентралізації), Закону України «Про місцеве самоврядування», Бюджетний та Податковий Кодекси, інших законодавчих актів у частині нової системи адміністративно-територіального поділу країни, визначення повноважень органів місцевого самоврядування, обласних і районних державних адміністрацій для збалансування функцій державного управління та місцевого самоврядування, фінансового забезпечення діяльності на основі бюджетно-податкової децентралізації, усуненні суперечностей у системі адміністративно-територіальних одиниць та упорядкування їх відповідно до європейських стандартів;
- визначення оптимальності адміністративно-територіального устрою та просторової компактності кожного регіону з урахуванням досвіду країн ЄС щодо системи регіонального поділу NUTS та створення фондів регіонального розвитку;
- створення базового рівня адміністративно-територіальних одиниць (об'єднаних територіальних громад), наділених реальними повноваженнями та ресурсами у сфері управління територіальним розвитком;
- розробки конкретних механізмів реалізації політики по забезпеченню сприятливих умов і стимулів для реалізації власного потенціалу розвитку та подолання соціально-економічних проблем регіонів і територій;
- ідентифікації проблемних (депресивних) територій, визначення напрямів їх розвитку та забезпечення належною державною підтримкою цих територій;
- оцінки регіонального потенціалу, рівня економічного та соціального розвитку регіонів для створення точок економічного зростання, зокрема в проблемних (депресивних) регіонах і територіях країни;
- формування та функціонування точок економічного зростання, в першу чергу на сільських територіях і проблемних регіонах (стратегії, цільові програми, проекти, методичні рекомендації тощо);
- концепції та стратегії розвитку сільських територій на основі точок економічного зростання як бази для формування нового економічного укладу

в сільській місцевості та підвищення рівня якості життя громадян;

- стимулювання розробки та реалізації інвестиційних проектів на інноваційній основі в точках економічного зростання;
- визначення і оцінки потенціалу територіальних громад і пріоритетних напрямків його реалізації для власного розвитку;
- створення та функціонування структурних фондів регіонального розвитку, що відповідає головним цілям регіональної політики, зокрема підтримки розвитку проблемних регіонів і територій;
- впровадження бюджетно-податкової децентралізації з урахуванням кращих світових практик, вітчизняних напрацювань і створенням реально діючих механізмів та інструментів її функціонування, забезпечення місцевих бюджетів достатньою фінансовою базою для виконання своїх повноважень, стимулювання місцевого економічного розвитку і збільшення податкової бази;
- розробки та реалізації стратегій розвитку регіонів, районів, громад із відповідним методологічним, методичним, організаційним, кадровим та іншим забезпеченням;
- галузевого (секторального) законодавства в частині розробки та впровадження соціальних, адміністративних, освітніх, медичних, інфраструктурних та інших стандартів (нормативів) для забезпечення якісного рівня життя громадян, з визначенням конкретних механізмів і ресурсів для їх реалізації;
- розробки критеріїв (нормативів, стандартів) самодостатності громад, якості послуг (освіта, медицина, адміністративні послуги), інфраструктурної і фінансової забезпеченості тощо;
- проходження державної служби, зокрема в органах місцевого самоврядування, перетворення її з бюрократичної структури в сервісну, яка надає громадянам якісні публічні послуги по всій території країни;
- створення систем аналізу, оцінки, моніторингу та прогнозування соціально-економічного розвитку України та її регіонів і окремих територій;
- створення системи моніторингу й оцінки рівня реалізації реформи децентралізації на основі якісних показників та фактичного результату (наприклад, якість життя громадян, реальний рівень їх доходів, структура витрат), зокрема від прийняття законодавчо-нормативних актів;
- розробки та впровадження механізмів участі громадян і громадських організацій в управлінні територіальним розвитком і контролю за діяльністю органів місцевої влади;
- інституційного забезпечення підтримки реформи децентралізації: надання адміністративної, освітньої і роз'яснювальної допомоги громадам в організації їх роботи, розробці стратегій, планів і програм розвитку, залученню бюджетних і інших додаткових фінансових ресурсів.

Слід зазначити, що формування повної нормативно-законодавчої бази, яка необхідна для проведення реформи децентралізації, має відбуватися комплексно, паралельно за всіма галузевими напрямками, а не фрагментарно. Це дасть можливість не декларативно, а фактично розпочати процес глибоких трансформацій по забезпеченню підвищення якості життя громадян, результативному управлінню територіальним розвитком, формуванню і функціонуванню реально самодостатніх об'єднаних територіальних громад, створити прозорі, зрозумілі умови та правила для успішного розвитку територій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
2. Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17.06.2014 № 1508-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
3. План заходів з реалізації Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.06.2014 № 591-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
4. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р. : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 № 385 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
5. Про внесення змін до Податкового кодексу (в частині податкової реформи) : Закон України від 28.12.2014 № 71-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
6. Про внесення змін до Бюджетного кодексу (в частині реформи міжбюджетних відносин) : Закон України від 28.12.2014 № 79-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
7. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
8. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
9. Питання використання у 2015 р. коштів державного фонду регіонального розвитку : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2015 № 195 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
10. Деякі питання державного фонду регіонального розвитку : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2015 № 196 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
11. Методика формування спроможних територіальних громад : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.04.2015 № 214 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
12. Щодо децентралізації повноважень у сфері архітектурно-будівельного контролю та удосконалення містобудівного законодавства : Закон України від 09.04.2015 № 320-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
13. Про місцеві вибори : Закон України від 14.07.2015 № 595-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
14. Деякі питання реалізації у 2015–2017 рр. Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р. : Постанова

ва Кабінету Міністрів України від 07.10.2015 № 821 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua

15. Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 26.11.2015 № 834-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua

16. Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України від 26.11.2015 № 835-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua

17. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо зарахування окремих адміністративних зборів : Закон України від 26.11.2015 № 836-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua

18. Національна рада реформ : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reforms.in.ua>

19. Децентралізація // Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/decentralization>

20. Державна служба статистики України : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

21. Державна казначейська служба України : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua>

22. Геопортал адміністративно-територіального устрою України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://atu.minregion.gov.ua>

23. Ярошенко І. В. Проблемні питання реалізації реформи децентралізації влади в Україні / І. В. Ярошенко, І. Б. Семигуліна // Проблеми економіки. – 2015. – № 4. – С. 177–187.

24. Ярошенко І. В. Проблемні питання соціально-економічного розвитку регіонів України та пропозиції щодо їх вирішення в контексті реформи децентралізації влади / І. В. Ярошенко, І. Б. Семигуліна // Бізнес Інформ. – 2015. – № 12. – С. 105–115.

REFERENCES

“Detsentralizatsiia” [Decentralization]. Ministerstvo rehion-alnoho rozvytku, budivnytstva ta zhytlovo-komunalnoho hospodarstva Ukrainy : ofitsiyni sait. <http://www.minregion.gov.ua/decentralization>

Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy : ofitsiyni sait. <http://www.ukrstat.gov.ua>

Derzhavna kaznacheiska sluzhba Ukrainy : ofitsiyni sait. <http://www.treasury.gov.ua>

Heoportal administratyvno-terytorialnoho ustroiu Ukrainy. <http://atu.minregion.gov.ua>

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://www.rada.gov.ua>

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://www.rada.gov.ua>

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://www.rada.gov.ua>

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://www.rada.gov.ua>

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://www.rada.gov.ua>

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://www.rada.gov.ua>

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://www.rada.gov.ua>

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://www.rada.gov.ua>

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://www.rada.gov.ua>

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://www.rada.gov.ua>

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://www.rada.gov.ua>

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://www.rada.gov.ua>

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://www.rada.gov.ua>

[Legal Act of Ukraine] (2014). www.rada.gov.ua

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://www.rada.gov.ua>

[Legal Act of Ukraine] (2014). www.rada.gov.ua

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://www.rada.gov.ua>

Natsionalna rada reform : ofitsiyni sait. <http://www.reforms.in.ua>

in.ua

Yaroshenko, I. V., and Semyhulina, I. B. “Problemni pytannia realizatsii reformy detsentralizatsii vlady v Ukraini” [Problematic issues of implementation of the reform of decentralization of power in Ukraine]. *Problemy ekonomiky*, no. 4 (2015): 177-187.

Yaroshenko, I. V., and Semyhulina, I. B. “Problemni pytannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy ta propozytsii shchodo yikh vyrishennia v konteksti reformy detsentralizatsii vlady” [Problematic issues of socio-economic development of regions of Ukraine and proposals for their solution in the context of the reform of decentralization of power]. *Biznes Inform*, no. 12 (2015): 105-115.

БРЕНДИНГ МІСТА ХАРКОВА ЯК ТУРИСТИЧНОЇ ДЕСТИНАЦІЇ

© 2016 ДАНЬКО Н. І., ДОВГАЛЬ Г. В.

УДК 504:365:33

Данько Н. І., Довгаль Г. В.

Брендинг міста Харкова як туристичної дестинації

На підставі аналізу публікацій і документів Всесвітньої туристичної організації (UNWTO) авторами було уточнено поняття «туристична дестинація»; розглянуто й уточнено поняття «бренд туристичної дестинації»; запропоновано механізм розробки бренда туристичної дестинації. Проаналізовано існуючий бренд Харкова «Kharkiv – smart city» та зроблено висновок, що цей бренд є перспективним і вдалим для освітнього туризму, для залучення іноземних студентів, а також науковців, пошанувачів нових технологій і наукової фантастики. Напрямок подальшої роботи над брендом міста Харкова як туристичної дестинації є посилення вже існуючого бренда «Kharkiv – smart city» шляхом створення відповідного комплексу маркетингових комунікацій, агресивної рекламної кампанії в українських і світових засобах масової інформації та туристичних виставках. Крім того, перспективним вважається створення інших брендів, розрахованих на інші цільові сегменти споживачів – «Харків історичний», «Харків спортивний» тощо, що приведе до синергетичного ефекту у туристичній галузі Харкова. Перспективами подальших досліджень у цьому напрямку є обґрунтування нових стратегічних напрямків розвитку Харкова як туристичної дестинації.

Ключові слова: брендинг, туристична дестинація, Харків, бренд міста, туристичний бренд.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 14.

Данько Наталія Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра туристичного бізнесу, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: n.danko@karazin.ua

Довгаль Георгій Володимирович – кандидат економічних наук, доцент, професор, кафедра туристичного бізнесу, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: g.dovgal@karazin.ua

УДК 504:365:33

UDC 504:365:33

Данько Н. И., Довгаль Г. В. Бренддинг города Харькова как туристической дестинации

На основе анализа публикаций и документов Всемирной туристической организации (UNWTO) авторами было уточнено понятие «туристическая дестинация»; рассмотрено и уточнено понятие «бренд туристической дестинации»; предложен механизм разработки бренда туристической дестинации. Проанализирован существующий бренд Харькова «Kharkiv – smart city» и сделан вывод о том, что этот бренд является перспективным и удачным для образовательного туризма, для привлечения иностранных студентов, а также ученых, людей, увлекающихся новыми технологиями и научной фантастикой. В качестве направленной дальнейшей работы над брендом города Харькова как туристической дестинации определено усиление уже существующего бренда «Kharkiv – smart city» путем создания соответствующего комплекса маркетинговых коммуникаций, агрессивной рекламной кампании в украинских и мировых средствах массовой информации и туристических выставках. Кроме того, перспективным представляется создание других брендов, рассчитанных на другие целевые сегменты потребителей – «Харьков исторический», «Харьков спортивный» и др., что приведет к синергетическому эффекту в туристической отрасли Харькова. Перспективами дальнейших исследований в этом направлении является обоснование новых стратегических направлений развития Харькова как туристической дестинации.

Ключевые слова: брендинг, туристическая дестинация, Харьков, бренд города, туристический бренд.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Библ.:** 14.

Данько Наталья Ивановна – кандидат экономических наук, доцент, доцент, кафедра туристического бизнеса, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: n.danko@karazin.ua

Danko N. I., Dovhal G. V. The Branding of Kharkov City as a Tourist Destination

On the basis of analyzing publications and documents of the United Nations World Tourism Organization (UNWTO), the authors clarified the concept of «tourist destination»; considered and clarified the concept of «brand of the tourist destination»; suggested the mechanism for development of the brand of the tourist destination. The existing brand of Kharkiv – «Kharkiv – smart city» – has been analyzed and it was concluded that this brand is promising and successful for educational tourism, for attracting foreign students and scholars – connoisseurs of new technologies and science fiction. The direction of further work on the brand of Kharkiv city as a tourist destination is to enhance the already existing brand «Kharkiv – smart city» by introducing a set of marketing communications, aggressive advertising campaign in Ukrainian and international media and travel exhibitions. Besides, it is considered to be promising to design brands intended for other target segments of consumers – «Kharkiv – historic city», «Kharkiv – sport city», etc., which will lead to a synergistic effect in the tourism industry of Kharkiv. Prospects for further research in this direction are studying new strategic directions of development of Kharkiv city as a tourist destination.

Keywords: branding, tourist destination, Kharkiv, brand of the city, tourist brand.

Fig.: 1. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 14.

Danko Nataliya I. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of tourism business, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: n.danko@karazin.ua

Dovhal Georgiy V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Professor, Department of tourism business, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: g.dovgal@karazin.ua

Довгаль Георгій Владиславович – кандидат економічних наук, доцент, професор, кафедра туристичного бізнесу, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: g.dovgal@karazin.ua

Вступ. В умовах посилення конкуренції як на товарних ринках, так і на ринках послуг, попит на товари та послуги визначається не тільки і не стільки їх якістю та рівнем ціни, скільки обізнаністю потенційного споживача про цей товар чи послугу. Світовий ринок туристичних послуг є висококонкурентним та насиченим, у цих умовах для створення привабливості туристичних напрямів в очах споживачів необхідно докладати значних маркетингових зусиль. У зв'язку з цим у 70-ті роки ХХ сторіччя виник такий новий напрям, як маркетинг територій. Будь-яка з територій – країна, регіон, місто – можуть бути представлені як торговельна марка, або бренд. Створення привабливого іміджу туристичної дестинації має велике значення як для країн, що вже здавна завоювали своє місце на ринку міжнародного туризму, так (тим більш) і для країн, що тільки починають позиціонувати себе як туристичні напрями.

Дослідженням теоретико-методологічних проблем, пов'язаних із маркетингом та управлінням туристичних дестинацій, присвячені праці В. Альтхофа, К. Каспара, П. Пирса, Н. Лейпера, Дж. Ритча, Дж. Крауча та ін.

Проблеми брендингу, роль бренда в компанії досліджували та узагальнювали Д. Аакер, Ф. Котлер, Т. Левітт, Т. Нільсон, Є. Райс, Д. Траут, Л. де Чернатоні та ін.

Питання брендингу територій і туристичних об'єктів полягають у сфері наукових інтересів С. Анхольта, Ф. Котлера, Ж. Торреса та ін.

У роботах цих учених досліджені окремі загальні питання створення бренда та специфічні проблеми брендингу територій, але комплексні рішення брендингу туристичних дестинацій ще недостатньо розкриті.

Мета статті – розробити напрями брендингу міста Харкова як туристичної дестинації.

Виклад основного матеріалу. Проведений аналіз дозволив виявити розходження в підходах до визначення поняття «туристична дестинація». Термін «туристична дестинація» вперше було введено Н. Лейпером у [7] та уточнено у [10]. За Н. Лейпером туристична дестинація це – «географічна територія, що має певну привабливість для туристів». Це дуже лаконічне визначення, яке не передає суті явища.

В. Альтхоф визначає, що дестинація – це певне місце призначення чи регіон. Дестинацією можуть виступати, наприклад, місця для замських прогулянок, спорудження для проведення вільного часу, окремі регіони, федеральні землі та ін. [4].

П. Пирс зазначає, що «дестинація – це місце, відвідування якого залишає у туристів різноманітні враження, досвід та емоції» [12]. Це все досить лаконічні та неповні визначення поняття «дестинації».

Всесвітня туристична організація (UNWTO) дає таке визначення дестинації – «це фізичний простір, у якому відвідувач проводить час як мінімум з однією ночівлею. Він

містить туристичні продукти, такі як послуги та атракції та туристичні ресурси у межах одного дня подорожі. Цей простір має фізичні й адміністративні межі, що визначають спосіб його управління, об'єкти та перцепції, що визначають його ринкову конкурентоспроможність» [5].

М. А. Морозов визначає дестинацію як територію, що пропонує певний набір послуг, які відповідають потребам туристів і вдовольняють його попит на перевозку, ночівлю, харчування, розваги тощо. М. А. Морозов також виокремлює так звані первинну дестинацію, яка є головною метою подорожі, та вторинну дестинацію, або зупинку у русі до первинної дестинації [2].

Дестинації – це мультикультурні та глобалізовані ринки, де різноманітні актори продукують, підтримують, домовляються, трансформують сенси, створюючи культуру дестинації [11].

Можна визначити, що існують два підходи до визначення туристичної дестинації: географічний та клієнтоорієнтований. За першим підходом дестинація – це територія, що має певні туристичні ресурси. Клієнтоорієнтований підхід враховує, що ця територія ще повинна мати певну привабливість для туристів.

Автори притримуються клієнтоорієнтованого підходу, тому підкреслюють важливість маркетингу дестинацій.

Таким чином, можна запропонувати таке визначення: туристична дестинація – це територія, що є привабливою для туристів, має необхідну інфраструктуру, щоб забезпечити проживання, харчування, транспортне обслуговування (включаючи прибуття та від'їзд), розваги туристів, пам'ятки та визначні місця, що цікавлять туристів, інформаційні та комунікаційні системи. Треба також зазначити, що саме наявність фактора привабливості є одним із головних факторів конкуренції між дестинаціями.

Також для доповнення опису дестинації необхідно розглянути їх види. Такою, що найкраще передає суть туристичних дестинацій, є, на наш погляд, класифікація Дж. Рітча та Дж. Крауча [8], які розбивають дестинації на такі види:

- Макрорегіон, що включає до себе декілька країн, наприклад, Африка, Південна Азія або Європа;
- Країна – Іспанія, Франція, Таїланд;
- Провінція або інша адміністративна одиниця – Прованс, Сальта;
- Конкретний регіон у середині країни – Фландрія, Нормандія, Уельс;
- Місто чи населений пункт – Рим, Барселона, Стамбул, Париж;
- Унікальний центр притягнення – Ніагарський водоспад.

У більшості випадків туристи обирають дестинацію, у якій вони ніколи не були, іншими словами, обирають дестинацію не на основі власного досвіду. Також у свідомості

споживача вибір місця відпочинку є індикатором стилю життя. Тому значення бренда для привабливості дестинації в очах туристів має підвищене значення.

Д. Отліві до поняття «бренд» відносить «невловиму суму властивостей продукту: його імені, упаковки і ціни, його історії, репутації та способів рекламування» [1].

Вперше поняття «брендингу територій» торкнувся С. Анхольт у [6]. У цій праці С. Анхольт запропонував концепцію конкурентної ідентичності, яка була зображена у вигляді шестикутника, який поєднував між собою шість елементів сучасного брендингу територій: туризм, експортні бренди, політику (зовнішню та внутрішню), бізнес та інвестиції, культуру та спорт, людей. У своєму подальшому дослідженні ми зупинимося саме на туристичній його складовій.

Якщо сформулювати поняття бренда туристичної дестинації, то воно може бути таким: бренд туристичної дестинації – це комплекс компонентів: візуальні елементи, що одночасно ідентифікують та диференціюють дестинацію (ім'я, символ, логотип, слово, знак тощо); образи та асоціації, що виникають у споживача, коли він думає про бренд; відбиття характеру дестинації, «обіцянка» певних вражень і почуттів (краси природних ландшафтів, культурних, архітектурних пам'яток і визначних місць, особливих видів активності); пропозиція відвідати дестинацію.

Бренд туристичної дестинації виконує такі функції:

- зниження ризиків у свідомості потенційного туриста під час прийняття рішення про подорож до незнайомого місця;
- швидка презентація потенційним туристам тих переваг, які йому надасть відвідання дестинації;

- сильний бренд спроможний сформувати лояльність;
- сильне ім'я бренда та його візуалізація дозволить ефективно визначитися серед конкурентів;
- бренд надає додатковий престиж дестинації;
- бренд дозволяє туристу сформувати власну ідентичність та отримати визнання зовні.

С. Анхольт запропонував для оцінки сили бренда міста індекс бренда міста (City Brand Index, CBI), який враховує шість основних параметрів:

- 1) Репутація (Presence) – міжнародний статус;
- 2) Місце розташування (Place) – географічна доступність і транспорт;
- 3) Інфраструктура (Prerequisites) – комунальне обслуговування, зручності для громадян;
- 4) Люди (People) – дружельюбність, культурне розмаїття;
- 5) Ритм життя (Pulse) – цікаві події та заходи;
- 6) Потенціал (Potential) – економічні та освітні можливості.

У табл. 1 наведено перші десять міст рейтингу, що визначений за значеннями індексів брендів міст (City Brand Index, CBI).

За цим показником у 2015 році на перше місце потрапляє Париж.

Також С. Анхольтом було проведено ранжування 50 інших міст світу за значеннями індексів брендів за географічними зонами. На перші місця цього рейтингу потрапили:

- У західній Європі: Амстердам, Барселона, Базель, Брюссель, Дублін, Единбург, Женева, Лондон, Мадрид, Мілан, Мюнхен, Париж, Рим, Стокгольм;

Таблиця 1

Рейтинги міст за значенням індексів брендів міст (City Brand Index, CBI) за 2013 та 2015 рр.

№	Місто	Рейтинг	
		2015	2013
1	Париж	1	3
2	Лондон	2	1
3	Нью-Йорк	3	4
4	Сідней	4	2
5	Лос-Анджелес	5	7
6	Рим	6	5
7	Берлін	7	12
8	Амстердам	8	11
9	Мельбурн	9	10
10	Вашингтон	10	6

Джерело: сформовано авторами на основі [14]

- У Центральній / Східній Європі: Стамбул, Москва, Прага, Відень, Варшава;
- Азія та Тихоокеанський регіон: Окленд, Бангкок, Пекін, Гонконг, Мельбурн, Мумбаї, Сеул, Шанхай, Сінгапур, Сідней, Токіо;
- Північна Америка: Чикаго, Денвер, Лос-Анджелес, Нью-Йорк, Філадельфія, Сіетл, Торонто, Вашингтон, Даллас, Хьюстон;
- Латинська Америка: Буенос-Айрес, Мехіко, Ріо-де-Жанейро;
- Середній Схід / Африка: Каїр, Кейптаун, Доха, Дубаї, Дурбан, Йоганнесбург.

Це все відомі міста з розвинутим брендом, добре відомою репутацією, що створювалась багато років. Для українських міст однією з головних задач буде потрапити у цей перелік.

Відповідно до С. Варго та Р. Лашем [13] у маркетингу та менеджменті туризму спостерігається поворот у сторону нової «сервіс-домінантної» логіки («S-D logic»), відповідно до якого споживач є партнером («cocreator») туристичного продукту. У цьому підході у центрі уваги знаходяться нематеріальні ресурси, взаємовідносини, парадигма «співтворчості», «C2C» («Consumer-to-Consumer» – «Споживач для

споживача»), тобто споживач бере участь у просуванні та реалізації дестинації на туристичному ринку.

Виходячи з цієї концепції, а також на основі аналізу вітчизняних і закордонних розробок з брендингу авторами пропонується механізм розробки бренду туристичної дестинації, що наведений на рис. 1.

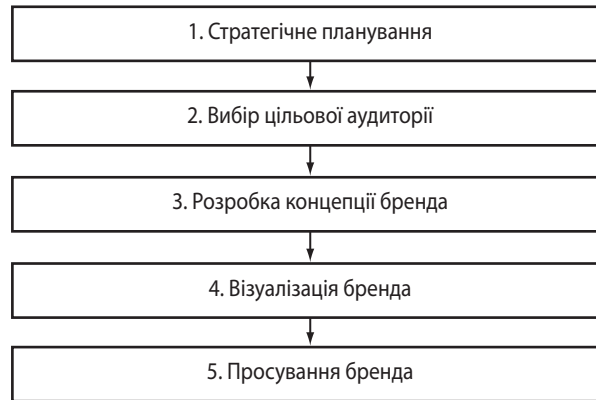

Рис. 1. Механізм розробки бренду туристичної дестинації

На етапі стратегічного планування необхідно визначити, що являє собою сучасне місто, розглянути стратегію розвитку міста, сформулювати цілі брендингової стратегії, виходячи з загальної стратегії розвитку міста. Крім того, цілі брендингової стратегії мають бути вимірваними, це робить бренд більш матеріальним, допомагає моніторити результати, виправдати додаткові витрати на брендинг. Індикаторами ефективності бренду можуть бути: зростання податкових надходжень у бюджет міста від підприємницької діяльності, пов'язаної з туризмом, зростання кількості туристів, зростання заробітної платні у регіоні тощо.

Розглянемо бренд-стратегію Харкова, яка була розроблена німецькими експертами у 2011 році. Харків позиціонується як «наукова столиця». Девізом бренду стала фраза «Kharkiv – smart city» («Харків – розумне місто»). При цьому кожна буква слова – «S. M. A. R. T.» може бути розшифрована: S. – «social» (соціальний); M. – «modern» (сучасний); A. – «art» (мистецький); R. – «research» (дослідницький); T. – «touristic» (туристичний). Логотип має простий і лаконічний вигляд чотирикутника зеленого кольору. Цей логотип використовується під час проведення усіх туристичних заходів, як у Харкові, так і в Україні.

Крім того, у Харкова є ще декілька брендів: «KHARKIV – SPORT CITY», «Мультинаціональний Харків – предмет нашої гордості!», «KHARKIV INTERNATIONAL CITY», але вони є досить локальними, застосовуються у специфічних заходах і значного поширення не набули.

Стратегія брендингу Харкова як «розумного міста» є досить перспективною, привабливою та результативною, але не єдино можливою.

Бренд «Kharkiv – smart city» було розроблено, виходячи зі сталих позитивних стереотипів, що є вірним з погляду брендмейкінгу. Вірність такого вибору підтверджується великою кількістю науково-дослідних установ, ВНЗ, навчальних закладів, підприємств, де виробляється складна технічна продукція, та великим сектором ІТ у економіці Харкова. Також Харків є найкрупнішим в Україні «виробником та експортером освітніх послуг» та центром освітнього туризму. У Харкові на 2016 рік навчалось 35 % від загальної кількості іноземних студентів. Якщо поглянути на дані, що наведені у табл. 2, можна побачити, що надходження від освітнього туризму забезпечують 177,792 млн дол. США в економіку Харкова на рік, не говорячи про створення нових робочих місць і непрямі надходження.

Таблиця 2

Надходження у бюджет деяких областей України від освітнього туризму

Область	Кількість іноземних студентів, осіб	Середня сума, яку витрачає один студент у місті за рік, дол. США	Надходження від освітнього туризму на рік, дол. США
Харківська	22224	8000	177792000
Київська	14264	8964	127862496
Одеська	7136	7960	56802560
Івано-Франківська	2397	6814	16333158
Вінницька	2296	6713	15413048

Джерело: сформовано авторами на основі [9]

З табл. 2 видно, що Харків, Харківська область займають лідируюче положення за кількістю студентів і загальними надходженнями. У табл. 3. для порівняння наведено доходи країн-лідерів у галузі освітнього туризму.

У Харкові переважна кількість іноземних студентів прибули з Туркменістану – 7084 особи (11 %), з Азербай-

джану – 3546 осіб (5,6 %), з Марокко – 1327 осіб (2,1 %). Найбільш популярні галузі: охорона здоров'я – 31 %; економічні науки – 21,4 %; гуманітарні науки – 5,3 %; будівництво й архітектура – 3,3 %; транспорт – 3,3 %; ІТ – 2,9 %; інженерія, зв'язок – 2,5 % [3].

Таблиця 3

Доходи країн-лідерів та України від освітнього туризму

Країна	Кількість іноземних студентів, осіб	Середня сума, яку витрачає один студент у країні за рік, дол. США	Надходження від освітнього туризму на рік, млрд дол. США
США	784427	56826	44,575
Великобританія	416693	48091	20,039
Австрія	249868	48075	12,012
Франція	239344	21760	5,208
Німеччина	196672	15635	3,074
Україна	63172	8000	0,505

Джерело: сформовано авторами на основі [9]

Але Харків недостатньо присутній у світовому та й загальноукраїнському медіа-просторі, взагалі про існування такого міста знає недостатньо потенційних партнерів і споживачів. На сучасному етапі розвитку бренду «Kharkiv – smart city» необхідна розробка комплексу маркетингових комунікацій. Необхідно проводити агресивну рекламну кампанію, спрямовану на інформування світового загалу (розміщення роликів на найвідоміших світових каналах новин – CNN, BBC, Bloomberg тощо). Також важливим є позиціонування Харкова як міста високотехнологічного, роботизованого, інформатизованого. У цьому напрямку вже робляться деякі кроки: реалізується програма щодо оснащення усіх архітектурних та історичних пам'яток Харкова табличками з описом та QR-кодами, які забезпечують доступ на спеціальний інтернет-ресурс з розгорнутою інформаційною довідкою щодо цієї пам'ятки; при Національному технічному університеті «ХПІ» створюється парк скульптур у стилі «техно» та «стім-панк».

Треба посилювати бренд «Kharkiv – smart city» шляхом розміщення на телебаченні, інтернеті роликів, спрямованих саме на пошанувачів нових технологій, робототехніки, творчості А. Азімова, архітектурного напрямку «конструктивізм». Треба використовувати футуристичні та науково-фантастичні мотиви. У цьому напрямку доречним було б проведення фестивалів фантастики, можливо поновлення проведення фестивалю «Зоряний міст».

Але цей бренд розрахований лише на досить обмежений сегмент туристичного ринку – на людей, хто так чи інакше пов'язаний із науковою діяльністю, навчанням, промисловістю, цікавиться технічним розвитком. Сама назва «розумне місто» у свідомості споживача пов'язується з наукою, навчанням, але зовсім не з дозвіллям, розвагами, відпочинком.

Фахівці з брендингу визначають, що місто як туристична дестинація може мати не один бренд, а декілька, кожен з яких може бути орієнтований на свій, специфічний сегмент ринку. Це не тільки не розпорошить увагу спо-

живача, а й дозволить досягнути синергетичного ефекту. Тому і для Харкова можна запропонувати паралельно використовувати не один, а декілька брендів. Наприклад, для пошанувачів історії можна було б запропонувати бренд «Харків історичний». У всьому світі історичні реконструкції, фестивалі залучують багато туристів. Це – один із найперспективніших напрямків розвитку подієвого туризму. У цьому напрямку для залучення туристів дуже перспективним проектом було б відтворення дільниці Харківської фортеці. Відтворення цієї архітектурної та історичної пам'ятки створить привабливий туристичний об'єкт, майданчик для проведення костюмованих вистав та історичних реконструкцій, пов'язаних з історією заснування Харкова, козацьким минулим.

Висновки. Таким чином, можна зазначити, що існуючий бренд «Kharkiv – smart city» є перспективним і вдалим брендом, що орієнтований на освітній туризм, на іноземних студентів, а також на науковців, пошанувачів нових технологій і наукової фантастики. Напрямами подальшої роботи над брендом міста Харків як туристичної дестинації є посилення вже існуючого бренду «Kharkiv – smart city» шляхом створення відповідного комплексу маркетингових комунікацій, агресивної рекламної кампанії в українських і світових засобах масової інформації та туристичних виставках. Крім того, перспективним вважається створення інших брендів, розрахованих на інші цільові сегменти споживачів – «Харків історичний», «Харків спортивний» тощо, що приведе до синергетичного ефекту у туристичній галузі Харкова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аакер Д. Бренд-лидерство: новая концепция брендинга / Д. Аакер; [пер. с англ.]. – М. : ИД Гребенникова, 2003. – 262 с.
 2. Морозов М. А. Экономика и предпринимательство в социально-культурном сервисе и туризме / М. А. Морозов. – М. : Академия, 2004. – 288 с.

3. Український державний центр міжнародної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intered.com.ua>
4. Althof W. *Incoming-Tourismus* / W. Althof. – Muenchen ; Wien : Oldenbourg, 1996.
5. *A Practical Guide to Tourism Destination Management*. Madrid : UNWTO, 2007. – 150 p.
6. Anholt S. *Competitive Identity: The New Brand Magement for Nations, Cities and Regions* / S. Anholt. – 1-st edition. – Palgrave Macmillan, 2007. – 160 p.
7. Briden J. *Tourism and development* / J. Briden. – New York, 1980.
8. Crouch G. I. *Modelling destination competitiveness: a survey and analysis of the impact of competitiveness attributes*. Sustainable Tourism Cooperative Research Centre's Monograph series, Australia. Queensland, 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sustainabletourisonline.com/awms/Upload/Resource/bookshop/Crouch_modelDestinComp-web.pdf
9. *Cost of living* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.numbeo.com/cost-of-living
10. Leiper N. *Tourism management* / N. Leiper. – 3rd ed. – Sidney : Pearson Education Australia, 2004. – 326 p.
11. Moisander J. *Qualitative marketing research: a cultural approach* / J. Moisander, A. Valtonen. – London : Sage, 2006. – 2240 p.
12. Pears P. I. *Tourism development* / P. I. Pears. – L., 1981.
13. Vargo S. L. *Service-dominant logic: continuing the evolution* / S. L. Vargo, R. F. Lush // *Jornal of the Academy of Marketing Science*. – 2008. – No. 36 (1). – P. 1-10.
14. *2015 City Brands Index – Reputation Ranking by Anholt-Gfk Roper* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://placebrandobserver.com/2015-city-brands-index-reputation-ranking-anholt-gfk-roper>

REFERENCES

- Aaker, D. *Brend-liderstvo: novaya kontseptsiya brendinga* [Brand leadership: a new concept of branding]. Moscow: ID Grebennikova, 2003.
- Althof, W. *Incoming-Tourismus* Muenchen; Wien: Oldenbourg, 1996.
- A Practical Guide to Tourism Destination Management* Madrid: UNWTO, 2007.
- Anholt, S. *Competitive Identity: The New Brand Magement for Nations, Cities and Regions* Palgrave Macmillan, 2007.
- Briden, J. *Tourism and development* New York, 1980.
- Crouch, G. I. "Modelling destination competitiveness: a survey and analysis of the impact of competitiveness attributes. Sustainable Tourism Cooperative Research Centre's Monograph series, Australia" http://www.sustainabletourisonline.com/awms/Upload/Resource/bookshop/Crouch_modelDestinComp-web.pdf
- "Cost of living" www.numbeo.com/cost-of-living
- "2015 City Brands Index - Reputation Ranking by Anholt-Gfk Roper" <http://placebrandobserver.com/2015-city-brands-index-reputation-ranking-anholt-gfk-roper>
- Leiper, N. *Tourism management* Sidney: Pearson Education Australia, 2004.
- Moisander, J., and Valtonen, A. *Qualitative marketing research: a cultural approach* London: Sage, 2006.
- Morozov, M. A. *Ekonomika i predprinimatelstvo v sotsialno-kulturnom servise i turizme* [Economy and business in welfare service and tourism]. Moscow: Akademiya, 2004.
- Pears, P. I. *Tourism development* L., 1981.
- Ukrainskyi derzhavnyi tsentr mizhnarodnoi osvity. <http://intered.com.ua>
- Vargo, S. L., and Lush, R. F. "Service-dominant logic: continuing the evolution" *Jornal of the Academy of Marketing Science*, no. 36 (1) (2008): 1-10.

АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ФАКТОРІВ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ РЕГІОНІВ

© 2016 КОЗИРЄВА О. В.

УДК 332

Козирєва О. В.

Аналіз теоретичних підходів до визначення факторів економічного зростання регіонів

Статтю присвячено дослідженню існуючих підходів до визначення факторів економічного зростання регіонів. Розглянуто теорію нової економічної географії, засновану на працях і дослідженнях П. Кругмана. Визначено ключові проблеми регіонального зростання, що потребують більш поглибленого дослідження та врахування при розробці стратегій сталого розвитку регіонів. Проаналізовано погляди провідних вітчизняних і закордонних науковців щодо рушійних факторів економічного зростання, а також фахівців ОЕСР, Світового банку, Служби національної статистики Великобританії тощо. На підставі проведеного дослідження узагальнено фактори регіонального економічного зростання, що найбільш часто зустрічаються в теорії та практиці. Доведено, що вчені й аналітики найбільш часто відносять до факторів економічного зростання регіонів такі, що характеризують людський потенціал, науково-технічну й інноваційну діяльність, управління та інституціональний потенціал. До факторів, що найменш часто фахівці та науковці зв'язують із економічним зростанням регіонів, відносяться фактори, що характеризують навколишнє середовище, підприємницьку діяльність та соціально-політичні фактори, що пов'язано з труднощами їх кількісного визначення, проте ні в якому разі не зменшує їх значущість.

Ключові слова: регіон, фактор, економічне зростання, регіональна політика, стратегія розвитку.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 24.

Козирєва Олена Вадимівна – кандидат економічних наук, доцент, здобувач, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

УДК 332

UDC 332

Козырева Е. В. Анализ теоретических подходов к определению факторов экономического роста регионов

Статья посвящена исследованию существующих подходов к определению факторов экономического роста регионов. Рассмотрена теория новой экономической географии, основанная на трудах и исследованиях П. Кругмана. Определены ключевые проблемы регионального экономического роста, требующие более углубленного исследования и учета при разработке стратегий устойчивого развития регионов. Проанализированы взгляды ведущих отечественных и зарубежных ученых на основные движущие факторы экономического роста, а также специалистов ОЭСР, Всемирного банка, Службы национальной статистики Великобритании и др. На основании проведенного исследования обобщены факторы регионального экономического роста, наиболее часто встречающиеся в теории и практике. Доказано, что ученые и аналитики наиболее часто относят к факторам экономического роста регионов следующие: характеризующие человеческий потенциал, научно-техническую и инновационную деятельность, управление и институциональный потенциал. К факторам, менее часто соотносимым специалистами и учеными с экономическим ростом регионов, относятся: характеризующие окружающую среду, предпринимательскую деятельность и социально-политические факторы, что связано с трудностями их количественного определения, однако ни в коем случае не уменьшает их значимости.

Ключевые слова: регион, фактор, экономический рост, региональная политика, стратегия развития.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 24.

Козырева Елена Вадимовна – кандидат экономических наук, доцент, соискатель, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 эт., Харьков, 61022, Украина)

Kosyrieva O. V. The Analysis of Theoretical Approaches to Identification of Factors of Regional Economic Growth

The article is devoted to the investigation of current approaches to identification of factors of economic growth in the regions. The theory of new economic geography based on works and studies of P. Krugman has been considered. There highlighted the key issues of regional economic growth requiring an in-depth studying and consideration in the elaboration of strategies for sustainable development of the regions. The views of leading domestic and foreign scholars as well as the OECD experts, the World Bank, the National Statistics Service of the United Kingdom and others on the main drivers of economic growth have been analyzed. On the basis of the study the factors of regional economic growth most commonly encountered in theory and practice have been generalized. It is proved that scientists and analysts most often classify as the factors of regional economic growth the following ones: those characterizing human potential, scientific-technical and innovative activity, management and institutional capacity. The factors less frequently correlated by specialists and scientists with the regional economic growth include: those characterizing the environment, business and socio-political factors, which is associated with difficulty of their quantification, but in any case does not diminish their importance.

Keywords: region, factor, economic growth, regional policy, development strategy

Fig.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 24.

Kosyrieva Olena V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Applicant, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

У сучасних умовах активізації глобалізаційних та інтеграційних процесів важливого значення набуває формування заходів регіональної політики, адекватних вимогам сучасності.

Окремим аспектам зазначеної проблематики присвячено роботи таких вітчизняних і закордонних науковців, як: D. Antonescu, R. Capello, M. Fujita, P. Krugman, R. Martin, T. McCall, R. Wokoun, A. Белов, М. Барановський, А. Васильєва, О. Гейман, О. Іншаков, М. Кизим, І. Корабейников, О. Раєвнева, В. Ходаков, Є. Шкарупа та ін.

Метою цієї статті є аналіз існуючих теоретичних підходів до визначення найважливіших факторів регіонального економічного розвитку.

На думку багатьох учених [1–9], сьогодні найкращою теорією регіонального зростання, що має обґрунтовану теоретичну базу розуміння регіональних процесів, є підтверджена на практиці емпіричними дослідженнями теорія нової економічної географії, що заснована на працях і дослідженнях П. Кругмана.

Цей напрямок досліджень регіонального зростання базується на більш ранніх припущеннях і дослідженнях Дж. Фрідмана та Г. Мюрдаля «Центр-периферія»: відносини, що існують між центральними (ядро) та периферійними регіонами, вважаються двигунами розвитку на регіональному рівні. Розвиток ядра зумовлений експортом «сировини» із периферії, а периферія розвивається за рахунок розповсюдження (перетоку) капіталу та інновацій із ядра.

Нова економічна географія, запропонована П. Кругманом, базується на взаємодії великої кількості факторів виробництва, фірм і регіонів. Регіон розглядається як сукупність фірм, що приймають рішення про локалізацію виробництва на основі ринкових критеріїв. Принципи просторового аналізу базуються на таких припущеннях: підвищення економії від масштабу (чим більше фірма, тим менше витрати), монополістичної конкуренції (кожна фірма виробляє унікальний товар), характер споживчих переваг (різноманітність товарів підвищує корисність). Це дозволяє пояснити регіональну динаміку одночасною дією центробіжних (агломераційних) і відцентрових (дисперсійних) сил, а їх баланс визначається величиною транспортних витрат, структурою економіки та розміром економії від масштабу [3].

В рамках своєї теорії нової економічної географії П. Кругман виділив дві основних групи факторів, що створюють конкурентні переваги чи бар'єри просторового розвитку [3; 6; 10]:

- фактори «першої природи»: забезпеченість природними ресурсами (мінеральними, земельними тощо), що затребувані ринком, та вигідне географічне положення, що знижує транспортні витрати та полегшує трансляцію інновацій;
- фактори «другої природи»: агломераційний ефект і висока щільність населення, що дають економію на масштабі; розвинена інфраструктура, що скорочує економічну відстань; людський капітал; інститути, що впливають на підприємницький клімат, мобільність населення, поширення інновацій та ін.

Праці прихильників нової економічної географії дозволили дати теоретичне пояснення формуванню стійких

комбінацій «центру» та «периферії», підвищенню територіальної нерівності при зниженні транспортних витрат, скороченню відмінностей при лібералізації зовнішніх зв'язків та багатьом іншим явищам. Проте емпіричні дослідження виявили безліч додаткових особливостей локалізації, таких як залежність від пройденого історичного шляху, взаємовплив сусідніх регіонів, поява безлічі рівноважних станів, важливість урахування зовнішньоекономічних зв'язків, можливість стрибків при накопиченні певних передумов тощо.

Перше систематичне узагальнення емпіричного досвіду під час дослідження регіональної політики запропонували економісти Світового банку в Звіті про світовий розвиток за 2009 р. На їхню думку, до загальних тенденцій просторової динаміки відносяться підвищення щільності економічної активності, скорочення економічної відстані (торгових і транспортних витрат), а також зниження роз'єднаності фірм і регіонів [3].

Аналізуючи специфіку регіональних досліджень економічного зростання через призму мобільності труда та капіталу між країнами та регіонами, автори роботи [10] зазначають, що вона неоднакова, хоча й процеси глобалізації поступово стирають існуючі обмеження.

Різні ресурси мають різну ступінь мобільності – корисні копалини або агрокліматичні ресурси абсолютно немобільні. Населення залежно від традицій, прихильності до звичного для життя місця також може мати різну схильність до міграції зо одного й того ж рівня доходів у регіонах. Наслідком високої мобільності може бути дивергентний розвиток регіонів, оскільки починає працювати механізм не порівняльних, а абсолютних переваг, регіони з високою продуктивністю праці не тільки спеціалізуються на виробництві товарів з найбільшою нормою прибутку, вони привертають до себе капітал і трудові ресурси з регіонів із меншими можливостями. При цьому підвищення продуктивності в регіонах, що віддають ресурси, може не повною мірою компенсувати падіння доходів через скорочення виробництва. Подібним чином у регіонах, що приймають нову робочу силу, не відбувається падіння продуктивності, оскільки створення нових робочих місць відбувається в цих регіонах одночасно з розширенням виробництва, збільшенням випуску. Цей процес веде до поляризації розвитку в просторі в темпах й рівнях, тобто: 1) швидко зростаючі регіони сусідять зі швидко зростаючими, а повільно зростаючі оточені повільно зростаючими регіонами і 2) багаті регіони сусідять з багатими, а бідні – межують з бідними.

Автори роботи [11], досліджуючи фактори ендегенного регіонального зростання, з урахуванням контексту сучасних проблем для досягнення сталого розвитку регіонів під час розробки та реалізації відповідних стратегій виділяють декілька ключових проблем:

1. Традиційні моделі регіонального економічного зростання та розвитку, а також класичні підходи до регіонального аналізу залишаються важливим інструментарієм вимірювання економічних регіональних змін. Але з появою «нової теорії зростання» акцент зараз робиться на ендегенних процесах регіонального зростання поряд зі збільшенням небезпеки з приводу стійкості стратегії

- планування розвитку, що призвело до появи нових комплексних підходів до регіональної політики у сфері розвитку та планування.
2. Багато традиційних підходів до стратегії розвитку регіональної економіки недостатньо приділяють уваги динаміці розвитку регіонів, пов'язаній як з їх глобальною конкуренцією, так із вирішенням питань їх стійкості.
  3. Після впливу теорії М. Портера для регіонів стало необхідним повне розуміння факторів, що становлять їх конкурентоспроможність, та те, як вони могли б підтримувати та посилювати свої конкурентні позиції.
  4. У дослідників регіонального зростання немає однозначного розуміння того, які стратегії є більш прийнятними для сталого регіонального розвитку: стратегії саморозвитку, стратегічних альянсів та між- та внутрішньорегіональні мережеві структури, в тому числі цифрові а також розвитку промислових кластерів.
  5. Занепокоєність стійкістю стає дедалі більш очевидною в регіональному розвитку та знаходить своє відображення у регіональних планах, що прагнуть інтегрувати екологічні, економічні та соціальні підходи для створення міських і регіональних умов, що підвищують якість життя, досягнення цілей якості навколишнього середовища та досягнення економічного зростання й диверсифікації зайнятості.
  6. В сучасну епоху глобалізації та стрімкого століття змін і невизначеності процеси виявлення та стратегії управління екзогенними й ендогенними регіональними ризиками мають вирішальне значення.

Все це означає, що регіони та регіональні агенції з економічного розвитку повинні безперечно приділяти увагу не тільки зовнішнім факторам, але й ендогенним факторам при розробці політики регіонального розвитку.

Отже, виникає необхідність у більш детальному комплексному дослідженні ключових факторів економічного зростання країн і регіонів, що застосовуються в теоретичних методах і моделях, емпіричних дослідженнях і практиці управління.

В останніх дослідженнях щодо регіональних відмінностей всередині ЄС [1] деякі з їх ознак були визначені як такі, що позитивно корелюють із високими економічними показниками, а саме:

- наявність у регіоні групи середніх міст у поєднанні з великими;
- кадрові ресурси, які мають середню або вищу освіту, з прийнятною заробітною платою;
- хороша доступність, відповідність і різноманітність послуг (консультації, фінанси тощо);
- інституціональна інфраструктура та конкретна підтримка місцевих органів влади реалізована у стратегії розвитку та партнерства;
- імідж регіону, існування позитивного соціального клімату;
- наявність суміші промислових малих або середніх підприємств, які сприяють поширенню знань.

Як зазначає Л. Васильєва [12], сьогодні в зарубіжній теорії та практиці прийнятий набір факторів, в якому розрізняють дві великі групи: «жорсткі» і «м'які». Під «жорсткими» розуміють фактори, які можна кількісно виміряти: а) орієнтовані на виробничі ресурси (земля, робоча сила, капітал); б) орієнтовані на виробництво та збут продукції (близькість партнерів по кооперації, інфраструктура, структура населення та споживання); в) встановлені державою (податки, система господарювання, субсидії і програми підтримки).

До «м'яких» факторів найчастіше відносяться: стабільність політичної ситуації та суспільного клімату; кваліфікація зайнятих за найманням; регіональна структура економіки та окремих підприємств; якість системи освіти та професійної підготовки кадрів; забезпечення регіону вишами, технологічними центрами, дослідницькими організаціями та ін.

В дослідженні ключових рушійних факторів економічного зростання через призму місцевого самоврядування фахівці Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) визначають такі: нормативно-правова база, що створює активну конкуренцію та ефективні ринки, надійне та стабільне макроекономічне становище, адекватну фізичну інфраструктуру, динамічний процес інновацій, доступний загальний фонд кваліфікованої робочої сили, зростання духу підприємництва та високий рівень соціальної єдності.

Стан нормативно-правової бази та макроекономічного середовища залежить майже повністю від дій держави, а інші рушійні фактори суттєво залежать від співпраці органів різного рівня, відповідальність за які несе часто більш ніж одне відомство. Ці відомства зобов'язані взаємодіяти з регіональними та місцевими органами влади. Дії різних партнерів можуть знаходитися в синергії або в конфлікті [13].

Більш пізніше фахівців ОЕСР провели емпіричне дослідження стосовно виявлення та аналізу основних загальних факторів, що сприяють економічному зростанню регіонів, що знаходилися на різних рівнях економічного розвитку [14]. В дослідженні аналізувалися дані та показники двадцяти трьох регіонів десяти країн ЄС за допомогою порівняльного (причинно-наслідкового) та регресійного аналізів оцінки факторів, що відповідають за економічне зростання регіонів різного рівня розвитку. За результатами цього дослідження було визначено такі спільні фактори, що сприяють економічному зростанню регіонів різних рівнів розвитку:

Інфраструктура: має позитивний вплив на регіональний розвиток разом з впливом інших ключових факторів, наприклад, людський капітал та інновації.

Людський капітал: відсутність працівників із початковою освітою та наявність працівників з вищою освітою здійснюють позитивний вплив на регіональний розвиток.

Ринок праці: активація робочої сили здійснює позитивний вплив на регіональний розвиток.

Інновації: здійснюють позитивний вплив на регіональний розвиток у довгостроковій перспективі (десять та більше років).

Агломерація та взаємодія: агломерація здійснює позитивний, хоча й слабкий, вплив на регіональний розвиток.

Проведене дослідження показало, що зростання відбувається одночасно по декількох напрямках, таких як людський капітал, інфраструктура та інновації, а не тільки по одному з цих факторів. Це підкреслює важливість багатосторонньої взаємозв'язаної політики покращення, а не вирішення проблем в окремих секторах. Також було встановлено, що людський капітал є дуже важливим фактором підвищення регіонального розвитку в усіх типах регіонів. Визначено, що динаміка зростання варіюється залежно від рівня розвитку регіонів.

Службою національної статистики Великобританії в ході аналізу статистичних даних відмінностей в регіональній економічній ефективності для визначення шляхів зростання регіонів та вироблення політики, яка повинна лежати в основі ефективності, було визначено п'ять взаємодіючих факторів:

1. Інвестиції у фізичний капітал – машини, обладнання та споруди. Чим більшим капіталом розпоряджаються працівники, тим краще вони можуть виконувати свою роботу, виробляючи більше та кращу продукцію.
2. Інновації в успішне використання нових ідей. Нові ідеї можуть приймати форму нових технологій, нових продуктів або нових корпоративних структур і методів роботи. Такі інновації можуть підвищити продуктивність, наприклад, краще обладнання працює швидше й більш ефективно, або краща організація підвищує мотивацію до праці.
3. Кваліфікація визначається як кількість і якість різних типів праці, наявних в економіці. Кваліфікація доповнює фізичний капітал та є необхідною умовою створення переваг через інвестування в нові технології та організаційні структури.
4. Підприємництво визначається як заволодіння новими діловими можливостями старт-апами та існуючими фірмами. Нові підприємства конкурують з існуючими фірмами новими ідеями та технологіями, підвищуючи конкуренцію. Підприємці можуть об'єднувати фактори виробництва та нові

технології, змушуючи існуючі фірми адаптуватися або покидати ринок.

5. Конкуренція підвищує продуктивність шляхом створення стимулів до інновацій та гарантій, що забезпечує розподілення ресурсів найбільш ефективним фірмам. Це також спонукає існуючі фірми більш ефективно організовувати роботу через наслідування організаційних структур і технологій [15].

Розглядаючи ключові фактори регіонального розвитку Чехії, автор роботи [16] виділяє такі:

- природні ресурси та навколишнє середовище як довгострокові детермінанти регіонального розвитку;
- матеріальні фактори у вигляді їх виробничого потенціалу та інфраструктури;
- нематеріальні фактори, а саме здатність створювати та розповсюджувати інновації, доступність та ефективність використання інформаційних і комунікаційних технологій, екологічна стійкість, інституціональне середовище;
- людські ресурси з відповідним рівнем кваліфікації та професійної освіти.

Серед наведених вище ключових факторів регіонального розвитку автор особливо виділяє людські ресурси як основний фактор регіонального розвитку постіндустріального суспільства та структуру поселення, що тісно пов'язана з питаннями доступності житла, які здійснюють суттєвий вплив на мобільність робочої сили.

Досліджуючи фактори, що підтримують економічний розвиток корінних громад та індивідуального місцевого підприємництва, автори роботи [17] виділяють п'ять основних: середовище авторизації, яке включає в себе урядову політику та регулювання, а також органи управління та інститути; людський капітал; доступ до капіталу та ринків; інфраструктура; географія та агломерація (рис. 1).

Автори дослідження [18] у процесі аналізу факторів, що впливають на ефективне функціонування регіонального виробничого комплексу, виділили такі чинники:

Рис. 1. Три сфери економічного розвитку та фактори, які йому сприяють

- фактори загальнодержавного і міжнародного впливу на регіональну економіку (економічна політика держави; податкова політика держави; стратегії економічного розвитку іноземних держав; стратегії розвитку інших регіонів; стратегії розвитку природних монополій; тіньова економіка та ін.);
- внутрішньорегіональні фактори економічного розвитку (регіональна фінансово-економічна політика; рівень розвитку внутрішнього ринку; рівень концентрації капіталу та ін.);
- фактори видового розвитку регіонального виробничого комплексу (склад і структура регіонального виробничого комплексу; склад і структура ефективності виробництва; економічний потенціал підприємств різних видів економічної діяльності; ступінь між- і внутрішньовидової інтеграції та ін.);
- фактори територіального розвитку регіонального виробничого комплексу (ресурсний потенціал міст і районів регіону; склад і структура територіальних виробничих комплексів; фінансово-економічна стабільність територіальних виробничих комплексів; податкова дисципліна в районах і містах регіону; територіальна спеціалізація і диференціація виробництва; рівень життя населення в містах і районах та ін.);
- фактори науково-інноваційного розвитку регіональної економіки (наявність наукових шкіл; наявність інноваційної інфраструктури для просування закінчених розробок; рівень фінансового забезпечення науки й інновацій; інституційний розвиток наукової та освітньої сфери; ефективність інноваційної діяльності в регіоні та ін.).

Автор роботи [19], досліджуючи проблему визначення ядра еволюції господарських систем різного порядку та виділення основних ендогенних факторів суспільного виробництва, розробив новий підхід на основі антропоцентричної моделі суперсистеми «природа – людина – суспільство». Ця модель носить ієрархічну структуру: вищий рівень складається з двох макрофакторів – трансформаційний (D) і трансакційний (I).

Перша група факторів (D) трансформує предмети природи, включає людину, техніку та природні ресурси, які залучені у виробничі процеси з метою задоволення потреб людини в товарах і послугах. Ця група факторів диференціює всі продукти через знання та навички, техніку, природні та суспільні умови.

Друга група факторів (I), що складається із інституціонального, організаційного та інформаційного факторів, забезпечує трансакції створених продуктів, зв'язуючи їх виробників та споживачів спільними відносинами в процесі розподілу та обміну, соціально інтегруючи їх через інституції, організації та інформацію.

Таким чином, відповідно до факторної теорії О. Іншакова, соціально-економічне зростання регіону залежить від ефективної взаємодії та злагодженості шести основних ендогенних факторів суспільного виробництва.

Характеризуючи стан розвитку регіону, як еко-соціо-економічної (ESE) системи, автор роботи [20] зазначає, що

розвиток цих систем залежить від двох видів факторів – внутрішніх (таких, що визначаються внутрішніми особливостями системи, її здатністю накопичувати та закріплювати інформацію, можливістю адаптуватися до змін зовнішнього середовища) та зовнішніх (таких, що визначаються зовнішніми стосовно цієї системи факторами).

До числа найбільш важливих зовнішніх факторів ESE-системи регіону відносяться:

- забезпеченість території природними ресурсами;
- якість компонент природного середовища цієї території;
- умови середовища (клімат, рельєф);
- економіко-географічне положення території;
- форма соціально-економічного устрою;
- система розміщення виробничих сил, яка історично склалася тощо.

До числа найбільш важливих внутрішніх факторів ESE-системи регіону відносяться:

- здатність накопичувати, закріплювати та використовувати інформацію;
- ступінь розвитку всіляких рівнів суспільства;
- рівень технологічного розвитку;
- соціальні умови існування суспільства (включаючи моральне виховання, відносини між поколіннями);
- інноваційний, ресурсний, виробничий, кадровий потенціал ESE-системи;
- наявність у системі регламентованих характеристик її окремих елементів та різного типу стандартів, що сприяють підтримці гомеостазу в ESE-системі;
- узгодженість причинно-наслідкових зв'язків та підтримка метаболізму в ESE-системі.

Рейтингове агентство «PIA Рейтинг» у своєму щорічному виданні «Рейтинг соціально-економічного положення суб'єктів РФ» проводить аналіз значного масиву показників, що характеризують різні аспекти соціально-економічної ситуації суб'єктів РФ, в результаті чого сформована система ключових показників, умовно розподілених на 4 групи [21]:

1. Показники масштабу економіки. Ця група об'єднує показники, що характеризують абсолютні об'єми виробництва товарів та послуг, об'єм бюджету, наявність трудових ресурсів.
2. Показники ефективності економіки. Ця група об'єднує показники, що характеризують продуктивність праці, інвестиційну активність, фінансове положення підприємств регіону, що дозволяють дати порівняльну оцінку ефективності використання наявних у регіоні ресурсів.
3. Показники бюджетної сфери. В цій групі об'єднані показники, що характеризують стійкість бюджетної системи, в тому числі рівень боргового навантаження, забезпеченість власними фінансовими ресурсами, об'єм доходної бази.
4. Показники соціальної сфери. Ця група об'єднує показники, що характеризують доходи населення, рівень безробіття, тривалість життя населення та рівень дитячої смертності.

Автори монографії [22], досліджуючи існуючі методи оцінки інвестиційної привабливості регіонів, виділя-

ють дев'ять груп факторів, кожна з яких включає певний перелік регіональних характеристик, що оцінюються:

1. Економіко-географічне положення, що оцінюється близькістю регіону до кордонів держави, ступенем розвитку виробничої інфраструктури, наявністю транспортних коридорів, прикордонних терміналів, нафто-, газопроводів, близькістю до столиці та промислових центрів країни. Зручне економіко-географічне положення надає інвестору істотні переваги у сфері ринкових комунікацій і можливість превентивних дій в інвестиційній сфері;
2. Природно-ресурсний потенціал, який є важливим фактором розміщення населення та господарської діяльності й передбачає наявність мінеральних, водних, земельних, лісових, фауністичних і рекреаційних ресурсів;
3. Трудовий потенціал, однією з основних складових якого є демографічна ситуація в регіоні, що характеризується освітньо-кваліфікаційним рівнем трудових ресурсів, статево-віковою структурою, рівнем захворюваності населення, загальною чисельністю зайнятих, середньомісячною оплатою праці, кількістю безробітних;
4. Економічний потенціал, який визначається на основі ВВП у розрахунку на душу населення, структура експорту й імпорту. Важливим елементом у формуванні виробничого потенціалу є особливості галузевої спеціалізації підприємств регіону;
5. Ємність споживчого ринку, яка характеризується показниками сукупних витрат домогосподарств, роздрібного товарообігу й обсягу реалізованих послуг, оплачених населенням;
6. Інфраструктурний потенціал, що забезпечує можливість постачання електроенергією, га-

зом, водою промислові підприємства та населення. Інфраструктурний потенціал регіону залежить від економіко-географічного положення регіону (близькості до зовнішніх кордонів, регіонів-постачальників та регіонів-споживачів), інфраструктурної освоєності та забезпеченості регіону;

7. Науково-технічний потенціал, оцінка якого визначається за кількістю фахівців, що виконують науково-технічні роботи, обсягом наукових і науково-технічних робіт (на душу населення), обсягом витрат на НДДКР, і виступає одним із найбільш важливих елементів відтворювального процесу в регіоні;
8. Інвестиційні преференції, які характеризуються наявністю вільних економічних зон, територій пріоритетного розвитку в регіоні, що виступають дієвими механізмами ефективного використання інвестиційних преференцій;
9. Інвестиційні ризики, що ґрунтуються на аналізі законодавчих, політичних, соціальних, економічних та екологічних ризиків.

Кожна група факторів характеризується можливістю «внутрішньої» диференціації залежно від особливостей галузевої структури регіональної системи, а також від специфіки функціонування галузей господарства, які представлені в регіоні.

В ході дослідження факторів національної та регіональної конкурентоспроможності, що лежать в основі емпіричних методик, основних світових агенцій для Європейської комісії генерального директорату регіональної політики, проведене у роботі [23], було визначено їх спільні риси (табл. 1).

Таблиця 1

Фактори конкурентоспроможності

Національні фактори конкурентоспроможності		
Інфраструктура та загальнодоступність	Людські ресурси	Виробниче середовище
1	2	3
Базова інфраструктура: <ul style="list-style-type: none"> ▪ автошляхи; ▪ залізничний транспорт; ▪ повітряний транспорт. Технологічна інфраструктура: <ul style="list-style-type: none"> ▪ інформаційні та комунікаційні технології; ▪ телекомунікації; ▪ Інтернет 	Характеристика робочої сили: <ul style="list-style-type: none"> ▪ продуктивність і пристосовність. Управлінські навички: <ul style="list-style-type: none"> ▪ інтернаціоналізація; ▪ рівень професіоналізму; ▪ рівень ефективності. Висококваліфікована робоча сила: <ul style="list-style-type: none"> ▪ вчені та інженери; ▪ визначні аналітики. Частка економічно активного населення з постшкільною освітою: <ul style="list-style-type: none"> ▪ з вищою освітою; ▪ з професійно-технічною освітою. Інфраструктура освіти	Культура підприємництва: <ul style="list-style-type: none"> ▪ низькі бар'єри для входу на ринок; ▪ культура прийняття ризику. Інтернаціоналізація: <ul style="list-style-type: none"> ▪ експорт / глобальні продажі; ▪ інвестиції; ▪ бізнес-культура. Технології: <ul style="list-style-type: none"> ▪ застосування; ▪ управління. Інновації: <ul style="list-style-type: none"> ▪ патенти; ▪ рівень НТР; ▪ науково-дослідні інститути та університети; ▪ зв'язки між компаніями та науково-дослідною діяльністю.

Закінчення табл. 1

1	2	3
		Доступність капіталу. Природа конкуренції. Галузевий баланс
Регіональні фактори конкурентоспроможності		
Базова інфраструктура: ▪ автошляхи; ▪ залізничний транспорт; ▪ повітряний транспорт; ▪ приватний транспорт	Демографічні тенденції: ▪ міграція кваліфікованих робітників; ▪ диверсифікованість. Висококваліфікована робоча сила: ▪ наукоємні навички	Культура підприємництва: ▪ низькі бар'єри для входу на ринок; ▪ культура прийняття ризику. Галузева концентрація: ▪ баланс / залежності; ▪ концентрація зайнятості; ▪ високий рівень створення доданої вартості
Технологічна інфраструктура: ▪ інформаційні та комунікаційні технології; ▪ телекомунікації; ▪ Інтернет		Інтернаціоналізація: ▪ експорт / глобальні продажі; ▪ інвестиції; ▪ бізнес-культура; ▪ природа прямих іноземних інвестицій. Інновації: ▪ патенти; ▪ рівень НТР; ▪ науково-дослідні інститути та університети; ▪ зв'язки між компаніями та науково-дослідною діяльністю.
Інфраструктура знань: ▪ освітні заклади. Ступінь якості місцевості: ▪ забезпеченість житлом; ▪ навколишнє середовище; ▪ культурні пам'ятки; ▪ безпека		Управлінський та інституціональний потенціал. Доступність капіталу. Соціалізація. Природа конкуренції

Проведений аналіз теорій, результатів наукових методик та емпіричних досліджень вітчизняних і зарубіжних фахівців щодо визначення факторів регіонального зростання в різних аспектах цього явища дає змогу зробити висновок, що на сьогодні ще не існує закінченої визначеної їх структури та кількості. Різноманітність факторів економічного зростання регіонів обумовлена як складністю їх визначення, так і специфікою теоретичних та емпіричних досліджень.

У табл. 2 наведено узагальнені фактори регіонального економічного зростання, що найбільш часто зустрічаються в науковій літературі.

Таким чином, як видно з табл. 2, вчені та аналітики найбільш часто відносять до факторів економічного зростання регіонів такі, що характеризують людський потенціал, науково-технічну та інноваційну діяльність, управління та інституціональний потенціал. До факторів, що менше часто фахівці та науковці зв'язують з економічним зростанням регіонів, відносяться фактори, що характеризують навколишнє середовище, підприємницьку діяльність і соціально-політичні фактори, що пов'язано з труднощами їх кількісного визначення, але це, на наш погляд, ні в якому разі не зменшує їх значущість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Antonescu D. Theoretical approaches of regional development / Daniela Antonescu // MPRA Munich Personal Repec Archive [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/60524>
2. Capello R. Location, regional growth and local development theories / R. Capello // AESTIMUM. – 2011. – No. 58. – P. 1–25.
3. Белов А. В. К вопросу о пространственном размещении факторов производства в современной России / А. В. Белов // Пространственная экономика. – 2012. – № 2. – С. 9–28.
4. Fujita M. The spatial economy: cities, regions and international trade / M. Fujita, P. Krugman, A. Venables. – Cambridge: MIT Press, 1999. – 367 p.
5. Krugman P. Increasing returns and economic geography / P. Krugman // Journal of political economy. – 1991. – No. 49. – P. 137–150.
6. McCall T. What do we mean by Regional Development? / T. McCall // Regional Development and Proximity Relations [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ebook-3000.com>
7. Конкурентоспроможність регіонів України: оцінка та діагностика / М. О. Кизим, І. В. Разгон, Є. М. Крячко. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2013. – 236 с.
8. Кизим М. О. Дослідження міжрегіональних диспропорцій соціально-економічного розвитку в Україні / М. О. Кизим,

Узагальнені фактори економічного зростання регіонів у науковій літературі

Джерело Фактори	[1]	[5]	[24]	[3]	[16]	[13]	[14]	[17]	[9]	[18]	[6]	[19]	[20]	[21]	[22]	[23]	Разом
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Людського потенціалу: ▪ демографія; ▪ статева структура; ▪ мобільність населення; ▪ кваліфікація робочої сила; ▪ продуктивність праці	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+	15
Науково-технічні та інноваційні: ▪ поширення знань; ▪ наявність технологічних центрів, дослідницьких організацій; ▪ наявність вишів; ▪ підготовки кадрів; ▪ рівень фінансування НТР; ▪ ефективність інноваційної діяльності; ▪ зв'язки між компаніями та науково-дослідною діяльністю	+		+	+	+	+	+	+	+	+	+		+		+	+	13
Інституціональні: ▪ нормативно-правова база; ▪ податки; ▪ субсидії; ▪ стратегії підтримки та розвитку	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+			+	13
Інфраструктури: ▪ транспортна; ▪ енергетична; ▪ надання послуг; ▪ інформаційно-телекомунікаційні технології	+	+	+	+	+	+	+		+			+	+		+	+	12
Природні ресурсів: ▪ мінеральні; ▪ земельні; ▪ водні; ▪ лісові, ▪ фауністичні; ▪ рекреаційні			+	+	+	+			+	+		+	+	+	+		10
Економіко-географічного положення: ▪ агломерація; ▪ відстань до столиці та промислових центрів; ▪ щільність населення; ▪ кластеризація економіки	+	+	+	+			+	+	+	+			+		+		10
Виробничого комплексу: ▪ промисловість; ▪ структура економіки; ▪ структура експорту / імпорту товарів та послуг	+				+				+	+		+	+	+	+	+	9

Закінчення табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Фінансово-економічні та інвестиційні: ▪ доступність до капіталу; ▪ доступність до ринків; ▪ концентрація капіталу ▪ інвестиції у фізичний капітал; ▪ прями іноземні інвестиції								+	+	+	+	+		+	+	+	8
Соціально-політичні	+					+			+				+	+		+	6
Підприємництва: ▪ наявність середніх та малих промислових підприємств	+					+					+					+	4
Навколишнього середовища: ▪ екологія; ▪ умови середовища					+								+			+	3
Разом	8	5	6	6	7	6	4	5	9	6	5	6	9	5	7	9	

Джерело: сформовано автором

Т. О. Моцицька // Проблеми економіки. – 2011. – № 2. – С. 36–39.

9. Моделирование устойчивого развития регионов : монография / Н. А. Кизим, О. Ю. Полякова, В. Е. Хаустова, Ш. А. Омаров ; [под общ. ред. Н. А. Кизима]. – Х. : ИД «ИНЖЭК», 2010. – 180 с.

10. Экономико-географические и институциональные аспекты экономического роста в регионах / Консорциум по вопр. приклад. экон. исслед., Канадское агентство по междунаро. развитию [и др.] ; [О. Луговой и др.]. – М. : ИЭПП, 2007. – 164 с.

11. Handbook of regional growth and development theories / Ed. by R. Capello, P. Nijkamp. – Cheltenham ; Northampton : Elgar, 2009. – 542 p.

12. Васильева Л. П. Факторы сбалансированного социально-экономического развития региона / Л. П. Васильева // Вестник алтайской академии экономики и права. – 2013. – № 4 (31). – С. 7–10.

13. Local Governance and the Drivers of Growth / Published by the OECD Centre for Entrepreneurship, SMEs and Local Development [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.oecd.org>

14. Promoting growth in all regions / OECD Publishing, 2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.oecd.org>

15. The ONS productivity handbook: A statistical overview and guide / Office for National Statistics [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ons.gov.uk>

16. Wokoun R. Regional competitiveness and regional development factors in the Czech Republic / R. Wokoun // 3rd Central European conference in regional science [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www3.ekf.tuke.sk/cers/cers2009/PDF/02_67_Wokoun.pdf

17. Enabling prosperity: success factors in indigenous economic development / L. Kurti, S. Hudson, R. McKenzie, K. Milward, P. Ventura [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://apo.org.au/node/52154>

18. Корабейников И. Н. Факторы, влияющие на эффективное функционирование регионального производственного комплекса / И. Н. Корабейников и др. // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2009. – № 4. – С. 53–59.

19. Иншаков О. В. «Ядро развития» в контексте новой теории факторов производства / О. В. Иншаков // Экономическая наука современной России. – 2003. – № 1. – С. 11–25.

20. Шкарупа Е. В. Анализ факторов развития региона как эко-социо-экономической системы / Е. В. Шкарупа // Механизм регулювання економіки. – 2009. – № 1. – С. 155–159.

21. Рейтинг социально-экономического положения регионов – итоги 2014 г. / РИА Рейтинг [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://vid1.rjan.ru/ig/ratings/rating_regions_2015.pdf

22. Ходаков В. Е. Влияние природно-климатических факторов на социально-экономические и производственные системы : монография / В. Е. Ходаков, Н. А. Соколова, С. Г. Черный. – Херсон : Гринь Д. С., 2012. – 354 с.

23. Martin R. A study on the factors of regional competitiveness, a draft final report for the European commission directorate-general regional policy / R. Martin [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/3cr/competitiveness.pdf

24. Зубаревич Н. В. Регионы и города России : сценарии 2020 / Н. В. Зубаревич // Россия 2020: Сценарии развития. – М. : РОССПЭН, 2012. – С. 387–406.

REFERENCES

Antonescu, D. "Theoretical approaches of regional development" MPRA Munich Personal Repec Archive. <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/60524>

Belov, A. V. "K voprosu o prostranstvennom razmeshchenii faktorov proizvodstva v sovremennoy Rossii" [The question of spatial distribution of factors of production in modern Russia]. *Prostranstvennaya ekonomika*, no. 2 (2012): 9-28.

Capello, R. "Location, regional growth and local development theories". *AESTIMUM*, no. 58 (2011): 1-25.

Fujita, M., Krugman, P., and Venables, A. *The spatial economy: cities, regions and international trade*. Cambridge: MIT Press, 1999.

Handbook of regional growth and development theories. Cheltenham; Northampton: Elgar, 2009.

Inshakov, O. V. "«Yadro razvitiya» v kontekste novoy teorii faktorov proizvodstva" [«The development core» in the context of the new theory of factors of production]. *Ekonomicheskaya nauka sovremennoy Rossii*, no. 1 (2003): 11-25.

Kyzym, M. O., Razhon, I. V., and Kriachko, Ye. M. *Konkurentospromozhnist rehioniv Ukrainy: otsinka ta diahnostyka* [The competitiveness of regions of Ukraine: assessment and diagnosis]. Kharkiv: INZHEK, 2013.

Kyzym, M. O., and Moshchytska, T. O. "Doslidzhennia mizrehionalnykh dysproportsii sotsialno-ekonomichnoho rozvytku v Ukraini" [Research interregional disproportions of socio-economic development in Ukraine]. *Problemy ekonomiky*, no. 2 (2011): 36-39.

Kizim, N. A. et al. *Modelirovaniye ustoychivogo razvitiya regionov* [Modeling sustainable development of the regions]. Kharkiv: INZHEK, 2010.

Krugman, P. "Increasing returns and economic geography". *Journal of political economy*, no. 49 (1991): 137-150.

Kurti, L. et al. "Enabling prosperity: success factors in indigenous economic development" <http://apo.org.au/node/52154>

Korabeynikov, I. N. et al. "Faktory, vliyayushchiye na effektivnoye funktsionirovaniye regionalnogo proizvodstvennogo kompleksa" [Factors influencing the effective functioning of the regional industrial complex]. *Vestnik Orenburgskogo gosudarstvennogo universiteta*, no. 4 (2009): 53-59.

Khodakov, V. E., Sokolova, N. A., and Chernyy, S. G. *Vliyaniye prirodno-klimaticheskikh faktorov na sotsialno-ekonomicheskiye i proizvodstvennyye sistemy* [The impact of climatic factors on the socio-economic and production system]. Kherson: Grin D. S., 2012.

Lugovoy, O. et al. *Ekonomiko-geograficheskie i institutsionalnye aspekty ekonomicheskogo rosta v regionakh* [Economic-geographical and institutional aspects of economic growth in the regions]. Moscow: IEPP, 2007.

"Local Governance and the Drivers of Growth" <http://www.oecd.org>

McCall, T. "What do we mean by Regional Development?" Regional Development and Proximity Relations. <http://www.ebook-3000.com>

Martin, R. "A study on the factors of regional competitiveness, a draft final report for the European commission directorate-general regional policy" http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/3cr/competitiveness.pdf

"Promoting growth in all regions" <http://www.oecd.org>

"Reyting sotsialno-ekonomicheskogo polozheniya regionov - itogi 2014 g." [The rating of socio-economic status of regions - 2014]. RIA Reyting. http://vid1.rian.ru/ig/ratings/rating_regions_2015.pdf

Shkarupa, E. V. "Analiz faktorov razvitiya regiona kak ekotsio-ekonomicheskoy systemy" [Analysis of factors of development of the region as an eco-socio-economic system]. *Mekhanizm rehulivannia ekonomiky*, no. 1 (2009): 155-159.

"The ONS productivity handbook: A statistical overview and guide" <http://www.ons.gov.uk>

Vasileva, L. P. "Faktory sbalansirovannogo sotsialno-ekonomicheskogo razvitiia regiona" [Factors balanced socio-economic development of the region]. *Vestnik altayskoy akademii ekonomiki i prava*, no. 4 (31) (2013): 7-10.

Wokoun, R. "Regional competitiveness and regional development factors in the Czech Republic" http://www3.ekf.tuke.sk/cers/cers2009/PDF/02_67_Wokoun.pdf

Zubarevich, N. V. "Regiony i goroda Rossii : stsenerii 2020" [Regions and cities of Russia : scenarios for 2020]. In *Rossii 2020: Stsenarii razvitiya*, 387-406. Moscow: ROSSPEN, 2012.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 658.11.330.341.1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

© 2016 БОНДАРЕНКО С. А.

УДК 658.11.330.341.1

Бондаренко С. А.

Концептуальні засади інноваційного розвитку в системі управління підприємством

Мета статті – на основі системного підходу розкрити основні концептуальні засади інноваційного розвитку в системі управління підприємством. Проаналізовано сучасний стан інноваційної активності промислових підприємств і результати впровадження інновацій в Україні, на основі чого виявлено, що на промислових підприємствах відсутня дієва система управління інноваційною діяльністю. Причинами цього є хронічна нехватка фінансових ресурсів, недостатня замотивованість підприємств на впровадження інновацій, неготовність ресурсного забезпечення інноваційного процесу на підприємстві, несформованість специфічних компетенцій для інноваційної діяльності. Крім того, нечітка державна політика щодо інноваційного розвитку, відсутність дієвих механізмів стимулювання і забезпечення стають на завадах практичного впровадження на рівні підприємства системи управління інноваційним розвитком. Авторське дослідження сучасних концепцій інноваційного розвитку промислових підприємств дозволило конкретизувати авторську концепцію інноваційного розвитку в системі управління підприємством. Обґрунтовано актуальність постійного управлінського впливу на інноваційний розвиток підприємства, який має бути векторно-цільовою спрямованістю. Доведено, що управління інноваційним розвитком підприємства є окремим видом управлінської діяльності і потребує відповідного забезпечення. Динамічною моделлю інноваційної діяльності підприємства представлена його інноваційна система, яка включає функціональний, процесний і виконавчий блоки. Запропоновані концептуальні підходи дають узагальнене поняття щодо місця інноваційного розвитку в системі управління підприємством, що сприятиме підвищенню ефективності управління інноваційною діяльністю.

Ключові слова: інноваційний розвиток, інноваційна діяльність, інноваційна система підприємства, система управління підприємством.

Рис.: 3. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 29.

Бондаренко Світлана Анатоліївна – кандидат економічних наук, докторант, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України (Французький бульвар, 29, Одеса, 65044, Україна)

E-mail: lana.bond15@mail.ru

УДК 658.11.330.341.1

UDC 658.11.330.341.1

Бондаренко С. А. Концептуальные основы инновационного развития в системе управления предприятием

Цель статьи – на основе системного подхода раскрыть основные концептуальные основы инновационного развития в системе управления предприятием. Проанализировано современное состояние инновационной активности промышленных предприятий и результаты внедрения инноваций в Украине, на основе чего выявлено, что на промышленных предприятиях отсутствует действенная система управления инновационной деятельностью. Причинами этого является нехватка финансовых ресурсов, отсутствие мотивов для предприятий на внедрение инноваций, неготовность ресурсного обеспечения инновационного процесса, несформированность специфических компетенций для инновационной деятельности. Кроме того, нечеткая государственная политика по инновационному развитию, отсутствие действенных механизмов стимулирования и обеспечения препятствуют практическому внедрению на предприятиях системы управления инновационным развитием. Авторское исследование современных концепций инновационного развития позволило конкретизировать авторскую концепцию инновационного развития в системе управления предприятием. Доказано, что управление инновационным развитием предприятия является отдельным видом управленческой деятельности и требует соответствующего обеспечения. Динамичной моделью инновационной деятельности предприятия представлена его инновационная система, включающая функциональный, процессный и исполнительный блоки. Предложенные концептуальные подходы дают обобщенное понятие о месте инновационного развития в системе управления предприятием, что будет способствовать повышению эффективности управления инновационной деятельностью.

Bondarenko S. A. The Conceptual Framework of Innovation Development in the Enterprise Management System

The aim of the article is to define the main conceptual framework of innovation development in the enterprise management system on the basis of the systemic approach. The current state of the innovation activity of industrial enterprises and results of introducing innovations in Ukraine have been analyzed, which revealed the absence of an effective system of innovation activity at enterprises. This results from insufficient financial resources, lack of motivation for the enterprise to introduce innovations, unpreparedness of resource provision of innovation process, unformed specific competences for the innovation activity. Besides, the vague state policy on innovation development, lack of efficient mechanisms for its stimulation and provision hinder the practical implementation of the innovation development system at enterprises. The author's study of modern concepts of innovation development allowed to specify the author's concept of innovation development in the system of enterprise management. It is proved that management of the enterprise innovation activity is a separate type of management activity and requires an appropriate support. The innovation system including functional, process and executive units is presented as a dynamic model of the enterprise innovation activity. The proposed conceptual approaches give a generalized idea about the place of innovation development in the system of enterprise management.

Keywords: innovation development, innovation activity, enterprise innovation system, enterprise management system.

Fig.: 3. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 29.

Ключевые слова: инновационное развитие, инновационная деятельность, инновационная система предприятия, система управления предприятием.

Рис.: 3. Табл.: 3. Библ.: 29.

Бондаренко Светлана Анатольевна – кандидат экономических наук, докторант, Институт проблем рынка и экономика-экологических исследований НАН Украины (Французский бульвар, 29, Одесса, 65044, Украина)

E-mail: lana.bond15@mail.ru

Вступ. Нововведення на сьогодні вже не розглядаються як випадкові сплески в розміреному виробничому процесі. Наявність компонента знань у кожному продукті підприємства стає основою забезпечення конкурентоспроможності і розвитку підприємства, а також основним фактором створення доданої вартості. Розуміння високого ступеня ризиковості інноваційної діяльності вітчизняних підприємств, що пов'язано з недосконалістю нормативно-правового забезпечення, недовістю заявлених партнерських відносин на етапах інноваційного процесу, низьким рівнем ефективності нововведень на рівні підприємства, не достатньо сформованим попитом на інноваційну продукцію на вітчизняному ринку, стає на заваді інноваційному розвитку не лише самого підприємства, але й держави в цілому. Умовою інноваційного розвитку є інституційні обумовленості інноваційних процесів, врегулювання на усіх рівнях взаємодії інноваторів, інститутів, держави, ринку і підприємства.

Такий феномен економіки знань, як інноваційний розвиток, є предметом дослідження багатьох наукових шкіл і дослідників. Вивчення робіт [1–4] показало, що більшість учених вивчають проблеми інноваційного розвитку підприємств в аспекті стратегічного управління, найчастіше досліджуючи: а) фактори інноваційного розвитку; б) форми й організаційні схеми виробничо-господарської інтеграції інноваційно-активних підприємств; в) способи акумулювання інноваційних ресурсів; г) формування пріоритетів інноваційного розвитку підприємства.

Для обґрунтування розвитку підприємств учені використовують закони організації, а сутність закону розвитку зводять до того, що кожна система прагне досягти найбільшого сумарного потенціалу під час проходження всіх етапів свого життєвого циклу [5; 6]. Розумне поєднання векторів інноваційного розвитку зі складовими інноваційного потенціалу та інтелектуального капіталу підприємства забезпечить отримання доходу у процесі його економічного розвитку [7; 8]. Порівняльний аналіз сучасних підходів до інноваційного розвитку підприємства дозволив виявити такі обмеження: по-перше, наявні дослідження будуються або на поняттях економічної динаміки (циклічність економічних процесів, стрибкоподібна зміна технологій, нерівноважні стани, що характеризуються технологічними розривами, тощо), спираються на функціонально-процесні підходи до інноваційної діяльності або на виявлення результатів (точного інноваційного стану), згідно з даними причинно-наслідкового аналізу, часто ігноруючи умови й обмеження застосування зарубіжного досвіду; по-друге, дослідники розглядають, як правило, один або кілька аспектів інноваційної діяльності підприємства, виділяючи їх як пріоритет-

Bondarenko Svitlana A. – Candidate of Sciences (Economics), Candidate on Doctor Degree, Institute of Market Problems and Economic-Ecological Research of NAS of Ukraine (29 Frantsuzkyi Blvd., Odessa, 65044, Ukraine)

E-mail: lana.bond15@mail.ru

ні, ігноруючи інтегративні процеси в сучасному промисловому середовищі; по-третє, наявні підходи не дозволяють враховувати комплексний системний взаємозв'язок різних елементів інноваційного розвитку й ігнорують нелінійність та наявну керовану дискретність процесу. Наявні підходи до інноваційного розвитку підприємства мають обмеження, для подолання якого потребувалась розробка нової концепції на основі системної парадигми.

Інноваційний тип розвитку (англ. Innovation model of development) сучасного суспільства характеризується перенесенням акценту на використання принципово нових прогресивних технологій, переходом до випуску високотехнологічної продукції, прогресивними організаційними і управлінськими рішеннями в інноваційній діяльності, що стосується як мікро-, так і макроекономічних процесів розвитку – створення технопарків, технополісів, проведення політики ресурсозбереження, інтелектуалізації всієї виробничої діяльності, софтизації та сервізації економіки. З'являються нові пріоритети: добробут, інтелектуалізація виробничої діяльності, посилення ролі інтелектуальних активів, розширення інвестування в інтелектуальний капітал і систему управління знаннями, використання високіх і інформаційних технологій, екологічність. Інноваційні здібності відображають один із найважливіших факторів виробництва – підприємницьку спроможність людей, що слід визначати як готовність підприємств створювати і впроваджувати інноваційні продукти.

На сьогодні не існує універсального поняття щодо належного забезпечення дієвості системи управління інноваційною діяльністю промислового підприємства. На більшості вітчизняних підприємств така система або взагалі відсутня (функціональний розподіл щодо інноваційної діяльності покладено на різні організаційні структури підприємства), або (частіше) інновації носять випадковий стихійний характер, і усі питання вирішуються в оперативному режимі. Не секрет, що не всі підприємства мають стратегію розвитку, не у всіх прописана стратегія інноваційного розвитку. Причинами цього є хронічна нехватка фінансових ресурсів, не достатня замотивованість підприємств на впровадження інновацій, неготовність ресурсного забезпечення інноваційного процесу на підприємстві (застаріле, зношене обладнання, дефіцит інноваційних кадрів, у тому числі управлінських), несформованість специфічних компетенцій для інноваційної діяльності. Крім того, нечітка державна політика щодо інноваційного розвитку, відсутність дієвих механізмів стимулювання і забезпечення стають на заваді практичному впровадженню на рівні підприємства багатьох цікавих наукових доробок щодо управління інноваційним розвитком сучасного підприємства.

Виявлені обмеження стають підставою для формування концепції управління інноваційним розвитком підприємства на основі системного підходу.

Мета статті – на основі системного підходу розкрити основні концептуальні засади інноваційного розвитку в системі управління підприємством.

Інноваційний розвиток підприємства визначається його здатністю створювати нові компетенції, які в теорії стратегічного управління розглядаються як динамічні можливості [9; 10]. Управління інноваційним розвитком підприємства повинно стратегічно визначати напрями інтеграції зусиль щодо створення інноваційних техно-

логій, продуктів, послуг і процесів на основі розробки і трансформації ключових компетенцій підприємства відповідно до мінливих факторів і умов зовнішнього середовища.

Основними показниками, що надають можливість оцінити рівень поширення інновацій, є створення і використання новітніх технологій промисловими підприємствами регіону. Для того щоб зробити висновки про рівень інноваційної діяльності в Одеській області, необхідно розглянути інноваційну активність промислових підприємств області та результати впровадження інновацій (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка кількості промислових підприємств України і Одеського регіону, що займаються інноваційною діяльністю за 2010–2014 рр.

Джерело: сформовано автором на основі [11; 12]

Як видно з рис. 1, за досліджуваній період значно скоротилось число промислових підприємств в Україні (на 600 од., або на 5,7 %). Починаючи з 2013 року така тенденція стала ще більш вираженою. При цьому спостерігається значне зменшення кількості інноваційно-активних промислових підприємств як у межах України (на 43 од., або на 2,4 %, скоротилось у 2013 році порівняно з 2012 роком, а у 2014 – ще на 106 од., або на 6,2 %), так і по Одеській області (на 14 од., або на 16,9 %, скоротилось у 2013 році порівняно з 2012 роком, а у 2014 – ще на 2 од., або на 2,9 %).

Для того щоб зробити висновки про рівень інноваційної діяльності в Одеській області, необхідно

розглянути, в першу чергу, інноваційну активність її промислових підприємств, які є найбільш інноваційно активними та замотивованими до впровадження інновацій (табл. 1).

Найбільший відсоток впровадження інноваційних технологій на підприємствах області спостерігався у 2012 році (14 %). Далі цей показник знижується (9,8 % – у 2014 році). Інноваційна активність галузей промисловості у розрізі технологічних укладів за останні шість років майже не змінилася: більш активною стала інноваційна діяльність у галузі сектора середніх технологій; зросла інноваційна активність металургії та обробки металу у секторі

Таблиця 1

Інноваційна активність промислових підприємств Одеської області та впровадження інновацій за період 2000–2014 рр.

Роки	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями, %	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %
2000	4,8	3,3	0,7
2008	11,4	9,8	1,3
2009	14,2	10,0	0,5
2010	15,7	12,9	0,8
2011	20,6	12,8	2,2
2012	22,3	14,0	3,6
2013	17,6	11,3	3,6
2014	16,8	9,8	2,4

Джерело: сформовано автором на основі [11; 12]

низьких технологій. Аналіз виробничого сектора свідчить, що 34,4 % інноваційно-активних підприємств України за статистичною звітністю – це підприємства оптової торгівлі з нетехнологічними інноваціями.

В Україні на тлі загального зниження інноваційної активності у промисловості протягом 2008–2014 років більш інноваційно-активними були підприємства, що належать до 4-го технологічного укладу. Для порівняння, в розвинутих країнах Заходу інноваційною діяльністю займається 50–60 % загальної кількості підприємств. На сьогодні у країнах Європейського Союзу (ЄС) питома вага підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, становить близько 53 %. Найбільша кількість інноваційних підприємств серед країн ЄС знаходиться у Німеччині (79,3 %), найменша – в Болгарії (27,1 % до загальної кількості підприємств) [13].

Бачимо, що динаміка впровадження інновацій на промислових підприємствах Одеської області має схильність до зниження. Протягом досліджуваного періоду обсяг впровадження інноваційних видів продукції на промислових підприємствах Одеської області значно перевищував обсяг впровадження нових технологічних процесів. Частка маловідходних, ресурсозберігаючих і безвідходних технологічних процесів у впровадженні нових технологічних процесів перевищувала частку нових видів техніки у впровадженні інноваційних видів продукції. При цьому виробництво нових або вдосконалення існуючих засобів виробництва (інноваційних технологій), які ґрунтуються на ре-

зультатах науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт і є запорукою інноваційного розвитку економіки, впроваджувалися мало.

Це стає підставою дійти висновку, що на цей час промислові підприємства не є зацікавленими у впровадженні інновацій. Поки що основні витрати підприємств в інноваційній сфері приходяться на придбання машин та обладнання, проведенню досліджень відводиться значно менше уваги.

У структурі витрат промислових підприємств Одеської області на інноваційну діяльність частка витрат на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення складає більше 90 %. У 2014 році на придбання машин та обладнання витратилося 99,3 %, при цьому на дослідження та розробки, а також на придбання нових технологій – зовсім мізерні частки. Другу позицію займають нетехнологічні – маркетингові й організаційні витрати, які можна вважати умовно інноваційними. Тобто інноваційний розвиток промислових підприємств Одеської області ґрунтується не на науково-дослідних розробках, а на придбанні закордонного обладнання та нетехнологічних інноваціях.

Першочерговими проблемами розвитку інноваційної діяльності в Україні є недостатність фінансування, неспроможність держави підтримувати ці процеси. У табл. 2 розглянуто основні джерела фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств України і Одеської області.

Таблиця 2

Джерела фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств України за період 2010–2014 рр.

Показники, млн грн	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік
Загальна сума витрат на інноваційну діяльність промислових підприємств України, млн грн / %	8045,5 / 100	14333,9 / 100	11480,6 / 100	9562,6 / 100	7695,9 / 100
по Одеській області, млн грн / % від заг. обсягу по Україні	157,0 / 2,0	172,5 / 1,2	1497,4 / 13,0	91,1 / 0,9	323,9 / 4,2
з них:					
за рахунок власних коштів, млн грн / %	4775,2 / 59,4	7585,6 / 52,9	7335,9 / 63,9	6973,4 / 72,9	6540,3 / 85,0
по Одеській області	107,5 / 68,5	147,5 / 85,6	135,9 / 9,1	88,3 / 96,9	320,6 / 98,9
з державного бюджету, млн грн / %	87,0 / 1,1	149,2 / 1,0	224,3 / 2,0	24,7 / 0,3	344,1 / 4,5
по Одеській області	2,1 / 1,3	-	-	-	-
з місцевих бюджетів	5,7 / 0,1	12,3 / 0,1	17,6 / 0,1	157,7 / 1,6	-
по Одеській області	1,0 / 0,6	0,2 / 0,1	0,6 / 0,0	1,5 / 1,6	-
за рахунок коштів позабюджетних фондів	-	-	0,02 / 0,0	2,1 / 0,0	-
по Одеській області	-	-	-	-	-
за рахунок коштів вітчизняних інвесторів	31,0 / 0,4	45,4 / 0,3	154,5 / 1,3	123,7 / 1,3	-
по Одеській області	-	-	-	-	-
за рахунок коштів іноземних інвесторів	2411,4	56,9	994,8 / 8,7	1253,2 / 13,1	138,7 / 1,8
по Одеській області	42,9 / 27,3	-	600,0 / 40,1	-	-
за рахунок кредитів	-	-	2407,8 / 21,0	630,2 / 6,6	-
по Одеській області	3,5 / 2,2	24,7 / 14,3	757,1 / 50,6	1,2 / 1,3	-
інші джерел, млн грн / %	735,2 / 9,0	6484,6 / 45,3	345,8 / 3,0	397,6 / 4,2	672,8 / 8,7
по Одеській області	-	-	3,7 / 0,2	-	3,3 / 1,1

Джерело: сформовано автором на основі [11; 12]

У загальному обсязі фінансування інноваційної діяльності на промислових підприємствах України підприємствам Одеської області відводиться незначний відсоток (2,0 % – у 2010 році, 1,2 % – у 2011 році, найбільше значення – 13,0 % – у 2012 році, найменше значення – 1 % – у 2013 році, 4,2 % – у 2014 році).

Аналіз даних за весь досліджуваний період (2010–2014 рр.) свідчить, що фінансування інноваційної діяльності на промислових підприємствах Одеської області відбулося в основному за власні кошти (68,5 % – у 2010 році, 85,6 % – у 2011 році, найменше значення – 9,1 % – у 2012 році, 96,9 % – у 2013 році, найбільше значення – 98,9 % – у 2014 році). У 2012 році відбулося значне фінансування іноземними інвесторами на суму 600,0 млн грн (40,1 %) і за рахунок кредитів на суму 757,1 млн грн (50,6 %). Інші джерела фінансування (кошти держбюджету, місцевих бюджетів, інші кошти) є дуже незначними. Фінансування з позабюджетних фондів і вітчизняних інвесторів взагалі відсутнє. У 2014 році із державного та місцевих бюджетів кошти для Одеської області взагалі не виділялись.

Досвід і світова практика свідчать, що імплементація ефективної інноваційної політики в регіоні неможлива без комплексної підтримки її на державному рівні. Дані аналізу вказують на кризову неспроможність державного менеджменту регулювати інноваційну діяльність промислових підприємств. Це і є причиною того, що Україна нині входить до групи країн, які знаходяться у «початковій» стадії розвитку, коли джерелами конкурентоспроможності являються або сировина, або дешева некваліфікована робоча сила. За таких умов Одеська область може перейти в групу депресивних регіонів, хоча потенціал для інноваційного розвитку досить високий.

Розвиток інноваційної діяльності промислових підприємств має підпорядковуватися загальним законам формування постіндустріального суспільства, тобто враховувати певні чинники, що визначають вектор сучасного руху вперед [13; 14]. На успіх реалізації інновацій на підприємстві впливає безліч факторів, серед яких ученими [1; 2; 4; 5; 8] відзначаються такі: науково-технічний потенціал; рівень інноваційної активності; виробничо-технічна база; основні види ресурсів, особливо інтелектуальні ресурси; крупні інвестиції; відповідна система управління, організаційне забезпечення. Правильне співвідношення і використання цих факторів, а також тісний взаємозв'язок через систему управління між інноваційною, виробничою та маркетинговою діяльністю промислового підприємства приводять до позитивного результату здійснення інноваційної стратегії.

Отже, результатом інноваційного розвитку підприємства будуть постійні прогресивні зміни якісного стану усіх систем і механізмів, а яким буде процес інноватизації (революційний або еволюційний) – залежатиме від обраного інноваційного напрямку, стратегії інноваційного розвитку, дієздатної системи управління [2; 5].

У цьому контексті інноваційний розвиток підприємства – це безперервний процес якісних змін цілового характеру, пов'язаних із інноваціями, які впроваджуються, відповідно до стратегії розвитку підприємства за рахунок ефективного використання усіх наявних, у тому числі інтелектуальних, ресурсів (як власних, так і залучених), і харак-

теризується прогресивною зміною якісного стану усіх сфер діяльності підприємства.

В основі сучасної парадигми інноваційного розвитку підприємства покладено принципи інтелектуалізації економіки. Нинішній етап розвитку економіки тісно пов'язує з використанням інтелектуальних ресурсів, що включають інтелектуальний капітал, інтелектуальну працю та інтелектуальні продукти, які, у свою чергу, також можуть бути використані як засоби виробництва [3–5; 8].

Наявність, якісний і кількісний склад інтелектуальних ресурсів підприємства, форма їх залучення (власні або запозичені), здатність підприємства як відкритої системи генерувати, використовувати та своєчасно залучати новітні інтелектуальні знання та продукти – це те, що забезпечує використання інтелектуальних ресурсів задля поступального, неперервного інноваційного розвитку підприємства. Тобто інтелектуальними ресурсами (які ще називають нематеріальними), як і матеріальними, необхідно управляти, створювати відповідну систему організації інноваційної діяльності.

Розумне поєднання векторів інноваційного розвитку зі складовими інноваційного потенціалу та інтелектуального капіталу підприємства забезпечить отримання доходу в процесі його економічного розвитку [12; 18].

Складні процеси, що пов'язані з технологічним розвитком і відбуваються під час розробки і застосування інноваційних технологій, видів продукції, послуг і бізнес-моделей, носять яскраво виражений нелінійний характер і супроводжуються незворотними змінами. З точки зору процесного підходу інновація носить характер ініційованих і контрольованих змін, що відбуваються на основі раціональної-вольової дії. Іншими словами, це штучно організований процес, спрямований на досягнення певного результату. При цьому інновація є системою змін, які відбувається під її впливом на підприємстві, тобто є результатом. А саме підприємство, будучи відкритою системою, що складається з відповідних елементів, може приймати або, навпаки, бути несприйнятливим до такої інновації. Інновація тут виступає як об'єкт управління, що потребує відповідних управлінських рішень і дій щодо послідовності якісної зміни системи на всіх рівнях і моніторингу освоєння і контролю змін на всіх етапах впровадження. Результатом інновації є якісні зміни підприємства як системи й одержання економічного, соціального, науково-технічного або іншого виду ефекту.

Таким чином, під інновацією слід розуміти результат цілеспрямованого процесу, який складається з відповідних етапів, якісних змін системи або окремих її елементів, що представляє собою новий спосіб задоволення вже існуючих або створення раніше не існуючих потреб у вигляді нових видів товарів, послуг, технологій виробництва, управлінських, маркетингових, соціальних технологій, комерціалізація яких знаходить своє відображення у створенні доданої вартості господарюючого суб'єкта.

Впровадження інновації на підприємстві є результатом інноваційної діяльності. Загальні підходи до визначення та управління інноваційною діяльністю в різних країнах і розробку методології системного опису інновацій в умовах ринкової економіки засновано на міжнародних стандартах,

в рамках Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), яка розробила «Керівництво Фраскати» [15].

Вперше офіційно поняття інноваційної діяльності термінологічно включено в Рекомендаційний законодавчий акт «Про основні засади співпраці держав-учасниць СНД у сфері науки і науково-технічну діяльність» [16]: «інноваційна діяльність – діяльність, спрямована на впровадження нових ідей, наукових знань, технологій, видів продукції і т. д. в області виробництва, управління, праці на підприємстві, в галузі».

Термін «інноваційна діяльність» трактується Законом України «Про інноваційну діяльність» як діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок і зумовлює випуск

на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг [17]. Для промислового підприємства інноваційна діяльність – це здійснення цілеспрямованого і творчого виробничого, науково-технічного й організаційного процесу, спрямована на реалізацію інноваційних проектів, а також на створення інноваційної інфраструктури та забезпечення її функціонування. Економічним результатом інноваційної діяльності є додана вартість (чиста поточна вартість), що формується за окремими стадіями її здійснення.

Складність і неоднозначність проблеми інноваційного розвитку зумовила появу цілої низки концепцій, кожна з яких акцентує увагу на дослідженні певного аспекту і дозволяє конкретизувати авторську концепцію інноваційного розвитку промислових підприємств (табл. 3).

Таблиця 3

Авторське дослідження сучасних концепцій інноваційного розвитку промислових підприємств

Автори	Сутність концепції	Авторська точка зору на обґрунтування методології інноваційного розвитку промислових підприємств
1	2	3
Шумпетер Й. [18]	Конкуренція на основі інновацій і наукових досліджень у корпораціях як головні чинники економічної динаміки. Існування циклічності економічного розвитку. Інноваційний розвиток розуміється як предметно-технологічний, або орієнтований на науковий результат, розглядається як кінцевий результат наукової чи науково-технічної діяльності	Інноваційний розвиток промислових підприємств у цьому контексті розглядається як комплексна інноваційна діяльність, для якої характерна творча підприємницька активність: створення і впровадження нових продуктів, методів, прийомів, технологій, створених на основі дотримання споживчих переваг із урахуванням зміни якості потреб
Хайек Ф. [19]	Концепція «розсіяного знання». Центральною частиною цієї концепції є уявлення про ринок як особливого роду інформаційний передавач, що здійснює виявлення, використання і координацію знань мільйонів незалежних один від одного людей. Виділяє динамічний аспект конкуренції; просування невіддільне від ризику; пов'язує здатність людини до творчості в умовах невизначеності з потенціалом інститутів, виправдовується ризик об'ємом доступного неявного знання	Інноваційний розвиток обумовлений відповідною концентрацією спеціальних знань. Важливим стає інформація, необхідність урахування її сприйняття і асиметричність цього процесу
Твісс Б. [20]	Інновації – процес, в якому ідея чи винахід набувають економічного сенсу. Інноваційний розвиток розуміється як функціональний, що пов'язаний із функціями створення, впровадження, поширення нововведень, реалізації інноваційних проектів тощо	Інноваційний розвиток промислового підприємства розглядається як безперервний процес змін вже існуючих або знову створюваних продуктів і технологій, які здатні забезпечити високий рівень конкурентоспроможності
Менш Г. [21]	Інновації розглядаються як головний імпульс розвитку, що виходить від нових споживчих товарів, нових методів розробки, які визначають технологічний бум, який припадає на фазу рецесії довгої хвилі, коли економіка виявляється структурно готовою для переходу до нових базисних нововведень	На інноваційний розвиток промислових підприємств, з одного боку, впливають фактори циклічного розвитку економіки в умовах глобалізації, а з іншого боку, промислові підприємства певним чином «задають тон» інноваційному розвитку економіки, будучи замовниками та споживачами інновацій
Вегер Л. [22]	Створення та розвиток інновацій розглядається з моменту першої промислової революції 1765 р. на основі аналізу чотирьох науково-технічних революцій, які зумовили технологічний переворот в період 1980–2000 рр., що послужив основою появи нових галузей і дифузії IT-технологій у традиційні галузі економіки	Інноваційний розвиток промислових підприємств у цьому контексті постає як особливий процес розвитку, заснований на використанні інформаційних технологій, які дозволяють прискорити процес передачі знань, технологій і досвіду інтелектуальної діяльності, що породжує появу інноваційного типу відтворення
Кузик Б. Н., Яковець Ю. В. [23]	В результаті циклічного розвитку економіки відбувається заміщення старих технологічних укладів новими, принципово змінюються форми поєднання	Інноваційний розвиток промислових підприємств у цьому контексті виступає проявом їх інноваційної активності і є необхідною умовою забезпечення

1	2	3
	засобів праці. Економіка може розвиватися тільки на інноваційній основі, на базі здійснення кластерів епохальних, базисних, що поліпшують інновації	сталого розвитку економіки на основі максимально ефективного використання інтелектуального потенціалу в умовах формування конкурентного середовища
Глазьев С. Ю., Львов Д. С., Фетисов Г. Г. [24]	Можливості економічного зростання визначаються активним розвитком наукових напрямків, втіленими в інновації, для прискорення яких необхідно цілеспрямоване фінансування на основі залучення інвестицій, створення комерційних підприємств, горизонтальної інтеграції вузів, НДІ, виробництва, результатами інноваційної діяльності яких є нові науково-технічні знання, підвищення якості управління, оптимізація витрат на вищу освіту, науку і виробництво	Інноваційний розвиток промислових підприємств має бути вбудовано в загальну концепцію інноваційного розвитку економіки на основі здійснення комплексу заходів щодо стимулювання інноваційної активності всіх учасників інноваційного процесу. В умовах кластеризації економіки досягається максимальний ефект взаємодії науки, бізнесу та держави у сфері розвитку технологічних продуктів, процесних інновацій в усіх напрямках діяльності. Фінансування інноваційних проектів має здійснюватися цілеспрямовано, системно, персоналізовано із залученням усіх джерел та інструментів
Кондратьев М. Д. [25]	Інновації розглядаються як результат діяльності з оновлення, як процес, в якому ідея набуває економічний зміст і розширює сферу споживання інноваційного продукту. Наукові відкриття і винаходи мають хвилеподібну динаміку. Для інноваційного розвитку обов'язковою умовою є НДДКР і можливість їх практичного впровадження	Інноваційний розвиток промислових підприємств містить спонукальні мотиви для подальшої інноваційної діяльності на конкурентній основі всіх учасників інноваційного процесу, які залучені в процес втілення інноваційної ідеї в матеріалізований продукт, технологію або послугу, що розширюють сферу споживання і стимулюють розвиток потреб споживачів
Нікуліна О. В. [26]	Інноваційний розвиток здійснюється в умовах формування нових взаємовідносин учасників інноваційного процесу, що забезпечують не тільки поетапне створення, виробництво і розповсюдження інновацій в усі сфери економічної діяльності, а і здійснюють формування попиту на інноваційні продукти та технології в умовах модернізації економіки, схильної до впливу процесів глобалізації	У цьому контексті інноваційний розвиток промислових підприємств розглядається як цілеспрямований безперервний процес створення та поширення інновацій в тісній взаємодії всіх учасників інноваційного процесу навколо промислових підприємств, «які задають тон» і визначають напрями кластерного розвитку інноваційної економіки в умовах модернізації з урахуванням національних і регіональних пріоритетів і напрямів реалізації інноваційної політики
Бабанова Ю. В. [27]	Інтеграційно-векторна концепція інноваційного розвитку, сутність якої полягає в якісній зміні системи взаємопов'язаних показників, що характеризуються, з одного боку, приналежністю до певного поля підприємства, а з іншого – спрямованістю на етап інноваційної діяльності	Необхідність підвищення якості вибору напрямку управлінських впливів, що забезпечують цільову динаміку інноваційного розвитку, обумовила формування методології оцінки інноваційного стану підприємства як системи різноспрямованих векторів
Федулова Л. І. [28]	Інноваційний розвиток – це такий розвиток підприємства, де джерелом розвитку є інновації. Управління інноваційним розвитком підприємств різних видів економічної діяльності повинно реалізовуватись на основі інноваційних цільових програм. Основним інструментом реалізації цільової програми управління інноваційним розвитком підприємства є проектний підхід	Важливе значення в забезпеченні ефективності інноваційного розвитку підприємства, безумовно, має розроблення відповідної організаційної структури. Її визначають вибрана цільова спрямованість і стратегія інноваційного розвитку

Джерело: сформовано автором на основі [18–28]

Концептуальні засади інноваційного розвитку промислового підприємства мають будуватися, виходячи з того, що основною метою інноваційного розвитку підприємства є підвищення його конкурентоспроможності, що визначається такими факторами, як управлінський ресурс, наявність визначеної стратегії та виробничий і інноваційний потенціал [6].

Парадигма інноваційного розвитку, її системність, що виражається в плануванні та організаційно-економічному забезпеченні інноваційного розвитку підприємства, розу-

міється як перманентний (постійний, неперервний) процес нововведень, заснований на збалансованому розподілі інвестицій між технологічними, маркетинговими й організаційними рішеннями, дослідження яких дасть можливість виявити закономірності розвитку промислового підприємства.

Концептуальну основу інноваційного розвитку в системі управління підприємством складають:

- Об'єкт управління інноваційним розвитком – керована система: інновація, інноваційний про-

цес, економічні відносини, що виникають між суб'єктами інноваційної діяльності й учасниками ринку інновацій. Функції об'єкта управління інноваційним розвитком: задоволення потреб суспільства на якісно новому рівні; формування і задоволення нових потреб суспільства; дифузія інновацій.

- Суб'єкти управління інноваційним розвитком – керуюча система (один або група працівників, які здійснюють цілеспрямований вплив на об'єкт управління: керівництво організації (керівник), інноваційні менеджери). Функції суб'єкта управління інноваційним розвитком: прогнозування – розробка на тривалу перспективу зміни техніко-технологічного та економічного стану об'єкта управління в цілому і його різних частин; планування – весь комплекс заходів із вироблення планових завдань в інноваційному процесі і втілення їх на практиці; організація – об'єднання людей, які спільно реалізують інноваційну програму на базі прийнятих правил і процедур; мотивація – механізм формування зацікавленості працівників у результатах своєї праці зі створення і реалізації інновацій; регулювання – вплив на об'єкт управління для досягнення стану стійкості техніко-технологічної та економічної систем у випадку відхилення від встановлених параметрів; координація – узгодженість робіт усіх ланок системи управління, апарату управління і окремих фахівців; контроль – зіставлення запланованих і фактичних результатів інноваційного процесу та коригування управлінських впливів.
- Вплив суб'єкта на об'єкт здійснюється через механізм управління інноваційною системою, який представляє собою підходи до управління інноваційною діяльністю, відповідні форми їх реалізації. Основними елементами механізму управління інноваційним розвитком підприємства є: 1) цілі управління – перспективи інноваційного розвитку підприємства; 2) критерії управління – кількісне вираження цілей; 3) фактори управління – елементи об'єкта управління та їх зв'язки, на які слід здійснювати вплив для досягнення поставлених цілей; 4) методи впливу на фактори управління; 5) ресурси управління – потенціал підприємства, під час використання якого реалізується обраний метод управління і забезпечується досягнення поставлених цілей.
- Основні принципи управління інноваційним розвитком підприємства є: пріоритетність цілей і задач інноваційного розвитку; неперервність інноваційних процесів в усіх ланках виробництва і управління; перспективна спрямованість усіх робіт, пов'язаних із інноваціями; результативність і реальний відчутний ефект від впровадження інновацій у розробках, виробництві і управлінні; перехід від «реактивної» форми управління до управління на основі аналізу і прогнозів; усунення природного опору змінам; розподіл відповідальності, повноважень і «примусення» до прогресу

(в інноваційній сфері), включаючи створення відповідних інститутів; реалізація наукового підходу до прийняття рішень по нововведенням; вивчення і впровадження досвіду передових вітчизняних і зарубіжних підприємств цієї галузі в області інноваційного розвитку; інформатизація на всіх рівнях функціонування інноваційної системи підприємства; врахування кінцевого попиту і формування потреб на результати інноваційної діяльності.

- Функціональний зміст і основні етапи процесу управління інноваційним розвитком, взаємоузгодженість із обмеженнями організаційної структури підприємства: 1) формулювання цілей довгострокового розвитку підприємства і визначення ролі інноваційної діяльності (прибуток, розширення сегмента ринку, вихід на новий ринок тощо); 2) вибір інноваційної стратегії розвитку; 3) визначення прийомів менеджменту інновацій на підприємстві залежно від мети управління, конкретних завдань щодо управління: прийоми, що впливають тільки на створення інновації (трендвотчінг, бенчмаркінг, способи маркетингових досліджень, планування маркетингу інновацій); прийоми, що впливають як на створення, так і на реалізацію, просування і поширення інновації (трендхантинг, інжиніринг, реінжиніринг, бренд-стратегію); прийоми, що впливають тільки на реалізацію, просування і поширення інновації (трендсеттінг, цінові прийоми управління, сегментування ринку, мерджер); 4) розробка програми управління інноваційними процесами (інноваційної цільової програми), яка являє собою узгоджений за термінами, результатами і фінансовим забезпеченням комплекс дій для досягнення поставленої мети. Інноваційна цільова програма – це сукупність робіт (заходів), спрямованих на досягнення цілей інноваційного розвитку. В рамках програми цілі необхідно визначати згідно з наявними ресурсами. Таких інноваційних програм підприємства може бути кілька, кожна з яких орієнтована на досягнення проміжної мети певного рівня дерева цілей, або може бути розроблена одна комплексна цільова інноваційна програма, що складається з декількох підпрограм (проектів); 5) організація робіт по виконанню інноваційних програм (проектів), визначення окремих видів заходів, обсягів і джерел фінансування цих робіт, конкретних виконавців, термінів виконання тощо; 6) контроль за виконанням намічених програм; 7) моніторинг інноваційного розвитку підприємства; 8) аналіз та оцінка ефективності прийомів управління інноваційними процесами на підприємстві; 9) коригування стратегічних цілей, прийомів менеджменту інновацій.

Взаємозв'язок між цими положеннями ілюструє рис. 2.

Інноваційний розвиток підприємства потребує постійного управлінського впливу, характеризується векторно-цільовою спрямованістю. В умовах стратегічних

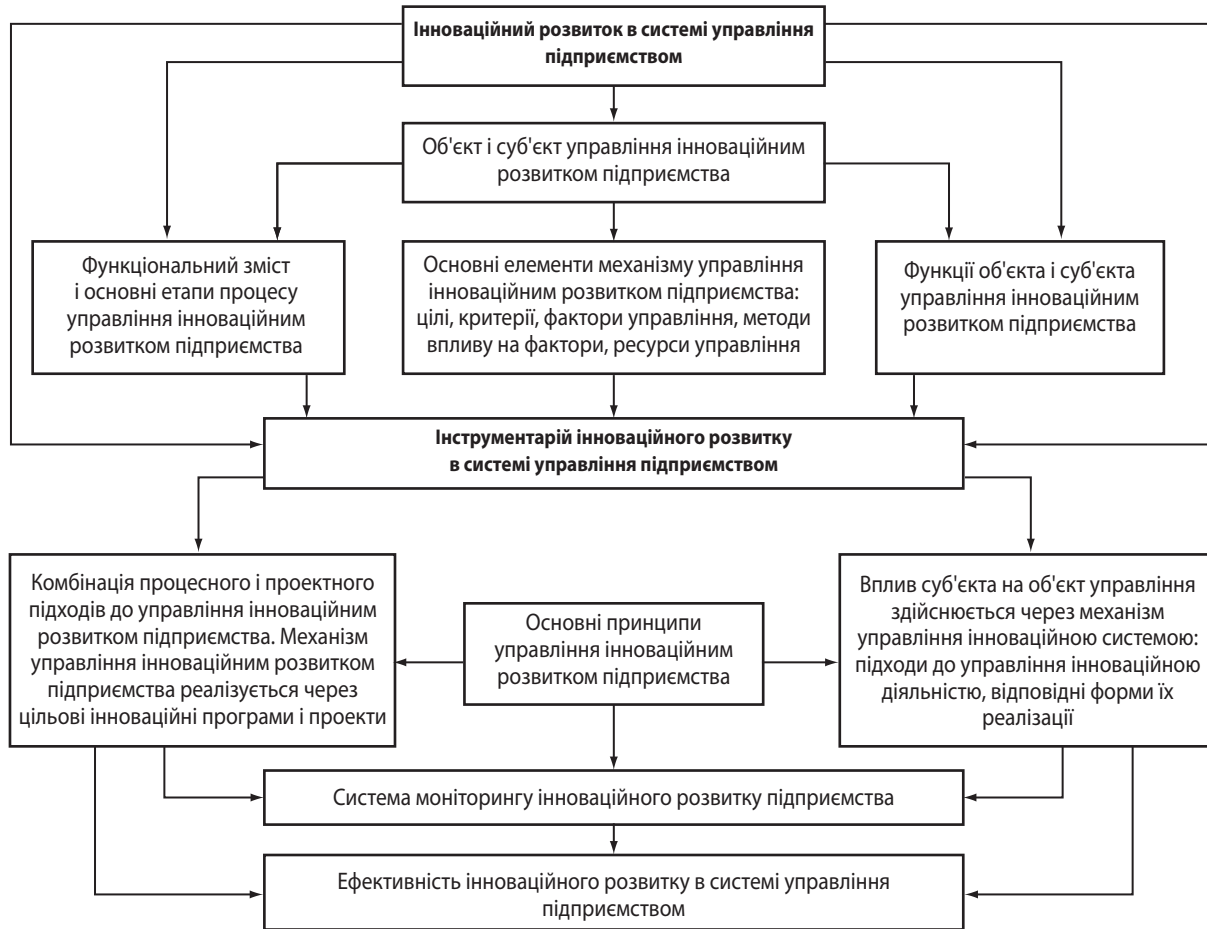

Рис. 2. Концептуальна схема інноваційного розвитку в системі управління підприємством

Джерело: сформовано автором

змін система менеджменту підприємства має оперативну реакцію і своєчасно коригувати вектори розвитку. Динамічний розвиток середовища функціонування підприємства вимагає перехід від лінійної парадигми інноваційного розвитку до системної. Інноваційні процеси стають компонентом регулярної господарської діяльності підприємств, які вимагають чітких уявлень про методи організації, планування, управління і контролю.

Сучасна наукова думка щодо системи управління інноваційною діяльністю промислового підприємства являє собою уяву про специфічний апарат взаємоузгоджених зв'язків управлінських процесів, спрямованих на регулювання взаємовідносин підприємства з усіма суб'єктами взаємодії в ході інноваційного процесу, виконання як поточної операційної діяльності, так і дотримання цільових стратегічних орієнтирів.

Виділяють такі підходи до управління інноваційним розвитком підприємства: процесний, системний, життєво-циклічний, маркетинговий і проектний.

Для управління розвитком промислових підприємств вважається доцільним використання процесного підходу, оскільки він забезпечує збалансованість і взаємоузгодженість усіх процесів, функцій і видів діяльності. Механізм управління інноваційним розвитком підприємства реалізується через цільові інноваційні програми. За умови

цільового управління інноваційним розвитком підприємства, забезпечення ефективного досягнення як стратегічних, так і тактичних цілей розвитку підприємства, необхідно чітко визначитись із пріоритетними напрямками за виділеними бізнес-процесами.

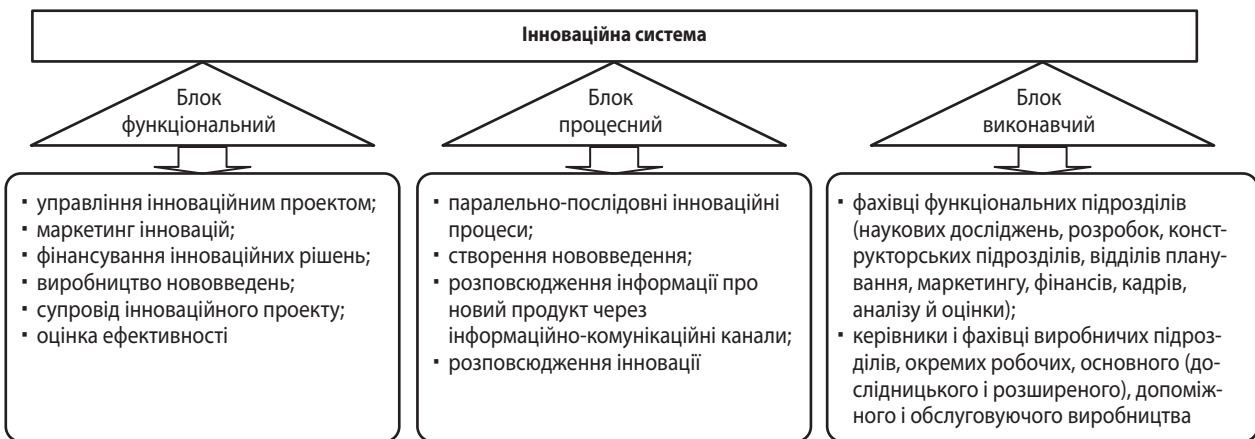
Очевидно, що розвиток нововведення в часі, наявність чітко вираженої стадійності й етапів здійснення інновацій, узгодженості за програмними цілями і ресурсами, а також послідовного створення доданої вартості і зростання вартості в довгостроковій перспективі знаходить відображення в проектному підході. Тобто в межах виділених бізнес-процесів розробляються інноваційні проекти. Система менеджменту має забезпечити перехід від проектного підходу в організації нововведень до регулярного менеджменту інноваційної діяльності, перетворення її в системну компоненту операційної діяльності.

При цьому важливим є адекватне визначення «об'єму» інноваційної діяльності та формування такої системи управління інноваційним розвитком промислового підприємства, яка б дала можливість враховувати весь комплекс чинників і результатів, пов'язаних із інноваційними змінами. Вирішення таких завдань можливе лише за умови мобілізації усіх компонентів інноваційного потенціалу підприємства, дієвості адаптивних механізмів щодо викликів оточуючого середовища, формування ор-

ганізаційного ресурсу на всіх рівнях управління науково-технологічним та інноваційним процесом.

В основу інноваційного розвитку покладено принципи інтелектуалізації економіки. Інтелектуальні ресурси підприємства включають інтелектуальний капітал, інтелектуальну працю та інтелектуальні продукти, які, у свою чергу, також можуть бути використані як засоби виробництва. Інтелектуальні ресурси трансформуються в інтелектуальний капітал, який, у свою чергу, виступає інтелектуальним ресурсом для нового обороту капіталу. Інтелектуальні ресурси виступають основою для визначення інтелектуального потенціалу. Розумне поєднання векторів інноваційного розвитку зі складовими інноваційного потенціалу та інтелектуального капіталу підприємства забезпечить отримання доходу в процесі його економічного розвитку.

Інноваційному розвитку промислового підприємства має сприяти його інноваційна система, яка є складною, відкритою, динамічною моделлю інноваційної діяльності, що поєднує в просторі і в часі сукупність елементів, відображає характер і напрямки їх взаємовідносин у процесі досягнення поставлених цілей між усіма суб'єктами інноваційної діяльності і учасниками ринку інновацій. Сутність інноваційної системи полягає у гармонійному просторово-часовому об'єднанні певної сукупності елементів інноваційної діяльності з урахуванням їх мікро- і макрооточення для розробки і реалізації інноваційних проектів і програм з метою досягнення сукупного ефекту і якісної зміни економічної діяльності. Інноваційна система включає функціональний, процесний і виконавчий блоки (рис. 3).

Рис. 3. Складові інноваційної системи

Джерело: сформовано автором на основі [29]

Зміст інноваційної системи визначається комплексом інноваційних бізнес-процесів, спрямованих на задоволення запитів і потреб у нововведеннях, що спрямовані на отримання та постійний приріст прибутку, а також їх функціональною, управлінською і виконавчою підтримкою і необхідним методичним, ресурсним, нормативним, інформаційним і допоміжним забезпеченням. Принципами інноваційної системи будь-якого рівня є її комплексний характер, відкритість, активність, організованість, результативність.

Задачами організації інноваційної системи промислового підприємства є:

- 1) збереження і нарощування інноваційного потенціалу підприємства, який включає у себе: кадровий склад спеціалістів; структурний склад (організацію управління підприємством); фондоозброєність підприємства, у тому числі енергетичне забезпечення, наявність і ступінь зносу техніки; інформаційне забезпечення (архіви, науково-технічна інформація, бібліотека, бази даних, комп'ютерні мережі, програмне забезпечення, засоби зв'язку і комунікації); інтелектуальну власність (ліцензії, патенти, комплекти конструкторської і технічної документації, технологічні процеси, ноу-хау тощо);
- 2) вибір базової стратегії і розробка плану маркетингу. Виділяють 5 базових стратегій: зниження

собівартості; диференціація продукції; сегментація ринку; впровадження нововведень; негайного реагування на потреби ринку. Найбільш доцільним вважається вибір між 2-ю і 3-ю стратегіями;

- 3) аналіз цільових напрямків розвитку нових технологій, що вимагають оснащення підприємства новим обладнанням;
- 4) розробка нової нормативно-документальної бази (стандарты, інструкції, накази, положення тощо);
- 5) розробка методики та розрахунок основних показників фінансово-економічної ефективності інвестиційної програми інноваційної системи виробництва.

В основі сучасної парадигми інноваційного розвитку промислового підприємства покладено принцип мережевої співпраці, під яким розуміється ефективна організація взаємовідносин між науково-дослідними організаціями та іншими учасниками інноваційного процесу на всіх рівнях управління.

Мережа розглядається як структура регулювання. До компонента інноваційного процесу додається одержання нових технічних рішень, при чому важливими елементами стають оригінальність рішень і рівень трансакційних витрат. В основі створення мереж у рамках інноваційних процесів лежить максимізація взаємної вигоди всіх учасників, їх взаємодія у тому числі з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, оптимального комбінунання

і використання ресурсів, включаючи знання. Підприємницька мережева взаємодія дозволяє адаптувати внутрішню структуру і зовнішні взаємозв'язки до динамічних змін зовнішнього середовища підприємства. Саме парадигма мережевої взаємодії в умовах відкритості повинна лежати в основі розробок теорії і тенденцій інноваційного розвитку в сучасних умовах.

Висновки. Проведеним дослідженням встановлено, що інноваційний розвиток займає значне місце в системі управління промисловим підприємством, являється результатом інноваційної діяльності. Управління інноваційним розвитком підприємства є окремим видом управлінської діяльності і потребує відповідного забезпечення. Динамічною моделлю інноваційної діяльності підприємства є його інноваційна система, яка включає функціональний, процесний і виконавчий блоки. Запропоновані концептуальні підходи дають узагальнене поняття щодо місця інноваційного розвитку в системі управління підприємством, що сприятиме підвищенню ефективності управління інноваційною діяльністю.

Перспективою подальших досліджень у зазначеному напрямку являється науково-методичне обґрунтування: 1) механізму управління інноваційним розвитком підприємства на засадах комбінації процесного і проектного підходів до управління інноваційним розвитком підприємства, який реалізується через цільові інноваційні програми і проекти та 2) механізму управління інноваційною системою підприємства: конкретних підходів до управління інноваційною діяльністю, відповідних форм їх реалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабанова Ю. В. Методология оценки уровня инновационного развития предприятия / Ю. В. Бабанова, В. М. Орлов // Менеджмент в России и за рубежом. – 2013. – № 4. – С. 4–10.
2. Коробейников О. П. Интеграция стратегического и инновационного менеджмента / О. П. Коробейников, А. А. Трифилова // Менеджмент в России и за рубежом. – 2001. – № 4. – С. 14–19.
3. Курносова О. А. Концепция управления инновационным развитием отечественных энергопредприятий / О. А. Курносова, А. П. Микитенко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – Т. 2, № 3. – С. 189–193.
4. Нойбауэр Х. Инновационная деятельность на малых и средних предприятиях / Х. Нойбауэр [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cfin.ru/management/strategy/smallbiz_inno.shtml
5. Кизим Н. А. Адаптивные модели в системах принятия решений : монография / Н. А. Кизим, Т. С. Клебанова. – Х. : ИД «ИНЖЭК», 2007. – 368 с.
6. Пушкарь А. И. Моделирование управляемого развития экономических систем / А. И. Пушкарь // Современные проблемы моделирования социально-экономических систем : монография. – Х. : ФЛП Александрова К. М. ; ИД «ИНЖЭК», 2009. – С. 50–65.
7. Экономический потенциал административных и производственных систем : монография / Под общ. ред. О. Ф. Балацкого. – Сумы : Университетская книга, 2006. – 973 с.
8. Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком : навч. посібник / С. М. Ілляшенко. – 2-ге вид., перероб і доп. – Сумы : Университетська книга; К. : ВД «Княгиня Ольга», 2005. – 324 с.
9. Бояцис Р. Компетентный менеджер. Модель эффективной работы / Р. Бояцис; [пер. с англ.]. – М. : НИРРО, 2008. – 352 с.
10. Уиддет С. Руководство по компетенциям / С. Уиддет, С. Холлифорд ; [пер. с англ.]. – М. : Изд-во ГИППО, 2008. – 228 с.
11. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>
12. Сайт Головного управління статистики в Одеській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://od.ukrstat.gov.ua/>
13. Характеристика інноваційної діяльності підприємств // Офіційний сайт Українського інституту науково-технічної і економічної інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uitei.kiev.ua/viewpage.php?page_id=446
14. Соловьев В. П. Инновационная деятельность как системный процесс в конкурентной экономике. Синергетические эффекты инноваций : монография / В. П. Соловьев. – К. : Феникс, 2004. – 560 с.
15. Измерение научно-технической деятельности. Предлагаемая стандартная практика для обследований исследований и экспериментальных разработок: Руководство Фраскати / Пер. и научн. ред. Л. М. Гохберга. – Париж – Москва : ОЭСР ; ЦИСН, 1995. – 148 с.
16. Об основных принципах сотрудничества государственных участников СНГ в сфере науки и научно-технической деятельности : Рекомендательный законодательный акт : Утвержден Постановлением Межпарламентской Ассамблеи государств – участников СНГ 13.05.1995 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravo.kulichki.com/zak/megd/megd03059.htm>
17. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 № 40-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. – № 36. – 266 с.
18. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1992. – 231 с.
19. Хайек Ф. Право, законодательство и свобода / Ф. Хайек. – М. : ИРИ СЭН, 2006. – 648 с.
20. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями / Б. Твисс ; [сокр. пер. с англ.; авт. предисл. науч. ред. К. Ф. Пузыня]. – М. : Экономика, 1989. – 217 с.
21. Mensch G. Das technologische Patt. Innovationen überwinden die Depression / G. Mensch. – Frankfurt am Main : Umschau-Verl, 1975 (Engl. Ausg. : Stalemate in Technology. – Cambridge : Ballinger, 1979).
22. Вегер Л. Изучаются закономерности нововведений учеными / Л. Вегер // Экономика научных исследований. – М. : Наука, 1981.
23. Кузык Б. Н. Цивилизации: теория, история, диалог, будущее. Т. 6 : Перспективы становления интегральной цивилизации / Б. Н. Кузык, Ю. В. Яковец. – М. : Институт экономических стратегий, 2009. – 576 с.
24. Глазьев С. Ю. Эволюция технико-экономических систем: возможности и границы централизованного регулирования / С. Ю. Глазьев, Д. С. Львов, Г. Г. Фетисов. – М. : Наука, 1992. – 289 с.
25. Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения : избр. труды / Н. Д. Кондратьев ; [сост. Ю. В. Яковец]. – М. : Экономика, 2002. – 767 с.
26. Никулина О. В. Системный подход к управлению инновационным развитием промышленных предприятий / О. В. Никулина // Современные технологии управления. – 2012. – № 5 (17) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sovman.ru>

27. Бабанова Ю. В. Методология оценки уровня инновационного развития предприятия / Ю. В. Бабанова, В. М. Орлов // Менеджмент в России и за рубежом. – 2013. – № 4. – С. 3–10.

28. Федулова Л. І. Концептуальні засади управління інноваційним розвитком підприємств / Л. І. Федулова // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2014. – № 2. – С. 122–135 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/>

29. Шапошникова С. В. Управление различными типами инновационных систем / С. В. Шапошникова // Инновационные технологии управления. ИнВестРегион. – 2008. – № 4. – С. 27–31.

REFERENCES

Babanova, Yu. V., and Orlov, V. M. "Metodologiya otsenki urovnya innovatsionnogo razvitiya predpriyatiya" [The methodology of estimation of level of innovative development of enterprise]. *Menedzhment v Rossii i za rubezhom*, no. 4 (2013): 4-10.

Boyatsis, R. *Kompetentnyy menedzher. Model effektivnoy raboty* [A competent Manager. Model effective working]. Moscow: HIPPO, 2008.

Babanova, Yu. V., and Orlov, V. M. "Metodologiya otsenki urovnya innovatsionnogo razvitiya predpriyatiya" [The methodology of estimation of level of innovative development of enterprise]. *Menedzhment v Rossii i za rubezhom*, no. 4 (2013): 3-10.

Ekonomicheskyy potentsial administrativnykh i proizvodstvennykh sistem [The economic potential of administrative and production systems]. Sumy: Universitetskaya kniga, 2006.

Fedulova, L. I. "Kontseptualni zasady upravlinnia innovatsionnykh rozvytkom pidpriemstv" [Conceptual bases of management of innovative development of enterprises]. <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/>

Glazev, S. Yu., Lvov, D. S., and Fetisov, G. G. *Evolutsiya tekhniko-ekonomicheskikh sistem: vozmozhnosti i granitsy tsentralizovannogo regulirovaniya* [The evolution of techno-economic systems: possibilities and limits of centralized regulation]. Moscow: Nauka, 1992.

Illiashenko, S. M. *Upravlinnia innovatsionnykh rozvytkom* [Management of innovative development]. Sumy; Kyiv : Universytetska knyha; VD «Kniashnia Olha», 2005.

Izmereniye nauchno-tekhnicheskoy deyatelnosti. Predlagayemaya standartnaia praktika dlya obsledovaniy issledovaniy i eksperimentalnykh razrabotok: Rukovodstvo Fraskati [The measurement of scientific and technological activities. Proposed standard practice for surveys of research and experimental development: Frascati Manual]. Paris; Moscow: OESR; TsISN, 1995.

Korobeynikov, O. P., and Trifilova, A. A. "Integratsiya strategicheskogo i innovatsionnogo menedzhmenta" [Integration of strategic and innovation management]. *Menedzhment v Rossii i za rubezhom*, no. 4 (2001): 14-19.

"Kharakterystyka innovatsionnoi diialnosti pidpriemstv" [The characteristics of innovation activity of enterprises]. Ofitsiinyi sait Ukrainkoho instytutu naukovo-tekhnichnoi i ekonomichnoi informatsii. http://www.uintei.kiev.ua/viewpage.php?page_id=446

Khayek, F. *Pravo, zakonodatelstvo i svoboda* [Law, legislation and liberty]. Moscow: IRI SEN, 2006.

Kuzyk, B. N., and Yakovets, Yu. V. *Tsivilizatsii: teoriya, istoriya, dialog, budushchee* [Civilizations: theory, history, dialogue, future].

Vol. 6 : Perspektivy stanovleniya integralnoy tsivilizatsii. Moscow: Institut ekonomicheskikh strategiy, 2009.

Kondratyev, N. D. *Bolshiy tsikly konyunktury i teoriya predvideniya* [Large cycles of conjuncture and theory of foresight]. Moscow: Ekonomika, 2002.

Kurnosova, O. A., and Mikiitenko, A. P. "Kontseptsiya upravleniya innovatsionnykh razvitiyem otechestvennykh energopredpriyatiy" [The concept of management of innovative development of domestic power utilities]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu* vol. 2, no. 3 (2009): 189-193.

Kizim, N. A., and Klebanova, T. S. *Adaptivnyye modeli v sistemakh prinyatiya resheniy* [Adaptive models in decision-making systems]. Kharkiv: ID «INZhEK», 2007.

[Legal Act of Ukraine] (2002).

Mensch, G. *Das technologische Patt. Innovationen Uberwinden die Depression* Frankfurt am Main: Umschau-Verl, 1975.

Nikulina, O. V. "Sistemnyy podkhod k upravleniyu innovatsionnykh razvitiyem promyshlennykh predpriyatiy" [System approach to management of innovative development of industrial enterprises]. <http://sovman.ru>

Noybauer, Kh. "Innovatsionnaya deyatelnost na malykh i srednykh predpriyatiyakh" [Innovation in small and medium-sized enterprises]. http://www.cfin.ru/management/strategy/smallbiz_inno.shtml

"Ob osnovnykh printsipakh sotrudnichestva gosudarstv - uchastnikov SNG v sfere nauki i nauchno-tekhnicheskoy deyatelnosti : Rekomendatelnyy zakonodatelnyy akt" [About main principles of cooperation of States-participants of the CIS in the sphere of science and scientific-technical activities : Advisory legislative act]. <http://pravo.kulichki.com/zak/megd/megd03059.htm>

Pushkar, A. I. "Modelirovaniye upravlyayemogo razvitiya ekonomicheskikh sistem" [Modeling managed the development of economic systems]. In *Sovremennyye problemy modelirovaniya sotsialno-ekonomicheskikh sistem*, 50-65. Kharkiv: FLP Aleksandrova K. M.; ID «INZhEK», 2009.

Sait Holovnoho upravlinnia statystyky v Odeskii oblasti. <http://od.ukrstat.gov.ua/>

Shumpeter, Y. *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya* [The theory of economic development]. Moscow: Progress, 1992.

Solovyev, V. P. *Innovatsionnaya deyatelnost kak sistemnyy protsess v konkurentnoy ekonomike. Sinergeticheskiye efekty innovatsiy* [Innovative activity as system process in a competitive economy. Synergetic effects of innovation]. Kyiv: Feniks, 2004.

Sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. <http://ukrstat.gov.ua/>

Shaposhnikova, S. V. "Upravleniye razlichnymi tipami innovatsionnykh sistem" [Managing different types of innovation systems]. *Innovatsionnyye tekhnologii upravleniya. InVestRegion*, no. 4 (2008): 27-31.

Twiss, B. *Upravleniye nauchno-tekhnicheskimi novovvedeniyami* [Office of scientific and technical innovations]. Moscow: Ekonomika, 1989.

Uiddet, S., and Kholiford, S. *Rukovodstvo po kompetentsiyam* [Leadership competency]. Moscow: IZD-VO GIPPO, 2008.

Veger, L. "Izuchayutsya zakonomernosti novovvedeniy uchenymi" [Examines the patterns of innovations by scientists]. In *Ekonomika nauchnykh issledovaniy*. Moscow: Nauka, 1981.

СТАН ЗАСТОСУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВАЖЕЛІВ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІВЕКТОРНОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

© 2016 КУЗЬМІН О. Є., ДІДИК А. М.

УДК 334.71:[33.02+316.4.063]

Кузьмін О. Є., Дідик А. М.

Стан застосування соціально-економічних важелів для забезпечення полівекторного розвитку промислових підприємств в Україні

Метою статті є одержання з використанням інструментарію первинного дослідження інформації щодо стану застосування соціально-економічних важелів для забезпечення полівекторного розвитку промислових підприємств в Україні як інформаційної бази ухвалення управлінських рішень щодо вдосконалення цього процесу. Висвітлено й обґрунтовано основні параметри проведеного опитування щодо ідентифікування стану застосування соціально-економічних важелів для забезпечення полівекторного розвитку промислових підприємств в Україні (щодо вибору методу збирання первинної інформації, формування обсягу вибіркової сукупності, визначення її просторової ознаки, ідентифікування цільової аудиторії об'єктів, що потрапили у вибірку, обрання інструменту дослідження тощо). За результатами проведеного дослідження діагностовано низку параметрів щодо стану застосування соціально-економічних важелів для забезпечення полівекторного розвитку промислових підприємств в Україні, а саме: зрозумілість системи цих важелів загалом працівникам, взаємозв'язок такої системи на підприємстві із його прибутковістю, складність використання на вітчизняних промислових підприємствах існуючих соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку, загальна оцінка системи таких важелів, зміна їхньої дієвості під впливом останньої фінансово-економічної кризи. Окрім того, здійснено ідентифікування суб'єктів, що першочергово відповідальні на вітчизняних промислових підприємствах за розвиток соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку бізнесу, а також чинників, які найбільше сприяють цим процесам, і загроз, що певним чином їх ускладнюють. Одержані результати повинні стати важливою інформаційною базою ухвалення управлінських рішень щодо вдосконалення забезпечення полівекторного розвитку підприємств промисловості в Україні. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку повинні полягати у конкретизації окремих завдань, спрямованих на більш ефективніше управління полівекторним розвитком підприємств з урахуванням наявної інформації щодо його існуючого стану.

Ключові слова: опитування, полівекторний розвиток, промислове підприємство, промисловість, розвиток, соціально-економічний важіль.

Рис.: 8. **Бібл.:** 10.

Кузьмін Олег Євгенович – доктор економічних наук, професор, заслужений працівник народної освіти України, директор, Навчально-науковий інститут економіки і менеджменту Національного університету «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: Oleh.Y.Kuzmin@lpnu.ua

Дідик Андрій Миколайович – кандидат економічних наук, здобувач, кафедра менеджменту і міжнародного підприємництва, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: Andrii.M.Didyk@gmail.com

УДК 334.71:[33.02+316.4.063]

UDC 334.71:[33.02+316.4.063]

Кузьмин О. Е., Дидык А. Н. Состояние применения социально-экономических рычагов для обеспечения поливекторного развития промышленных предприятий в Украине

Kuzmin O. Ye., Didyk A. M. The State of Applying Socio-Economic Levers for Ensuring the Polyvector Development of Industrial Enterprises in Ukraine

Целью статьи является получение с использованием инструментария первичного исследования информации о состоянии применения социально-экономических рычагов для обеспечения поливекторного развития промышленных предприятий в Украине как информационной базы принятия управленческих решений по совершенствованию этого процесса. Изложены и обоснованы основные параметры проведенного опроса для идентификации состояния применения социально-экономических рычагов для обеспечения поливекторного развития промышленных предприятий в Украине (выбор метода сбора первичной информации, формирование объема выборочной совокупности, определение ее пространственного признака, идентификация целевой аудитории объектов, попавших в выборку, избрание инструмента исследования и т. п.). По результатам проведенного исследования диагностирован ряд параметров о состоянии применения социально-экономических рычагов для обеспечения поливекторного развития промышленных предприятий в Украине, а именно: понятность системы этих рычагов в целом работникам, взаимосвязь такой системы на предприятии с его доходностью, сложность использования на отечественных промышленных предприятиях существующих социально-экономических рычагов обеспечения поливекторного развития, общая оценка системы таких рычагов, изменение их действенности под влиянием последнего финансово-экономического кризиса. Кроме того,

The aim of the article is to obtain by means of using instruments of primary research the information on the state of applying socio-economic levers for ensuring polyvector development of industrial enterprises in Ukraine as an information base for making management decisions on improving the process. There have been laid out and justified main parameters of the conducted survey to identify the state of applying socio-economic levers for ensuring polyvector development of industrial enterprises in Ukraine (choosing the method of raw information collection, forming the volume of selection totality, determining its spatial characteristic, identifying the target audience of the objects in the sample, choosing the instrument of the study, etc.) On the basis of the results of the conducted study there has been diagnosed a number of parameters characterizing the state of applying socio-economic levers for ensuring polyvector development of industrial enterprises in Ukraine, namely: clarity of the system of levers in whole for employees, relation of the system to the enterprise profitability, complexity of using the existing socio-economic levers ensuring polyvector development at domestic industrial enterprises, overall evaluation of the system of such levers, changes in their effectiveness under the influence of the recent financial and economic crisis. Besides, there has been performed identification of the subjects responsible at domestic enterprises for creating socio-economic levers ensuring polyvector development of business as well as factors most contributing to these processes and threats complicating

осуществлена идентификация субъектов, отвечающих в первую очередь на отечественных промышленных предприятиях за развитие социально-экономических рычагов обеспечения поливекторного развития бизнеса, а также факторов, что наиболее способствуют этим процессам, и угроз, что определенным образом их усложняют. Полученные результаты должны стать важной информационной базой принятия управленческих решений по совершенствованию обеспечения поливекторного развития предприятий промышленности в Украине. Перспективы дальнейших исследований в этом направлении должны заключаться в конкретизации отдельных задач, направленных на более эффективное управление поливекторным развитием предприятий с учетом имеющейся информации о его существующем состоянии.

Ключевые слова: опрос, поливекторное развитие, промышленное предприятие, промышленность, развитие, социально-экономический рычаг.

Рис.: 8. Библ.: 10.

Кузьмин Олег Евгеньевич – доктор экономических наук, профессор, заслуженный работник народного образования Украины, директор, Учебно-научный институт экономики и менеджмента Национального университета «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: Oleh.Y.Kuzmin@lpnu.ua

Дидык Андрей Николаевич – кандидат экономических наук, соискатель, кафедра менеджмента и международного предпринимательства, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: Andrii.M.Didyk@gmail.com

them in a certain way. The results obtained should become an important information base for making management decisions helping to ensure polyvector development of industrial enterprises in Ukraine. Prospects for further research in this direction should be the specifying of separate problems aimed at more efficient management of polyvector enterprise development taking into account available information on its current state.

Keywords: survey, polyvector development, industrial enterprise, industry, development, socio-economic lever.

Fig.: 8. Bibl.: 10.

Kuzmin Oleh Ye. – Doctor of Science (Economics), Professor, Director, Honored Worker of Education of Ukraine, Scientific-Educational Institute of Economics and Management of the Lviv Polytechnic National University (12 Stepana Bandery Str., Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: Oleh.Y.Kuzmin@lpnu.ua

Didyk Andrii M. – Candidate of Sciences (Economics), Applicant, Department of Management and International Business, National University «Lviv Polytechnic» (12 Stepana Bandery Str., Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: Andrii.M.Didyk@gmail.com

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Перед Україною, як і перед рештою країн Європи, сьогодні постають нові виклики, що пов'язані, зокрема, із покращенням матеріального становища населення, удосконаленням політики зайнятості, зменшенням величини державного боргу, підвищенням рівня стабільності національної грошової одиниці, покращенням ділової активності в бізнесі, розвитком інноваційної спрямованості економіки тощо. Водночас у досягненні цих визначальних цілей провідна роль належить саме підприємствам. Позитивні перетворення на рівні суб'єктів підприємницької діяльності є першочерговою передумовою подальших ефективних економічних зрушень на рівні регіонів та держави загалом. У свою чергу, досягти таких перетворень на мікрорівні можна багато в чому шляхом використання дієвих соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку підприємств.

Різні соціально-економічні важелі в умовах сьогодення дають змогу підприємствам успішно вийти із економічної кризи, адаптувати їхню виробничо-господарську діяльність до умов сучасного ринку, а також підвищити продуктивність праці та рівень конкурентоспроможності у наднаціональному масштабі. Водночас для удосконалення таких важелів і їхнього дієвого використання у напрямку забезпечення полівекторного розвитку бізнесу слід володіти достатньою та повною інформацією щодо реального стану застосування цих важелів. Усе вищенаведене свідчить про актуальність і практичну спрямованість дослідження за цією тематикою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Вивчення теорії і практики свідчить, що проблематика застосування різних соціально-економічних важелів для забезпечення полівекторного розвитку промислових підприємств в Україні розглянута у значній кількості праць вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема І. Алексеева, Ю. Бережної, Т. Богославець, М. Виклюка, В. Гресика, І. Дрожжиної, Г. Зиміної, Ю. Іванова, О. Іваницької, К. Косицького, А. Костюка, А. Ломейка, В. Орлової, Г. Ползикової, Ю. Полонської, Ф. Растегаєва, Л. Севрюкова, М. Фролової, Т. Шашкової, Г. Ялового та багатьох інших. У той же час вивчення теорії і практики, а також результати власних досліджень дають змогу дійти висновку про відсутність повного інформаційного масиву щодо існуючого стану застосування соціально-економічних важелів для забезпечення полівекторного розвитку підприємств, особливо в Україні. Таким чином, відсутня одна з важливих передумов ідентифікування проблемних моментів у цій сфері, а також ухвалення управлінських рішень у напрямку вирішення виявлених проблем.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Завданням дослідження є одержання з використанням інструментарію первинного дослідження інформації щодо стану застосування соціально-економічних важелів для забезпечення полівекторного розвитку промислових підприємств в Україні як інформаційної бази ухвалення управлінських рішень щодо вдосконалення цього процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Відсутність повного інформаційного масиву щодо існуючого стану застосування соціально-економічних важелів для забезпечення полівекторного розвитку підприємств в Україні обумовлює доцільність і практичну значущість використання інструментарію первинного дослідження для отримання висновків за аналізованою проблемою.

З-поміж методів збирання первинної інформації (експеримент, опитування, спостереження) для досягнення зазначеної мети було обрано метод опитування, який, як відомо, дає змогу дослідити значне різноманіття економічних проблем. Як, зокрема, визначено у роботі Л. А. Мороз та Н. І. Чухрай [6, с. 36], саме опитування є найпоширенішим з-поміж усіх методів збирання первинної інформації, до того ж характеризується практичністю й універсальністю. Серед інших завдань, що було вирішено в результаті проведення цього «польового» дослідження, слід виокремити формування календарного плану робіт, розроблення форм усієї необхідної документації, обрання найбільш доцільного інструменту в межах методу опитування, ідентифікування величини вибіркової сукупності, визначення досліджуваної вибірки, обрання методу встановлення контакту з цільовою аудиторією, а також вибір форм опрацювання та представлення одержаних результатів [1; 3; 5; 8; 10].

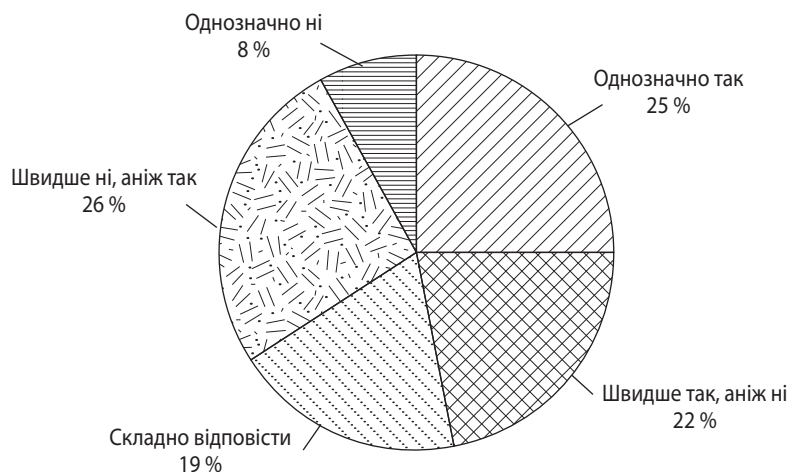
Для формування обсягу вибіркової сукупності було обрано принцип малих вибірок, t-розподіл для яких, як зазначено в роботі [7, с. 57], не потребує апріорного знання чи точних оцінок математичного сподівання та дисперсії генеральної сукупності, а також не вимагає припущення відносних параметрів. У цій же роботі автори зазначають, що умовною межею між малою та великою вибіркою є число 30 [7, с. 58]. Слід зауважити, що просторовою ознакою такої вибіркової сукупності обрано Західний регіон України. Таке обмеження просторової ознаки пов'язане із можливістю отримання доступу до респондентів. Жодних квотних принципів щодо розподілу вибіркової сукупності між областями встановлено не було. У свою чергу, цільо-

ва аудиторія об'єктів, що потрапили у вибірку, – це представники обох підсистем управління – керуючої і керованої. Доцільність цього пояснюється тим, що як керівники, так і підлеглі безпосередньо перебувають під впливом соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку суб'єктів господарської діяльності, а також формують і впроваджують їх. Через складність опитування усіх працівників зазначених промислових підприємств було обмежено їхню кількість до 8 працівників із кожного суб'єкта господарювання (за принципом 50х50 у розрізі працівників керуючої та керованої підсистем), отже, разом опитано 240 осіб.

Інструментом дослідження стану застосування соціально-економічних важелів для забезпечення полівекторного розвитку промислових підприємств обрано анкету. Вона, як відомо [2; 4; 9], користується найбільшою популярністю серед усіх альтернативних інструментів у межах первинних досліджень. Доцільно також наголосити на відсутності будь-яких обмежень щодо типів запитань, які мають бути відображені в анкеті (відкриті, закриті, спрямовані, уточнюючі, незакінчені фрази тощо).

Результати проведеного опитування засвідчили, що лише 25 % респондентів вважають систему соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку на підприємстві (інвестиційних, інноваційних, кредитних, амортизаційних, компетентнісних, монетарних тощо) загалом для них зрозумілою (рис. 1), що разом з експертами, які обрали варіант відповіді «швидше так, аніж ні», складає 47 %, у той час як протилежної думки притримується 34 % фахівців.

На запитання «Чи, на Вашу думку, система соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку (інвестиційних, інноваційних, кредитних, амортизаційних, компетентнісних, монетарних тощо) впливає на прибутковість підприємства?» 54 % експертів дали ствердну відповідь (рис. 2). Водночас слід виокремити і те, що жоден із опитаних респондентів не обрав з-поміж варіантів відповідей варіант «однозначно ні», що свідчить про розуміння важливості і необхідності використання таких

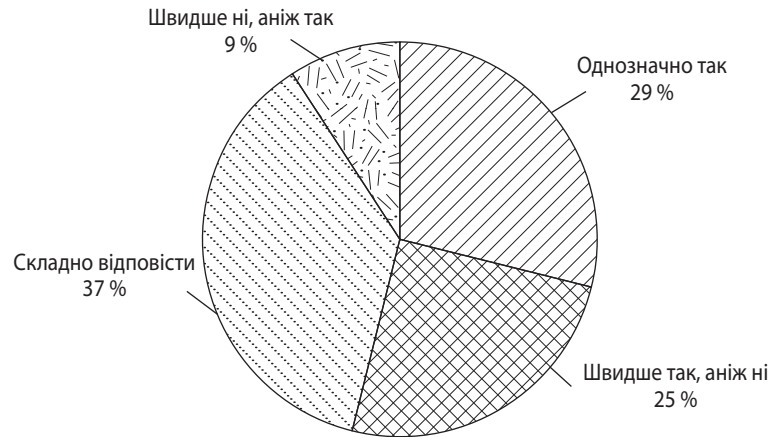
Рис. 1. Зрозумілість системи соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку загалом працівникам підприємств

Джерело: сформовано авторами

важелів в управлінській діяльності суб'єктів підприємницької діяльності. Разом з тим є доволі значною (37 %, або 89 осіб з 240) частка тих експертів, яким складно дати однозначну відповідь щодо взаємозв'язку системи соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розви-

тку підприємства із його прибутковістю, що у перспективі може спричинити їхню непевність під час ухвалення управлінських рішень на предмет впровадження чи розвитку тих чи інших важелів.

Рис. 2. Взаємозв'язок системи соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку підприємства із його прибутковістю

Джерело: сформовано авторами

Під час проведення анкетування розглядалась також проблема складності використання за останні три роки (включно із роком проведення опитування) на підприємствах існуючих соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку. Очевидно, що ця тематика є актуальною з огляду на численні соціальні, політичні та економічні зміни, які відбулися у нашій державі за останні роки. Результати засвідчили, що найбільш складно використовувати у вітчизняній промисловості фіскальні важелі (45 % респондентів обрали з-поміж усіх варіантів варіант «однозначно складно»), а також інноваційні (43,75 %), інвестиційні (31,67 %) та кредитні (31,25 %). З урахуванням варіанта відповіді «швидше складно, ніж ні» ця різниця ще стає більш відчутною: інноваційні важелі обрало 85 % респондентів, фіскальні – 81,25 %, інвестиційні – 70,42 % та кредитні – 69,17 % (рис. 3).

У свою чергу, на підставі аналізування рис. 3 можна зробити висновок про те, що найбільш легко впроваджувати на вітчизняних підприємствах промисловості амортизаційні, компетентнісні та тарифно-цінові соціально-економічні важелі забезпечення полівекторного розвитку (варіанти «однозначно легко» та «швидше легко, ніж ні» обрали відповідно 46,25 %, 28,33 % та 27,5 % опитаних респондентів).

Результати анкетування дали змогу дійти висновку і про те, що лише 16 % респондентів оцінюють систему соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку своїх підприємств як позитивну (рис. 4). Це притому, що негативна відповідь на це запитання була наведена 43 % експертів, а ще 41 % зайняли нейтральну позицію. Ця статистика свідчить багато в чому про реальний стан не тільки формування і використання таких важелів, а й про розвиток промисловості в Україні загалом.

За результатами проведеного опитування з'ясовано і те, що у вітчизняній промисловості соціально-економічні важелі забезпечення полівекторного розвитку підприємств залежать багато в чому від стану фінансово-економічної системи та інших макроекономічних чинників. Так, на запитання «Як, на Вашу думку, змінилась дієвість соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку Вашого підприємства під впливом останньої фінансово-економічної кризи?» 69 % респондентів (167 осіб) відповіли, що або знизилась, або суттєво знизилась (рис. 5). Це притому, що позитивно відповіли на це запитання лише 11 % опитаних. Такі результати свідчать про неготовність вітчизняної промисловості адаптуватись до динамічного середовища і навіть в умовах кризових явищ завдяки гнучкості, диверсифікованості та іншим параметрам утримувати існуючі ринкові ніші та здобувати нові.

Рис. 5 дає змогу сформулювати висновок і про те, що, з одного боку, завдяки інвестиційним, кредитним, фіскальним, інноваційним та іншим важелям забезпечення полівекторного розвитку промислові підприємства мають змогу мінімізувати наслідки фінансово-економічних криз, а з іншого – вище було доведено суттєве погіршення можливостей у цих сферах.

Здійснене опитування засвідчило і те, що на вітчизняних промислових підприємствах першочергово відповідальними суб'єктами за розвиток соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку бізнесу є менеджери інституційного рівня управління (у 40,83 % випадках) та власники (35,00 %), що разом складає 75,83 % (рис. 6). У той же час доволі низькою можна вважати частку спеціально створених відділів (лише 5 %), основною метою яких є якраз робота у напрямку забезпечення такого полівекторного розвитку, а це не відповідає досвіду економічно

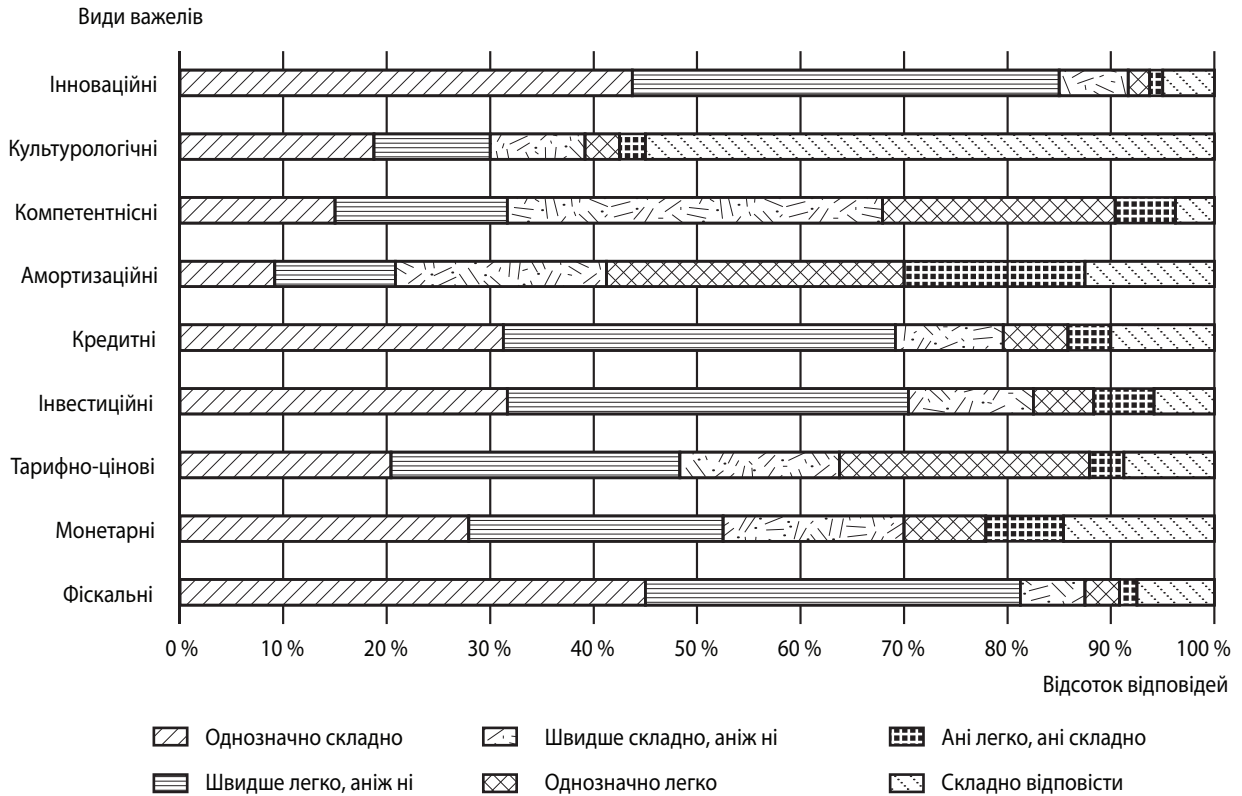

Рис. 3. Складність використання на вітчизняних промислових підприємствах існуючих соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку

Джерело: сформовано авторами

Рис. 4. Загальна оцінка системи соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку вітчизняних промислових підприємств

Джерело: сформовано авторами

розвинутих країн. Окрім того, лише 8 осіб з опитаних респондентів (3,33 %) вказали на відсутність чітко визначених будь-яких суб'єктів на підприємстві, в обов'язки яких входить розвиток соціально-економічних важелів.

Виконане дослідження дає змогу сформулювати висновок також про те, що найбільш вагомими чинниками сприяння розвитку соціально-економічних важелів на вітчизня-

них промислових підприємствах є сприятлива атмосфера (цей варіант відповіді обрало 59,58 % респондентів), макро-економічна політика (55,83 %), знання, досвід та компетентності працівників (37,08 %), належний рівень мотивування (24,58 %) (рис. 7). Таким чином, на думку фахівців, дієвість заходів у сфері формування і розвитку таких важелів – це поєднання внутрішніх і зовнішніх складових.

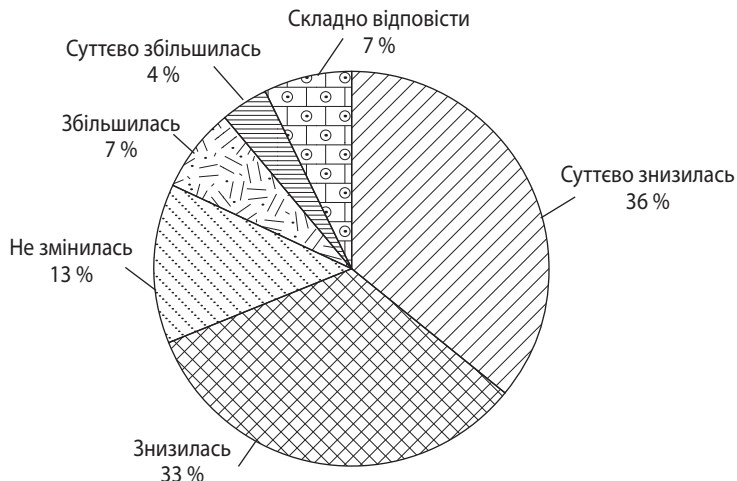

Рис. 5. Зміна дієвості соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку вітчизняних промислових підприємств під впливом останньої фінансово-економічної кризи

Джерело: сформовано авторами

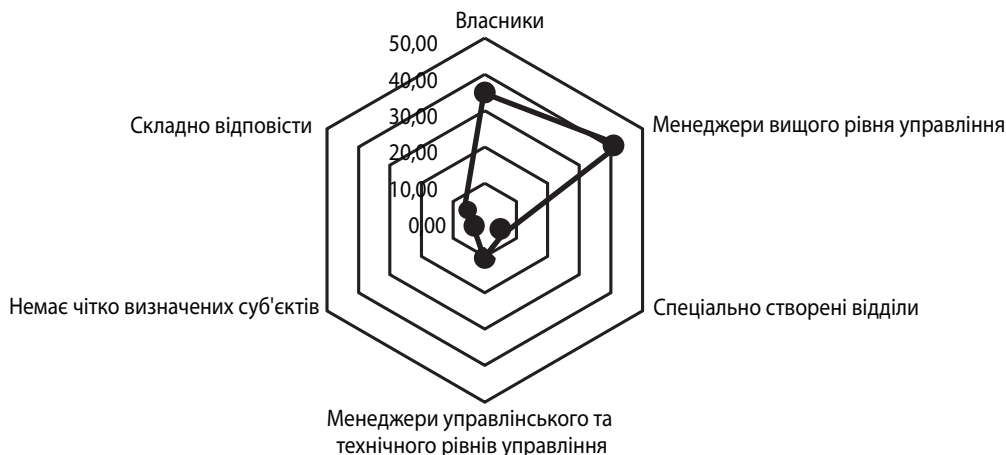

Рис. 6. Суб'єкти, що першочергово відповідальні на вітчизняних промислових підприємствах за розвиток соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку бізнесу

Джерело: сформовано авторами

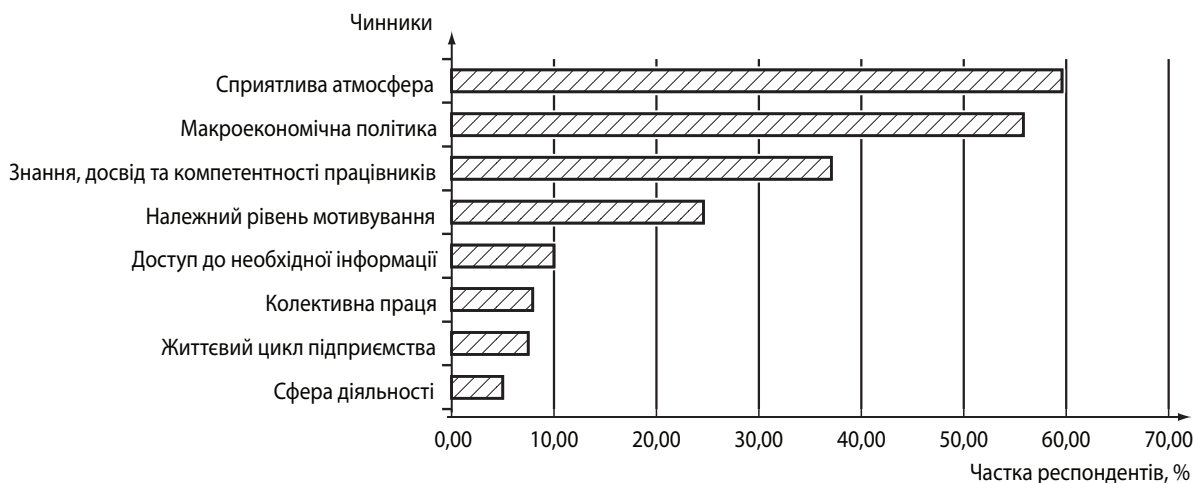
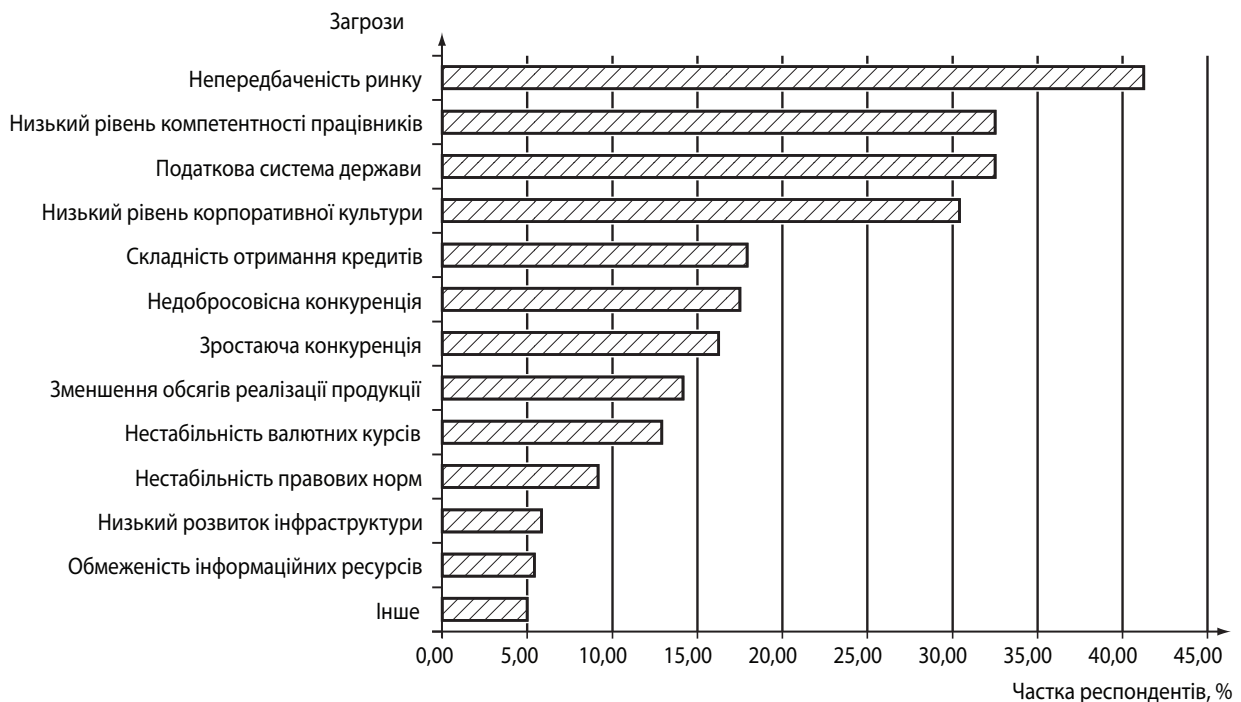

Рис. 7. Чинники, що найбільше сприяють на вітчизняних промислових підприємствах розвитку соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку

Джерело: сформовано авторами

Аналізування рис. 7 дає змогу висловити думку і про те, що не менш важливим чинником забезпечення полівекторного розвитку підприємств є корпоративна культура та внутрішньоорганізаційний клімат у колективі (тобто йдеться багато в чому про культурологічний аспект), які впливають на стабільність персоналу (від якого багато в чому залежать знання, досвід і компетентності), рівень мотивування, колективну працю тощо. Важливо вказати і на те, що лише 12 осіб з опитаних респондентів (5 %) вказали на важливість сфери діяльності підприємства під час розвитку соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку. Це свідчить про те, що приналежність суб'єкта господарювання до конкретної галузі найменшою мірою впливає на пошук і вдосконалення механізмів його розвитку.

Під час дослідження розглядалась також проблема ідентифікування загроз, що найбільш негативно впливають на розвиток соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку вітчизняних промислових підприємств. Встановлено, зокрема, що найбільш вагомими з-поміж таких загроз є непередбаченість ринку (41,5 % відповідей), низький рівень компетентності працівників (32,5 %), податкова політика держави (32,5 %) та низький рівень корпоративної культури (30,42 %) (рис. 8). Таким чином, забезпеченість полівекторного розвитку у промисловості України – це не тільки очікування позитивних для бізнесу макроекономічних змін, але вирішення проблем у внутрішньому середовищі, що абсолютно під силу власникам і керівникам усіх рівнів управління.

Рис. 8. Загрози, що найбільш негативно впливають на розвиток соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку вітчизняних промислових підприємств

Джерело: сформовано авторами

На підставі аналізування рис. 8 варто виокремити і те, що зменшення обсягів реалізації продукції фахівцями не розглядається як пріоритетна загроза негативного розвитку соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку вітчизняних промислових підприємств. Суб'єкти підприємницької діяльності у зовнішньому середовищі все ж більш чутливі до зміни ринкової кон'юнктури, фіскальної політики, фінансово-кредитної сфери, а також конкуренції.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Таким чином, за результатами проведеного дослідження із використанням методу опитування діагностовано низку важливих параметрів щодо стану застосування соціально-економічних важелів для забезпечення полівекторного розвитку промислових підприємств в Україні, а саме: зрозумілість сис-

теми соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку загалом працівникам; взаємозв'язок системи соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку підприємства із його прибутковістю; складність використання на вітчизняних промислових підприємствах існуючих соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку; загальна оцінка системи соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку вітчизняних промислових підприємств; зміна дієвості соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку вітчизняних промислових підприємств під впливом останньої фінансово-економічної кризи; суб'єкти, що першочергово відповідальні на вітчизняних промислових підприємствах за розвиток соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку бізнесу; чинники, що найбільш

ше сприяють на вітчизняних промислових підприємствах розвитку соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку; загрози, що найбільш негативно впливають на розвиток соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку вітчизняних промислових підприємств. Одержані результати повинні стати важливою інформаційною базою ухвалення управлінських рішень щодо вдосконалення забезпечення полівекторного розвитку підприємств промисловості в Україні.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку повинні полягати у конкретизації окремих завдань, спрямованих на більш ефективніше управління полівекторним розвитком підприємств із урахуванням наявної інформації щодо його існуючого стану.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бутенко Н. В. Особливості маркетингових досліджень на промисловому ринку / Н. В. Бутенко // Вісник Академії праці і соціальної відносин Федерації професійних спілок України. – 2010. – № 2 (54). – С. 56–62.
2. Гноєва І. М. Роль маркетингових досліджень в управлінні аудиторською фірмою / І. М. Гноєва // Інноваційна економіка. – 2013. – № 1 (39). – С. 208–210.
3. Жежуха В. Й. Стан інжинірингової діяльності як бізнес-напряму вітчизняних машинобудівних підприємств / В. Й. Жежуха, Н. А. Городиська // Економічний аналіз : зб. наук. праць. – Тернопіль : Економічна думка. – 2014. – Т. 16, № 2. – С. 58–64.
4. Кузьмін О. Є. Сутність та етапи технології діагностики інноваційної складової технологічних процесів промислових підприємств / О. Є. Кузьмін, В. Й. Жежуха, О. О. Горячка // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Основний капітал регіону та ефективність його використання : зб. наук. праць. – Львів, 2013. – Вип. 5 (103). – С. 29–38.
5. Массеров Н. Н. Социологические подходы к исследованию проблемы риска / Н. Н. Массеров // Вестник ИНЖЭКОНа. Серия «Гуманитарные науки». – 2011. – № 4. – С. 349–352.
6. Мороз Л. А. Маркетинг : підручник / Л. А. Мороз, Н. І. Чухрай ; за ред. Л. А. Мороз. – 3-є вид., без змін. – Львів : НУ «Львівська політехніка» ; Інтелект-Захід, 2005. – 244 с.
7. Носовский А. Статистика малых выборок в медицинских исследованиях / А. Носовский, А. Пихлак, В. Логачев [и др.] // Российский медицинский журнал. – 2013. – № 6. – С. 57–60.
8. Шевченко Д. А. Маркетинговые исследования рынка образовательных услуг в России / Д. А. Шевченко // Маркетинг в России и за рубежом. – 2012. – № 4 (36). – С. 24–31.
9. Яшкіна О. І. Класифікація маркетингових досліджень інновацій машинобудівних підприємств / О. І. Яшкіна // Економіка: реалізації часу. – 2013. – № 2 (7). – С. 111–117.
10. Melnyk O. G. Conceptual framework for express diagnostic analysis of industrial enterprises / O. G. Melnyk, O. I. Kuzmin, O. B. Grom'yak // Actual Problems of Economics. – 2014. – № 1 (151). – С. 193–202.

REFERENCES

Butenko, N. V. "Osoblyvosti marketynhovykh doslidzhen na promyslovomu rynku" [Features of marketing research in the industrial market]. *Visnyk Akademii pratsi i sotsialnykh vidnosyn Federatsii profesiynykh spilok Ukrainy*, no. 2 (54) (2010): 56-62.

Hnoieva, I. M. "Rol marketynhovykh doslidzhen v upravlinni audytorskoiu firmoiu" [The role of market research in management accounting firm]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 1 (39) (2013): 208-210.

Kuzmin, O. Ye., Zhezhukha, V. I., and Horiachka, O. O. "Sutnist ta etapy tekhnolohii diahnostyky innovatsiinoi skladovoi tekhnolohichnykh protsesiv promyslovykh pidpriemstv" [The essence and stages of technology innovation component diagnostic processes of industrial enterprises]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy. Osnovnyi kapital rehionu ta efektyvnist ioho vykorystannia*, no. 5 (103) (2013): 29-38.

Masserov, N. N. "Sotsiologicheskiye podkhody k issledovaniyu problemy riska" [The sociological approach to the study of risk issues]. *Vestnik INZHEKONa. Seriya «Gumanitarnyye nauki»*, no. 4 (2011): 349-352.

Moroz, L. A., and Chukhrai, N. I. *Marketynh* [Marketing]. Lviv: NU «Lvivska politekhnika»; Intellect-Zakhid, 2005.

Melnyk, O. G., Kuzmin, O. I., and Grom'yak, O. B. "Conceptual framework for express diagnostic analysis of industrial enterprises" *Actual Problems of Economics*, no. 1 (151) (2014): 193-202.

Nosovskiy, A. et al. "Statistika malykh vyborok v meditsinskikh issledovaniyakh" [Statistics of small samples in medical research]. *Rossiyskiy meditsinskiy zhurnal*, no. 6 (2013): 57-60.

Shevchenko, D. A. "Marketingovyye issledovaniya rynka obrazovatelnykh uslug v Rossii" [Marketing research of educational services market in Russia]. *Marketing v Rossii i za rubezhom*, no. 4 (36) (2012): 24-31.

Yashkina, O. I. "Klasyfikatsiia marketynhovykh doslidzhen innovatsii mashynobudivnykh pidpriemstv" [Classification of marketing research innovation engineering companies]. *Ekonomika: realizatsii chasu*, no. 2 (7) (2013): 111-117.

Zhezhukha, V. I., and Horodyska, N. A. "Stan inzhynirynhovoii diialnosti yak biznes-napriamu vitchyznianskykh mashynobudivnykh pidpriemstv" [Condition of engineering as a business line of domestic machine-building enterprises]. *Ekonomichniy analiz* vol. 16, no. 2 (2014): 58-64.

БЕЗКОМПРОМІСНІСТЬ СТІЙКОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА: РЕАЛЬНІСТЬ ЧИ УТОПІЯ?

© 2016 ПОНОМАРЕНКО Т. В.

УДК 330.341

Пономаренко Т. В.

Безкомпромісність стійкого стану підприємства: реальність чи утопія?

Узагальнено приклади функціонування світових компаній, на підставі чого констатовано його дискретний характер. Показано, що динамічність стійкості у науковому просторі розкривається крізь призму: адаптаційно-рівноважного та еволюційно-прогресивного підходів. На підставі критичного аналізу їх змістовного наповнення визначено безперспективність використання першого внаслідок неможливості утримання рівноважного стану підприємства протягом тривалого проміжку часу. Трансформовано ключові постулати теорії синергетики в «русло» економічної аргументації. Зазначено, що діалектична єдність різноспрямованих процесів руйнування та творення визначає одночасне існування ознак стійкості та нестійкості на підприємстві, що генерує послаблення поточних і формування нових потенційних можливостей. Відповідно, надмірна «драматизація» нестійкого стану унеможливує адекватну реакцію менеджменту та відводить увагу від ключового питання – тривалості перебування у ньому. Обґрунтовано, що досягнення максимально можливої синтетичної єдності всіх параметрів стійкого стану носить здебільшого гіпотетичний характер, а перманентна життєдіяльність підприємства можлива виключно за рахунок його якісних змін, процеси генерування яких періодично змінюють стабільні періоди існування підприємства.

Ключові слова: економічна стійкість підприємства, стійкий стан, нестійкий стан, рівновага, розвиток, життєдіяльність, синергетика.

Рис.: 1. **Бібл.:** 15.

Пономаренко Тетяна Вадимівна – кандидат економічних наук, докторант, кафедра обліку, аналізу, аудиту і адміністрування підприємств гірничо-металургійного комплексу, Криворізький національний університет (вул. Віталія Матусевича, 11, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50027, Україна)

E-mail: dvnz@inbox.ru

УДК 330.341

UDC 330.341

Пономаренко Т. В. Безкомпромисность устойчивого состояния предприятия: реальность или утопия?

Актуализирована проблематика возможностей существования предприятия в бинарных состояниях: устойчивом – неустойчивом. Отмечено, что большинство публикаций акцентирует внимание на бескомпромисности устойчивого состояния. Приведены примеры функционирования мировых компаний, на основании чего констатирован его дискретный характер. Показано, что динамичность устойчивости в научном пространстве раскрывается через призму: адаптационно-равновесного и эволюционно-прогрессивного подходов. На основании критического анализа их содержательного наполнения определена бесперспективность использования первого вследствие невозможности поддержки равновесного состояния предприятия в течение длительного промежутка времени. Трансформированы ключевые постулаты теории синергетики в «русло» экономической аргументации. Отмечено, что диалектическое единство разнонаправленных процессов разрушения и созидания определяет одновременное существование признаков устойчивости и неустойчивости на предприятии, что генерирует ослабление текущих и формирование новых потенциальных возможностей. Соответственно, чрезмерная «драматизация» неустойчивого состояния исключает адекватную реакцию менеджмента и отводит внимание от ключевого вопроса – продолжительности пребывания в нем. Обосновано, что достижение максимально возможного синтетического единства всех параметров устойчивого состояния носит в основном гипотетический характер, а перманентная жизнедеятельность предприятия возможна исключительно за счет его качественных изменений, процессы генерации которых периодически меняют стабильные периоды существования предприятия.

Ключевые слова: экономическая устойчивость предприятия, устойчивое состояние, неустойчивое состояние, равновесие, развитие, жизнедеятельность, синергетика.

Рис.: 1. **Библ.:** 15.

Пономаренко Татьяна Вадимовна – кандидат экономических наук, докторант, кафедра учета, анализа, аудита и администрирования

Ponomarenko T. V. The Uncompromising Nature of a Stable State of the Enterprise: Reality or Utopia?

There has been foregrounded the problematics of a probability of the enterprise existence in binary states: stable — instable. It is emphasized that most of scientists insist on the uncompromising nature of the stable state. The examples of the functioning of world companies, which give grounds to speak about its discrete nature, are presented. It is shown that the dynamic nature of stability is revealed through the prism of the adaptive and equilibrium approach and evolutionary and progressive one. On the basis of the critical analysis of their content there determined the hopelessness of prospects for using the first approach due to the impossibility of maintaining the equilibrium state of the enterprise during an extended period of time. The key postulates of the synergy theory are transformed to be used in the course of economic reasoning. It is noted that the dialectical unity of the multidirectional processes of destruction and creation determines the simultaneous existence of signs of stability and instability at the enterprise, which generates the weakening of the current and formation of new potential opportunities. Consequently, the excessive “dramatization” of the instable state excludes an adequate response of the management and diverts attention from the key issue — the length of staying in it. It is proved that the achievement of the highest possible synthetic unity of all the parameters of the stable state is mainly of the hypothetical nature and the permanent vital activity of the enterprise is possible only through its qualitative changes, the processes of generation of which periodically change stable periods of the enterprise existence.

Keywords: enterprise economic stability, stable state, instable state, equilibrium, development, vital activity, synergetics.

Fig.: 1. **Bibl.:** 15.

Ponomarenko Tetyana V. – Candidate of Sciences (Economics), Candidate on Doctor Degree, Department of Accounting, Analysis, Audit and Administration of Mining-metallurgical Complex, Kryvyi Rih National University (11 Vitaliia Matusevycha Str., Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, 50027, Ukraine)

E-mail: dvnz@inbox.ru

предприятия горно-металлургического комплекса, Криворожский национальный университет (ул. Виталия Матусевича, 11, Кривой Рог, Днепропетровская обл., 50027, Украина)

E-mail: dvnz@inbox.ru

Вступ. Аргументована у науковій літературі аналогія підприємства з живим організмом дозволяє зазначити, що його існування має вітальний характер (від лат. *vita* – життя). З огляду на це, економічну стійкість доцільно розглядати крізь призму життєдіяльності, що трактується як складний комплекс взаємодій системи із зовнішніми умовами; визначений спосіб здійснення та підтримування певних умов та видів діяльності [1, с. 83]. При цьому, на відміну від біологічних систем, вони, в принципі, можуть вважатися «безсмертними», оскільки у них апіорі відсутній заданий період існування. Це підтверджує загально визнаний у світовій економічній літературі постулат: підприємство створюється засновниками для теоретично нескінченної перманентної діяльності. Однак практика існування компаній свідчить, що гарантії довгострокового виживання у сучасному світі стають все більш ілюзорними. Це породжує цілком закономірні та логічні питання: чи є стійкий стан обов'язковою умовою існування підприємства? чи можлива життєдіяльність суб'єктів господарювання у нестійкому стані? чи є останній об'єктивно зумовленим та закономірним етапом функціонування, або катастрофічним з точки зору перспектив діяльності?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники економічної стійкості цілком логічно акцентують увагу на динамічності внутрішнього та зовнішнього середовища життєдіяльності компаній, для якого характерним є:

- високий ступінь невизначеності (М. О. Удовіченко [2, с. 185–189], О. А. Прокопчук [3, с. 289]);
- дестабілізуючий вплив (В. В. Козик, В. Ю. Паньків, В. А. Гришко [4, с. 225], В. З. Бугай, В. М. Омельченко [5, с. 56–60]).

При цьому не можна погодитися зі загальноживаними у різних інтерпретаціях, але однотиповими за сутністю твердженнями, що саме досягнутий високий рівень стійкості дозволяє нівелювати деструктивність і невизначеність фрагмента середовища існування підприємства та забезпечує його адаптацію (Р. А. Єремейчук, Г. С. Мерзлікіна, А. П. Поліщук, О. А. Прокопчук), повернення у стан рівноваги (К. О. Іванчук, В. Л. Іванов, О. М. Гончаренко, О. О. Тарасова, Ю. С. Цямрюк, А. В. Севастьянов), перманентне функціонування (О. В. Ареф'єва, А. В. Василенко, Д. М. Городянська, М. О. Удовіченко) та розвиток (О. М. Зайцев, Н. В. Олексієнко, В. Ц. Камаєв). Поряд із цим у науковій літературі сформовані і більш категоричні судження, відповідно до яких економічна система може існувати виключно за певного рівня стійкості, її нульовий рівень одразу провокує руйнування підприємства (І. М. Дрогобицький).

Варто відзначити, що вищезазначені положення фрагментарно включають у контекст дослідження майбутній час, але унеможливають прогностичні масштабні девіації рівня стійкості, оскільки визначають його поточними ре-

зультатами, певним «статус-кво» або рівнем резистентності, який просто необхідно зберігати у перспективі.

Постановка завдання. Альтернативність поглядів на безкомпромісність стійкого стану підприємства як передумови його життєдіяльності визначає об'єктивну необхідність систематизації фактологічних даних і фундаментального теоретичного базису задля вирішення проблемних питань щодо можливостей існування підприємства у бінарних станах: стійкому – нестійкому.

Виклад основного матеріалу. Варто зазначити, що будь-які теоретичні положення мають право на існування лише у тому випадку, коли ґрунтуються на релевантній інформації та підтверджується практикою господарювання підприємств. Проте фактичні емпіричні дані спростовують об'єктивність і комплексність існуючих підходів до сутності економічної стійкості суб'єктів господарювання. Так, загально відомо, що 2/3 компаній, що описані Т. Пітерсом та Р. Уортменом у роботі «У пошуках ефективного управління», як лідери ринку втратили статус стійких організацій у своїх галузях протягом п'яти років після публікації її першого видання. Компанії, які здатні радикально протистояти факторам середовища, перманентно залишаючись при цьому в лідерах ринку, – скоріше, виключення з правил. Деякі організації зберігають свою життєздатність навіть в умовах світових економічних депресій, інші ліквідуються у відносно стабільні періоди (*Nokia, Research-in-Motion (RIM), Kodak* тощо).

Ретроспективний аналіз практики господарювання підприємств дозволяє відзначити, що значна їх частка функціонує тривалий час у нестійкому стані і, незважаючи на скорочення обсягів реалізації, неплатежі та критичність фінансового положення, зберігає ознаки життєдіяльності. Достатньо пригадати досвід функціонування вітчизняних підприємств гірничо-металургійного комплексу у 90-х роках ХХ ст. Крім того, кризовий стан для багатьох підприємств виступав імпульсом виходу бізнесу на принципово якісний рівень. Так, *Xerox*, найпотужніший лідер світового ринку копіювальних і друкувальних апаратів, опинившись на межі банкрутства у 2000 році, не лише протягом двох років відновив свою платоспроможність і прибутковість бізнесу, а й сформував стійкі конкурентні переваги. І таких прикладів можна навести безліч.

Але якщо нестійкий стан *Xerox*, як і багатьох інших компаній, був спровокований достатньо тривалими тенденціями зниження прибутковості, то не виключенням є досвід підприємств, які опинилися у кризовій ситуації майже миттєво при достатньо високому поточному рівні ефективності діяльності у певному сегменті ринку. Такі ситуації зумовлені непередбачуваними факторами середовища, які не підконтрольні менеджменту компаній.

Так, одна з найстаріших (1905 рік створення) та найуспішніших компаній США з постачання енергоресурсів *Pacific Gas and Electric Co.* за дуже короткий термін

у 2001 році опинилася на межі банкрутства внаслідок встановлення урядом фіксованих цін на газ та електроенергію. За рахунок масштабного інвестування у нарощення виробничих потужностей вже у 2005 році *Pacific Gas and Electric Co.* набула статусу найприбутковішої організації у галузі (4,5 млрд доларів прибутку з 11 млрд доларів доходу).

Стрімкий вихід із кризового стану демонстрували багато підприємств різних галузей, проте вплив непередбачуваних факторів коштував життя іншим. Так, компанія *Pan Am* – лідер повітряних пасажирських перевезень у 70–80-х роках ХХ ст., припинила своє існування у 1991 році внаслідок терористичного акту на борту літака, що призвів до загибелі пасажирів та, як наслідок, втрати репутації. Історичні події 11 вересня 2001 року вплинули на ліквідацію авіакомпанії *US Airways*, яка обслуговувала Східне узбережжя США та не змогла «прийти у себе» і не запустила всі авіарейси. Крах такого гіганта бізнесу, як американської енергетичної компанії *Enron*, акції якої лише за один рік! (2001) впали з 90 до 0,1 доларів за акцію, зумовлений фінансовим шахрайством та фальсифікацією звітності. Цей факт в один момент припинив існування і *Arthur Andersen*, що входила до «Великої п'ятірки» аудиторських компаній світу.

Серед останніх факторів, що вплинули одночасно на всіх виробників у галузі нафтовидобутку, стало падіння цін на нафту, яке досягло критичного мінімуму на початку 2016 року (30 доларів за барель). За даними юридичної фірми *Haynes & Boone*, про банкрутство внаслідок чергового падіння цін заявили більш ніж 30 американських компаній, сумарна заборгованість яких перевищила 13 млрд доларів [6]. За оцінкою спеціалістів *Wolfe Research*, при тривалому збереженні таких цін банкрутство загрожує ще третині американських нафтових корпорацій до середини 2017 року. При поточному рівні цін лише американські нафтогазові компанії втрачають до 2 млрд доларів за тиждень, однак вони вимушені підтримувати колишній рівень видобутку для погашення боргів.

Перелік прикладів міг бути нескінченим. Всі вони фактологічно підтверджують авторську позицію: економічна стійкість, визначена на будь-яку певну дату, характеризується одномоментністю та не гарантує збереження цих позицій навіть у найближчій перспективі, що визначає її дискретний характер. Ці позиції відповідають здобуткам сучасних теорій. Так, еволюційна теорія наголошує на коливаннях певних параметрів у часі, які є об'єктивною та універсальною властивістю руху суб'єктів господарювання, відповідно, прямолінійний вектор їх розвитку періодично порушується нелінійними змінами. Теорія управління акцентує увагу на динамічній поведінці підприємств, рух яких у просторі супроводжується постійною зміною його станів. Вищезазначене дозволяє автору зазначити таке: абсолютна економічна стійкість – більше утопія, ніж реальний стан функціонування та розвитку організації; як виключення, він можливий, але локалізований у певному короткостроковому періоді часу; безкомпромісність стійкого стану підприємства унеможливає формування коректних висновків та обґрунтування адекватного інструментарію її забезпечення.

Турбулентність середовища, яка на сьогодні стала нормою ведення бізнесу, призводить до швидких варіа-

цій стану підприємства за критерієм стійкості. Констатувавши наявність у арсеналі економічної науки розвинутого інструментарію прогнозування та моделювання факторів зовнішнього середовища, доцільно визначити таке: 1) складність, багатовимірність і непередбачуваність факторів середовища унеможливає подолання суб'єктивізму у їх прогнозуванні та забезпечення високого рівня достовірності; 2) всі моделі та підходи є неповними, оскільки можна говорити про точність прогнозування виключно на локальній ділянці, обмеженій часом, простором і ментальністю дослідника.

У сучасному бізнес-середовищі більшість факторів, із якими стикаються компанії, непередбачувані і неочевидні до того моменту, поки вони не відбулися, а весь набір наслідків для підприємства важко передбачити апіорі. Масштабна варіативність комбінацій факторів, їх динамічні зміни у часі дозволяють зазначити, що не існує єдиного «універсального» рівня стійкості. Залежно від ситуації навіть нестійкий стан підприємства можна вважати певним досягненням. Так, виживання Авдіївського коксохімічного заводу, Єнакіївського металургійного комбінату, Донецького металургійного заводу в умовах вимушених простоя, періодичного знеструмлення, попадання під обстріли внаслідок воєнних дій на Донбасі підтверджують цей факт. Брак достатньої інформації про такі події, ступінь їх впливу, а також відсутність досвіду зіткнення з ними унеможливає збереження стійкого стану підприємства. Його забезпечення у будь-яких умовах іноді просто неможливо та і не потрібно, бо об'єктивні умови змінюють фокус управлінських пріоритетів на збереження життя компанії. Відповідно, надмірна драматизація нестійкого стану підприємств некоректна. Досвід функціонування нестійких компаній з подальшим переходом у зону стійкого стану і, навпаки, з подальшою ліквідацією актуалізує питання саме тривалості періоду перебування у стані нестійкості та векторності траєкторії руху підприємства.

Динамічний характер стійкості у науковому просторі розкривається крізь призму адаптаційно-рівноважного та еволюційно-прогресивного підходів [7, с. 18–20]. Перший із них базується на забезпеченні стану рівноваги (*egualibrium*), який характеризується сталістю параметрів, незмінною структурою і режимами функціонування. В умовах невизначеності зовнішнього середовища такий стан можливий лише як мить у процесі постійних змін. З огляду на це, стан рівноваги щодо відкритих економічних систем розглядається крізь призму поняття «динамічна рівновага», під якою розуміють здатність підприємства підтримувати параметри в певних межах у конкретний момент часу в умовах дії дестабілізуючих зовнішніх і внутрішніх чинників [8, с. 84; 9, с. 86]. Рівноважний стан соціально-економічних систем отримав масштабний розвиток у доробку представників класичних і сучасних наукових шкіл: М. Але, А. Богданова, Л. Вальраса, Л. Гурвіца, Л. Канторовича, Дж. Кейнса, Н. Кондратьєва, О. Ланге, В. Леонтєва, А. Маршалла, Дж. Неша, П. Самуельсона, Дж. Стиглера, Дж. Стиглиця, Дж. Хікса, Й. Шумпетера, К. Ерроу та ін.

Варто зазначити, що змістовне наповнення рівноважного стану уособлює у собі ідеальні умови відносин

між стейкхолдерами, які продукують максимально можливу ефективність господарювання компанії. Однак траєкторія руху економічної системи до рівноважного стану, по-перше, не завжди можлива; по-друге, не завжди супроводжується накопиченням позитивних якостей. Ототожнення економічної стійкості підприємства з динамічною рівновагою, з точки зору автора, є не виправданим, оскільки остання можлива виключно в стабільних умовах. Постулати рівноваги та саморегуляції як імперативів існування організації (за А. Смітом) не адекватні умовам постіндустріальної економіки. Динамізм зовнішнього середовища унеможливує рівноважний стан підприєм-

ства протягом тривалого проміжку часу. Проблема рівноваги як єдиного прийняттого для підприємства стану свідчить про фрагментарне розуміння сучасних умов, які впливають на поведінку реальної економічної системи та не дозволяють зберегти стійкий стан у довгостроковому періоді.

Фундаментальним базисом переосмислення траєкторії руху відкритих і нерівноважних систем, до яких відносяться сучасні підприємства, виступають методологічні можливості теорії синергетики. Наукове пізнання сутності стійкого / нестійкого стану компанії розкривається крізь призму зворотних та незворотних змін (рис. 1).

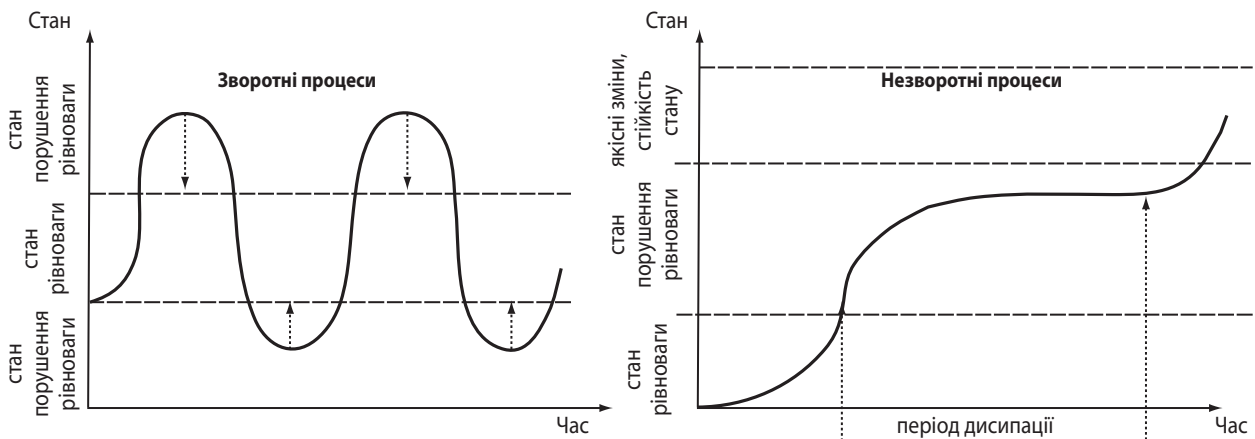

Рис. 1. Процесні зміни станів стійкості економічної системи

Сформовано автором на основі [10]

Зворотні процеси мають циклічний характер і періодично призводять до втрати динамічної рівноваги. Економічна система, що здатна своєчасно ліквідувати ці порушення, повертається до стійкого стану. Незворотні процеси пов'язані з переходом системи у стан порушення рівноваги, у якому вони можуть перебувати тривалий час за рахунок надходження ззовні ресурсно-інформаційних потоків. І. Р. Пригожиним цей час визначено як дисипативний [10]. Поблизу критичних точок (точок біфуркації) спостерігається неординарна поведінка систем, коли навіть незначні флуктуації провокують зміну траєкторії руху системи.

При цьому принципово трансформується сутність і роль нестійкості: від результату «неправильної» поведінки до природного, об'єктивно зумовленого атрибуту нелінійних економічних систем. В рамках синергетики саме цей стан є превалюючим, тоді як рівновага і стійкість – епізодичні положення в «калейдоскопі» станів економічної системи [11, с. 29]. На відміну від традиційної, синергетична економіка визначає нелінійність і нестійкість головними передумовами різноманіття і складності економічної динаміки та розкриває логіку розуміння еволюції систем [11, с. 30], а умовою забезпечення економічної стійкості підприємства є не досягнення рівноваги, а, навпаки, її порушення [12, с. 58]. Таким чином, формування напрямів розвитку соціально-економічних систем можливе виключно поза «полоном» рівноважного стану [13, с. 82].

Таким чином, у постіндустріальних умовах, канони адаптаційно-рівноважного підходу втрачають свою конструктивність, оскільки на практиці такий стан є здебільшого ідеалізованим і штучним. Вищезазначене актуалізувало появу нового підходу, який ідентифікований автором як еволюційно-прогресивний. В його рамках стійкість розглядається як здатність економічної системи забезпечувати заплановану траєкторію свого розвитку з урахуванням екзогенних та ендогенних умов [14, с. 20; 15, с. 223].

При цьому не можна залишити поза увагою широкомасштабне використання категорії «стійкий розвиток», від якої автор навмисно «відходить» з огляду на таке:

- первинний зміст стійкого розвитку відобразив виключно соціально-екологічний контекст взаємодії суспільства з навколишнім середовищем як задоволення потреб нинішніх поколінь, яке не підриває спроможність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби;
- україномовний переклад терміна «*sustainable development*» є некоректним та, за думкою спеціалістів, певним лінгвістичним нонсенсом, його конкретне тлумачення українською мовою визначається такими альтернативними варіантами: припустимий розвиток; розвиток, що узгоджений зі станом навколишнього середовища; розвиток, що зберігає цілісність; підтримуючий розвиток; невиснажливий розвиток; розвиток, що підтри-

мує рівновагу з навколишнім середовищем; самопідтримуючий розвиток;

- сучасний стан трактування терміна, як у вітчизняному, так і у зарубіжному науковому просторі, характеризується відсутністю теоретичної та ідейної єдності, що визначає варіативність підходів до його трактування та перевантажує економічний понятійно-категоріальний апарат;
- на противагу поняттю «економічний розвиток» «стійкий розвиток» являє собою поняття нормативне, яке на сьогодні поки не спирається на позитивні судження, які полегшують розуміння реальної дійсності [13, с. 89];
- в цілому розуміння «стійкого розвитку» ґрунтується на ідеї міжчасової рівноваги, що суперечить ключовому принципу нерівномірності та гетерохронності, закладеного в основу концепції розвитку, що ускладнює його використання як у наукових, так і в практичних цілях.

Агресивність і непередбачуваність зовнішнього середовища генерує авітальний характер існування підприємств, характерними ознаками якого є балансування на межі життя і смерті. Еволюціонуючий економічний простір нещадно позбавляє компанії, які втрачають здатність до розвитку. Результатом інерційного існування компаній є втрата координат їх екзистенції, що супроводжується зниженням сили життя при розростанні орієнтації на ліквідацію у всіх її різновидах і формах. Автор не ставить собі за мету поглиблення змістовного наповнення категорії «розвиток», а використовує його у загальноновизнаному форматі як набуття нових якісних ознак, процес перманентної і незворотної зміни підсистем і параметрів діяльності підприємства, які мають позитивні наслідки для його життєдіяльності та проявляються у таких формах: 1) адаптація (присотування до змін умов господарювання); 2) зростання (кількісне нарощення показників діяльності); 3) власне розвиток (забезпечення досягнення цільових орієнтирів у довгостроковому періоді).

Ми не зупиняємося на загальновідомих ознаках розвитку як спіралеподібного, безперервного, незворотного, поступального руху з дискретністю та стрибкоподібною зміною одних якісних станів іншими. Автор прагне акцентувати увагу на принциповій позиції: існування без розвитку не можливе. Саме він виступає ключовою іманентною ознакою економічної стійкості. Це визначає органічну єдність зворотних і незворотних процесів на підприємстві, які визначають характерні ознаки процесів функціонування та якісного руху. Їх діалектичний зв'язок має прояв у переході на більш високий якісний рівень життєдіяльності за рахунок циклічного повторення послідовності станів економічної системи (стійкий – нестійкий).

Трансформуючи постулати синергетичної теорії у «русло» економічної аргументації, зазначимо таке:

- середовище господарювання підприємства, що характеризується відносно стабільними умовами, дозволяє певний час нівелювати вплив факторів і забезпечувати стійкий стан (зворотні зміни);
- в умовах постіндустріальної економіки цей час невинно скорочується внаслідок дій конкурентів,

зміни споживчих пріоритетів тощо, а отже, кожне підприємство рано чи пізно потрапляє у зону незворотних процесів, вихід з якої потребує акумулювання якісних змін;

- варіативність траєкторії руху підприємства за критерієм стійкості вкладається в рамки двох сценаріїв: 1) реактивний, що зумовлений динамізмом середовища та, як наслідок, необхідністю якісних змін для виживання та виходу з нестійкого стану; 2) проактивний, спрямований на попередження відхилень та ініціювання якісних змін;
- недоречним є категоризм синергетичної парадигми, відповідно до якого перехід від нестійкого стану до стійкого і є розвиток; принципові зміни функціонування економічного суб'єкта можуть бути: по-перше, ініційовані і в період стійкого його стану; по-друге, саме вони можуть порушити стійкий стан (масштабні інвестиції – зміна структури джерел капіталу), а можуть і не супроводжуватися змінами станів підприємства за критерієм стійкості;
- діалектична єдність різноспрямованих процесів руйнування та творення визначає одночасне існування ознак стійкості та нестійкості на підприємстві, що генерує послаблення поточних і формування нових потенційних можливостей;
- принципового значення набуває об'єктивність виникнення нестійкого стану, який періодично порушує стійкість; відповідно, топ-менеджмент повинен розуміти, що виживання у такому стані є керованим, а нестійкий стан є об'єктивно припустимим у процесі життєдіяльності, що зумовлено його діалектичною єдністю зі стійким;
- надмірна «драматизація» нестійкого стану унеможливає адекватну реакцію менеджменту та відводить увагу від ключового питання – тривалості перебування у ньому;
- дискреційний характер економічної стійкості зумовлений не лише динамічними змінами об'єктивної реальності, скільки суб'єктивними рефлексивними діями індивідуумів, або асинхронністю процесів її забезпечення, які мають часовий лаг.

Підсумовуючи результати досліджень, доцільно акцентувати авторську позицію щодо змістовного наповнення сутності дефініції «економічна стійкість» – це здатність підприємства до життєдіяльності, яка генерується когнітивно-суб'єктивними діями менеджменту та іманентно супроводжується змінами його якісних ознак, які визначають векторність траєкторії руху підприємства.

Висновки. В загальному вигляді авторська аргументація стану підприємства за критерієм стійкості уособлюється у таких положеннях:

- досягнення максимально можливої синтетичної єдності всіх параметрів стійкого стану носить здебільшого гіпотетичний характер внаслідок турбулентності умов господарювання, отже, самоціллю виступає не стільки досягнутий на певний проміжок часу стан стійкості, скільки процесний

контекст її забезпечення, що характеризується векторністю траєкторії руху підприємства за критерієм стійкості;

- дискретний характер поточного стану стійкості унеможливає його прогностичну цінність і не визначає перспективну резистентність компанії в турбулентних умовах господарювання;
- перманентна життєдіяльність підприємства можлива виключно за рахунок його якісних змін, процеси генерування яких періодично змінюють стабільні періоди існування підприємства; розвиток виступає пріоритетною іманентною ознакою економічної стійкості, без якого її забезпечення в турбулентних умовах постіндустріального суспільства практично неможливо;
- амбівалентна сутність процесів розвитку компанії зумовлює рівноправність і взаємопов'язаність стійкого та нестійкого стану підприємства, діалектична єдність яких генерує послаблення поточних і формування нових потенційних можливостей;
- об'єктивність дискретності та зв'язку бінарних станів підприємства унеможливає ототожнення економічної стійкості зі стабільністю (сталістю) та зміщує фокус дослідження на її динамічний і нелінійний характер.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пономаренко Т. В. Стейкхолдерський контекст економічної стійкості підприємства / Т. В. Пономаренко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент». – 2016. – Вип. 16. – С. 83–86.
2. Удовіченко М. О. Економічна стійкість аграрних підприємств: фактори, види, модель побудови / М. О. Удовіченко // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2012. – № 2. – С. 185–189.
3. Прокопчук О. А. Забезпечення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств / О. А. Прокопчук // Інноваційна економіка. – 2013. – № 6. – С. 288–292.
4. Козик В. В. Сутність, види та чинники формування економічної стійкості підприємства / В. В. Козик, В. Ю. Паньків, В. А. Гришко // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.12. – С. 219–226.
5. Бугай В. З. Аналіз та оцінка фінансової стійкості підприємства / В. З. Бугай, В. М. Омельченко // Держава та регіони. – 2008. – № 1. – С. 34–39.
6. Треті нафтокомпанії США грозить банкрутство – WSJ // Корреспондент.biz [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://korrespondent.net/business/3613842-trety-naftekompanyi-ssha-hrozyt-bankrotstvo-wsj>
7. Пономаренко Т. В. Типологізація підходів до трактування сутності категорії «економічна стійкість підприємства» / Т. В. Пономаренко // Вчені записки. – К. : КНЕУ, 2014. – Вип. 16. – С. 14–20.
8. Кавин О. М. Гносеологічні засади забезпечення економічної стійкості підприємства / О. М. Кавин // Наукові записки (Українська академія друкарства). – 2012. – № 3. – С. 81–87.
9. Іванчук К. О. Стійкий економічний розвиток підприємства: теоретичне обґрунтування / К. О. Іванчук // Економіка розвитку. – 2014. – № 3. – С. 84–88.
10. Пригожин И. Р. Порядок из хаоса: новый диалог человека с природой / И. Р. Пригожин, И. Стенгерс ; [пер. с англ. Ю. А. Данилова]. – 6-е изд. – М. : URSS ; Изд-во ЛКИ, 2008. – 294 с.
11. Чупров С. В. Развитие научных воззрений об устойчивости экономических систем в исторической ретроспективе / С. В. Чупров // Историко-экономические исследования. – 2013. – Т. 14, № 1–2. – С. 15–32.
12. Сафин Ф. М. Экономическая устойчивость как доминирующая парадигма развития организаций промышленности: дисс. ... д-ра экон. наук : спец. 08.00.05 / Ф. М. Сафин. – М., 2009. – 358 с.
13. Дерманов В. К. Экономическое развитие: проблемы теории / В. К. Дерманов // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия «Менеджмент». – 2013. – Вып. 2. – С. 81–97.
14. Воробьева И. П. Устойчивость экономики и проблемы ее обеспечения в современной России / И. П. Воробьева // Вестник Томского государственного университета. Экономика. – 2012. – № 1 (17). – С. 17–25.
15. Фещур Р. В. Методи оцінювання розвитку підприємств у нестійких економічних умовах / Р. В. Фещур, С. В. Шишковський, Н. Р. Яворська // Вісник НУ «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2012. – № 748. – С. 223–232.

REFERENCES

- Buhai, V. Z., and Omelchenko, V. M. "Analiz ta otsinka finansovoi stiiikosti pidpriemstva" [Analysis and evaluation of enterprise financial stability]. *Derzhava ta rehiony*, no. 1 (2008): 34-39.
- Chuprov, S. V. "Razvitiye nauchnykh vozzreniy ob ustoichivosti ekonomicheskikh sistem v istoricheskoy retrospektive" [The development of scientific views on the sustainability of the economic systems in historical retrospect]. *Istoriko-ekonomicheskije issledovaniia* vol. 14, no. 1-2 (2013): 15-32.
- Dermanov, V. K. "Ekonomicheskoye razvitiye: problemy teorii" [Economic development: problems of the theory]. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. Seriya «Menedzhment»*, no. 2 (2013): 81-97.
- Feshchur, R. V., Shyshkovskiy, S. V., and Yavorska, N. R. "Metody otsiniuvannya rozvytku pidpriemstv u nestiikykh ekonomichnykh umovakh" [Evaluation methods of enterprises in unstable economic conditions]. *Visnyk NU «Lvivska politekhnika». Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, no. 748 (2012): 223-232.
- Ivanchuk, K. O. "Stiikiy ekonomichnyi rozvytok pidpriemstva: teoretychne obgruntuvannya" [Sustainable economic development of the enterprise: theoretical justification]. *Ekonomika rozvytku*, no. 3 (2014): 84-88.
- Kavyn, O. M. "Hnoseolohichni zasady zabezpechennia ekonomichnoi stiiikosti pidpriemstva" [Epistemological principles to ensure economic viability]. *Naukovi zapysky (Ukrainska akademiia drukarstva)*, no. 3 (2012): 81-87.
- Kozyk, V. V., Pankiv, V. Yu., and Hryshko, V. A. "Sutnist, vydy ta chynnyky formuvannya ekonomichnoi stiiikosti pidpriemstva" [The essence, types and factors of economic viability]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 23.12 (2013): 219-226.
- Ponomarenko, T. V. "Steikkholderskyi kontekst ekonomichnoi stiiikosti pidpriemstva" [Stakeholder context of economic viability]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya «Ekonomika i menedzhment»*, no. 16 (2016): 83-86.

Prigozhin, I. R., and Stengers, I. *Poryadok iz khaosa: novyy dialog cheloveka s prirodoy* [Order out of chaos: a new dialogue of man with nature]. M. : URSS; Izd-vo LKI, 2008.

Prokopchuk, O. A. "Zabezpechennia ekonomichnoi stiikosti silskohospodarskykh pidpriemstv" [Ensuring the economic viability of farms]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 6 (2013): 288-292.

Ponomarenko, T. V. "Typolohizatsiia pidkhodiv do traktuvannia sutnosti katehorii «ekonomichna stiikist pidpriemstva»" [Typologization approaches to the interpretation of the essence of the category of «economic stability of the enterprise.]. *Vcheni zapysky*, no. 16 (2014): 14-20.

Safin, F. M. "Ekonomicheskaya ustoychivost kak dominiruyushchaya paradigma razvitiya organizatsiy promyshlennosti" [Economic sustainability as the dominant paradigm of development of industry organizations]. *diss. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.05*, 2009.

"Treti neftekompaniy SShA grozit bankrotstvo - WSJ" [A third of US oil companies threatened with bankruptcy - WSJ]. *Korrespondent. biz*. <http://korrespondent.net/business/3613842-trety-neftekompaniyi-ssha-hrozyt-bankrotstvo-WSJ>

Udovichenko, M. O. "Ekonomichna stiikist ahrarnykh pidpriemstv: factory, vydy, model pobudovy" [The economic sustainability of agricultural enterprises: factors, types, model construction]. *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, no. 2 (2012): 185-189.

Vorobeva, I. P. "Ustoychivost ekonomiki i problemy yee obespecheniya v sovremennoy Rossii" [The stability of the economy and the problem of its maintenance in modern Russia]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Ekonomika*, no. 1 (17) (2012): 17-25.

ІНСТРУМЕНТАРІЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ПІДВИЩЕНОГО РИЗИКУ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИЩОЇ ЯКОСТІ ЖИТТЯ

© 2016 СЕМЧУК Ж. В.

УДК 005.8:338:377:378

Семчук Ж. В.

Інструментарій соціально-економічного розвитку освітніх послуг підприємств в умовах підвищеного ризику в системі забезпечення вищої якості життя

Удосконалено принципи інформаційної технології, в основі якої – синтез та аналіз концептуальної моделі програмно-проектно-цільового підходу з урахуванням індикаторів якості освіти та життя, інструментарію розвитку освітніх послуг на підприємствах в умовах підвищеного ризику в системі забезпечення вищої якості життя, а також інформаційного балансу, якого дотримуються споживачі у процесі отримання освітніх послуг. Введено міру цінності семантичної інформації для підвищення якості освітніх послуг із урахуванням ймовірності досягнення відповідного рівня спеціальних знань, щоб стати професіоналом після отримання навчальної інформації. В основі інформаційної технології: економетрична модель для підвищення рейтингу навчального закладу і якості семантичної інформації освітніх послуг, отриманої споживачем (працівником підприємства) у цьому навчальному закладі з урахуванням факторів ефективності, ризику та корисності; критерії багатокритеріальної оптимізації семантичної інформації з метою підвищення якості освітніх послуг, зокрема таких її аспектів, як внутрішня структуризація, стимулювання, узгодження інтересів, узгоджене управління проектами.

Ключові слова: підприємства, освітні послуги, оптимізація, ризику, семантична інформація, кваліметрія, індекс освіченості, проекти.

Рис.: 1. Формул: 9. Бібл.: 17.

Семчук Жанна Віталіївна – кандидат економічних наук, доцент, декан, факультет економіки та підприємництва, Львівський університет бізнесу та права (вул. Кульпарківська, 99, Львів, 79021, Україна)

E-mail: semchuk_zv@ukr.net

УДК 005.8:338:377:378

UDC 005.8:338:377:378

Семчук Ж. В. Инструментарий социально-экономического развития образовательных услуг предприятий в условиях повышенного риска в системе обеспечения высокого качества жизни

Semchuk Zh. V. Instruments of Socio-Economic Development of Enterprise Educational Services under Conditions of an Increased Risk in the System of Ensuring a High Quality of Life

Усовершенствованы принципы информационной технологии, в основе которой – синтез и анализ концептуальной модели программно-проектно-целевого подхода с учетом индикаторов качества образования и жизни, инструментария развития образовательных услуг на предприятиях в условиях повышенного риска в системе обеспечения высокого качества жизни, а также информационного баланса, которого придерживаются потребители в процессе получения образовательных услуг. Введена мера ценности семантической информации для повышения качества образовательных услуг с учетом вероятности достижения соответствующего уровня специальных знаний, чтобы стать профессионалом после получения учебной информации. В основе информационной технологии: эконометрическая модель для повышения рейтинга учебного заведения и качества семантической информации образовательных услуг, полученной потребителем (работником предприятия) в данном учебном заведении с учетом факторов эффективности, риска и полезности; критерии многокритериальной оптимизации семантической информации с целью повышения качества образовательных услуг, в частности таких ее аспектов, как внутренняя структуризация, стимулирование, согласование интересов, согласованное управление проектами.

Ключевые слова: предприятия, образовательные услуги, оптимизация, риски, семантическая информация, кваліметрія, индекс образованности, проекты.

Рис.: 1. Формул: 9. Библ.: 17.

Семчук Жанна Віталіївна – кандидат економічних наук, доцент, декан, факультет економіки та підприємництва, Львівський університет бізнесу та права (вул. Кульпарківська, 99, Львів, 79021, Україна)

E-mail: semchuk_zv@ukr.net

There have been improved principles of the information technology based on synthesis and analysis of the conceptual model of program-project-targeted approach with regard to quality indicators of education and life, instruments of development of educational services at enterprises under conditions of an increased risk in the system of ensuring a high quality of life as well as the information balance kept by consumers in the process of receiving educational services. A measure of sensitivity of semantic information for improving the quality of educational services taking into account the probability of achieving an appropriate level of specialized knowledge to become a professional after receipt of educational information has been introduced. The information technology is based on: the econometric model to improve the ranking of the educational establishment and quality of the semantic information of educational services received by the consumer (the enterprise employee) at the given education establishment taking into account the factors of efficiency, risk and utility; multi-criteria optimization of semantic information with the purpose of increasing the quality of educational services, in particular of such its aspects as internal structuring, stimulation, coordination of interests, consistent project management.

Keywords: enterprises, educational services, optimization, risks, semantic information, qualimetry, education index, projects.

Fig.: 1. Formulae: 9. Bibl.: 17.

Semchuk Zhanna V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Dean, Faculty of Economics and Business, Lviv University of Business and Law (99 Kulparkivska Str., Lviv, 79021, Ukraine)

E-mail: semchuk_zv@ukr.net

Постановка проблеми. Професійно-технічна освіта є складовою системи освіти України і сприяє забезпеченню технічного й економічного прогресу держави. При цьому ринок праці насичується кваліфікованими кадрами, громадяни отримують доступ до професій відповідно до їх покликань, інтересів, здібностей, а підприємства забезпечують допрофесійну підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації [1].

При аналізі освітніх послуг (ОП) на підприємстві необхідно брати до уваги економічні особливості розвитку держави в динаміці з урахуванням внутрішніх і зовнішніх загроз, а також обмежень на матеріальні та фінансові ресурси. Воєнна загроза призводить до мінімізації ресурсів, до зниження якості підготовки і, відповідно, компетентності споживачів ОП (студентів і слухачів курсів підвищення кваліфікації). І це є важливою проблемою у суспільстві.

Основною проблемою у взаємозв'язку освіти та зайнятості населення України в умовах ринкової економіки є неузгодженість (незбалансованість) механізмів розвитку ринку освітніх послуг і визначення потреб ринків праці і робочої сили у кваліфікованих кадрах.

Важливою причиною виникнення зазначеної проблеми є недосконалість інструментарію соціально-економічного розвитку освітніх послуг підприємств в умовах підвищеного ризику в системі забезпечення вищої якості життя і недоліки діючої системи державного замовлення на підготовку фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Основні складові процесу узгодження механізмів ринку праці та ринку ОП сформульовано у праці [1]. Запропоновано напрямки забезпечення економічної безпеки системи освіти та подолання ризиків освітнього процесу за допомогою регулюючих дій держави [1].

Питання формування інформаційної культури особистості в сучасному інформаційному суспільстві, а також роль публічних бібліотек України у формуванні інформаційних потреб користувачів розглянуто у праці [2].

Проаналізовано різновиди вектору діалогів індивідуума з суб'єктом ринку послуг вищої освіти, який буде найбільше сприяти досягненню професійно-кваліфікаційної відповідності шляхом інформування індивідуума про реальний обсяг потреб роботодавців у фахівцях з вищою освітою [3]. Особлива увага приділяється вектору діалогу "індивідуум-держава", що є єдиним варіантом, який дозволить індивідууму обрати професію та кваліфікацію з урахуванням інтересів держави та роботодавця, гарантованого працевлаштування та розрахунку на максимальний рівень професійно-кваліфікаційної відповідності [3].

Встановлено, що наскільки грамотно навчальний заклад (НЗ) позиціонує себе та освітні продукти і послуги з точки зору продуктової, цінової, комунікаційної та збутової політики, залежить його репутація на внутрішньому та зовнішньому ринках [4]. Саме тому за необхідне вбачається забезпечення при НЗ злагодженої роботи маркетингових центрів, які займаються розробкою і проведенням маркетингових і соціологічних досліджень, цінових моніторингів, рекламних заходів із просування освітніх послуг [4].

Запропоновано сучасний інструмент вибору операційних стратегій розвитку вищого навчального закладу

(НЗ) [5]. Реалізація стратегічних завдань розвитку НЗ у сучасному глобалізованому освітньому просторі можлива через використання комплексної моделі проектно-цільового планування, яка поєднує коротко, середньо та довгострокові цілі й інтереси всіх учасників освітньої системи, взаємодію різних сфер суспільного життя, враховує особливості та параметри наявного і майбутнього зовнішнього середовища [5].

Розкрито окремі аспекти формування іміджу вищих навчальних закладів, що ґрунтуються на реалізації комунікативного та маркетингового підходів із використанням наукових методів, традиційних і сучасних принципів розроблення освітніх систем; аргументовано актуальність розв'язання поставленої проблеми в умовах демократизації діяльності НЗ, а також розвитку технологій та системного забезпечення позитивного іміджу цих навчальних закладів [6].

Проаналізовано можливості використання інструментів електронного маркетингу для підвищення ефективності рекламних кампаній, які проводяться навчальними установами [7]. При цьому враховується специфіка освітніх послуг як об'єкта просування на ринку НЗ.

Постановка завдання. Метою цієї праці є удосконалення інструментарію розвитку освітніх послуг на підприємствах в умовах підвищеного ризику в системі забезпечення вищої якості життя. Підвищений ризик спричинений політичною нестабільністю, економічною кризою, прогресуючою інфляцією та воєнними діями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо та модифікуємо елементи моделі програмно-проектно-цільового підходу (МПЦП) [8], які орієнтуємо на інструментарій соціально-економічного розвитку освітніх послуг підприємств в умовах підвищеного ризику в системі забезпечення вищої якості життя.

Доцільно удосконалити принципи інформаційної технології, в основі якої синтез і аналіз концептуальної моделі МПЦП з урахуванням індикаторів якості освіти та життя, а також інформаційного балансу, якого дотримуються (свідомо чи інтуїтивно) споживачі (працівники та менеджери підприємства) у процесі отримання освітніх послуг.

Аналітичне співвідношення мультиплікативного типу для інформаційного балансу як відношення суми позитивних і нейтральних тем до суми всіх тем твору, включено з негативними, уведено у праці [9] – формула (1):

$$\Omega = \frac{\sum t_+ t_0}{\sum t_+ t_0 t_-}, \quad (1)$$

де Ω – інформаційний баланс, рейтинг теми;

t_+ – позитивні підтеми;

t_0 – нейтральні підтеми;

t_- – негативні підтеми.

У статті [9], крім того, розглядається проблема впливу структури твору на інформаційний комфорт споживача. Вказано на шляхи підвищення комунікативної привабливості твору в масовій комунікації.

Узагальнимо (1) для конкретного споживача (зокрема працівника підприємства, який проходить у навчальному закладі курси підвищення кваліфікації на основі підходу інформатики [10] у вигляді – формула (2):

$$R = \frac{\Sigma p}{\Sigma p + \Sigma n + \Sigma s} \quad (2)$$

Тут R – рейтинг інформації (чи НЗ), отриманої споживачем у НЗ і в результаті самоосвіти, програма якої розроблена у цьому НЗ:

$$\Sigma p = \alpha \sum_{i=1}^{zp} I_{bi}(a_{pi});$$

$$\beta \sum_{i=1}^{zn} I_{bi}(a_{ni}); \quad \Sigma s = \gamma \sum_{i=1}^{zs} I_{bi}(a_{si});$$

Σp , Σn , Σs – міра позитивної, нейтральної і сумнівної інформації відповідно;

a_{pi} , a_{ni} , a_{si} – множини тем позитивної, нейтральної і сумнівної інформації;

i – індекси ($i = 1, 2, 3, \dots$), порядкові номери тем; $I_{bi}(a_{pi}) = H_i(a_{pi}) - H_{bi}(a_{pi})$; $I_{bi}(a_{ni}) = H_i(a_{ni}) - H_{bi}(a_{ni})$; $I_{bi}(a_{si}) = H_i(a_{si}) - H_{bi}(a_{si})$;

$H_i(a_{pi})$, $H_i(a_{ni})$, $H_i(a_{si})$ – ентропія, міра недостатньої інформації про відповідну систему (тему) із множин a_{pi} , a_{ni} , a_{si} ;

$H_{bi}(a_{pi})$, $H_{bi}(a_{ni})$, $H_{bi}(a_{si})$ – ентропія, міра невизначеності інформації після отримання повідомлення, символ якого bi ;

α , β , γ – коефіцієнти вагомості;

$$H_i(a_{pi}) = - \sum_{j=1}^{N_{pi}} P_{pij} \log(P_{pij});$$

$$H_i(a_{ni}) = - \sum_{j=1}^{N_{ni}} P_{nij} \log(P_{nij}); \quad H_i(a_{si}) = - \sum_{j=1}^{N_{si}} P_{sij} \log(P_{sij});$$

P_{pij} , P_{nij} , P_{sij} – ймовірності того, що системи (теми) із множин a_{pi} , a_{ni} , a_{si} знаходяться в j -му стані відповідно. $I_{bi}(a_{pi})$, $I_{bi}(a_{ni})$, $I_{bi}(a_{si})$ – кількість інформації в системах (множинах a_{pi} , a_{ni} , a_{si}).

Замість терміна «негативна інформація» більш доцільно вживати термін «сумнівна інформація» адже викладачі не включають (або стараються не включати) негативні теми при наданні освітніх послуг (ОП). В деяких випадках сумнівна інформація може бути негативною, тобто дезінформацією [11]. Іноді викладачі в процесі навчання дають приклади негативної інформації для застереження слухачів від майбутніх помилок. В цьому випадку негативна інформація має позитивний характер, бо краще вчитись на чужих помилках, ніж на своїх.

На відміну від (1) для формування (2) використано адитивний підхід.

Слід зазначити, що R (рейтинг інформації, отриманої споживачем у НЗ) є індивідуальним для різних споживачів. Відміна закладена у коефіцієнтах вагомості α , β , γ . Для певного контингенту споживачів ОП можна визначити усереднене значення R_c , оскільки в конкретному контингенті споживачів ОП є особи з різними здібностями, початковим багажем знань, пам'яттю, працездатністю.

Аналогічно, як у праці [11], введемо міру цінності семантичної інформації, корисної для підвищення якості ОП – формули (3):

$$C_{bi} = \frac{I_{Ci}}{V_{Di}}; \quad I_{Ci} = \log P_{1i} - \log P_{2i} = \log \left(\frac{P_{1i}}{P_{2i}} \right) \quad (3)$$

Тут P_{1i} – ймовірність досягнення мети до отримання інформації;

P_{2i} – ймовірність досягнення мети (отримання спеціальних знань, щоб стати професіоналом) після отримання навчальної інформації;

V_{Di} – загальний обсяг даних; I_{Ci} (тобто $I_{Ci}(a_{pi})$, $I_{Ci}(a_{ni})$, $I_{Ci}(a_{si})$) як і $I_{bi}(a_{pi})$, $I_{bi}(a_{ni})$, $I_{bi}(a_{si})$ – кількість семантичної інформації в системах (множинах a_{pi} , a_{ni} , a_{si}).

Якщо $P_{1i} < P_{2i}$, то отримана інформація має від'ємний знак, і в цьому випадку вона має сенс дезінформації [11]. Відповідно до $I_{Ci}(a_{pi})$, $I_{Ci}(a_{ni})$, $I_{Ci}(a_{si})$ маємо компоненти C_{bi} , тобто $C_{bi}(a_{pi})$, $C_{bi}(a_{ni})$, $C_{bi}(a_{si})$ згідно з (3) для трьох множин a_{pi} , a_{ni} , a_{si} .

Міра семантичної інформації C_{bi} враховує не лише структуру і зміст самого повідомлення (bi), що розглядається ізольовано, а також запас знань у одержувача (користувача) інформації [11]. Тобто міра семантичної інформації вказує, яку новизну несе одержувачеві повідомлення порівняно з тим, що він уже знав [11]. Можна стверджувати, що семантична інформація одного і того ж повідомлення є неоднаковою для різних користувачів і залежить від рівня їх знань або, як прийнято говорити, від їх тезаурусу [11]. Тому є сенс усереднювати семантичну інформацію для контингенту споживачів, як і R_c .

Аналогічно до (2) введемо відношення – формула (4):

$$K_{QC} = \frac{\alpha \Sigma C_{bi}(a_{pi})}{\alpha \Sigma C_{bi}(a_{pi}) + \beta \Sigma C_{bi}(a_{ni}) + \gamma \Sigma C_{bi}(a_{si})} \quad (4)$$

Тут K_{QC} має зміст відносної інтегральної цінності семантичної інформації, отриманої споживачем ОП у цьому НЗ. Параметр K_{QC} можна також трактувати як коефіцієнт якості семантичної інформації з погляду ціннісного підходу.

Співвідношення (2) узагальнимо з урахуванням міри незбалансованості рейтингу R НЗ і K_{QC} . Для R і K_{QC} використаємо балансове співвідношення, аналогічно до праці Скриньковського Р. М. [12] – формули (5)–(6):

$$\frac{\partial I_{bi}}{\partial t} + \text{div} J_{Ib} = \sigma_{Ib}, \quad \frac{\partial R}{\partial t} + \text{div} J_R = \sigma_R, \quad (5)$$

$$\frac{\partial I_{Ci}}{\partial t} + \text{div} J_{Ic} = \sigma_{Ic}, \quad \frac{\partial K_{QC}}{\partial t} + \text{div} J_K = \sigma_K, \quad (6)$$

де $\partial/\partial t$ – часткова похідна по часу t ;

J_{Ib} , J_R , J_{Ic} , J_K , σ_{Ib} , σ_R , σ_{Ic} , σ_K – потоки (J) та інтенсивності джерел (σ) інформації, які характеризують рейтинг НЗ R і якість семантичної інформації, отриманої працівником підприємства у цьому НЗ, відповідно;

$\text{div}(\cdot)$ – символ дивергенції. Перші співвідношення (5), (6) записані для окремої теми (чи дисципліни) навчального процесу з урахуванням потоків J_{Ib} , J_{Ic} . Другі співвідношення (5), (6) записані для рейтингу R НЗ та інтегральної інформації K_{QC} отриманої працівником підприємства у цьому НЗ протягом усього курсу навчання. Необхідно зазначити, що міру незбалансованості інформації у (5), (6) характеризують джерела σ_{Ib} , σ_R , σ_{Ic} , σ_K . Слід відзначити, що чим менші за модулем значення відповідають негативним значенням джерел σ_{Ib} , σ_R , σ_{Ic} , σ_K тим менша втрата корисної інформації і тим вищий рівень комфортності відчуває споживач ОП у цьому НЗ. Позитивні значення джерел відповідають створенню якісно нових знань. Відповідну струк-

турну схему інформаційної технології (ІТ) і концептуальної моделі програмно-проектно-цільового підходу МППЦП подано на рис. 1.

Інформаційна технологія поєднує:

- економетричну модель для підвищення рейтингу R НЗ і якості K_{OC} семантичної інформації (ОП), отриманої споживачем (працівником підприєм-

ства) у цьому НЗ з урахуванням факторів ефективності, ризику та користності;

- критерії багатокритеріальної оптимізації семантичної інформації з метою підвищення якості ОП, зокрема таких її аспектів, як внутрішня структура, стимулювання, узгодження інтересів, узгоджене управління проектами [13].

Рис. 1. Структурна схема концептуальної моделі інформаційної технології для узгодження інтересів регіональних структур щодо формування ціннісно-орієнтованого наукового проекту НЗ для покращення якості надання ОП

Джерело: розроблено автором

Концептуальну модель інформаційної технології для узгодження інтересів регіональних структур щодо інвестиційних ресурсів освітніх послуг підприємств в умовах підвищеного ризику (рисунок) доповнимо інформацією, яка орієнтована на підвищення добробуту (якості життя) працівників підприємств [14].

Україна належить до країн з доволі високими рівнями бідності та освіти (майже все населення відповідного віку отримує базову середню і близько його половини – вищу освіту) [14]. Розроблено пропозиції щодо розвитку системи освіти в Україні та підвищення рівня добробуту її населення [14]. Для цього: 1) досліджено стан національної системи освіти та її вплив на добробут населення; 2) визначено перспективні напрями розвитку освіти і добробуту (якості життя) населення в Україні [14]. Відповідні напрями розвитку суспільства тісно взаємопов'язані [15]. Зокрема, доцільно звернути увагу на приклади кваліметричного оцінювання якості життя: визначення індексу розвитку людського потенціалу (ІРЛП), що представляє собою нормативну оцінку стану здоров'я, освіченості і матеріальних ресурсів, необхідних для розвитку людини [15] – формула (7):

$$ІРЛП = (I_{TL} + I_{OS} + I_{VVP})/3, \quad (7)$$

де I_{TL} – індекс тривалості життя населення;
 I_{OV} – індекс освіченості людей;

I_{VVP} – індекс валового (регіонального) внутрішнього продукту (ВВП).

Відносне оцінювання якості і рівня життя, як правило, приводиться до представлення відповідних параметрів порівняно до фактичного споживання матеріальних, соціальних, інтелектуальних і духовних благ із аналогічними величинами у системах соціальних стандартів якості та рівня життя. Відносне вимірювання якості і рівня життя являє собою систему коефіцієнтів та індексів. Коефіцієнти можуть приймати будь-яке позитивне значення. Індикатори змінюються від 0 до 1. Приклад коефіцієнтного оцінювання якості життя, зокрема, визначення коефіцієнта очікуваної тривалості життя (K_{TL}) наведено у [15].

Є різні підходи до оцінювання рівня освіти. Приклад оцінювання індексу освіти EI на основі статистичної інформації наведено у праці [16] – формула (8):

$$EI = EYSI \sqrt{MYSI} / 0,951. \quad (8)$$

Тут $EYSI$ – індекс очікуваної тривалості навчання;

$MYSI$ – індекс середньої тривалості навчання;

0,951 – емпіричний коефіцієнт.

$MYSI$ знаходиться за формулою:

$$MYSI = MYS / 13,2,$$

де 13,2 – максимальна тривалість освіти для країн світу;

MYS – середня тривалість освіти для цієї країни.

$EYSI = EYS / 20,6$, де 20,6 – максимальна очікувана тривалість освіти для країн світу;

EYS – очікувана тривалість освіти для цієї країни.

Запропоновано критерій оцінювання ефективності МППЦП щодо ОП. Для цього уводимо нові параметри – індекси ефективності елементів МППЦП X_i (див. рис. 1) і інтегральний індекс ефективності МППЦП I_E , які можна подати у вигляді оптимізаційного співвідношення – формула (9):

$$I_E = \sum_{i=1}^n w_i \times X_i \Rightarrow opt, \quad (9)$$

де w_i – коефіцієнт вагомості елемента (етапу алгоритму, блоку на рисунку), наприклад, економетричної моделі для підвищення рейтингу R НЗ;

n – кількість етапів ($n = 8$ в цій праці);

opt – символ оптимізації.

Для розрахунку індексів типу I_E , а також w_i можна використовувати експертний метод.

Необхідно зазначити, що особливо актуальним для вітчизняних підприємств є діагностування освітніх проєктів, програм, навчальних дисциплін із урахуванням ризиків, які пов'язані з відхиленнями компонент вектора невизначених збурень [17], спричинених ризиками.

Висновки. На підставі аналізу наукових праць [1–17] розроблено концептуальну модель узгодження інтересів регіональних структур щодо інвестиційних ресурсів освітніх послуг підприємств в умовах підвищеного ризику.

В основі інформаційної технології – оптимізаційна модель прогнозування кризових ситуацій і управління ризиками, а також система прийняття рішень щодо освітніх послуг, що ґрунтується на моделі програмно-проектно-цільового підходу (МППЦП).

У той же час запропоновано критерій оцінювання ефективності МППЦП щодо процедур узгодження інтересів регіональних структур стосовно інвестиційних ресурсів освітніх послуг підприємств в умовах підвищеного ризику.

Перспективи подальших досліджень і використаних результатів. Запропоновану концептуальну модель інформаційної технології для узгодження інтересів регіональних структур щодо інвестиційних ресурсів освітніх послуг підприємств в умовах підвищених ризиків доцільно орієнтувати на оптимізацію освітньої політики підприємств у період нестабільних і кризових ситуацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вишнеvsька О. Неузгодженість ринку освітніх послуг і ринку праці в контексті молодіжної політики (зарубіжний досвід для України) / О. Вишнеvsька // Публічне адміністрування: теорія та практика. – 2014. – Вип. 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Patp_2014_2_13.pdf

2. Проценко Т. Формування інформаційної культури користувачів / Т. Проценко // Вісник Книжкової палати. – 2014. – № 1. – С. 34–38.

3. Почтовюк А. Б. Інструментарій раціоналізації діяльності індивідуума щодо реалізації місії вищої освіти / А. Б. Почтовюк // Вісник КрНУ ім. М. Остроградського. Серія «Економічні науки». – 2014. – № 1. – С. 115–124.

4. Татомир І. Л. Маркетингові та заохочувальні механізми позиціонування закордонних ВНЗ / І. Л. Татомир // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 4. – С. 88–124.

5. Холод Б. М. Сучасний інструментарій вибору операційних стратегій розвитку ВНЗ / Б. І. Холод, О. В. Дашевська // Академічний огляд. – 2012. – № 1 (36). – С. 5–12.

6. Забродська Л. М. Інноваційні технології формування іміджу вищих навчальних закладів: європейський аспект / Л. М. Забродська // Науковий часопис Національного педагогічного ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи : зб. наук. праць. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. – Вип. 42. – С. 73–81.

7. Коновалова С. О. Інструменти електронного маркетингу в системі просування освітніх послуг / С. О. Коновалова // Бізнес Інформ. – 2014. – № 11. – С. 342–346.

8. Ворвинець Б. М. Програмно-цільовий підхід до розв'язання проблем на регіональному ринку праці / Б. М. Ворвинець // Економічний форум. – 2015. – № 1. – С. 50–59 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecfor_2015_1_10.pdf

9. Корнєєв В. Проблема формування інформаційного комфорту сприймача в структурній побудові твору / В. Корнєєв // Стиль і текст. – 2006. – Вип. 7. – С. 247–253 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1937>

10. Анянова Е. В. Теоретические основы информатики. Курс «Бизнес-информатика» / Е. В. Анянова. – Екатеринбург, 2014. – 17 с.

11. Мізюк Б. М. Інформаційна природа управління / Б. М. Мізюк // Економіка та держава. – 2012. – № 2. – С. 8–13.

12. Скриньковський Р. М. Освітньо-фаховий потенціал персоналу як фактор впливу на інвестиційну привабливість підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / Р. М. Скриньковський ; ПВНЗ «Львівський університет бізнесу та права». – Львів, 2014. – 20 с.

13. Бицюра Л. Механізми узгодження та досягнення цілей підприємств у структурі цільових промислово-фінансових груп / Л. Бицюра, О. Борик // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2010. – Вип. 1 (3). – С. 22–28.

14. Мельниченко О. А. Освіта як чинник підвищення рівня добробуту населення / О. А. Мельниченко // Публічне управління: теорія та практика : зб. наук. праць – Х. : Вид-во ДокНаук-ДержУпр, 2011. – № 3. – С. 149–153.

15. Вольська О. М. Шляхи забезпечення зростання рівня якості життя населення країни / О. М. Вольська // Економіка будівництва і міського господарства. – 2011. – Т. 7, № 2. – С. 73–79.

16. Бараннік В. О. Індекс людського потенціалу в системі сталого розвитку та економічної безпеки / В. О. Бараннік // Збірник матер. І Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 25 лют. – 01 бер. 2013 р. – Дніпропетровськ – Жешув. – 2013. – С. 16–25.

17. Юзевич В. М. Економічний аналіз рівнів ефективності та якості інтернет-платіжних систем підприємства / В. М. Юзевич, О. В. Ключак // Бізнес Інформ. – 2015. – № 1. – С. 160–164.

REFERENCES

Anyanova, E. V. *Teoreticheskiye osnovy informatiki. Kurs «Biznes-informatika»* [Theoretical foundations of computer science. The course «Business Informatics»]. Ekaterinburg, 2014.

Bytsiura, L., and Boryk, O. "Mekhanizmy uzgodzhennia ta dosiahnennia tsilei pidpriemstv u strukturi tsilyovykh promyslovo-finansovykh hrup" [Mechanisms of coordination and achieve the objectives of enterprises in the structure of targeted industrial and financial groups]. *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava*, no. 1 (3) (2010): 22-28.

Barannik, V. O. "Indeks liudskoho potentsialu v systemi stalooho rozvytku ta ekonomichnoi bezpeky" [Human development index system of sustainable development and economic security]. *I Mizhnar. nauk. -prakt. internet-konferentsiia*. Dnipropetrovsk - Zheshuv, 2013. 16-25.

Kholod, B. I., and Dashevska, O. V. "Suchasnyi instrumentarii vyboru operatsiinykh stratehii rozvytku VNZ" [Modern tools of choice of operating policies of the university]. *Akademichnyi ohiad*, no. 1 (36) (2012): 5-12.

Konovalova, S. O. "Instrumenty elektronnoho marketynhu v systemi prosuvannia osvity posluh" [Email marketing tools to promote the system of education]. *Biznes Inform*, no. 11 (2014): 342-346.

Kornieiev, V. "Problema formuvannia informatsiinoho komfortu sprymacha v strukturnii pobudovi tvoriv" [Shaping the Information of perceiver comfort in structural construction work]. <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1937>

Miziuk, B. M. "Informatsiina pryroda upravlinnia" [Information management nature]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 2 (2012): 8-13.

Melnichenko, O. A. "Osvita yak chynnyk pidvyshchennia rivnia dobrobutu naselennia" [Education as a factor in increasing the level of welfare]. *Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka*, no. 3 (2011): 149-153.

Protsenko, T. "Formuvannia informatsiinoi kultury korystuvachiv" [Formation of information culture of users]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, no. 1 (2014): 34-38.

Pochtoviuk, A. B. "Instrumentarii ratsionalizatsii diialnosti indyviduuma shchodo realizatsii misiï vyshchoi osvity" [Rational-

ization of individual tools for the implementation of the mission of higher education]. *Visnyk KrNU im. M. Ostrohradskoho. Seriia «Ekonomichni nauky»*, no. 1 (2014): 115-124.

Skrynkovskiy, R. M. "Osvitnyo-fakhovyi potentsial personalu yak faktor vplyvu na investytsiynu pryvablyvist pidpriemstva" [Educational and professional staff as a potential factor in the impact on the investment attractiveness of the company]. *avto-ref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.07*, 2014.

Tatomyr, I. L. "Marketynhovi ta zaokhochuvalni mekhanizmy pozytsionuvannia zakordonnykh VNZ" [Marketing and promotional positioning mechanisms foreign universities]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, no. 4 (2015): 88-124.

Vorvynets, B. M. "Prohramno-tsilyovyi pidkhdid do rozviazannia problem na rehionalnomu rynku pratsi" [Target-oriented approach to solving problems on the regional labor market]. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecfor_2015_1_10.pdf

Volska, O. M. "Shliakhy zabezpechennia zrostantia rivnia yakosti zhyttia naselennia krainy" [Ways of increase of the quality of life of the population]. *Ekonomika budivnytstva i miskoho hospodarstva* vol. 7, no. 2 (2011): 73-79.

Vyshnevska, O. "Neuzhodhenist rynku osvity posluh i rynku pratsi v konteksti molodizhnoi polityky (zarubizhnyi dosvid dlia Ukrainy)" [Inconsistency education market and the labor market in the context of youth policy (foreign experience for Ukraine)]. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Patp_2014_2_13.pdf

Yuzevych, V. M., and Kliuvak, O. V. "Ekonomichni analiz rivniv efektyvnosti ta yakosti internet-platizhnykh system pidpriemstva" [Economic analysis of the efficiency and quality of Internet payment systems company]. *Biznes Inform*, no. 1 (2015): 160-164.

Zabrodska, L. M. "Innovatsiini tekhnologii formuvannia imidzhu vyshchykh navchalnykh zakladiv: yevropeiskyi aspekt" [Innovative technologies create the image of higher education institutions: the European dimension]. *Naukovi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho un-tu im. M. P. Drahomanova. Seriia № 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy*, no. 42 (2013): 73-81.

ДІАГНОСТИКА ТРАНСПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ ПІДПРИЄМСТВА

© 2016 СКРИНЬКОВСЬКИЙ Р. М., КОСТЮК Н. Р., КОВАЛЬ Н. М., ГАЛЕЛЮК М. М.

УДК 65.01

Скриньковський Р. М., Костюк Н. Р., Коваль Н. М., Галелюк М. М.

Діагностика транспортної діяльності як складової логістичної системи підприємства

Розкрито сутність поняття «діагностика транспортної діяльності підприємства», під яким слід розуміти процес оцінювання стану переміщення (транспортування, перевезення) вантажів (матеріальних ресурсів, незавершеного виробництва чи готової продукції) за допомогою одного із видів транспортних засобів або їх сукупності відповідно до застосовуваної системи транспортування, тенденцій його зміни, а також визначення майбутніх перспектив на основі прийняття обґрунтованих управлінських рішень із метою забезпечення успішного функціонування та розвитку підприємства у конкурентному середовищі. Встановлено, що ключовими бізнес-індикаторами системи діагностики транспортної діяльності як складової логістичної системи підприємства є: коефіцієнт вчасності перевезення (доставки) вантажу; коефіцієнт повноти перевезення; коефіцієнт збереження вантажу; коефіцієнт економічності перевезення вантажу; коефіцієнт комплексності обслуговування вантажовласників; коефіцієнт задоволеності попиту вантажовласників; коефіцієнт готовності до експлуатації транспортних засобів за один робочий день; коефіцієнт використання транспортного пробігу; коефіцієнт екстенсивності завантаження транспортних засобів.

Ключові слова: підприємство, транспортна діяльність, логістична система, діагностика, бізнес-індикатори.

Рис.: 1. Формул: 10. Бібл.: 14.

Скриньковський Руслан Миколайович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки підприємств та інформаційних технологій, Львівський університет бізнесу та права (вул. Кульпарківська, 99, Львів, 79021, Україна)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

Костюк Наталія Романівна – студент, Львівський університет бізнесу та права (вул. Кульпарківська, 99, Львів, 79021, Україна)

E-mail: natalyya-kostyuk@ukr.net

Коваль Наталія Михайлівна – студент, Львівський університет бізнесу та права (вул. Кульпарківська, 99, Львів, 79021, Україна)

E-mail: kovaln@ukr.net

Галелюк Микола Михайлович – кандидат економічних наук, директор, Багатопрофільний лікувально-хірургічний центр (вул. Рейтарська, 15, Київ, 01034, Україна)

E-mail: haleliuk_mykola@ukr.net

УДК 65.01

UDC 65.01

Скриньковський Р. М., Костюк Н. Р., Коваль Н. М., Галелюк М. М. Діагностика транспортної діяльності як складової логістичної системи підприємства

Skrynkovskyy R. M., Kostyuk N. R., Koval N. M., Haleliuk M. M. Diagnosis of Transport Activity as a Component of the Enterprise Logistical System

Раскрыта сущность понятия «диагностика транспортной деятельности предприятия», под которым следует понимать процесс оценки состояния перемещения (транспортировки, перевозки) грузов (материальных ресурсов, незавершенного производства или готовой продукции) с помощью одного из видов транспортных средств или их совокупности в соответствии с применяемой системой транспортировки, тенденцией его изменения, а также определение будущих перспектив на основе принятия обоснованных управленческих решений с целью обеспечения успешного функционирования и развития предприятия в конкурентной среде. Установлено, что ключевыми бизнес-индикаторами системы диагностики транспортной деятельности как составляющей логистической системы предприятия являются: коэффициент своевременности перевозки (доставки) груза; коэффициент полноты перевозки; коэффициент сохранения груза; коэффициент экономичности перевозки груза; коэффициент комплексности обслуживания грузовладельцев; коэффициент удовлетворенности спроса грузовладельцев; коэффициент готовности к эксплуатации транспортных средств за один рабочий день; коэффициент использования транспортного пробега; коэффициент экстенсивности загрузки транспортных средств.

Ключевые слова: предприятие, транспортная деятельность, логистическая система, диагностика, бизнес-индикаторы.

Рис.: 1. Формул: 10. Библ.: 14.

The article reveals the essence of the concept of "diagnosis of the enterprise transport activity", by which there should be meant a process of evaluating the state of movement (transportation, carrying) of freight (material resources, work in process or finished products) by one type of transport facilities or their combination in accordance with the applied transport system and trends of its changes as well as determining the future prospects on the basis of sound management decisions in order to ensure a successful operation and development of the enterprise in the competitive environment. It has been found that the key business-indicators of the diagnosis system of transport activity as a component of the enterprise logistical system are: the coefficient of timeliness of freight transportation (delivery); coefficient of completeness of transportation; coefficient of freight safety conditions; coefficient of efficiency of freight transportation; coefficient of complexity of servicing freight owners; coefficient of satisfaction of freight owners' demand, coefficient of readiness to operation of transport facilities per working day; coefficient of using vehicle kilometers travelled; coefficient of extensivity of transport facility packing.

Keywords: enterprise, transport activity, logistical system, diagnosis, business-indicators.

Fig.: 1. Formulae: 10. Bibl.: 14.

Skrynkovskyy Ruslan M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Business Economy and Information Technology, Lviv University of Business and Law (99 Kulparkivska Str., Lviv, 79021, Ukraine)

Скриньковський Руслан Николаевич – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки підприємств та інформаційних технологій, Львівський університет бізнесу та права (ул. Кульпарковська, 99, Львів, 79021, Україна)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

Костюк Наталя Романовна – студент, Львівський університет бізнесу та права (ул. Кульпарковська, 99, Львів, 79021, Україна)

E-mail: natalyya-kostyuk@ukr.net

Коваль Наталья Михайловна – студент, Львівський університет бізнесу та права (ул. Кульпарковська, 99, Львів, 79021, Україна)

E-mail: kovaln@ukr.net

Галелюк Николай Михайлович – кандидат економічних наук, директор, Многопрофильный лечебно-хирургический центр (ул. Рейтарская, 15, Киев, 01034, Україна)

E-mail: haleliuk_mykola@ukr.net

E-mail: uan_lviv@ukr.net

Kostiuk Nataliia R. – Student, Lviv University of Business and Law (99 Kulparkivska Str., Lviv, 79021, Ukraine)

E-mail: natalyya-kostyuk@ukr.net

Koval Nataliya M. – Student, Lviv University of Business and Law (99 Kulparkivska Str., Lviv, 79021, Ukraine)

E-mail: kovaln@ukr.net

Haleliuk Mykola M. – Candidate of Sciences (Economics), Director, Multidisciplinary Medical and Surgical Center (15 Reitarska Str., Kyiv, 01034, Ukraine)

E-mail: haleliuk_mykola@ukr.net

Постановка проблеми. В сучасних ринкових умовах успішне функціонування будь-якого підприємства (незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання) тісно пов'язане із проблемами своєчасного якісного і повного задоволення потреб клієнтів у перевезеннях і покращення роботи підприємства у рамках певної логістичної системи.

Звідси очевидно, враховуючи зокрема результати досліджень на практиці у цьому напрямі, що обрана тема наукової статті є актуальною та потребує подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток теоретичних і практичних аспектів оцінювання транспортної діяльності підприємства зробили такі вчені-економісти, як Ачкасова Л. М., Губська Л. І., Дудін Є. А., Калініченко Л. А., Кучерук Г. Ю., Малярець Л. М., Матвієнко-Біляєва Г. А., Міщенко В. А., Пальчик І. М., Перебийніс В. І., Помаз О. М., Поляков А. П., Семенцова О. В., Стельмащук А. М., Терещенко О. П., Терещенко Є. О., Шевчук Я. В., Янковська Л. А. та ін. [1–14].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Як свідчить аналіз наукових праць [1–14] і практичний досвід у цьому напрямі, на жаль, не вирішеними залишаються питання щодо формування (побудови) та використання системи діагностики транспортної діяльності підприємства.

Постановка завдання. Метою наукової роботи є побудова системи діагностики транспортної діяльності як складової логістичної системи підприємства.

Для досягнення визначеної мети були поставлені такі ключові завдання:

- розкрити сутність поняття «діагностика транспортної діяльності підприємства» та представити класифікаційні ознаки транспортної складової логістичної системи підприємства (Скриньковський Р. М., Костюк Н. Р., Коваль Н. М.);
- здійснити аналіз транспортної діяльності як складової логістичної системи підприємства (Галелюк М. М., Скриньковський Р. М., Костюк Н. Р.);
- запропонувати інструментарій системи діагностики транспортної діяльності як складової ло-

гістичної системи підприємства (Скриньковський Р. М.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз літературних джерел [1–14] засвідчує необхідність визначення сутності такої економічної категорії, як «діагностика транспортної діяльності підприємства».

Так, згідно з аналізом практики у цьому напрямі транспортна діяльність є однією із ключових складових логістичної системи підприємства.

Окрім транспортної діяльності, до складових логістичної системи підприємства належать закупівельна, виробнича, збутова та складська види діяльності [1, с. 122; 2, с. 31].

Необхідно наголосити на тому, що транспортування у логістиці – це процес переміщення матеріальних ресурсів, незавершеного виробництва чи готової продукції відповідним транспортним засобом у логістичному ланцюзі поставок [3, с. 88].

Ключове завдання транспортної діяльності – якісне та повноправне задоволення потреб споживачів у перевезенні їх вантажів внаслідок постійного зростання економічної ефективності діяльності підприємства [1, с. 123].

У той же час транспортна підсистема як складова логістики повинна забезпечувати розроблення раціональних схем поставок вантажів (продукції) та маршрутизації перевезень, оптимальну завантаженість транспортного засобу, єдність процесу транспортування із процесами виробництва та складування, облік на транспорті [4].

В контексті зазначеного на рис. 1 наведено класифікаційні ознаки транспортної складової логістичної системи підприємства.

Під час аналізу транспортної діяльності слід виділити такі види транспорту, які використовуються підприємством у процесі транспортування вантажів [5, с. 28]: залізничний, автомобільний, тракторний, гужовий, морський, річковий, повітряний, трубопровідний.

Встановлено, що вибір відповідного виду транспорту залежить від таких ключових факторів, як: часу доставки; частоти відправлення вантажу; надійності дотримання графіка доставки вантажу; можливості перевезення різних

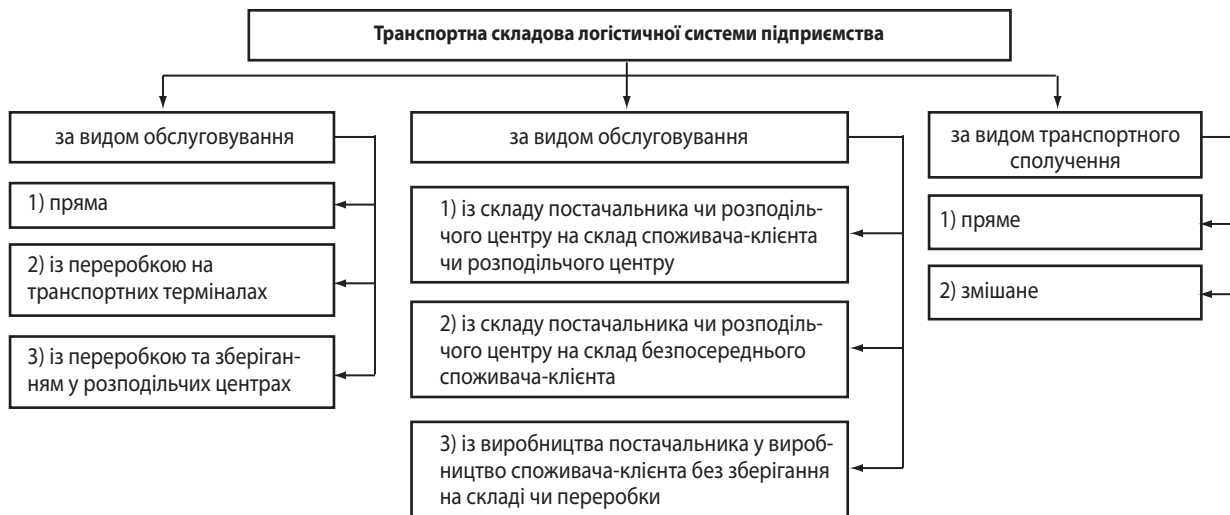

Рис. 1. Класифікаційні ознаки транспортної складової логістичної системи підприємства

Джерело: сформовано авторами на основі [3, с. 89]

вантажів; можливості доставки вантажу на будь-яку територію; ціни перевезення [3, с. 89; 6, с. 270].

Як показало дослідження, існують такі системи транспортування вантажів [7, с. 67–68]:

юнімодальна (транспортування вантажів здійснюється одним видом транспорту та передбачає встановлені початкові і кінцеві місця транспортування);

- мультимодальна (транспортування вантажів здійснюється не менше, ніж двома видами транспорту у межах країни, основну відповідальність за які несе перевізник);
- інтермодальна (транспортування вантажів здійснюється декількома видами транспорту у міжнародному сполученні за єдиним перевізним документом).

У свою чергу, основними вимогами, які ставлять вантажовласники до процесу доставки вантажу, є [8, с. 68–69]:

- максимальний рівень надійності, мінімальний період доставки, регулярність;
- гарантування строку доставки, організація доставки;
- відповідний рівень ціни доставки;
- високий рівень безпеки перевезення;
- зручність здавання й отримання вантажу;
- можливість надання додаткових послуг, пов'язаних із перевезенням вантажу;
- обслуговування споживачів на відповідному рівні із пристосуванням до їх потреб;
- забезпечення необхідного рівня зберігання вантажу при перевезеннях;
- забезпечення супроводження вантажу до пункту доставки;
- швидка доступність одержання оперативної інформації щодо тарифів на перевезення, ціни додаткових послуг, умов доставки та місцеперебування вантажу;
- налагоджена система документообігу;
- наявність тари та пакувальних матеріалів, потрібних у процесі транспортування;

- максимальний рівень використання вантажності транспортного засобу.

Враховуючи вищезазначене, діагностика транспортної діяльності підприємства – це процес оцінювання стану переміщення (транспортування, перевезення) вантажів (матеріальних ресурсів, незавершеного виробництва чи готової продукції) за допомогою одного із видів транспортних засобів або їх сукупності відповідно до застосовуваної системи транспортування, тенденцій його зміни, а також визначення майбутніх перспектив на основі прийняття обґрунтованих управлінських рішень з метою забезпечення успішного функціонування та розвитку підприємства у конкурентному середовищі.

Процес проведення діагностики транспортної діяльності як складової логістичної системи підприємства вимагає представлення ключових індикаторів її оцінювання.

Що стосується логістичної діяльності, то ключовими групами показників, за якими її оцінюють, є [9, с. 49]:

- показники ефективності;
- показники продуктивності;
- показники гнучкості та надійності;
- показники відповідності логістичному правилу;
- показники ринкових можливостей.

У джерелах [1; 5] транспортну діяльність підприємства характеризують такі основні показники [1, с. 122–123; 5]:

- показники якості транспортного забезпечення, що відображають доставку вантажів у відповідний термін без понесених на те втрат (частка вантажів, що перевезені на замовлення у визначений час; час простою машин та обладнання в очікуванні технологічного транспорту; час затримки між отриманням продукції та її вивезення до місця зберігання, перероблення або кінцевого споживання);
- показники отриманого ефекту від перевезення вантажу у встановлені терміни (економія коштів і ресурсів замовника продукції за рахунок перевезення вантажів у визначений час; економія коштів і ресурсів замовника продукції внаслідок знижен-

ня втрат, спричинених зменшенням частки простоїв машин та обладнання в процесі очікування технологічного транспорту; економія коштів і ресурсів замовника продукції за рахунок зниження втрат, спричинених своєчасною доставкою продукції до місця зберігання, перероблення або споживання);

- показники втрат продукції на час здійснення перевезення (частка вантажів, що втрачена на час транспортування та навантаження; частка вантажів, якість якої знизилася на час доставки);
- показники отриманого ефекту від покращення умов транспортування (економія коштів і ресурсів замовника продукції внаслідок зниження втрат на час транспортування та навантаження; економія коштів і ресурсів замовника продукції внаслідок зниження частки продукції, що зіпсувалась на час доставки).

Як зазначено у науковій праці [6], критерії ефективності діяльності транспорту поділяються на [6, с. 272]:

- натуральні;
- швидкість доставки вантажу;
- надійність транспортних засобів;
- збереження вантажу;
- продуктивність транспортних засобів;
- енергоємність перевезень;
- продуктивність праці працівників транспорту;
- вартісні:
- експлуатаційні витрати;
- собівартість перевезень;
- транспортні витрати;
- капіталовкладення;
- чистий дисконтований дохід;
- фондомісткість перевезень.

До індикаторів оцінювання транспортної складової логістичної системи підприємства також відносять [2, с. 46]:

- показники обсягів транспортних перевезень;
- коефіцієнт готовності до експлуатації машин за один робочий день;
- коефіцієнт використання вантажопідйомності;
- коефіцієнт використання транспортного пробігу;
- показники загального обсягу транспортних витрат;
- показники віддаленості транспортних маршрутів;
- коефіцієнт екстенсивності завантаження транспортних засобів.

У свою чергу, якість транспортного обслуговування характеризується [5, с. 184–185]:

- коефіцієнтом своєчасності перевезення вантажу;
- коефіцієнтом повноти перевезення;
- коефіцієнтом збереження вантажу;
- коефіцієнтом економічності перевезення вантажу.

Натомість науковець Семенцова О. В. [10] до показників якості транспортного обслуговування вантажовласників відносить [10, с. 205–206]:

- коефіцієнт вчасності доставки вантажу;
- коефіцієнт кількісного збереження вантажу;
- коефіцієнт якісного збереження вантажу;
- коефіцієнт комплексності обслуговування вантажовласників;

- коефіцієнт задоволеності попиту вантажовласників;
- коефіцієнт впливу на довколишнє середовище.

Що стосується оцінки ефективності перевезення вантажів, то її характеризують [11, с. 121–123]:

- коефіцієнт виконання норми простою транспортного засобу під час навантаження чи розвантаження;
- час, витрачений на навантаження-розвантаження 1 тонни вантажу;
- витрати на 1 годину роботи навантаження-розвантаження транспортного засобу;
- коефіцієнт використання вантажопідйомності;
- експлуатаційна швидкість транспортного засобу;
- коефіцієнт використання пробігу.

У наукових джерелах [5; 12] виділено ще такий показник, як транспортна ефективність, який також характеризує транспортну діяльність підприємства. Транспортна ефективність розраховується як співвідношення обсягу наданих транспортних послуг і вартості використаних транспортних ресурсів [5, с. 44; 12, с. 47].

У монографії [13] узагальнюючим показником ефективності використання транспорту виступає показник собівартості перевезення вантажу. Цей показник формується із витрат на забезпечення роботи техніки (витрати на паливно-мастильні матеріали, витрати на технічне обслуговування та ремонт, амортизаційні відрахування на реновацію рухомого складу), витрат на забезпечення роботи персоналу (заробітна плата основного та допоміжного персоналу), загальновиробничих витрат (інші витрати) та втрат вантажу під час транспортування (втрати під час транспортування, втрати під час навантажувально-розвантажувальних робіт) [13].

З огляду на зазначене вище, а також враховуючи інформацію у наукових працях [1–14], бізнес-індикаторами системи діагностики транспортної діяльності як складової логістичної системи підприємства є:

- коефіцієнт вчасності перевезення (доставки) вантажу (K_{CB});
- коефіцієнт повноти перевезення (K_{PB});
- коефіцієнт збереження вантажу ($K_{ЗБ}$);
- коефіцієнт економічності перевезення вантажу ($K_{ЕК}$);
- коефіцієнт комплексності обслуговування вантажовласників ($K_{КП}$);
- коефіцієнт задоволеності попиту вантажовласників ($K_{ЗП}$);
- коефіцієнт готовності до експлуатації транспортних засобів за один робочий день ($K_{ГД}$);
- коефіцієнт використання транспортного пробігу ($K_{ВП}$);
- коефіцієнт екстенсивності завантаження транспортних засобів ($K_{ЕЗ}$).

Розрахунок K_{CB} , K_{PB} , $K_{ЗБ}$, $K_{ЕК}$, $K_{КП}$, $K_{ЗП}$, $K_{ГД}$, $K_{ВП}$ та $K_{ЕЗ}$ доцільно проводити за формулами (1)–(9):

$$K_{CB} = \text{ОПВ}_\Phi / \text{ОПВ}_3, \quad (1)$$

$$K_{PB} = \text{ОПВ}_\Phi / \text{ОПВ}_П, \quad (2)$$

$$K_{ЗБ} = 1 - (\text{ОПВ}_B / \text{ОПВ}_П), \quad (3)$$

$$K_{EK} = VT_H / VT_\Phi, \quad (4)$$

$$K_{KP} = (OPB_K \times K) / OPB_3, \quad (5)$$

$$K_{3П} = 1 - (OPB_{HB} / OPB_3), \quad (6)$$

$$K_{GE} = KTЗГ / KTЗC, \quad (7)$$

$$K_{BПT} = ПTЗ_B / ПTЗ_3, \quad (8)$$

$$K_{E3} = Ч_\Phi / Ч_M, \quad (9)$$

де OPB_Φ – фактичний обсяг перевезеного вантажу;
 OPB_3 – загальний обсяг перевезення вантажу;
 OPB_P – обсяг вантажу, що підлягає перевезенню;
 OPB_B – обсяг вантажу, що втрачений чи зіпсований під час транспортування;
 VT_H – нормативні витрати замовника на перевезення вантажу;
 VT_Φ – фактичні витрати замовника на перевезення вантажу;
 OPB_K – обсяг комплексних перевезень вантажів;
 K – коефіцієнт, який враховує рівень комплексності доставки вантажу єдиним перевізником (оператором перевезень);
 OPB_{HB} – обсяг перевезення вантажів, що не перевезений із вини перевізника;
 $KTЗГ$ – кількість транспортних засобів, готових до експлуатації;
 $KTЗC$ – спискова кількість транспортних засобів;
 $ПTЗ_B$ – вантажний пробіг транспортного засобу;
 $ПTЗ_3$ – загальний пробіг транспортного засобу;
 $Ч_\Phi$ – фактичний час використання транспортних засобів;
 $Ч_M$ – максимально можливий час використання транспортних засобів.

Беручи до уваги вищезазначене, а також подану інформацію у наукових працях [1–14], встановлено, що інтегральний індикатор діагностики транспортної діяльності як складової логістичної системи підприємства (I_{TD}) розраховується за формулою (10):

$$I_{TD} = F(K_{CB}; K_{PB}; K_{3B}; K_{EK}; K_{KP}; K_{3П}; K_{GE}; K_{BПT}; K_{E3}). \quad (10)$$

Діагностику транспортної діяльності як складову логістичної системи підприємства рекомендується здійснювати методом експертних оцінок, оскільки він є найбільш вдалим у цьому випадку.

Інтегральний індикатор I_{TD} повинен знаходитись у межах (0; 1]. Якщо значення $I_{TD} \geq 0,5$, то спостерігається позитивна динаміка зміни транспортної діяльності як складової логістичної системи підприємства порівняно з попереднім періодом.

Висновки. Результати аналізу наукових праць [1–13] та діючої практики за цією проблематикою засвідчили, що ключовими бізнес-індикаторами системи діагностики транспортної діяльності як складової логістичної системи підприємства є:

- коефіцієнт вчасності перевезення (доставки) вантажу;
- коефіцієнт повноти перевезення;
- коефіцієнт збереження вантажу;
- коефіцієнт економічності перевезення вантажу;

- коефіцієнт комплексності обслуговування вантажовласників;
- коефіцієнт задоволеності попиту вантажовласників;
- коефіцієнт готовності до експлуатації транспортних засобів за один робочий день;
- коефіцієнт використання транспортного пробігу;
- коефіцієнт екстенсивності завантаження транспортних засобів.

Перспективи подальших досліджень в цьому напрямі полягають у формуванні системи цілей діагностики діяльності підприємства з урахуванням часткової діагностичної цілі – діагностики транспортної діяльності як складової логістичної системи підприємства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дудін Є. А. Удосконалення транспортної діяльності як складової логістичної системи підприємства / Є. А. Дудін // Управління розвитком. – 2014. – № 8. – С. 122–125 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Uproz_2014_8_51.pdf
2. Малярець Л. М. Формалізація задач контролінгу логістичної діяльності підприємства : монографія / Л. М. Малярець, Г. Л. Матвієнко-Біляєва. – Х. : Вид-во ХНЕУ, 2010. – 227 с.
3. Поляков А. П. Логістичний підхід при постачанні підприємства сировиною та транспортуванні продукції споживачам / А. П. Поляков, О. П. Терещенко, Є. О. Терещенко // Вісник машинобудування та транспорту. – 2015. – № 1. – С. 86–95.
4. Пальчик І. М. Логістичне управління підприємством – теоретико-методичний аспект / І. М. Пальчик // Ефективна економіка : електронне наукове фахове видання. – 2014. – № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua>
5. Перебийніс В. І. Транспортно-логістичні системи підприємств: формування та функціонування : монографія / В. І. Перебийніс, О. В. Перебийніс. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2005. – 207 с.
6. Калініченко Л. Л. Логістичний підхід до вибору виду транспортування вантажів / Л. Л. Калініченко // Економіка: реалії часу. – 2015. – № 2 (18). – С. 269–274.
7. Міщенко В. А. Особливості становлення транспортної логістики в АПК / В. А. Міщенко, Л. І. Губська // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – 2012. – № 1. – С. 66–68 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/piprp_2012_1_18
8. Кучерук Г. Ю. Місце транспортних послуг в логістичних системах / Г. Ю. Кучерук // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – № 36. – С. 66–71.
9. Скриньковський Р. М. Діагностика логістичної діяльності підприємства: теоретико-методичні аспекти / Р. М. Скриньковський // Молодий учений : науковий журнал. – 2015. – Ч. 2, № 3 (18). – С. 48–51.
10. Семенцова О. В. Методичні підходи до визначення якості транспортного обслуговування вантажовідправників / О. В. Семенцова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2015. – № 49. – С. 204–207.
11. Ачкасова Л. М. Оцінка ефективності процесу перевезення вантажів / Л. М. Ачкасова // Економіка транспортного комплексу. – 2014. – Вип. 24. – С. 117–124.

12. Стельмашук А. М. Оцінка ефективності транспортно-логістичного потенціалу сільських територій / А. М. Стельмашук // Сталій розвиток економіки. – 2015. – № 1 (26). – С. 42–50.

13. Перебийніс В. І. Транспортний фактор забезпечення конкурентоспроможності продукції : монографія / В. І. Перебийніс, О. М. Помаз. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2011. – 187 с.

14. Шевчук Я. В. Теоретико-методологічні та прикладні засади розвитку автотранспортної інфраструктури України : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.05 / Я.В. Шевчук; НАН України, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень. – Одеса, 2012. – 36 с.

REFERENCES

Achkasova, L. M. "Otsinka efektyvnosti protsesu perevezennia vantazhiv" [Evaluation of the efficiency of freight]. *Ekonomika transportnoho kompleksu*, no. 24 (2014): 117-124.

Dudin, Ye. A. "Udoskonalennia transportnoi diialnosti yak skladovoi lohistrychnoi systemy pidpriemstva" [Improvement of transport logistics system as part of the company]. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Uproz_2014_8_51.pdf

Kalinichenko, L. L. "Lohistrychnyi pidkhid do vyboru vydu transportuvannia vantazhiv" [Logistic approach to choosing the type of transportation]. *Ekonomika: realii chasu*, no. 2 (18) (2015): 269-274.

Kucheruk, H. Yu. "Mistse transportnykh posluh v lohistrychnykh systemakh" [Place of transport services in logistics systems]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 36 (2011): 66-71.

Mishchenko, V. A., and Hubska, L. I. "Osoblyvosti stanovlennia transportnoi lohistryky v APK" [Features of formation of transport logistics in agriculture]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/piprp_2012_1_18

Maliarets, L. M., and Matviienko-Biliaieva, H. L. *Formalizatsiia zadach kontrolinhu lohistrychnoi diialnosti pidpriemstva* [Formalizing problems controlling the logistics of the company]. Kharkiv: Vyd-vo KhNEU, 2010.

Perebyinis, V. I., and Perebyinis, O. V. *Transportno-lohistrychni systemy pidpriemstv: formuvannia ta funktsionuvannia* [Transport and logistics companies, the formation and functioning]. Poltava: RVV PUSKU, 2005.

Palchyk, I. M. "Lohistrychne upravlinnia pidpriemstvom - teoretyko-metodychnyi aspekt" [Logistics company management - theoretical and methodological aspect]. <http://www.economy.nayka.com.ua>

Poliakov, A. P., Tereshchenko, O. P., and Tereshchenko, Ye. O. "Lohistrychnyi pidkhid pry postachanni pidpriemstva syrovynoiu ta transportuvanni produktii spozhyvacham" [Logistic approach to enterprise supply raw materials and transportation of products to consumers]. *Visnyk mashynobuduvannia ta transportu*, no. 1 (2015): 86-95.

Perebyinis, V. I., and Pomaz, O. M. *Transportnyi faktor zabezpechennia konkurentospromozhnosti produktii* [The transport factor of competitiveness of products]. Poltava: RVV PUSKU, 2011.

Skrynkovskiy, R. M. "Diahnostyka lohistrychnoi diialnosti pidpriemstva: teoretyko-metodychni aspekty" [Diagnosis logistics business: theoretical and methodological aspects]. *Molodyi uchenyi vol. 2*, no. 3 (18) (2015): 48-51.

Stelmashchuk, A. M. "Otsinka efektyvnosti transportno-lohistrychnoho potentsialu silskykh terytorii" [Evaluating the effectiveness of transport and logistics potential of rural areas]. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, no. 1 (26) (2015): 42-50.

Sementsova, O. V. "Metodychni pidkhody do vyznachennia iakosti transportnoho obsluhovuvannia vantazhovidpravnykiv" [Methodological approaches to determining the quality of transport services to shippers]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 49 (2015): 204-207.

Shevchuk, Ya. V. "Teoretyko-metodolohichni ta prykladni zasady rozvytku avtotransportnoi infrastruktury Ukrainy" [Theoretical, methodological and applied principles of the transport infrastructure in Ukraine]. *avtoeref. dys. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.05*, 2012.

РОЛЬ АУТСОРСИНГА И ИНЖИНИРИНГА В ПОВЫШЕНИИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПЕРЕРАБАТЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ

© 2016 ШАРКО М. В., АЛЕКСЕЕВ А. В., КОКИНА Л. А.

УДК 658:338.439

Шарко М. В., Алексеев А. В., Кокина Л. А.

Роль аутсорсинга и инжиниринга в повышении конкурентоспособности перерабатывающих предприятий

Цель статьи заключается в обосновании направлений реализации функций управления конкурентоспособностью перерабатывающих предприятий с использованием инжиниринга и аутсорсинга как нового подхода повышения эффективности функционирования предприятий, работающих в условиях неопределенности и нестабильности среды. В результате исследования установлено, что для повышения конкурентоспособности перерабатывающих предприятий их развитие должно происходить в двух направлениях: инжиниринга – внутри предприятия и аутсорсинга – вне его. Это позволяет создать единую корпоративную культуру бизнеса. Предложено управление конкурентоспособностью перерабатывающих предприятий рассматривать как инжиниринговые задачи регулирования уровня конкурентных преимуществ. Перспективами дальнейших исследований в данном направлении является комплексное использование задач инжиниринга и аутсорсинга как действенных способов повышения эффективности предприятий перерабатывающей промышленности. Дальнейшие исследования в этом направлении приведут к изменению направленности стратегий: от сокращения издержек – к созданию стоимости в деловых операциях.

Ключевые слова: управление, конкурентоспособность, перерабатывающие предприятия, инжиниринг, аутсорсинг, направления развития.

Рис.: 5. Табл.: 1. Библ.: 11.

Шарко Маргарита Васильевна – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой, кафедра экономики и предпринимательства, Херсонский национальный технический университет (Бериславское шоссе, 24, Херсон, 73008, Украина)

E-mail: sharko-8@mail.ru

Алексеев Артем Владимирович – аспирант, Херсонский национальный технический университет (Бериславское шоссе, 24, Херсон, 73008, Украина)

E-mail: shadowan15@yandex.ru

Кокина Люсьене Араратовна – магистр, Херсонский национальный технический университет (Бериславское шоссе, 24, Херсон, 73008, Украина)

E-mail: lusine180294@gmail.com

УДК 658:338.439

UDC 6658:338.439.1

Шарко М. В., Алексеев А. В., Кокина Л. А. Роль аутсорсингу й інжинірингу в підвищенні конкурентоспроможності переробних підприємств

Мета статті полягає в обґрунтуванні напрямків реалізації функцій управління конкурентоспроможністю переробних підприємств із використанням інжинірингу й аутсорсингу як нового підходу до підвищення ефективності функціонування підприємств, які працюють в умовах невизначеності і нестабільності середовища. В результаті дослідження встановлено, що для підвищення конкурентоспроможності переробних підприємств їх розвиток має відбуватися у двох напрямках: інжинірингу – всередині підприємства та аутсорсингу – поза ним. Це дозволяє створити єдину корпоративну культуру бізнесу. Запропоновано управління конкурентоспроможністю переробних підприємств розглядати як інжинірингові завдання регулювання рівня конкурентних переваг. Перспективами подальших досліджень у цьому напрямку є комплексне використання завдань інжинірингу й аутсорсингу як дієвих способів підвищення ефективності підприємств переробної промисловості. Подальші дослідження в цьому напрямку приведуть до зміни спрямованості стратегій: від скорочення витрат – до створення вартості в ділових операціях.

Ключові слова: управління, конкурентоспроможність, переробні підприємства, інжиніринг, аутсорсинг, напрями розвитку.

Рис.: 5. Табл.: 1. Библ.: 11.

Шарко Маргарита Васильевна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри, кафедра економіки і підприємництва, Херсонський національний технічний університет (Бериславське шосе, 24, Херсон, 73008, Україна)

E-mail: sharko-8@mail.ru

Sharko M. V., Alekseev A. V., Kokina L. A. The Role of Outsourcing and Engineering in Increasing Competitiveness of Processing Enterprises

The aim of the article is to substantiate the directions of implementing the functions of control over the processing enterprise competitiveness with using engineering and outsourcing as a new approach to increasing the performance of enterprises operating under conditions of uncertainty and instability of the environment. The study determined that to increase the competitiveness of processing enterprises, their development should occur in two directions: engineering – inside the enterprise and outsourcing – outside it. This allows creating a unified corporate business culture. It is proposed to consider management of processing enterprise competitiveness as engineering problems of regulation of the competitive advantage level. Prospects for further research in this area are the integrated use of tasks of engineering and outsourcing as effective ways to improve the efficiency of processing enterprises, which will lead to the changing of the strategies direction: from costs reduction to creation of value in business operations.

Keywords: management, competitiveness, processing enterprises, engineering, outsourcing, development trends.

Fig.: 5. Tabl.: 1. Bibl.: 11.

Sharko Marharyta V. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department, Department of Economics and Business, Kherson National Technical University (24 Beryslavske Chss., Kherson, 73008, Ukraine)

E-mail: sharko-8@mail.ru

Alekseev Artem V. – Postgraduate Student, Kherson National Technical University (24 Beryslavske Chss., Kherson, 73008, Ukraine)

E-mail: shadowan15@yandex.ru

Алексеев Артем Володимирович – аспірант, Херсонський національний технічний університет (Бериславське шосе, 24, Херсон, 73008, Україна)

E-mail: shadowan15@yandex.ru

Кокіна Люсіне Араратівна – магістр, Херсонський національний технічний університет (Бериславське шосе, 24, Херсон, 73008, Україна)

E-mail: lusine180294@qmail.com

Kokina Lusine A. – Master, Kherson National Technical University (24 Beryslavske Chss., Kherson, 73008, Ukraine)

E-mail: lusine180294@qmail.com

Либерализация международных потоков товаров, капиталов и трудовых ресурсов приводит к формированию единого мирового экономического пространства. Информационные потоки и капиталы беспрепятственно пересекают границы, создавая новые возможности экономического роста. Принцип создания экономического пространства, общего для производителей, с передачей некоторых видов своей деятельности внешнему исполнителю получил свое воплощение в инжиниринге и аутсорсинге. Сегодня во время новых реалий хозяйственной жизни, когда основным критерием эффективного развития становятся качество и скорость внедрения новых информационно-управляющих систем и подходов для повышения эффективности функционирования предприятий перерабатывающей промышленности, работающих в условиях неопределенности и нестабильности среды, настоятельно требуется определение и корректировка основных взглядов на управление и регулирование конкурентоспособности.

Анализ последних исследований и выделение нерешенных частей общей проблемы. Вопросы конкурентоспособности перерабатывающей промышленности исследовали Амоша А. И., Бандур С., Близняк В., Богиня Д., Гришнова О., Друкер П., Зайнчковский А., Колот А., Портер М., Томпсон А., Фатхутдинов Р. и др. Благодаря их работам заложены теоретические и методологические основы исследования существующих проблем рынка, разработан категориальный аппарат, выявлены основные факторы, влияющие на уровень конкурентоспособности [1–4]. Несмотря на значительные достижения отечественных и зарубежных ученых в этой области, следует отметить, что не в полной мере разработаны требования к структурным компонентам конкурентоспособности, их взаимосвязь и влияние на обеспечение конкурентоспособности в целом.

Целью работы является обоснование направлений реализации функций управления конкурентоспособностью предприятий перерабатывающей промышленности с использованием инжиниринга и аутсорсинга.

Изложение основного материала исследования. Основными определяющими факторами конкурентоспособности на современном этапе развития экономики являются эффективность управления инновационными процессами, создание новых наукоемких производств, трансфер передовых технологий, а основным источником экономического роста являются знания и процессы их освоения.

Коммерциализация передовых технологий в командно-административной и рыночной системах хозяйствования имеет ряд существенных отличий. Трансфер научно-технических разработок в командно-административной и рыночной системах представлен на рис. 1.

Завершая процесс коммерциализации, капитал приносит доход, часть которого должна направляться на инновационное развитие [6]. Такое рефинансирование особенно актуально в условиях сокращения государственной поддержки предприятий перерабатывающей промышленности. Современная технология бизнеса базируется на научных достижениях и их тиражировании, где прибыль получается через оборот капитала, а не через перераспределение созданной ранее дополнительной стоимости [7; 8].

Сложность и чрезвычайно высокий динамизм современных рыночных процессов и преобразований, возникновение новых запросов потребителей, масштабные технологические изменения, быстрый рост информационных сетей не только затрудняют работу перерабатывающих предприятий, но и содействуют выявлению новых возможностей для развития бизнеса, который основан на инновационной деятельности.

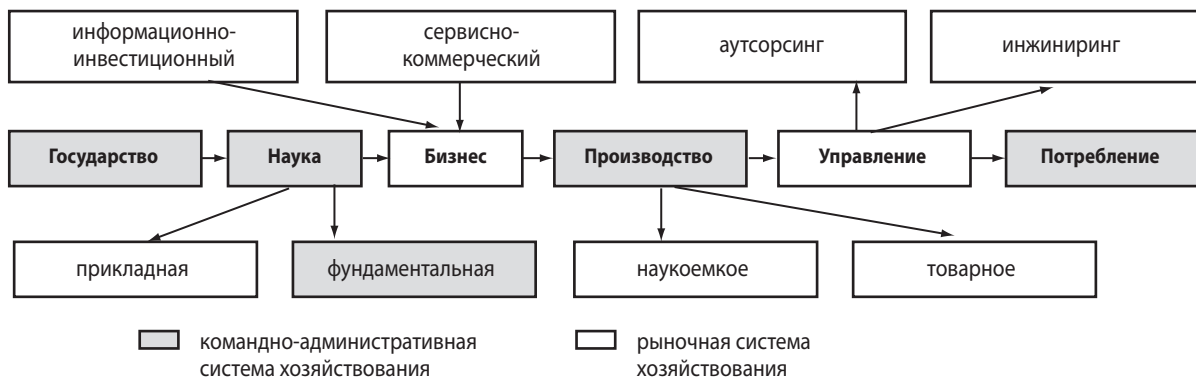

Рис. 1. Трансфер научно-технических разработок в командно-административной и рыночной системах хозяйствования

Обеспечение конкурентоспособности производственной деятельности перерабатывающих предприятий связано с разработкой передовых технологий управления бизнесом, эффективных методов управления производственным и инновационным потенциалом предприятий, механизмов развития производственных систем.

Структурные изменения в экономике предприятий перерабатывающей промышленности, функционирующих в условиях неопределенности изменений внешней среды и несовершенной законодательной базы, оказывают негативное влияние на инвестиционный климат предприятий и его привлекательность. Потребности в постоянном поиске конкурентных преимуществ обуславливают необходимость изменения классической парадигмы управления на парадигму с использованием аутсорсинга, представляющего собой концептуально новую форму управления бизнесом. О возрастающем значении аутсорсинга в процессе управления современным бизнесом свидетельствует тот факт, что в мировой практике передача услуг сторонним организациям за последнее десятилетие возросла в 1,5 раза [10].

Инновационная политика формируется на основе запросов потребителей. Внедрение инноваций рассматривается как основной способ повышения конкурентоспособности. В Украине за период с 2005 по 2015 гг. вы-

явилась положительная динамика количественного роста инновационно-активных промышленных предприятий, которая распространяется и на предприятия перерабатывающей промышленности [5].

Несмотря на общую положительную динамику, показатели инновационной активности в Украине значительно хуже, чем показатели зарубежных аналогичных предприятий и глобальных тенденций развития экономики перерабатывающих предприятий.

Сектор рыночной экономики, представляющий технические услуги для развития инновационной деятельности, известен под названием инжиниринга [7]. Инжиниринг – совокупность видов деятельности по подготовке и обеспечению процессов производства и реализации продукции. Основой инжиниринга является практическое использование технических и технологических решений, творческое применение научных методов и принципов управления. Он выступает в качестве услуг производственного характера, реализуемых на коммерческой основе. Исполнение инжиниринговых услуг является основой эффективного управления бизнес-процессами. Виды инжиниринга, применительно к повышению конкурентоспособности предприятий перерабатывающей промышленности, представлены на рис. 2.

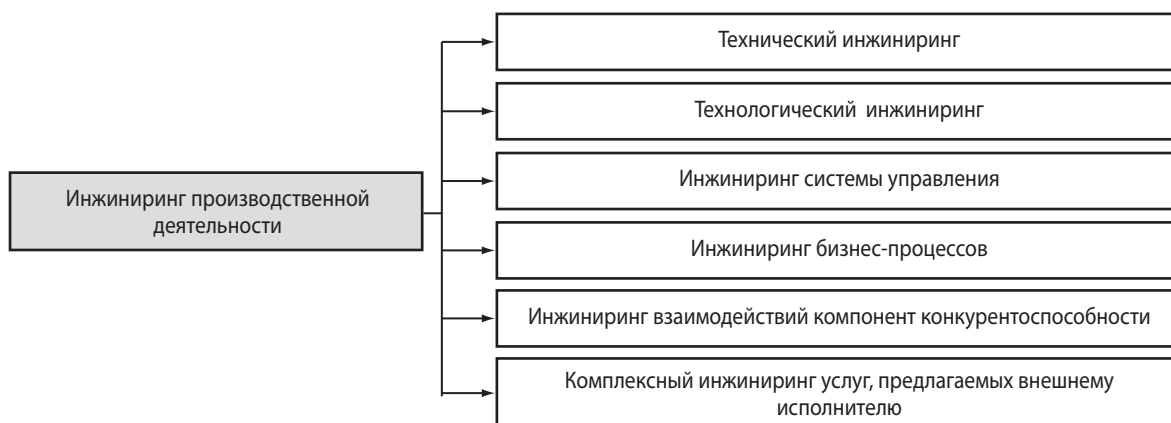

Рис. 2. Виды инжиниринга производственной деятельности перерабатывающих предприятий

Переход от административно-командной системы управления к открытой демократической системе неизбежно активизирует резервы сотрудников предприятия в соответствии с их компетенциями. Необходимость использования инжиниринга вытекает из логики усложнения предпринимательской деятельности. Быстрые изменения окружающей среды функционирования перерабатывающих предприятий усиливают обязательную потребность к самостоятельной творческой деятельности специалистов. Решение задач инжиниринга в направлении раскрытия творческого потенциала сотрудников усиливает конкурентоспособность предприятия.

Конкурентоспособность отрасли является движущей силой развития перерабатывающих предприятий, главным инструментом экономного использования ресурсов и получения прибыли. Предлагается управление кон-

курентоспособностью перерабатывающих предприятий рассматривать как инжиниринговые задачи регулирования уровня конкурентных преимуществ для достижения высоких результатов с помощью аутсорсинга.

Аутсорсинг как новое направление бизнеса проявляется при передаче определенных функций основного производства независимым сторонним организациям, специализирующимся в данной области. При этом уменьшается доля собственного риска и, в случае неудач на рынке, затраты перераспределяются между партнерами. При аутсорсинге предприятие передает исполнителю часть своих специфических задач, оставляя за собой выработку всей стратегии, реализацию ее основных положений и внедрение в практику.

Услуги аутсорсинга распространяются на выполнение определенного объема работ в ограниченных времен-

ных рамках с передачей ряда внутренних обязанностей и сервисов, обозначенных в задачах инжиниринга. Освобождение руководителей предприятий от работ, которые можно возложить на аутсорсинг, позволяет найти внутренние резервы. В этой постановке все функции управления связаны коммуникационными процессами между структурными компонентами конкурентоспособности и процессами принятия решений. Управление конкурентоспособностью – это не одноразовое инжиниринговое действие,

а целый ряд взаимосвязанных управленческих мероприятий. Оно основано на концепции, согласно которой управление представляет собой четкую последовательность действий, таких как прогнозирование, организация, координация и контроль.

Распределение аутсорсинговых услуг по видам производственной деятельности, составленное с использованием данных [9], представлено на рис. 3.

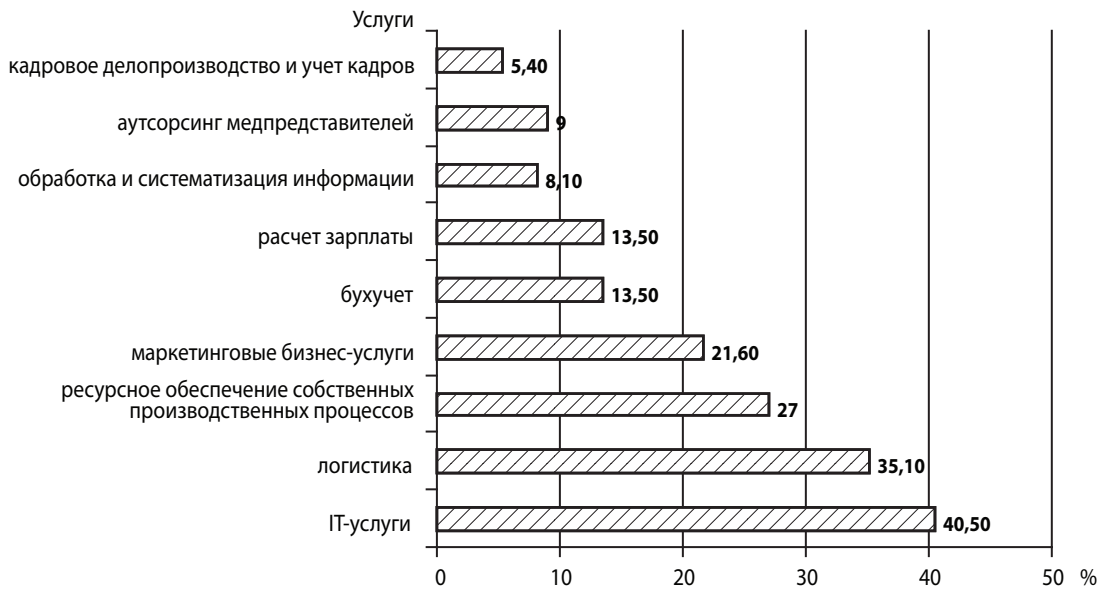

Рис. 3. Распределение аутсорсинговых услуг по видам производственной деятельности

Различают ИТ-аутсорсинг и аутсорсинг бизнес-процессов, заключающийся в изменении, модифицировании и оптимизации инфраструктурных решений.

Аутсорсинг в сфере ИТ-услуг заключается в передаче стороннему подрядчику ряда внутренних услуг, программных продуктов, приложений и технических средств, в том числе абонентного обслуживания компьютеров.

Аутсорсинг бизнес-процессов предусматривает передачу неключевых функций производства: бухгалтерии, маркетинга, логистики, управление персоналом сторонним организациям, специализирующимся на выполнении данного вида услуг.

Логистический аутсорсинг заключается в приобретении услуг по управлению запасами, транспортировке товаров и их складированию.

Классификация видов и функций аутсорсинговых услуг представлена на рис. 4.

Передача аутсорсинга в сфере бухгалтерии заключается в следующем:

- аутсорсингом занимаются высококвалифицированные сотрудники, имеющие отраслевую специализацию в области финансовой деятельности;
- отпадает необходимость в содержании штатных сотрудников, занимающихся бухгалтерским учетом на основном производстве;
- бухгалтерская деятельность может осуществляться автономно на удалении от предприятия-заказчика услуг;

- составление ежеквартальных и годовых отчетов, а также предоставление статистических данных выполняется аутсорсинговой компанией;
- аутсорсинг обеспечивает взаиморасчеты с персоналом, при этом кроме обычной заработной платы производится расчет премиальных, командировочных расходов, компенсации.

Анализ распределения аутсорсинговых услуг позволил выделить основные тенденции развития этого направления:

- усиление конкуренции, специализации и дифференциации среди поставщиков аутсорсинговых услуг в области деловых операций;
- изменение структуры рынка и структурных преобразований в среде поставщиков аутсорсинговых услуг с притоком венчурного капитала в аутсорсинговый бизнес;
- изменение направленности стратегий от сокращения издержек к созданию стоимости в деловых операциях;
- усиление поиска аутсорсинговых организаций, которые могут выступать как стратегические партнеры для заказчика;
- возрастание спроса на услуги аутсорсинга не отдельных деловых операций, а всего объема производства на основании оптимизации общего процесса создания стоимости.

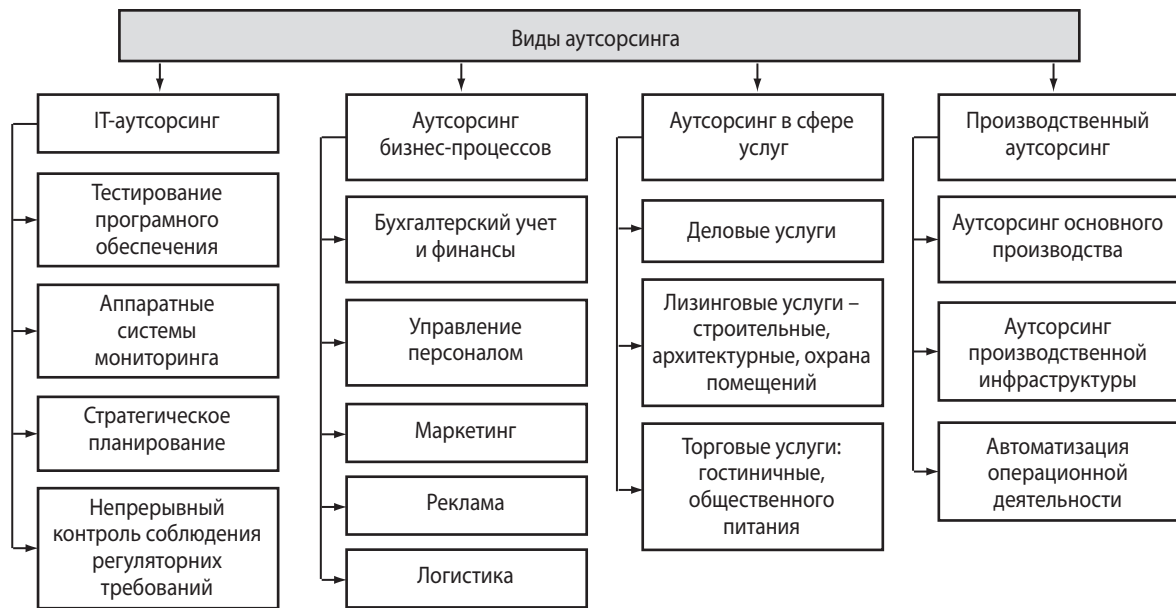

Рис. 4. Классификация аутсорсинговых услуг

Комплексное использование задач инжиниринга и аутсорсинга является одним из действенных способов повышения эффективности предприятий перерабатывающей отрасли.

Конкурентоспособность перерабатывающих предприятий представляется сложной многофункциональной

системой инжиниринга, которая включает в себя разнообразные свойства и способы использования аутсорсинга в альянсе малого и среднего бизнеса. Функции инжиниринга и аутсорсинга при управлении конкурентоспособностью перерабатывающих предприятий представлены в табл. 1.

Таблица 1

Функции инжиниринга и аутсорсинга при управлении конкурентоспособностью

Функции	Способы	Средства
Графическое представление	Определение принадлежности входного графического элемента к сети управления	Обработка и анализ печатных и электронных форм первичных и отчетных документов
Классификация	Отнесение элемента конкурентоспособности к определенной группе	Классификация учетной информации
Идентификация	Формирование выводов экспертов	Идентификация новой информации с целью ее размещения в сети
Ассоциативная память	Построение структуры сети управления	Определение направленности взаимодействий основных структурообразующих блоков
Адаптация	Анализ системных ограничений и возможностей	Расчет экономических результатов от управленческих действий
Оптимизация	Использование регулирующих механизмов	Экономико-математическое моделирование
Управление	Разработка мероприятий по повышению и регулированию конкурентоспособности	Усовершенствование экономических процессов через выбор оптимальных методов и реализаций
Прогнозирование	Предвидение последствий от реализации управленческих функций	Тренды, траектории развития

Конкурентоспособность перерабатывающих предприятий – сложная экономическая категория, в основе которой лежат адаптация к изменяющейся внешней среде, приобретение конкурентных преимуществ и результативность экономической деятельности. Эти варианты были положены в основу построения управления конкурентоспособностью.

Уровень конкурентоспособности перерабатывающих предприятий зависит от совокупного влияния многих экономических факторов, к которым относятся: капиталоемкость, ориентация на экспорт, трансфер технологий, технический уровень продукции, удовлетворение потребностей потребителей, экологическая чистота, наукоемкость, конкурентоспособность отрасли, произво-

дительность труда, размер заработной платы. Такая реструктуризация позволяет осуществлять систематический и целенаправленный поиск путей объединения всех компонентов организационно-экономического обеспечения конкурентоспособности перерабатывающей промышленности с целью концентрации направлений инжиниринга на показатели, которые определяют потенциал предприятий. Качественное решение таких задач инжиниринга требует обязательного использования аутсорсинга.

При графическом представлении инжиниринга взаимодействия основных компонентов конкурентоспособности, которые могут быть переданы на аутсорсинг, использовался системный подход, в котором все компоненты и функции управления рассматриваются как единое целое, с общей целевой направленностью [11] (рис. 5).

Свойствами управления конкурентоспособностью предприятий перерабатывающей промышленности в дополнение к целостности является структуризация, ие-

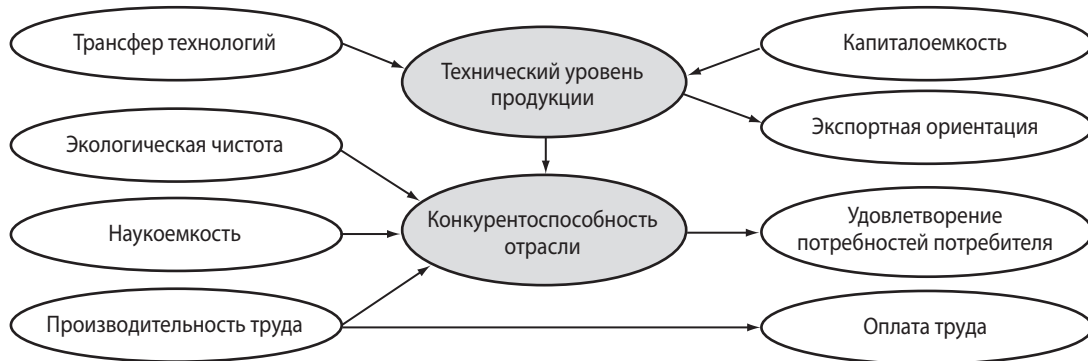

Рис. 5. Графическая визуализация инжиниринга взаимодействия компонент управления конкурентоспособности перерабатывающих предприятий

рархичность, ранжирование структурных компонентов и приоритетных действий.

Оставаться конкурентоспособным на рынке – это значит оптимизировать бизнес-процессы, сокращать расходы, улучшать гибкость и менеджмент предприятия. Необходимо умелое сочетание внутренних производственных систем инжиниринга с покупкой услуг у сторонних организаций, что достигается путем аутсорсинга.

Выводы. Резервы экстенсивного развития отечественных производителей практически исчерпаны. Нельзя постоянно надеяться на благоприятную рыночную конъюнктуру. Без существенных структурных изменений в управлении и организации аутсорсинга нельзя выстоять в конкурентной борьбе. Установлено, что для повышения конкурентоспособности перерабатывающих предприятий необходимо, чтобы развитие их предпринимательской деятельности происходило в двух направлениях: внутри предприятия – инжиниринг, а вне его – аутсорсинг. Такой дуализм управления позволяет создать единую корпоративную культуру бизнеса. Необходимо разделить все бизнес-процессы современного производства на самостоятельные элементы инжиниринга и сравнить свои возможности с тем, что могут сделать конкуренты на рынке. Такой сравнительный анализ должен стать элементом развития бизнеса.

Ориентация на потребности рынка путем корректировки существующих отношений с элементами окружающей среды, потребителей и поставщиков является неотъемлемым атрибутом инжиниринговой деятельности предприятий, направленных на повышение его конкурентоспособности. Функциональные преимущества управления конкурентоспособностью с использованием инжиниринга и аутсорсинга дают возможность

разработки комплекса организационно-экономических, технических и технологических мероприятий по её улучшению.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ламбен Ж.-Ж. Менеджмент, ориентированный на рынок / Ж.-Ж. Ламбен ; [пер. с англ. под ред. В. Б. Колчанова]. – СПб.: Питер, 2007. – 800 с.
2. Варналій З. С. Конкурентоспроможність національної економіки: проблеми та пріоритети / З. С. Варналій, О. П. Гармашова. – К.: Знання України, 2013. – 387 с.
3. Кирцнер И. М. Конкуренция и предпринимательство / И. М. Кирцнер ; [пер. с англ. под ред. А. Н. Романова]. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 239 с.
4. Фатхутдинов Р. А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление / Р. А. Фатхутдинов. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 312 с.
5. Статистична інформація // Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Шарко М. В. Коммерциализация интеллектуальной собственности при трансфере технологий в реальный сектор экономики / М. В. Шарко // Проблемы экономики. – 2015. – № 1. – С. 168–173.
7. Парсяк В. Н. Аутсорсинг маркетингу: причины поширення та критерії доцільності застосування / В. Н. Парсяк // Збірник наукових праць НУК. – 2011. – № 6. – С. 82–90.
8. Карпова Т. С. Роль аутсорсинга в підвищенні конкурентоспособности малых предприятий / Т. С. Карпова // Научный вестник: финансы, банки, инвестиции. – 2012. – № 3. – С. 94–96.
9. Думная Н. Н. Аутсорсинг как новая форма организации бизнеса / Н. Н. Думная, Д. В. Черемисин [Электронный ре-

сурс]. – Режим доступа : <http://dogendocs.ru/docs/index-128403.htmis3775981>

10. Коняева А. Аутсорсинг в Украине: вчера, сегодня, завтра / А. Коняева [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.hrliga.com/index.php?module=profession_sop=viewbid-247

11. Згуровский М. З. Системный анализ: проблемы, методология, приложения / М. З. Згуровский, Н. Д. Панкратова. – К. : Наукова думка, 2005. – 743 с.

REFERENCES

Dumnaya, N. N., and Cheremisin, D. V. "Autsorsing kak novaya forma organizatsii biznesa" [Outsourcing as a new form of business organization]. <http://dogendocs.ru/docs/index-128403.htmis3775981>

Fatkhutdinov, R. A. *Konkurentosposobnost: ekonomika, strategiya, upravleniye* [Competitiveness: economics, strategy, management]. Moscow: INFRA-M, 2000.

Kirtsner, I. M. *Konkurentsiya i predprinimatelstvo* [Competition and Entrepreneurship]. Moscow: YuNITI-DANA, 2001.

Karpova, T. S. "Rol autsorsinga v povyshenii konkurentosposobnosti mal'kikh predpriyatiy" [The role of outsourcing in enhancing the competitiveness of small businesses]. *Nauchnyy vestnik: finansy, banki, investitsii*, no. 3 (2012): 94-96.

Konyayeva, A. "Autsorsing v Ukraine: vchera, segodnya, zavtra" [Outsourcing in Ukraine: yesterday, today and tomorrow]. http://www.hrliga.com/index.php?module=profession_sop=viewbid-247

Lamben, Zh.-Zh. *Menedzhment, oriyeirovanny na rynek* [Management, market-oriented]. St. Petersburg: Piter, 2007.

Parsiak, V. N. "Autsorsinh marketynhu: prychny poshyrennia ta kryterii dotsilnosti zastosuvannia" [Outsourcing marketing, distribution and causes appropriateness of the criteria]. *Zbirnyk naukovykh prats NUK*, no. 6 (2011): 82-90.

Sharko, M. V. "Kommertsializatsiya intelektualnoy sobstvenosti pri transfere tekhnologiy v realnyy sektor ekonomiki" [Intellectual Property Commercialization at technology transfer to the real economy]. *Problemy ekonomiki*, no. 1 (2015): 168-173.

"Statystychna informatsiia" [Statistical information]. Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Varnalii, Z. S., and Harmashova, O. P. *Konkurentospromozhnist natsionalnoi ekonomiky: problemy ta priorytety* [The competitiveness of the national economy: problems and priorities]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2013.

Zgurovskiy, M. Z., and Pankratova, N. D. *Sistemnyy analiz: problemy, metodologiya, prilozheniya* [System analysis: problems, methodology, application]. Kyiv: Naukova dumka, 2005.

РОЛЬ КОМПЕТЕНЦІЙ ПЕРСОНАЛУ В ІННОВАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

© 2016 ШУЛЬГІНА Л. М., БАРЧИК Р., КЛІСІНСЬКИЙ Я.

УДК 331.107:330.3

Шульгіна Л. М., Барчик Р., Клісінський Я.

Роль компетенцій персоналу в інноваційній діяльності підприємства

Розкрито авторський підхід до розуміння впливу компетенцій персоналу на розвиток інноваційної діяльності підприємства. Обґрунтовано, що керівна та керована підсистеми людського капіталу повинні взаємозбагачуватися знаннями, нарощуючи таким чином підґрунтя для розвитку інноваційної діяльності. Доведено, що найважливішою частиною загального капіталу підприємства є людський капітал: він є не лише елементом інтелектуального капіталу, а й чинником формування двох інших його складових (капіталу відносин і структурного капіталу); він є базою для формування структури та обсягу фізичного капіталу. Особливу увагу приділено необхідності визначення під час прийому на роботу не лише компетенцій (які набуваються упродовж життя і є характеристикою суто професійних рис працівника), а й таких елементів людського капіталу, як здібності, схильність, здоров'я, інтелектуальна ефективність тощо – що складають разом психографічний портрет людини і є надзвичайно важливими для розвитку інноваційної діяльності підприємства.

Ключові слова: компетенції, людський капітал, інтелектуальний капітал, інноваційна діяльність.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 8.

Шульгіна Людмила Михайлівна – доктор економічних наук, професор, професор, кафедра менеджменту, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: shulm@ukr.net

Барчик Рішард – доктор хабілітований, професор, ректор, Технічно-гуманітарна академія (вул. Віллова, 2, Бельсько-Бяла, 43309, Польща)

E-mail: rbarcik@ath.bielsko.pl

Клісінський Януш – доктор хабілітований, професор надзвичайний, начальник департаменту міжнародного управління, кафедра управління, факультет управління та транспорту, Технічно-гуманітарна академія (вул. Віллова, 2, Бельсько-Бяла, 43309, Польща)

E-mail: janusz.klisinski@neotrada.pl

УДК 331.107:330.3

UDC 331.107:330.3

Шульгіна Л. М., Барчик Р., Клісінський Я. Роль компетенцій персоналу в інноваційній діяльності підприємства

Раскрыт авторский подход к пониманию влияния компетенций персонала на развитие инновационной деятельности предприятия. Обосновано, что управляющая и управляемая подсистемы человеческого капитала должны взаимозбагачаться знаниями, наращивая таким образом базис для развития инновационной деятельности. Доказано, что самой важной частью общего капитала предприятия является человеческий капитал: он является не только элементом интеллектуального капитала, но и фактором формирования двух других его составляющих (капитала отношений и структурного капитала); он является основанием для формирования структуры и объема физического капитала. Особое внимание уделено необходимости определения при приеме на работу не только компетенций (приобретаемых в течение жизни и характеризующих исключительно профессиональные атрибуты работника), но и таких элементов человеческого капитала, как способности, наклонности, здоровье, интеллектуальная эффективность и пр. – составляющих в целом психографический портрет человека и являющихся чрезвычайно важными для развития инновационной деятельности предприятия.

Ключевые слова: компетенции, человеческий капитал, интеллектуальный капитал, инновационная деятельность.

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 8.

Шульгина Людмила Михайловна – доктор экономических наук, профессор, профессор, кафедра менеджмента, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт» (пр. Победы, 37, Киев, 03056, Украина)

E-mail: shulm@ukr.net

Shulgina L. M., Barchik R., Klishinski J. The Role of Personnel Competencies in the Enterprise Innovative Activity

The author's approach to understanding the impact of personnel competencies on the development of the enterprise innovative activity has been described. It has been justified that the controlling and controlled subsystems of human capital should cross pollinate knowledge thereby increasing the basis for the development of innovative activity. It has been proved that the most important part of the total capital of the enterprise is human capital: it is not only an element of intellectual capital but also a factor in the formation of its two other constituents (relationship capital and structural capital); it is the basis for the formation of the structure and volume of physical capital. A particular attention is paid to the need to identify at hiring employees not only their competencies (acquired during life and is characterizing exclusively professional attributes of the employee) but also such elements of human capital as skills, inclinations, health, intellectual efficiency, etc. — making up a whole psychographic portrait of the person and being extremely important for the development of the enterprise innovative activity.

Keywords: competencies, human capital, intellectual capital, innovative activity.

Fig.: 1. Tabl.: 1. Bibl.: 8.

Shulgina Liudmila M. – Doctor of Science (Economics), Professor, Professor, Department of Management, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (37 Peremohy Ave., Kyiv, 03056, Ukraine)

E-mail: shulm@ukr.net

Barchik Rishard – Dr hab., Professor, Rector of Academy of Technology and Humanities (2 Willova Str., Bielsko-Biala, 43309, Poland)

E-mail: rbarcik@ath.bielsko.pl

Барчик Ришард – доктор хабілітований, професор, ректор, Технічно-гуманитарна академія (ул. Виллова, 2, Бельско-Бяла, 43309, Польща)

E-mail: rbarcik@ath.bielsko.pl

Клисинський Януш – доктор хабілітований, професор незвичайний, начальник департаменту міжнародного управління, кафедри управління, факультету управління та транспорту, Технічно-гуманитарна академія (ул. Виллова, 2, Бельско-Бяла, 43309, Польща)

E-mail: janusz.klisinski@neostrada.pl

Klishinski Janush – Dr hab., Associate Professor of Academy of Technology and Humanities, Head of Department of International Management, Department of Management, Faculty of Management and Transport (2 Wilowa Str., Bielsko-Biala, 43309, Poland)

E-mail: janusz.klisinski@neostrada.pl

Вступ. В основі впровадження та розвитку інноваційної діяльності підприємства лежить кардинальна зміна світогляду передусім їх керівників: від упевненості щодо пріоритету пасивного пристосування до умов, що диктують стейкхолдери ринку, до переконання в необхідності активного формування власного ринку на базі глибокого розуміння споживача, розвитку компетенцій персоналу та гнучкого застосування новітніх методів і інструментів. Без цього неможливо сформувати і реалізувати ефективну інноваційну діяльність підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що автори досліджують сучасний стан розвитку інноваційної сфери в Україні [7 та ін.], особливості інноваційної діяльності підприємств [6; 8 та ін.], у тому числі у сфері послуг [3 та ін.]. З іншого боку, достатня увага приділяється розгляду компетенцій у системі оцінки персоналу [2 та ін.], розробці системи компетенцій персоналу підприємства [4 та ін.], проблемам управління компетенціями персоналу [1 та ін.]. Однак, незважаючи на значний рівень розробленості проблем інноваційної діяльності та компетенцій персоналу як окремих напрямків аналізу, досі недостатньо дослідженою лишається роль компетенцій персоналу у реалізації різних видів інновацій підприємства, у тому числі компетенцій як основоположного капіталу його функціонування.

Метою статті є аналіз ролі компетенцій персоналу в інноваційній діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу. Зайве доводити, що існує прямий причинно-наслідковий зв'язок між рівнем компетенцій керівної і керованої підсистем підприємства. Практика показує, що усвідомлення керівним складом підприємства значення компетенцій підлеглих у досягненні цілей компанії визначає рівень їх умотивованості щодо власного підвищення кваліфікації, а також щодо мотивування свого персоналу до навчання та активного розвитку.

На сучасному ринку праці в Україні панівними є протилежні згаданому підходу тенденції: керівники часто сприймають працівників як робочу силу підприємства, яка є хоч і необхідною для функціонування, однак досить витратною, оскільки потребує заробітної плати, премій, соціального забезпечення та ін. Особливо в умовах зростаючого безробіття на ринку праці набуває поширення тенденція до скорочення витрат на утримання персоналу. У той час, коли економіка країни потребує проривних інновацій і кваліфікованих працівників, здатних ці інновації впровадити, у багатьох галузях більш конкурентоспроможними є претенденти без досвіду, з низьким рівнем кваліфікації і з відповідно низькими запитами щодо заробітної плати.

Водночас відомо, що прогресивним підходом нині є сприйняття працівників як людського капіталу – важливої складової інтелектуального капіталу підприємства. З таких позицій людський капітал, як і будь-який інший капітал, має бути грамотно інвестований, завдяки чому набуде тенденції

до зростання і до нарощення прибутку підприємства. Усвідомлення зазначеної тези спонукає саме керівника до ініціювання, мотивування, організації і контролю розвитку компетенцій, як власних, так і персоналу. Таким чином, головною ціллю розвитку компетенцій є нарощення людського капіталу, що дозволить збільшити інтелектуальний капітал підприємства, а це, в свою чергу, стане підставою забезпечення унікальних конкурентних переваг, а отже, і зміцнення конкурентоспроможності підприємства (рис. 1).

У науковій літературі більшість науковців сходяться на думці, що *компетенції (Competence)* виявляються у готовності працівника актуалізувати і використовувати знання, уміння та досвід для успішної професійної та іншої діяльності [5, с. 123]. Це означає, що компетенції поєднують у собі три названі елементи, визначення яких варто розглянути детальніше.

Знання (Knowledge) – це результат засвоєння інформації шляхом навчання, внаслідок чого можуть бути набуті як теоретичні, так і практичні знання. *Уміння (Skills)* – це підтверджена у процесі виконання практичних і / чи теоретичних завдань або будь-якої форми контролю здатність застосовувати знання для вирішення цих завдань. У першому випадку – це вміння практичні, а в другому – когнітивні. *Досвід (Experience)* – це стійкі уміння успішно вирішувати завдання в галузі професійної чи інших діяльностей. Стійкість цих умінь формується упродовж певного часу, тривалість якого залежить від індивідуальних особливостей працівника.

Візуалізацію залежності конкурентних позицій підприємства від компетенцій працівників можна описати такими тезами:

- усіх носіїв компетенцій можна представити у вигляді двох підсистем: керівної та керованої, які разом складають людський капітал підприємства;
- від величини людського капіталу залежить сутність і значення інтелектуального капіталу, до якого входять також капітал структурний і капітал відносин;
- компетенції працівників підприємства є до того ж основою його фізичного капіталу.

Розглянемо висловлені тези детальніше. Між блоками «Компетенції керованої підсистеми» та «Компетенції керівної підсистеми» стоїть двостороння стрілка, яка нагадує про важливість і необхідність обміну компетенціями між вказаними підсистемами. Таке взаємозбагачення має дати синергійний ефект для формування міцного інтелектуального підґрунтя, необхідного для розвитку усіх видів капіталу підприємства, який, у свою чергу, є умовою успішної інноваційної діяльності і, як її результат, – розроблення інновацій.

Таким чином, капітал людський є і частиною інтелектуального капіталу підприємства, і водночас його головною детермінантою, оскільки саме працівники створюють капітал

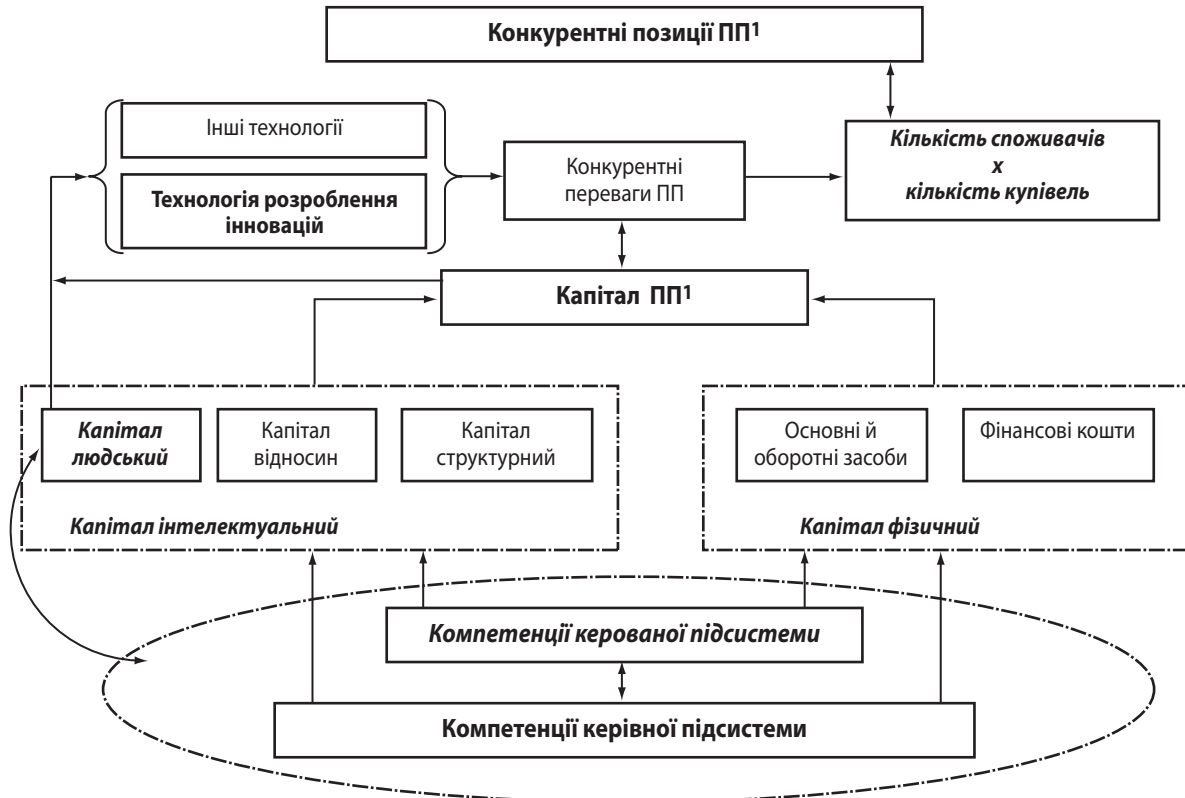

Рис. 1. Вплив компетенцій працівників на конкурентні позиції підприємства

Джерело: сформовано авторами на основі [5, с. 124]

Примітка: ПП¹ – скорочення терміна «підприємство»

відносин і структурний капітал. Відомо, що до капіталу відносин включають відносини з клієнтами, з постачальниками, з посередниками, з представниками влади, з власниками, з банками та іншими фінансовими інституціями, а також систему розповсюдження продукції підприємства. Без названих суб'єктів підприємство не зможе функціонувати, тому формування відносин з ними є важливим завданням на шляху досягнення цілей підприємства. Якість цих відносин характеризує надійність забезпечення діяльності підприємства (що дуже важливо в умовах нестабільності), а отже, і величину капіталу відносин.

Ще однією частиною інтелектуального капіталу є структурний капітал, що складається з двох елементів: 1) інтелектуальної власності (фірмовий знак, марка / марки продукції (товарів і послуг) та марка підприємства, авторські права, власні технології, власні продукти, власні організаційні рішення, знання) та 2) інфраструктурних активів (організаційна структура, методи та системи управління, інформаційні системи, організаційна культура, стратегія управління, фінансова система) [5, с. 125].

Наведений перелік складових капіталу відносин і структурного капіталу переконує у тому, що всі вони є похідними від елемента «людський капітал», оскільки є результатом діяльності працівників підприємства.

Крім того, очевидним є також те, що кожна складова інтелектуального капіталу і всі вони разом визначають структуру та обсяг фізичного капіталу. Адже в одних і тих же умовах можуть бути започатковані підприємства, які мають рівноцінні основні та оборотні засоби, а також співставні фінансові кошти. Однак темпи формування та приросту фінансових по-

токів, показники фінансового стану, динаміка показників інноваційної діяльності тощо у підприємств, як правило, різні, що забезпечує їм різні конкурентні позиції на ринку. Ми пояснюємо це, головним чином, відмінностями між їх інтелектуальними капіталами, а передусім – між їх людськими капіталами, тобто компетенціями персоналу.

Із викладеного вище можна дати стратегічного висновку: якщо людський капітал є, без перебільшення, життєво важливим для успіху усіх видів діяльності підприємства (у тому числі інноваційної), то кожне підприємство та економіка в цілому виграє, якщо будуть розроблені заходи щодо його зростання. Втім компетенції (знання, уміння і досвід) – це лише частина людського капіталу, яка не народжується разом із людиною, а набувається чи розвивається упродовж життя. Інакше кажучи, компетенції – це результат інтелектуальних і фізичних зусиль, які також є залежними від природних чи вроджених здібностей людини. Тобто потужність і кількість зусиль, а також результат, отриманий завдяки цим зусиллям, залежать від індивідуальних особливостей людини.

Вважаємо за доцільне вказати на актуалізацію потреби приділяти більшу увагу (ніж це було досі) другій частині людського капіталу – тим характеристикам, які формуються задовго до приходу працівника на робоче місце, але при цьому є основою для набуття ним необхідних компетенцій. Актуальність цієї потреби зростає під впливом суттєвих змін, що відбулися останнім часом на ринку праці України і ускладнили умови функціонування підприємств.

По-перше, працедавці у своїй більшості потребують працівників із досвідом роботи, тобто вони бажають знайти претендентів на вакансії, які б забезпечили їм оптимальне

співвідношення за критеріями «навчання – віддача». Керівники значної частини підприємств розуміють, що у нинішніх умовах не навчати підлеглих неможливо, тому намагаються зекономити час і кошти завдяки пошуку таких працівників, які б мали відповідні здібності, схильність, здоров'я, інтелектуальну ефективність і мотивацію.

По-друге, інноваційна діяльність підприємства (найважливіший чинник його конкурентоспроможності в сучасних умовах), як ніколи раніше, потребує командної роботи персоналу. Зрозуміло, що поєднати такі дві необхідні для інноваційної діяльності характеристики, як креативність і вміння бути членом команди, – це непросте завдання. Здатність їх поєднати та навички для цього повинні закладатися ще у дошкільному та шкільному віці. Тому для забезпечення потреб підприємства у командній роботі необхідно шукати і знаходити тих працівників, які вже мають названі риси.

По-третє, значна частина інновацій належать до групи складнотехнічних, тобто таких, продаж і обслуговування яких мають супроводжуватися кваліфікованим обслуговуванням. Це ще один важливий аспект сучасного ринку праці, оскільки частка сфери обслуговування на ньому суттєво зросла і продовжує зростати, що вказує на зростання ролі людського чинника. З одного боку, вміння надавати послуги належить до компетенцій (набутих упродовж певного терміну), але з іншого – більш якісно цю функцію виконують працівники, які мають таку характеристику, як «послужливість» (природжену схильність обслуговувати).

На нашу думку, описані три аспекти людського капіталу на сьогодні недооцінюються як працедавцями, так і самими працівниками. І перші, і другі передусім приділяють увагу компетенціям, водночас саме природжені характеристики складають «психографічний портрет» працівника і є основою для розвитку його компетенцій, тобто значною мірою визначають ефективність його праці. Усі названі аспекти доводять необхідність формування вхідного відбору персоналу (своєрідного «фільтра»), який би допоміг оцінити обидві складові людського капіталу – і природну, і набуту.

Слід застеретти читачів від викривленого розуміння сказаного як підстав для дискримінації працівників. Навпаки, практика доводить, що відсутність таких фільтрів і психологічного тестування призводить до значної кількості помилок у виборі професії. Претенденти на ту чи іншу посаду часто не здатні здійснити адекватну самооцінку та вибрати професію з урахуванням природних і набутих даних. У результаті втрачають усі.

Втрачає працівник, який неправильно обрав місце роботи, що не дозволяє йому проявити себе з найкращого боку, формує або загострює його морально-психологічні комплекси, негативно позначається на бажанні досягти успіхів, понижує рівень задоволення від роботи і мотивацію щось змінити на краще.

Втрачає колектив, у якому під впливом «невідповідного» працівника погіршується психологічна атмосфера, що унеможливає ефективну командну роботу, підриваються засади корпоративної культури, насаджуються подвійні стандарти, – оскільки декларовані принципи, місія, філософія тощо залишаються лише декларацією.

Втрачає працедавець, який, формулюючи свої цілі, складаючи плани та формуючи колектив, розподіляв обов'язки і відводив кожному члену колективу певну роль у досягненні цілей підприємства. Однак описані процеси гальмують їх досягнення, а часто й створюють непереборні бар'єри на цьому шляху.

Втрачають споживачі, які мають певні очікування щодо контакту з колективом підприємства, розраховують на розуміння їх проблем, шире бажання їх вирішити та відповідний рівень кваліфікації. Не зустрівши цього, вони, по-перше, складають негативну оцінку діяльності підприємства; по-друге, на певний час втрачають бажання контактувати з цим підприємством і ігнорують його пропозицію; по-третє, – і це найважливіше – вони стають носіями й активними розповсюджувачами негативної інформації про підприємство, свого роду «трансляторами чорного PR».

Таким чином, урахування особливостей описаних складових людського капіталу дозволить і роботодавцю, і працівнику більш повно розкрити обидві ці частини. Лише за таких умов наведені на рис. 1 взаємозв'язки набувають однозначно позитивного сенсу, тобто персонал буде мати необхідні фізичні та психічні характеристики, а також буде здатний до мотивації на повну віддачу, у тому числі і в опануванні актуальних знань і набутті тих умінь, що складатимуть унікальну інноваційну пропозицію підприємства.

Усвідомлення щойно викладених аспектів впливу компетенцій працівників на конкурентні позиції підприємства є необхідним для втілення його інноваційної діяльності. Адаже без такого усвідомлення неможливе розв'язання ще одного важливого для досягнення поставленої мети завдання – гармонізації напрямів розвитку знань і умінь працівників підприємства. Щойно згадані дві складові виділили, виходячи з логіки розвитку компетенцій: знання – вміння – досвід. Тобто для отримання бажаного досвіду спочатку необхідно отримати відповідні знання та вміння. На наш погляд, ключовими напрямками у цій сфері для сучасних підприємств мають стати такі: економіка, менеджмент, маркетинг, поведінка споживачів і методологія досліджень (табл. 1).

Зазначені напрями є актуальними, оскільки на ринку спостерігається прискорення економічних процесів, що зумовлює адекватне пришвидшення старіння знань їх учасників. Інакше кажучи, чим складніші умови на ринку, тим актуальніше постає завдання постійного підтримання і підвищення рівня фахових знань працівників підприємства.

Відповідно до принципу «освіта упродовж життя» керівництво компаній має передбачити програми навчання і підвищення кваліфікації, без цього неможливе впровадження інноваційної діяльності, а отже, і збереження конкурентних позицій в умовах інформаційної економіки знань.

На особливу увагу для ефективного упровадження інноваційної діяльності на підприємстві заслугоує розуміння того, що не лише споживачі оцінюють його інновації (з точки зору співвідношення їх цінності та ціни), а й навпаки – кожен споживач має цінність для підприємства і певну вартість його залучення. Саме тому серед професіональних маркетологів нині популярним напрямом є вивчення так званого *insight* споживача (від англ. – розуміння, визначення). Під цим виразом (*insight* споживача) слід розуміти «чорний ящик свідомості» споживача, а також спричинену ним логіку його поведінки. Це ті унікальні знання і переваги, які змушують споживача діяти саме так, а не інакше, при цьому бути переконаним у правильності вибору найкращої лінії поведінки. Отже, важливим завданням сучасного підприємства є навчити свій персонал визначати ці знання і переваги.

Висновки. Вихід національної економіки зі стану довготривалої системної кризи зможуть забезпечити лише підприємства, що розвивають інноваційну діяльність. А це, в свою чергу, можливе завдяки роботі персоналу, який має високий рівень компетенцій. Найбільш оптимальною є така ситуація,

Актуальні напрями підвищення рівня компетенцій працівників ПП як основи реалізації інноваційної діяльності

Напря́м	Змі́ст	
	Керівник ПП	Менеджер середньої ланки
Економіка	Закономірності розвитку світової та національної економіки, галузеві та міжгалузеві тенденції у світі та країні, причини успіху лідерів, чинники та показники вартості бізнесу	
Менеджмент	Управління зростанням продуктивності праці, підвищенням цінності роботи для працівників і партнерів, мотиваційні програми	Управління відносинами з клієнтами, особливості застосування CRM
Маркетинг	Управління вартістю наявних клієнтів і вартістю їх залучення	Ефективність нових інструментів маркетингу та інтернет-маркетингу
Поведінка споживачів	Управління дослідженням сприйняття споживачами цінності та ціни інновації	Моніторинг сприйняття споживачами цінності інновації та ставлення споживачів до ціни на інновацію
Методологія досліджень	Керівництво підвищенням кваліфікації аналітиків і дослідників	Опанування ефективними методиками дослідження

Джерело: сформовано авторами на основі [5, с. 125]

коли і керівна, і керована підсистеми людського капіталу взаємно збагачуються знаннями, формуючи інтелектуальне підґрунтя для розвитку інноваційної діяльності.

Людський капітал – це найважливіша частина загального капіталу підприємства, оскільки він є детермінантою формування двох інших складових інтелектуального капіталу – капіталу відносин і структурного капіталу; а також він визначає структуру та обсяг фізичного капіталу. Однак, окрім компетенцій (набутих упродовж життя), до людського капіталу входять також елементи, які значною мірою є вродженими (здібності, схильність, здоров'я, інтелектуальна ефективність тощо). Отже, з метою зростання ефективності людського капіталу необхідно посилити увагу до цієї «природної» складової, забезпечивши максимальну відповідність і узгодженість обох складових.

ЛІТЕРАТУРА

- Геліч Н. Управління компетенцією персоналу / Н. Геліч // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2011. – № 12. – С. 57–60.
- Зленко А. Компетенції в системі оцінки персоналу / А. Зленко // Економічний вісник університету. – 2013. – № 20 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://ecvu_2013_20\(1\)_21.pdf](http://ecvu_2013_20(1)_21.pdf)
- Носкова Н. Инновационная деятельность предприятия в сфере услуг / Н. Носкова // Современные научные исследования и инновации. – 2012. – № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://web.snauka.ru/issues/2012/06/15039>
- Сардак О. Розробка системи компетенцій персоналу підприємства / О. Сардак // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2010. – Вип. 4. – С. 122–126.
- Сулова Т. Формування маркетингової цінової політики підприємств сервісу : монографія / Л. Шулґіна, І. Кузнєцова, Т. Сулова ; НТУ України «КПІ», Одеськ. нац. екон. ун-т, КНТЕУ. – К. ; Одеса : МП Леся, 2016. – 228 с.
- Чепурко Г. Инновационная деятельность предприятия / Г. Чепурко, А. Пелипенко // KANT. – 2013. – № 1 (7) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/innovatsionnaya-deyatelnost-predpriyatiya-1>

7. Чернякова Р. Развитие инновационной деятельности на предприятиях пищевой промышленности / Р. Чернякова // Экономика харчової промисловості. – 2016. – Т. 8, № 1. – С. 62–65.

8. Шаманська О. Інноваційна діяльність підприємств України: проблеми сьогодення та перспективи розвитку / О. Шаманська, В. Олійник // Ефективна економіка. – 2013. – № 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2560>

REFERENCES

- Chepurko, G., and Pelipenko, A. "Innovatsionnaya deyatelnost predpriyatiya" [The innovation enterprise]. <http://cyberleninka.ru/article/n/innovatsionnaya-deyatelnost-predpriyatiya-1>
- Cherniakova, R. "Rozvytok innovatsiinoi diialnosti na pidpriemstvakh kharchovoi promyslovosti" [Development of innovative activity at the enterprises of food industry]. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti* vol. 8, no. 1 (2016): 62-65.
- Helich, N. "Upravlinnia kompetentsiieiu personalu" [Management of competence of personnel]. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnogo universytetu imeni Lesi Ukrainky*, no. 12 (2011): 57-60.
- Noskova, N. "Innovatsionnaya deyatelnost predpriyatiya v sfere uslug" [Innovative activity of enterprises in the service sector]. <http://web.snauka.ru/issues/2012/06/15039>
- Shulhina, L., Kuznietsova, I., and Suslova, T. *Formuvannia marketynhovoї tsinovoї polityky pidpriemstv servisu* [Formation of the marketing price policy of the enterprises of service]. Kyiv; Odesa: MP Lesia, 2016.
- Sardak, O. "Rozrobka systemy kompetentsii personalu pidpriemstva" [Development of competency of enterprise personnel]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriya «Ekonomika»*, no. 4 (2010): 122-126.
- Shamanska, O., and Oliinyk, V. "Innovatsiina diialnist pidpriemstv Ukrainy: problemy syohodennia ta perspektyvy rozvytku" [Innovative activity of enterprises of Ukraine: problems and prospects]. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2560>
- Zlenko, A. "Kompetentsii v systemi otsinky personalu" [Competence in the system of personnel evaluation]. [http://ecvu_2013_20\(1\)_21.pdf](http://ecvu_2013_20(1)_21.pdf)

РЕАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ: КОМПЛЕМЕНТАРНОСТЬ И СТРУКТУРНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ

© 2016 МИРЯСОВ Ю. А.

УДК 330.14.01:330.831.2

Мирясов Ю. А.

Реальный капитал: комплементарность и структурные характеристики

Рассмотрены два противоположных подхода к понятию реального капитала. Исходной предпосылкой исследования капитала в рамках неоклассического направления, которое можно охарактеризовать как «эмпирический реализм», является гомогенность капитала. Это позволяет применять формальные методы исследования и моделирования производственных процессов, но устраняет из рассмотрения свойства и характеристики капитала как реального фактора производства. Подход австрийской школы, соответствующий традиции «критического реализма» в экономике, делает акцент на реальных свойствах капитала и его роли в процессе общественного производства. Целью данного исследования является уточнение представления о реальном капитале, его свойствах, структурных характеристиках и механизмах формирования. В соответствии с этим дана характеристика двух разных подходов. Показано, что гетерогенность капитала лежит в основе комплементарности капитальных благ и их комбинаций в каждом конкретном случае их применения. Одни и те же капитальные блага обладают различной производительностью в зависимости от способа их комбинирования в результате производственных планов предпринимателей. Следствием комбинирования являются также эмерджентные свойства капитала. Различия в применении и комбинировании капитала обуславливают его общую структуру, подсистемами которой на разных уровнях выступают природные объекты, включаемые в производство, непосредственно капитальные блага, их различные комбинации, общественный капитал. Каждая из данных подсистем является относительно самостоятельной и образует подсистему более высокого уровня.

Ключевые слова: реальный капитал, капитальные блага, австрийская школа, комплементарность, эмерджентность, структура капитала.

Табл.: 2. Библи.: 21.

Мирясов Юрий Александрович – кандидат экономических наук, доцент, доцент, кафедра экономической теории и экономических методов управления, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: miryasovyur@ukr.net

УДК 330.14.01:330.831.2

UDC 330.14.01:330.831.2

Мирясов Ю. О. Реальный капитал: комплементарність і структурні характеристики

Miriasov I. O. Real Capital: Complementarity and Structural Characteristics

Розглянуто два протилежні підходи до поняття реального капіталу. Вихідною передумовою дослідження капіталу в рамках неокласичного напрямку, який можна охарактеризувати як «емпіричний реалізм», є гомогенність капіталу. Це дозволяє застосовувати формальні методи дослідження і моделювання виробничих процесів, але усуває з розгляду властивості та характеристики капіталу як реального чинника виробництва. Підхід австрійської школи, відповідний традиції «критичного реалізму» в економіці робить акцент на реальних властивостях капіталу і його ролі в процесі суспільного виробництва. Метою цього дослідження є уточнення уявлення про реальний капітал, його властивості, структурні характеристики та механізми формування. Відповідно до цього дано характеристику двом різним підходам. Показано, що гетерогенність капіталу лежить в основі комплементарності капітальних благ та їх комбінацій у кожному конкретному випадку їх застосування. Одні і ті ж капітальні блага мають різну продуктивність залежно від способу їх комбінування в результаті виробничих планів підприємців. Наслідком комбінування є також емерджентні властивості капіталу. Відмінності в застосуванні і комбінуванні капіталу обумовлюють загальну його структуру, підсистемами якої на різних рівнях виступають природні об'єкти, що включаються у виробництво, безпосередньо капітальні блага, їх різні комбінації, суспільний капітал. Кожна з цих підсистем є відносно самостійною і утворює підсистему більш високого рівня.

Ключові слова: реальний капітал, капітальні блага, австрійська школа, комплементарність, емерджентність, структура капіталу.

Табл.: 2. Бібл.: 21.

Мирясов Юрій Олександрович – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра економічної теорії та економічних методів управління, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: miryasovyur@ukr.net

Two opposite approaches to the concept of real capital are considered. The presupposition for studying capital within the neoclassical school, which can be characterized as “empirical realism”, is the homogeneity of capital. This allows to apply formal methods of studying and modeling industrial processes but excludes from consideration the properties and characteristics of capital as a real factor of production. The approach of the Austrian school corresponding to traditions of “critical realism” in the economy focuses on real properties of capital and its role in the process of public production. The aim of this study is to clarify the idea of real capital, its properties, structural characteristics and mechanisms of formation. According to this, the characteristic of two different approaches is given. It is shown that the heterogeneity of capital is the basis of complementarity of capital goods and their combinations in each particular case of their application. The same capital goods have different performance depending on the method of their combination as a result of the production plans of entrepreneurs. Emergent properties of capital are also the result of the combination. Differences in the use and combination of capital determine its overall structure, subsystems of which are natural objects at different levels included in the production, capital goods themselves and their various combinations, social capital. Each of these subsystems is relatively independent and forms a higher level subsystem.

Keywords: real capital, capital goods, Austrian school, complementarity, emergence, capital structure.

Tabl.: 2. Bibl.: 21.

Miriasov Iurii O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Economic Theory and Economic Methods of Management, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: miryasovyur@ukr.net

Введение. При рассмотрении понятия «реальный», или физический, капитал, обращает на себя внимание тот факт, что в современной неоклассической традиции исследования этот вопрос выведен за рамки предмета изучения. Это логично объясняется онтологией и исходными исследовательскими установками эмпирического реализма, в границах которых «работает» современная неоклассика, также как и последующей методологией, применяемой к решению проблем, которые попадают в ее поле зрения. Реальный капитал как фактор производства рассматривается исключительно в его эмпирическом проявлении – в стоимостном выражении как общий фонд, запас или движение финансовых ресурсов, и «скрывается» за понятиями «инвестиции», «капитализация», «норма прибыли». Непосредственно понятие реального капитала, его роль, структура и вклад в конечный результат производства отдается на откуп наукам, связанным с управлением и организацией производства. Вместе с тем существует целый пласт идей и теорий, разработанных австрийской школой, рассматривающей реальный капитал как исходный момент организации рыночной экономики. Эти теории содержат в себе огромный потенциал для изучения процессов реальной экономики, не сводимых к универсальным законам человеческого поведения и применению методов формализации и моделирования. Кроме того, онтология и методологические установки австрийцев, отстаивающих необходимость анализа причинно-генетических связей и изучения реальных процессов, коррелируют с программой критического реализма, предложенной Р. Бхаскаром [1] и получившей развитие в работах А. Котрелла [2], Т. Лоусона [3], С. Флитвуда [4] и других экономистов [5]. Согласно концепции критического реализма реальность следует воспринимать не просто как наблюдаемые и фиксируемые события, но предполагать наличие структур, сил, механизмов и тенденций, которые управляют ею, не важно, обнаружены они или нет [6]. Именно такая методологическая ориентация, декларируемая всей традицией развития австрийской школы, позволяет позиционировать ее как альтернативную исследовательскую традицию «критического реализма», резко контрастирующую с установками «эмпирического реализма» современного неоклассического мейнстрима.

Анализ последних исследований и публикаций. Ключевые моменты концепции реального капитала и его роли в экономическом развитии сформулированы в рамках общей теории бизнес-цикла в работах Л. Мизеса [7], Ф. Хайека [8], М. Ротбарда [9], А. Лахмана [10]. На общие положения данной теории обращают внимание отечественные, в первую очередь российские экономисты, в частности Ю. Антонович [11], В. Вольчик [12], А. Заостровцев [13]. Непосредственно специфика и особенности реального капитала рассматриваются в работах А. Андреса и Д. Харпера [14], Дж. Кэллахана [15], П. Левина [16], Х. Уэрты де Сото [17].

Целью данного исследования является уточнение представления о реальном капитале как основе экономической организации общества, его свойствах, структуре и механизмах формирования.

Изложение основного материала. Подход, согласно которому капитал как экономический ресурс пред-

ставляется как «фонд, который следует рассматривать как неизменный, хотя он не может ни дня находиться в единственной форме воплощения» [18], был сформулирован еще Дж. Б. Кларком. Поскольку воплощенный в разнородных капитальных благах капитал как ресурс можно выразить и измерить только в стоимостной форме, в деньгах, то как научный термин он должен быть понимаем в наиболее «абстрактном» виде – как неизменный фонд или субстанция, «назначение которого – мигрировать через бесконечный ряд внешних форм» [18, с. 10]. Таким образом, Кларк идеализирует капитал, избавляясь от его вещественного содержания, сводит всю гетерогенность капитальных товаров в однородную массу. В таком виде аналитически его легко представить как одну из переменных, соответствующих всем формальным свойствам экономических моделей, и ввести в математическое уравнение. Весь капитал в такой трактовке абсолютно однороден и высоко мобилен, он легко делим на несколько составляющих или объединяем в зависимости от операционных задач исследователя. На уровне фирмы в однопродуктовой модели производственной функции вида $Q = f(L, K)$ достаточно задать параметры K и L , чтобы определить уровень выпуска Q . Аналогично, в модели Солоу и ее модификациях заданные значения капитала в виде сбережений / инвестиций автоматически определяют параметры долгосрочного равновесия всей системы. Однако, несмотря на операционную простоту и наглядность, эти модели уязвимы с позиций соответствия реальности. Как заметила Дж. Робинсон: «Производственная функция была и остается мощным инструментом оболванивания... Студента учат считать всех рабочих одинаковыми и мерить L в человеко-часах; ему что-то говорят о проблеме индекса при выборе показателя выпуска; и тут же торопят перейти к следующему вопросу в надежде, что он забудет спросить, в чем измеряется K . Прежде чем у него возникнет такой вопрос, он сам уже станет профессором, и так привычка к интеллектуальной небрежности передается из поколения в поколение» [19, с. 81]. Нереалистичность подобного подхода, согласно которому капитал представляется однородным гомогенным ресурсом, измеряемым в условных «машино-часах», трудности с учетом фактора времени и технологий, эффекта «переключения», выявленного Викселем, вели к усовершенствованию и усложнению этой модели. Т. Сван, стремясь устранить несоответствие между капиталом как физически неоднородными капитальными благами и как однородными потоками денежных фондов, предложил концепцию «puttyslay технологии». Самуэльсон попытался распространить результаты однопродуктовой модели на более общие модели с неоднородными товарами в виде «суррогатной производственной функции», которая включала множество физически различных капитальных благ [20]. Однако ни эти, ни другие им подобные попытки усовершенствования подобного подхода так и не приблизили теоретическое представление о капитале к реальности.

Капитал следует рассматривать с учетом специфики его структуры. Это не единая масса или желе с неизменно заданными коэффициентами и пропорциями использования, а гетерогенность его основная характеристика. Следствием этого является постоянно меняющаяся структура

капитала, которая не может рассматриваться как заданная и неизменная, так как обладает специфическими характеристиками и свойствами. Этот тезис австрийская школа отстаивает на протяжении нескольких этапов своего развития (табл. 1).

Исходным моментом понимания реального капитала является представление о нем как о ментальном процессе, феномене сознания. Согласно Мизесу «идея капитала не имеет соответствия в физической вселенной материальных предметов. Ее нет нигде, кроме мыслей планирующих людей... Капитал – это продукт мышления, и его место в человеческих мыслях. Это способ представления проблем деятельности, метод их оценки с точки зрения определенного плана. Он определяет направления действий человека и только в этом смысле является реальным фак-

тором. Данный способ неизбежно связан с капитализмом, с рыночной экономикой [7, с. 252]. Представление о том, что любой объект становится капитальным благом не из-за своих внутренних качеств, а благодаря той роли, которая отводится ему в чем-то замысле при создании потребительских товаров, становится очевидной на конкретных примерах отдельных капитальных ресурсов. В частности, нефть, запасами которой обладала природа все время существования человека, превратилась в капитальное благо только в XX веке, в тот момент, когда она стала элементом чьих-то планов по производству других товаров. Ее физические свойства никак не изменялись все это время. Однако только когда возникла потребность в товарах, производимых с ее помощью, она стала элементом производства или капитальным ресурсом.

Таблица 1

Альтернативные онтологии капитала

	Неоклассическая программа	Австрийская программа
Что есть капитал	Неизменная масса, абстрактный фонд, поток	Исключительно материальные блага; реально существуют лишь в той степени, в которой комбинируются и используются для удовлетворения потребностей
Причины капитала	Изначально задан, существует сам по себе независимо от представлений о нем	Определяется «производственными планами» предпринимателей
Предпосылки	Изначально заданная объективная производительность; гомогенность; взаимозаменяемость и высокая мобильность между различными формами и альтернативами использования	Размер и производительность зависят от субъективных планов предпринимателей; гетерогенность; абсолютная комплементарность; функциональная специфичность, ограничивающая взаимозаменяемость
Структура	Отсутствует. Капитал – постоянная величина, меняющая свои внешние формы	Иерархия капитальных благ, комбинаций капитала и общей структуры капитала; капитальные ресурсы на каждом уровне взаимодополняют и обуславливают друг друга
Динамика	Кумулятивное стабильное накопление, выпуск синхронизируется с затратами, любые ответные изменения предсказуемы; ожидания устойчивы	Эмерджентность и усложнение комбинаций в ходе накопления, нестабильный рост: структурные комбинации зависят от изменений в ожиданиях
Проблемы исследования	Природа капитала, оптимальный выпуск при заданных параметрах, экономический рост и распределение дохода при заданных параметрах	Комплементарность и заменимость капитальных благ и целей производства, структурные формы капитала, причины и последствия изменения структуры капитала

Идея о том, что предпринимательский план есть «результат человеческого расчета, направляющего совокупность разнообразных средств к одной цели», он предшествует созданию капитала и приводится в движение человеческим импульсом собственного корыстного интереса, была очерчена К. Менгером [21, с. 390]. Прибыль возникает, только если будущий выпуск (следствие) и предполагаемые желания и оценки конечных пользователей произведенного блага (причина) совпадут. Чтобы обеспечить такой выпуск, предпринимателю нужны капитальные блага (по Менгеру – блага «высшего порядка»), которые, как и любые экономические блага, ограничены и имеют альтернативные пути использования. Предлагая за разные потребительские товары различные цены, потребители указывают на значение различных способов применения капитала для удовлетворения своих потребностей. Поэтому пред-

принимателю необходим план действий, предполагающий некоторые знания о причинных связях между орудиями производства и многочисленными человеческими потребностями, которым служат результаты производства. Подобные индивидуальные представления предпринимателя, согласно Менгеру, основаны на несовершенных догадках о спросе на продукцию капитала. Поэтому он приписывает предпринимателю способность более глубокого понимания причинно-следственных связей между вещами во времени, которая мотивирует формирование капитала и ведет к экономическому прогрессу [21, с. 80–82]. Таким образом, сущность товара как капитала заключается не в самом товаре и даже не в его физических характеристиках, а в той роли, которую этот товар играет в производственных планах предпринимателей. Мысль о ментальном, планируемом характере реального капитала имеет несколько важ-

ных следствий, разработанных в дальнейшем австрийской теорией бизнес-цикла, а именно – представлении о комплементарности капитальных благ, их эмерджентности и структурной трансформации капитала.

Если рассматривать капитальные блага как элементы того или иного плана, то оказывается, что один и тот же капитал в планах разных людей может играть различную роль. Поэтому режим использования капитальных благ не является унифицированным и универсальным. Реальный капитал – это всегда комбинации капитальных благ, которые определенным образом сочетаются в режиме их использования в каждом определенном производственном процессе. «В большинстве случаев капитальные товары должны использоваться совместно. Комплементарность – это сущность использования капитала. Но гетерогенные капитальные ресурсы не сочетаются каким-либо произвольным образом. Для любого заданного их числа технически возможны лишь определенные режимы комплементарности, при этом лишь немногие из них экономически значимы» [10, с. 3]. Поэтому для каждого отдельного предпринимателя это всегда планируемая комплементарность, где конкретный результат (выпуск) зависит от определенного сочетания капитальных благ. Невозможно существовать без соответствующего производственного плана. Как только капитальные блага скомбинированы и внедрены согласно производственному плану, их сочетание неизменно для данного периода производства и не может быть легко изменено, а результат производства более или менее гарантирован (в отличие от позиции неоклассиков и модели производственной функции, согласно которой для заданного выпуска можно определить оптимальное сочетание факторов). Даже если представить, что предприниматели начинают с физического однородных материалов, результатом их специфического способа применения и функциональных отличий будут дифференцированные во времени и пространстве производственные планы, определяющие будущее использование капитальных благ. «Даже в здании, состоящем из одних камней, эти камни (в рамках плана комплементарности) будут выполнять разные функции» [10, с. 53]. Таким образом, комплементарность – это необходимая черта гетерогенного капитала. Более того, это универсальная теоретическая и эмпирическая закономерность, поскольку она существует для любой пары капитальных благ, встроенных в один план. Если в плане A существует комплементарность между x и y , то в плане B безусловно существует комплементарность для капитальных благ m и n .

Одним из следствий комплементарности капитальных благ является эмерджентность, свойство, согласно которому различия в структурной организации систем, образуемых путем комбинации одних и тех же элементов, приводят к разным последствиям для разных систем в зависимости от этих комбинаций. Любая комбинация капитальных благ, основанная на предпосылке их комплементарности, образует внутрифирменную структуру капитала и может рассматриваться как система. Наиболее удачные комбинации существующих капитальных благ способны приносить отдельным фирмам дополнительную или экономическую прибыль, которая превышает среднеотрас-

левую норму прибыли. В этом смысле финансовые показатели капитальных затрат или инвестиции отражаются в бухгалтерской отчетности как абстрактная денежная сумма, соответствующая сумме стоимостей всех реальных активов (капитальных благ). Но в отличие от инвестиций в их стоимостном выражении, реальный капитал – это производственное понятие, являющееся не просто суммой его элементов, а осознанно подобранной комбинацией капитальных благ, способных создавать «дополнительные объемы этих благ, производительность которых существенно иная по природе» [10, с. 78]. Наиболее эффективные сочетания реального капитала будут обладать эмерджентным производительным свойством, которое проявляется в виде экономии ресурсов, выпуске большего по сравнению с конкурентами объема продукции и в конечном итоге – более низких рыночных цен. С другой стороны, запланированные и уже осуществленные инвестиции могут оказаться невостребованными в случае низкой степени комплементарности капитала. В этом случае поток доходов станет существенно меньше, чем инвестиционные затраты на данную комбинацию капитальных благ. Иначе говоря, поскольку элементы реального капитала комбинируются определенным образом, в каждом конкретном случае его эффективность может оказаться значительно больше или меньше стоимости суммы его частей. Таким образом, степень комплементарности капитала определяет дифференциацию прибыли / убытков разных фирм, даже если инвестиции или общий абстрактный фонд / запас капитала у них был одинаковым.

Представление о структуре капитала и его системных характеристиках является стержнем, вокруг которого возводится теория капитала австрийской школы. Понимаемый как система капитал характеризуется составом (основными элементами), структурой (совокупностью отношений между элементами), окружающей средой (контекстом производства и использования) и механизмами (процессами формирования). Лахманн [10, с. 72] прямо утверждает, что комбинации капитала, воплощенные в индивидуальных планах, являются исходными элементами или «атомами», которые формируют «порядок капитала» как систему, состоящую из взаимосвязанных подсистем различного рода. Этот порядок определяется внутренней иерархией *капитальных благ, комбинаций капитала и общей структуры* капитала. Не существует абсолютно независимых вещей, как и абсолютно изолированных капитальных товаров; поэтому любые *капитальные блага* – это технические подсистемы более низкого уровня организации, которые являются компонентами системы более высокого уровня: «все капитальные товары должны вписываться в схему или структуру» [10, с. 10]. Структурный порядок в конечном итоге определен комплементарностью средств, используемых в данной области действия для достижения различных целей. Именно благодаря комплементарности возникают *комбинации капитала*, или массив капитальных благ, включающий в себя различные средства производства, в рамках конкретного производственного плана. Эти комбинации формируют определенный порядок сочетания и применения средств производства в схеме затраты – результат, направленной на достижение конечных

целей. Капитальная комплементарность является своего рода модератором общей структуры капитала, поскольку внутрифирменная рекомбинация капитальных благ становится импульсом, который передается всей экономической системе. Когда предприниматели формируют и меняют комбинации капитала, они влияют на потоки производственных услуг от одной комбинации капитала к другой. Они косвенно передают информацию со своих рыночных позиций всей экономике через сети структурной согласованности между комбинациями капитала на последующих этапах производства в разных фирмах. Неэффективность инвестиций в отдельный вид капитального блага повлияет на процессы его технического обслуживания и необходимость замены, а значит, на те ресурсы, которые участвовали в создании этого капитального блага, на их техническое обслуживание и замену и так далее. Таким образом, все капитальные ресурсы встроены в общую сеть или систему благодаря принципу комплементарности и формируют все более сложные структуры капитала все более глобального уровня. Предпринимательская деятельность здесь – это непрерывающаяся активность, связанная с изменением порядка комбинаций капитальных благ, которая заключается в «отслеживании последствия решений, принимаемых независимо друг от друга целым рядом лиц во времени, ...а несовместимость этих решений спустя некоторое время вызывает необходимость их пересмотра» [10, с. 39]. Процесс перегруппировки комбинаций капитала, порождающий новые комбинации капитала, происходит как реакция на воспринимаемую несогласованность в существующей или ожидаемой модели отношений между предпринимателями, согласующимися имеющиеся в их распоряжении капитальные блага.

Итогом структурной последовательности, возникающей из взаимодействия индивидуальных планов предпринимателей, является общественный капитал, который представляет собой «комплекс планируемых капитальных комбинаций, формирующих целостную картину» [10, с. 59]. Следует отметить, что само по себе представление об общественном капитале в его общем стоимостном выражении как величине инвестиций, их притоке или оттоке является

бессодержательным. Отдельная фирма может определить стоимость своего капитала исходя из оценки его вклада в реализуемые этой фирмой проекты. Но этого не может сделать все общество (или страна), поскольку в нем одновременно реализуется множество разнообразных планов, которые в условиях конкуренции часто противоречат друг другу. Следовательно, часть общественного капитала работает эффективно и ускоренно амортизируется, но его другая часть используется непроизводительно или просто простаивает. Также верно и то, что общество (или страна) никогда не сможет реализовать весь свой накопленный капитал, так как не существует покупателя, который выкупит эти капитальные блага. Поэтому наиболее важной характеристикой общественного капитала является не туманное представление об их «общей сумме», а то, что капитальные товары представляют собой части взаимосвязанной структуры индивидуальных планов фирм, которые торгуют или конкурируют друг с другом [15, с. 28]. Благодаря согласованию индивидуальных планов в одних производственных процессах и конкуренции между ними в других спонтанно формируется всеобщее согласованное использование капитальных благ в рамках экономической системы (табл. 2). Механизм этого согласования аналогичен действию процесса невидимой руки. В уже существующей структуре всегда есть «разрывы» или «инвестиционные возможности» для новых форм комбинирования и нового капитала. Предприниматели распознают разрывы в общей структуре капитала, а затем конструктивно создают новые планы в виде новых комбинаций капитала. Эта комбинаторное, предпринимательское действие работает на перспективу и определяет будущее всей общественной структуры капитала. Таким образом, если капитальные блага и комбинации капитала являются результатом целенаправленной предпринимательской деятельности, то общая структура формируется «естественным» путем как следствие непреднамеренных социальных последствий действий многочисленных рассеянных агентов, преследующих свои собственные интересы на рынке. Структура общественного капитала «естественна» по своему происхождению, как и любой институт (деньги, право, язык), но

Таблица 2

Структурные характеристики капитала

Тип системы	Типы объектов	Структурные элементы и связи между ними	Природа связей	Механизмы организации	Контекст
Социально-экономические	Общественный капитал	Межфирменная кооперация и структурное взаимодействие	Производственные циклы	Спонтанный порядок как результат взаимодействия планов	Рынки
Социально-технические	Комбинации капитала	Планируемая комплементарность, заменимость	Техническая комплементарность	Предпринимательские планы, инновации	План выпуска фирмы
Технические	Капитальные блага	Машины, инструменты, агрегаты	Технологическое назначение	Заданные процессы комбинирования	Стандартные методы / рутины
Природные	Природные объекты	Вещества, ЗМГ поля, химические связи и др.	Энергетические, химические, биологические и т. д.	Природные процессы	Природные ресурсы

в отличие от них она не кристаллизуется, а всегда динамична, нестабильна и уязвима для неожиданного изменения, так как подвержена спонтанному порядку формирования цен на рынке товаров и ответной реакции в виде изменения предпринимательских планов. Следует учитывать также и то, что рост накопления капитала увеличивает степень разделения капитала и ведет к более высокой степени сложности его структуры. Поэтому нет ничего полностью предсказуемого в природе капитальной структуры в экономике, в которой доминируют длинные, сложные, изменчивые процессы производства и сборки [10, с. 80, 84]. Достаточно наглядной для понимания структуры капитала является метафора кораллового рифа [15]. Земля, как основа рифа, содержит все необходимые для создания капитала факторы. Сам риф – это общий массив капитала, который представляет собой овеществленный в физическом капитале труд всех предшествующих поколений. На самой вершине рифа, омываемой потоками человеческих желаний, располагаются потребительские товары. В структуре рифа каждый отдельный коралл соединен с другими. Кораллы, находящиеся под каждым отдельным организмом, являются промежуточными товарами, которые были задействованы в его создании. Те, что расположены рядом, – комплементарные товары, помогающие ему в создании нового слоя товаров. Те же кораллы, что находятся поверх него, образуют новый, следующий слой товаров, который он помогает создать. Развитие этой структуры представляется как сеть взаимодействий, образуемых предпринимательскими планами. И поскольку потоки потребительских запросов, определяющие общую форму рифа, постепенно меняются, соответственно им меняются предпринимательские планы, превращая отдельные части рифа в излишние и определяющие новые направления его роста.

Выводы. Анализ капитала как общего фонда, го-могенного фактора производства игнорирует понимание сущности реального капитала, оставаясь на уровне рассуждений о «предельной эффективности капитала», общей убывающей отдаче и общественном капитале. В реальности капитал – это всегда капитальные блага, которые не могут рассматриваться как автономные, они всегда часть чье-либо плана. Поскольку гетерогенность – это свойство реального капитала, то внутри частного плана это всегда комбинации с разной степенью комплементарности, имеющие объективную структуру независимо от их восприятия. Капитальные блага и их комбинации в целом образуют общественную структуру капитала, которая является результатом естественного, спонтанного порядка, в отличие от преднамеренных действий, определяющих его структуру на более низких уровнях организации. Подобное понимание структуры открывает исследовательские перспективы для выяснения свойств реального капитала, таких как гетерогенность и комплементарность, эмерджентность и самоорганизация, представления о том, как комбинирование капитала на уровне фирмы становится решающим в формировании структуры капитала. С учетом структурного представления о природе капитала становится очевидным, что инвестиции в капитальные блага не могут распределяться равномерно и приносить одинаковую отдачу; новый капитал не всегда есть эффективная замена старому, а ком-

плементарность капитальных благ лежит в основе эффективности инвестиционных процессов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Bhaskar R. A Realist Theory of Science / R. Bhaskar. – London : Verso, 1997. – 284 p.
2. Cottrell A. Realism, Regularities and Prediction / A. Cottrell // *Review of Social Economy*. – 1998. – No. 56 (3). – P. 347–355.
3. Lawson T. The Nature of Heterodox Economics / T. Lawson // *Cambridge Journal of Economics*. – 2006. – No. 30 (2). – P. 483–507.
4. Fleetwood S. Critical Realism in Economics / S. Fleetwood. – London : Psychology Press, 1999. – 273 p.
5. Ontology and Economics. Tony Lawson and His Critics / Ed. by Edward Fullbrook. – Routledge, 2009. – 359 p.
6. Мирясов Ю. А. Критический реализм и онтология экономической науки / Ю. А. Мирясов // *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. – 2016. – Ч. 3, № 17. – С. 12–16.
7. Мизес Л. Человеческая деятельность: Трактат по экономической теории / Л. Мизес. – 2-е изд. – Челябинск : Социум, 2005. – 878 с.
8. Хайек Ф. Индивидуализм и экономический порядок / Ф. Хайек. – Челябинск : Социум, 2012. – 510 с.
9. Ротбард М. Власть и рынок: государство и экономика / М. Ротбард. – Челябинск : Социум, 2012. – 470 с.
10. Lachmann L. M. Capital and Its Structure / L. M. Lachmann. – Kansas City : Sheed and McMeel, INC., 1978. – 130 p.
11. Антонович Ю. Н. Австрийская теория капитала и капитальных благ / Ю. Н. Антонович // *Посткризисный мир: глобализация, многополярность, модернизация, институты* : в 3 т. Т. 1 / Под ред. А. Ю. Архипова. – М. : Вузовская книга, 2010. – С. 87–98.
12. Вольчик В. В. «Затерянный мир» австрийской экономической теории / В. В. Вольчик // *Экономический вестник РГУ*. – 2007. – Т. 5, № 3. – С. 101–110.
13. Заостровцев А. П. История и развитие: трактовка австрийской экономической школы / А. П. Заостровцев. – СПб. : Европейский университет Санкт-Петербурга, 2011. – 36 с.
14. Harper D. A. Capital as a Layer Cake: A Systems Approach to Capital and Its Multi-level Structure / D. A. Harper, A. M. Endres // *Journal of Economic Behavior & Organization*. – 2010. – Vol. 74, Issue 1–2. – P. 30–41.
15. Кэллахан Дж. Экономика для обычных людей. Основы Австрийской экономической школы / Дж. Кэллахан ; [пер. с англ.]. – Челябинск : Социум, 2006. – 73 с.
16. Lewin P. Time, Change and Complexity: Lachmann's Contributions to the Theory of Capital / P. Lewin // *Advances in Austrian Economics*. – 1996. – Vol. 3. – P. 1–42.
17. Уэрта де Сото Х. Австрийская экономическая школа: рынок и предпринимательское творчество / Х. де Сото Уэрта. – Челябинск : Социум, 2009. – 202 с.
18. Clark J. B. Capital and Its Earnings / J. B. Clark // *Publications of the American Economic Association*. – Baltimore : AEA, 1888.
19. Robinson J. The Production Function and the Theory of Capital / J. Robinson // *Review of Economic Studies*. – 1953 – 1954. – Vol. 21, No 2.
20. Коэн А. Судьба дискуссии двух Кембриджей о теории капитала / А. Коэн, Дж. Харкорт // *Вопросы экономики*. – 2009. – № 8. – С. 4–27.

21. Менгер К. Избранные работы / К. Менгер. – М. : Территория будущего, 2005. – 496 с.

REFERENCES

- Antonovich, Yu. N. "Avstriyskaya teoriya kapitala i kapitalnykh blag" [The Austrian theory of capital and capital goods]. In *Postkrizisnyy mir: globalizatsiya, mnogopolyarnost, modernizatsiya, instituty*. Vol. 1, 87-98. Moscow: Vuzovskaya kniga, 2010.
- Bhaskar, R. *A Realist Theory of Science* London: Verso, 1997.
- Cottrell, A. "Realism, Regularities and Prediction" *Review of Social Economy*, no. 56 (3) (1998): 347-355.
- Clark, J. B. "Capital and Its Earnings" In *Publications of the American Economic Association* Baltimore: AEA, 1888.
- Fleetwood, S. *Critical Realism in Economics* London: Psychology Press, 1999.
- Harper, D. A., and Endres, A. M. "Capital as a Layer Cake: A Systems Approach to Capital and Its Multi-level Structure" *Journal of Economic Behavior & Organization* vol. 74, no. 1-2 (2010): 30-41.
- Khayek, F. *Individualizm i ekonomicheskyy poryadok* [Individualism and economic order]. Chelyabinsk: Sotsium, 2012.
- Kellakhan, Dzh. *Ekonomika dlya obychnykh lyudey. Osnovy Avstriyskoy ekonomicheskoy shkoly* [Economics for ordinary people. The foundations of the Austrian school of Economics]. Chelyabinsk: Sotsium, 2006.
- Koen, A., and Kharkurt, Dzh. "Sudba diskussii dvukh Kembridzhey o teorii kapitala" [The fate of the debate, two Cambridge on the theory of capital]. *Voprosy ekonomiki*, no. 8 (2009): 4-27.
- Lachmann, L. M. *Capital and Its Structure* Kansas City: Sheed and McMeel, INC., 1978.
- Lawson, T. "The Nature of Heterodox Economics" *Cambridge Journal of Economics*, no. 30 (2) (2006): 483-507.
- Lewin, P. "Time, Change and Complexity: Lachmann's Contributions to the Theory of Capital" *Advances in Austrian Economics* vol. 3 (1996): 1-42.
- Miryasov, Yu. A. "Kriticheskiy realizm i ontologiya ekonomicheskoy nauki" [Critical realism and the ontology of economic science]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky»* vol. 3, no. 17 (2016): 12-16.
- Mizes, L. *Chelovecheskaya deyatel'nost: Traktat po ekonomicheskoy teorii* [Human action: a Treatise on economic theory]. Chelyabinsk: Sotsium, 2005.
- Menger, K. *Izbrannyye raboty* [Selected works]. Moscow: Territoriya budushchego, 2005.
- Ontology and Economics. Tony Lawson and His Critics* Routledge, 2009.
- Robinson, J. "The Production Function and the Theory of Capital" *Review of Economic Studies* vol. 21, no. 2 (1953 - 1954).
- Rotbard, M. *Vlast i rynek: gosudarstvo i ekonomika* [Power and market: government and the economy]. Chelyabinsk: Sotsium, 2012.
- Uerta, de Soto Kh. *Avstriyskaya ekonomicheskaya shkola: rynek i predprinimatelskoye tvorchestvo* [The Austrian school of Economics: the market and entrepreneurial creativity]. Chelyabinsk: Sotsium, 2009.
- Volchik, V.V. "«Zateriannyy mir» avstriyskoy ekonomicheskoy teorii" [«The lost world» Austrian economic theory]. *Ekonomicheskyy vestnik RGU* vol. 5, no. 3 (2007): 101-110.
- Zaostrovsev, A. P. *Istoriya i razvitiye: traktovka avstriyskoy ekonomicheskoy shkoly* [History and development: interpretation of the Austrian school of Economics]. St. Petersburg: Yevropeyskiy universitet Sankt-Peterburga, 2011.

ФІНАНСИ ТА БАНКІВСЬКА СПРАВА

УДК 351.72:336.02(477)

ДЕРЖАВНИЙ ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ В УКРАЇНІ: НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ОЦІНЮВАННЯ

© 2016 ЛОМЕЙКО Ю. А.

УДК 351.72:336.02(477)

Ломейко Ю. А.

Державний фінансовий контроль в Україні: напрями вдосконалення його організації та оцінювання

Мета статті полягає у дослідженні сутності державного фінансового контролю, виявленні напрямів удосконалення його організації та визначенні дієвих методів його оцінювання. За результатами аналізу сучасної наукової думки встановлено, що передумовою побудови дієвої системи державного фінансового контролю є визначення його ролі в суспільних фінансових відносинах. Згідно з даними проведеного дослідження зроблено висновок, що в першу чергу державний фінансовий контроль є інструментом фінансової політики, а отже, його безпосереднім призначенням є забезпечення сталого соціально-економічного розвитку держави, тобто досягнення мети фінансової політики. Водночас виявлено необхідність узгодження складових фінансової політики та видів державного фінансового контролю з метою побудови ефективної інституційної структури органів державного управління. В статті доведено, що поділ державного фінансового контролю на зовнішній і внутрішній має здійснюватися відповідно до належності контролюючого органу та підконтрольного суб'єкта до однієї або різних гілок влади. Водночас результати проведеного дослідження дають підстави вважати, що в Україні доцільно обрати модель децентралізованого державного внутрішнього фінансового контролю замість сучасної змішаної з метою уникнення дублювання функцій органами ДАСУ частково функцій Рахункової палати, а частково – підрозділів внутрішнього контролю, які діють в органах виконавчої влади. Також визначено недоцільність побудови системи державного внутрішнього фінансового контролю на засадах, передбачених для органів державного зовнішнього фінансового контролю. Така ситуація призводить до необґрунтованого включення внутрішнього контролю до об'єктів внутрішнього аудиту, який проводиться структурними підрозділами в бюджетних установах. Також важливо наголосити на необхідності оцінки управлінських рішень при здійсненні аудиту ефективності контролю з метою підвищення відповідальності посадових осіб. Перспективами подальших досліджень є удосконалення методології оцінки державного фінансового контролю в цілому з метою виявлення тих його складових, які негативно впливають на всю систему.

Ключові слова: державний фінансовий контроль, державний внутрішній фінансовий контроль, державний зовнішній фінансовий контроль, аудит ефективності, фінансовий аудит, інструменти фінансової політики.

Рис.: 2. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 31.

Ломейко Юлія Андріївна – аспірант, кафедра фінансів, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: yulya797979@ukr.net

УДК 351.72:336.02(477)

UDC 351.72:336.02(477)

Ломейко Ю. А. Государственный финансовый контроль в Украине: направления усовершенствования его организации и оценивания

Lomeiko Yu. A. The State Financial Control in Ukraine: Directions of Improvement of its Organization and Evaluation

Целью статьи является изучение сущности государственного финансового контроля, выявление направлений усовершенствования и определение действенных методов его оценивания. По результатам анализа современных научных работ определено, что условием построения действенной системы государственного финансового контроля является определение его роли в общественных финансовых отношениях. Согласно данным проведенного исследования сделан вывод, что в первую очередь государственный финансовый контроль является инструментом финансовой политики, а значит, его непосредственное предназначение – это обеспечение стабильного социально-экономического развития страны, то есть достижение цели финансовой политики. Также выявлена необходимость согласования составляющих финансовой политики и видов государственного финансового контроля с целью построения эффективной институциональной структуры органов государственного управления. В статье доказано, что разделение государственного финансового контроля на внутренний и внешний должно осуществляться в соответствии с тем, относятся ли контролирующий орган и подконтрольный субъект к одной или разным видам власти. Также результаты проведен-

The aim of the article is to examine the essence of the state financial control, identify directions of its improvement and define effective methods for its evaluation. On the basis of the results of analysis of modern scientific works it is determined that the precondition for building an effective state financial control system is defining its role in public financial relationships. According to the data of the conducted study it was concluded that first of all, the state financial control is an instrument of fiscal policy and, therefore, its direct purpose is ensuring a sustainable socio-economic development of the country, i.e., achieving the goal of the fiscal policy. Besides, there revealed the need to harmonize the components of the fiscal policy and types of the state financial control in order to build an effective institutional structure of public administration. It is proved that the division of the state financial control into internal and external must be conducted in accordance with the fact whether the controlling body and the subject under control belong to the same or different branch of power. Also the results of the study suggest that for Ukraine it is expedient to choose the model of a decentralized internal state financial control instead of the existing mixed one in order to avoid duplication by the State Audit Service of Ukraine bodies of partially the functions of the Audit Chamber, and partially those of internal control de-

ного дослідження дають підстави вважати, що в Україні цілорозумно вибрати модель децентралізованого державного внутрішнього фінансового контролю замість існуючої змішаної з уникненням дублювання функцій органами ГАСУ частини функцій Счетной палати, а частинно – відділом внутрішнього контролю, які діють в органах виконавчої влади. Визначено нецелорозумність побудови системи державного внутрішнього фінансового контролю на основі принципів, передбачених для органів державного зовнішнього фінансового контролю. Така ситуація призводить до необґрунтованого визначення внутрішнього контролю об'єктом внутрішнього аудиту, який проводиться структурними підрозділами в бюджетних організаціях. Також важливо підкреслити необхідність оцінки управлінських рішень при здійсненні аудиту ефективності контролю з метою підвищення відповідальності посадовців. Перспективами подальших досліджень є удосконалення методології оцінки державного фінансового контролю в цілому для визначення його складових, які негативно впливають на всю його систему.

Ключові слова: державний фінансовий контроль, державний зовнішній фінансовий контроль, державний внутрішній фінансовий контроль, аудит ефективності, фінансовий аудит, інструмент фінансової політики.

Рис.: 2. Формул: 1. Бібл.: 31.

Ломейко Юлія Андріївна – аспірант, кафедра фінансів, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: yulya797979@ukr.net

partments, which operate in the executive branch. There determined inappropriateness of building a system of state internal financial control on the basis of the principles provided for the bodies of the external state financial control. This situation leads to ungrounded definition of the internal control as an object of internal audit, which is carried out by structural units in budget organizations. It is also important to emphasize the need to evaluate managerial decisions in exercising the audit of the control effectiveness in order to increase the responsibility of officials. Prospects for further research are to improve the methodology for evaluating the state financial control in general to identify those of its components that have a negative impact on its entire system.

Keywords: state financial control, external state financial control, internal state financial control, performance audit, financial audit, instrument of fiscal policy.

Fig.: 2. Formulae: 1. Bibl.: 31.

Lomeiko Yuliia A. – Postgraduate Student, Department of Finance, Kyiv National Economic University named after V. Getman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: yulya797979@ukr.net

Постановка проблеми. В сучасних умовах, коли Україна активно проводить політику євроінтеграції, коли відбуваються постійні зміни вітчизняного законодавства, зокрема бюджетного, податкового, митного та адміністративного, дуже важливою є наявність ефективної системи державного фінансового контролю як інструменту фінансової політики.

Саме результати державного фінансового контролю мають бути основою для прийняття тих чи інших рішень у сфері державного регулювання суспільних фінансових відносин.

Водночас з метою недопущення втрат бюджету та дублювання функцій окремих державних органів особливо гостро постає питання вдосконалення системи державного фінансового контролю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність державного фінансового контролю, теоретичні засади його організації та практика його функціонування і оцінювання його результатів вивчалась багатьма зарубіжними та вітчизняними науковцями. Зокрема, проблематиці державного фінансового контролю в цілому та окремим його аспектам присвячені роботи таких учених: В. К. Симоненка [24], Ц. Г. Огня [17], А. В. Гуцаленка [5], Є. В. Мних [30], Г. В. Дмитренка [6], О. А. Шевчука [31], Т. М. Боголіб [2], С. В. Степаншина [25], В. І. Ващенко [4], К. В. Коваленко [11] та ін.

В. К. Симоненко [24, с. 25] вважає: «Для розуміння сутності державного фінансового контролю його необхідно розглядати в системі «мета – засіб – результат». Автор зауважує, що роль державного фінансового контролю проявляється в результатах практичного використання роз-

подільчої та регулюючої функції фінансів, що нерозривно пов'язані і мають бути реалізовані в інтересах підвищення ефективності використання фінансових ресурсів. На нашу думку, запропонована автором система «мета – засіб – результат» державного фінансового контролю має бути нерозривно пов'язана із досягненням цілей фінансової політики.

Ц. Г. Огонь зауважує [17, с. 346]: «Важливою складовою державного фінансового контролю є аудит державних фінансів. Його роль і призначення все більше зростають у зв'язку з прийняттям конституційної норми, згідно з якою контроль за надходженням коштів до державного бюджету та їх використання здійснює Рахункова палата. Аудит за надходженням коштів до бюджету носить особливий, специфічний характер, а його завдання значно ширші порівняно з аудитом використання бюджетних коштів, оскільки процес формування доданої вартості, її розподіл та перерозподіл між усіма суб'єктами є досить складним і вимагає прийняття прозорих та ефективних рішень на усіх етапах цього процесу». На нашу думку, специфічність аудиту за надходженнями коштів до бюджету також полягає в тому, що установи, відповідальні за його наповнення, фінансуються державою. Отже, досліджуючи фактори, що впливають на наповнення бюджету, доцільно водночас аналізувати рівень витрат на діяльність відповідних державних установ та їх співвідношення із надходженнями.

А. В. Гуцаленко, В. А. Дерій, М. М. Коцупатрий [5, с. 6] зауважують: «Державний фінансовий контроль – різновид фінансового контролю, що здійснюється відповідними органами державного фінансового контролю. Він по-

лягає у встановленні фактичного стану справ щодо дотримання вимог чинного законодавства на підконтрольному об'єкті, спрямований на забезпечення законності, фінансової дисципліни і раціональності у процесі формування, розподілу, володіння, використання та відчуження активів, що належать державі, а також використання коштів, що залишаються у суб'єкта фінансових правовідносин у зв'язку з наданими пільгами за платежами до бюджетів, державних позабюджетних фондів і кредитів, отриманих під гарантії Кабінету Міністрів України». На нашу думку, поняття «підконтрольний об'єкт» та «суб'єкт фінансових правовідносин», зазначені вище, є тотожними. Таким чином, дуже важливо чітко визначити, в тому числі на законодавчому рівні, такі елементи державного фінансового контролю, як суб'єкт, об'єкт і предмет.

Є. В. Мних, Г. О. Кравченко, Н. С. Барабаш [30, с. 6] зазначають: «Державний фінансовий контроль – регламентована норма права діяльність державних органів влади й управління з контролю за своєчасністю та точністю фінансового планування, обґрунтованістю та повнотою надходження та руху державних фінансових та матеріальних ресурсів, правильності й ефективності їх використання. Цей контроль здійснюється на всіх стадіях фінансової діяльності, тобто під час збирання, розподілу (перерозподілу) та використання фондів грошових коштів, і спрямований на перевірку дотримання фінансового законодавства та доцільності діяльності всіх органів влади». На нашу думку, особливо цінним є зауваження авторів щодо того, що державний фінансовий контроль стосується не тільки руху та використання фінансових ресурсів, але й фінансового планування. Це твердження є вкрай важливим для розробки методів оцінки державного фінансового контролю як процесу в цілому, із чітким встановленням його меж як суспільного явища.

Г. В. Дмитренко [6, с. 16] вважає: «Контроль за використанням державних коштів є важливою функцією держави, що забезпечує умови нормального функціонування фінансової системи. Ефективне здійснення регулюючої функції держави в економічній сфері передбачає попередження, виявлення і запобігання фінансових правопорушень, наявність добре відпрацьованої, дієвої системи державного фінансового контролю».

О. А. Шевчук [31, с. 10] вважає: «Державний фінансовий контроль – це різновид фінансового контролю, визначена законодавством діяльність органів законодавчої і виконавчої влади та спеціальних органів, на які покладено відповідні контрольні функції з метою забезпечення законності, фінансової дисципліни і раціональності в ході формування, розподілу, володіння, використання та відчуження активів, що належать державі, а також використання коштів, що залишаються в суб'єкта фінансових правовідносин у зв'язку з наданими пільгами за платежами до бюджетів чи державних позабюджетних фондів, та кредитів, отриманих під гарантії уряду».

С. В. Степашин, Н. С. Столяров, С. О. Шохин, В. А. Жуков [25, с. 83] зазначають: «Державний фінансовий контроль – форма здійснення державної влади, що полягає в організації та здійсненні контролю над своєчасним виконанням дохідних і видаткових статей федерального бюджету та бюджетів федеральних позабюджетних фондів за об-

сягом, структурою та цільовим призначенням; визначення ефективності та доцільності витрат державних коштів і використання державної власності. У широкому розумінні державний фінансовий контроль – це контроль над формуванням, використанням і відтворенням національного надбання».

Т. М. Боголіб [2, с. 138] зазначає: «У цілому сучасний стан установ контролю характеризується тим, що формування системи ДФК, яка б відповідала вимогам економічного розвитку і державного устрою країни, ще не завершено. Немає достатньої правової бази контролю. Контролем держави охоплено не всі належні їй засоби, особливо в частині їх використання. Організація контролю характеризується не упорядкованістю, дублюванням ревізій і перевірок». Водночас автор наголошує [2, с. 135]: «Генеральна асамблея ООН заявила, що вищі ревізійні установи можуть діяти об'єктивно й ефективно тільки тоді, коли вони незалежні від структур, які перевіряють і захищені від зовнішнього впливу. Ми згодні, що тільки за таких умов контрольна діяльність сприяє досягненню національних цілей і пріоритетів у галузі розвитку, результативності і використання державних коштів на користь громадян. Україна являється членом ООН, і вона прагне розвивати співпрацю із ІНТОСАІ і зміцнювати власні ревізійні установи (у вітчизняній термінології – органи державної фінансової інспекції (ДФІ)). Зміцнення органів Державної фінансової інспекції – це розширення можливостей їх впливу на стан державного управління. В Україні державний фінансовий контроль здійснюють як безпосередньо органи влади – законодавчої (представницької) і виконавчої – так і спеціально створені ревізійні установи – контрольні органи і підрозділи. Практично основний об'єм роботи (ревізії, перевірки, експертизи, заключення) покладаються саме на спеціалізовані органи і підрозділи Державної фінансової інспекції України». На нашу думку, некоректно розглядати систему державного фінансового контролю в цілому, досліджуючи діяльність тільки органів ДФІ (починаючи з 09.02.2016 р. – Державної аудиторської служби України), не враховуючи діяльність Рахункової палати як вищого органу державного фінансового контролю та єдиного органу зовнішнього фінансового контролю в Україні.

В. І. Ващенко зауважує [4, с. 22]: «Контроль – це аналіз стану протікання певного процесу і цілеспрямована дія для приведення контрольних параметрів до заданих суб'єктом контролю значень». Автор наголошує [4, с. 25], що: «Контроль є не просто складовою процесу управління, а як самостійне явище є його альтернативою. Слід чітко відрізнити спостереження за станом певних параметрів у розумінні складової управління будь-яким процесом і «контроль» у зовсім іншому розумінні, коли певний суб'єкт має можливість управляти об'єктом, але свідомо не використовує цієї можливості і задовольняється налагодженням контролю за результатами його функціонування». На нашу думку, такі визначення контролю та управління є некоректними. Державний фінансовий контроль не може здійснюватися у будь-який спосіб, з будь-якою метою та будь-ким, визначення обов'язкових елементів державного фінансового контролю належить до функцій управління. Крім того, розробка законодавчих норм, у рамках яких здійснюється контроль, також є складовою управління, отже, більше, ніж

це передбачено законодавством, контролюючі органи не можуть впливати на підконтрольні процеси. Наприклад, навіть за бажанням застосувати більші штрафні санкції з метою впливу на підконтрольну установу, органи державного фінансового контролю не можуть це зробити, якщо законодавець є підстави такі санкції не застосовувати. Тобто ототожнення понять «контроль» та «управління», на нашу думку, говорить про занадто вузьке розуміння сутності державного управління та мети, функцій і завдань державного фінансового контролю.

К. В. Коваленко [11, с. 13] зазначає: «У сучасних державах ВОФК трансформувалися від інституту, який здійснює контроль та аудит законності та правильності до контрольно-аналітичного центру, який робить акцент на ефективності управління державними ресурсами у цілому, а не лише їх використанні, у зв'язку з цим стає важелем у забезпеченні бюджетної безпеки, досягненні сталого розвитку економіки, підвищенні прозорості фінансової системи, подоланні наслідків економічних криз, боротьби з корупцією у бюджетній сфері». На нашу думку, варто зауважити, що не тільки державний зовнішній фінансовий контроль є важелем зростання економіки, як зазначено автором, а державний фінансовий контроль в цілому є інструментом досягнення економічного розвитку країни. Таким чином, сама система державного фінансового контролю має бути побудована ефективно, тільки в такий спосіб можна очікувати результативності окремих його складових.

Невирішені частини проблеми. Сучасна наукова думка розглядає державний фінансовий контроль у розрізі окремих його складових, однак дослідження потребує його система в цілому. Водночас велика увага наукових досліджень приділена конкретним засобам, які здійснюються державними органами, тобто формам і методам державного фінансового контролю, тоді як, на нашу думку, необхідно встановити саму сутність державного фінансового контролю як інструменту фінансової політики держави. Тільки в такий спосіб можливо чітко визначити його призначення в системі суспільних фінансових відносин. Державний фінансовий контроль не виникає сам по собі, він необхідний для забезпечення сталого соціально-економічного зростання країни. Тільки визначивши сутність самого явища та сутність його складових, можна оцінити його стан у цілому та якість окремих його видів, форм і методів. Водночас неоднозначно сучасною наукою визначені суб'єкти та об'єкти державного фінансового контролю, що потребує обов'язкового узгодження.

Метою дослідження виступає виявлення напрямів вдосконалення існуючої системи державного фінансового контролю в Україні.

Основні результати дослідження. Проаналізувавши теоретичні підходи представників сучасної наукової думки до визначення сутності державного фінансового контролю, зауважимо, що це: 1) складова системи державного управління; 2) інструмент фінансової політики; 3) взаємовідносини, які виникають між державними контролюючими органами та суб'єктами господарської діяльності (будь-якої форми власності) з метою оцінки відповідності процесу формування, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів цілям фінансової політики.

Зазначимо, що термін «фінансова політика» в цьому дослідженні вживається щодо макроекономічного рівня суспільних відносин. На нашу думку, саме визначення політики як, наприклад, «практики мистецтва (або науки) керування державою та іншими політичними утвореннями» [13, с. 515], або «загального напрямку, характеру діяльності держави, певного класу або політичної партії» [1], робить дещо некоректним вживання цього терміна щодо діяльності суб'єктів фінансових відносин на мікроекономічному рівні.

Водночас мету фінансової політики, на нашу думку, слід розглядати як забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку держави.

Зауважимо, що зв'язок державного фінансового контролю з метою фінансової політики має простежуватись при визначенні видів контролю. На нашу думку, розмежування фінансової політики на складові є передумовою виникнення окремих видів державного фінансового контролю. Іншими словами, кожна складова фінансової політики повинна мати свій окремий інструмент, тобто вид державного фінансового контролю. Узгодженість складових фінансової політики та видів контролю необхідна для побудови ефективної та дієвої структури органів державного управління із чітким визначенням меж їх впливу та ступеня відповідальності.

Зауважимо, що складовими фінансової політики, на нашу думку, є: бюджетна, податкова, митна, валютна, грошово-кредитна.

Визначивши складові фінансової політики, наведемо класифікацію видів державного фінансового контролю згідно з тим, інструментом якої саме складової фінансової політики він є: 1) державний фінансовий контроль у бюджетному процесі; 2) податковий контроль; 3) митний контроль; 4) валютний контроль; 5) банківський нагляд (у контексті визначення згідно зі ст. 1 Закону України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 № 679-XIV [8] (далі – ЗУ «Про НБУ»)).

У свою чергу, виокремлення боргової та інвестиційної політики зі складу державної фінансової окремими науковцями [26, с. 133] не є виправданим, на нашу думку, оскільки обсяг прямого державного боргу безпосередньо пов'язаний із дефіцитом державного бюджету, отже, і його регулювання відбувається під час здійснення бюджетного процесу із застосуванням контролю та аудиту в бюджетному процесі відповідно до ст. 26 Бюджетного кодексу України (далі – БКУ) [3]. Гарантований державою борг при цьому безпосередньо пов'язаний із грошово-кредитною політикою в державі, а отже, держава може впливати на його обсяг, застосовуючи заходи банківського нагляду та валютного контролю.

На рис. 1 наведемо, яким чином мають бути узгоджені складові державної фінансової політики держави та види державного фінансового контролю.

Рис. 1 ілюструє, що митна політика разом із бюджетною, податковою, валютною та грошово-кредитною становлять фінансову політику держави. Таким чином, їхні завдання та напрями їх реалізації мають бути узгоджені між собою з метою досягнення ефективності фінансової політики в цілому та забезпечення результативності державного управління. Безпосередня реалізація мети фінансової

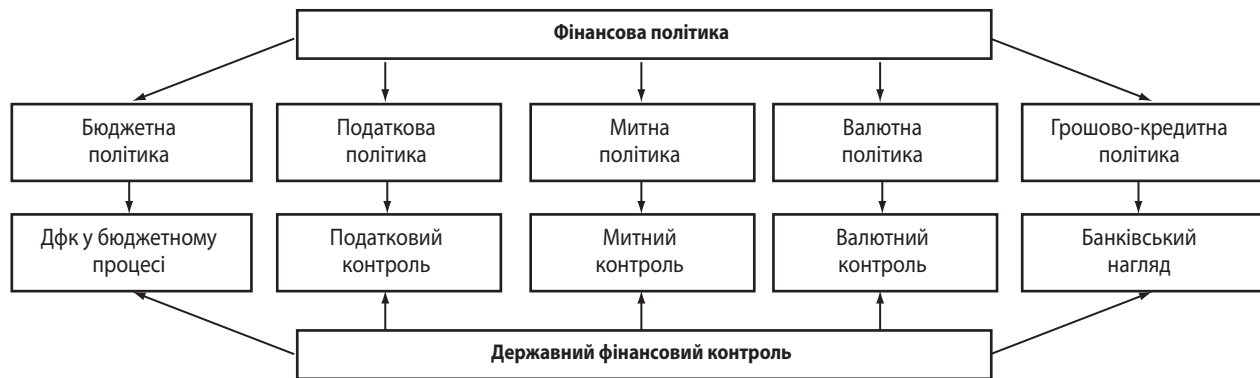

Рис. 1. Співвідношення складових державної фінансової політики та видів державного фінансового контролю

політики, а отже, і регулювання суспільних фінансових відносин та організація зазначених видів державного фінансового здійснюється: 1) Міністерством фінансів України (в частині розробки та запровадження засад бюджетної, податкової та митної політики, а отже, державного фінансового контролю в бюджетному процесі, податкового та митного контролю); 2) Національним банком України (в частині розробки та запровадження засад грошово-кредитної та валютної політики, а отже, банківського нагляду та валютного контролю); 3) Рахунковою палатою як вищим органом державного фінансового контролю в Україні.

Зазначимо, що аналогічний поділ розглядається Л. В. Гуцаленком, В. А. Дерієм, М. М. Коцупатрим [5, с. 7] у контексті визначення видів фінансового контролю в цілому за сферами фінансової діяльності, що, на нашу думку, не є виправданим. Оскільки бюджетний, податковий, митний, валютний контроль і банківський нагляд можуть бути здійснені на рівні саме державного управління (макроекономічному рівні), тобто можуть бути видами саме державного фінансового контролю.

Виходячи зі встановленої сутності державного фінансового контролю, визначимо його **мету** як: забезпечення відповідності процесів формування, розподілу, перерозподілу та використання суспільних фінансових ресурсів напрямом фінансової політики, що в кінцевому результаті має забезпечити стабільний соціально-економічний розвиток держави.

Визначаючи суб'єкти державного фінансового контролю, важливо наголосити на необхідності розмежування таких понять, як: 1) учасники суспільних фінансових відносин; 2) суб'єкти державного фінансового контролю; 3) державні органи фінансового контролю.

Учасниками суспільних фінансових відносин є всі державні та приватні юридичні особи, а також фізичні особи, які беруть участь у формуванні, розподілі, перерозподілі та використанні фінансових ресурсів у державі.

Державні органи фінансового контролю – це уповноважені згідно з законодавством органи державної влади, діяльністю яких є проведення існуючих в державі видів державного фінансового контролю.

Суб'єктами державного фінансового контролю є державні контролюючі фінансові органи та суб'єкти суспільних фінансових відносин, зазначені вище, коли результати їхньої діяльності стають предметом перевірок таких

органів, на нашу думку, їх слід визначати як підконтрольні суб'єкти.

Отже, підсумовуючи наведене вище, можна зазначити, що суб'єктами державного фінансового контролю є контролюючі органи та підконтрольні суб'єкти.

Зуважимо, що, на нашу думку, **об'єктами** державного фінансового контролю є **результати суспільних відносин**, які виникають з приводу формування, розподілу, перерозподілу та використання фінансових ресурсів та можуть бути виражені у формі надходжень, видатків, доходів, витрат, прибутку, нарахованих і сплачених податків, зборів і митних платежів, наданих та отриманих позик і кредитів, валютних цінностей і майна та інших результатів діяльності підконтрольних суб'єктів.

Водночас **предметом** державного фінансового контролю є рівень дотримання норм законодавства у взаємовідносинах, що виникають між суб'єктами фінансових відносин у процесі формування, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів.

Узагальнюючи положення чинного законодавства з питань державного фінансового контролю в Україні, зазначимо, що його основними **формами** є:

- 1) аудит ефективності;
- 2) фінансовий аудит;
- 3) перевірка державних закупівель;
- 4) інспектування (здійснюється у формі ревізії);
- 5) перевірки дотримання податкового та митного законодавства: а) камеральні; б) документальні; б) фактичні; в) виїзні; г) невиїзні; г) планові; д) позапланові;
- 6) ведення бухгалтерського обліку всіх надходжень і витрат державного бюджету та місцевих бюджетів;
- 7) фінансовий моніторинг;
- 8) банківський нагляд.

Зазначимо, що визначення деякими науковцями [5, с. 7] наведених форм державного фінансового контролю як його видів є некоректним. На нашу думку, зазначені форми державного фінансового контролю можуть бути використані при здійсненні кожного з його видів.

Принципово важливим при дослідженні саме державного фінансового контролю є визначення його видів.

Крім розмежування **державного** фінансового контролю, залежно від того, інструментом якої складової фінан-

сової політики він є, що було розглянуто вище, доцільно також його поділяти за такими класифікаційними ознаками: 1) за часом проведення: а) попередній, б) поточний; в) наступний; 2) за належністю підконтрольного суб'єкта та контролюючого органу до однієї гілки влади: а) зовнішній; б) внутрішній.

Фінансовий контроль в цілому є зовнішнім тоді, коли здійснюється суб'єктами, що не входять до складу підконтрольних організацій. Так, наприклад, будь-який державний фінансовий контроль стосовно приватної організації є зовнішнім, тоді як аналіз господарської діяльності підприємства власниками є формою внутрішнього фінансового контролю.

Складнішим є визначення меж **внутрішнього та зовнішнього державного фінансового контролю**.

Поділяючи державний фінансовий контроль на внутрішній і зовнішній, необхідно зазначити, що визначальною ознакою для такого розмежування має бути належність контролюючого органу та підконтрольного суб'єкта до однієї або різних гілок влади.

В Україні органом зовнішнього державного фінансового контролю є Рахункова палата.

Згідно зі ст. 98 Конституції України [12]: «Контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням здійснює Рахункова палата. Організація, повноваження і порядок діяльності Рахункової палати визначаються законом».

Відповідно до п. 110.1 ст. 110 БКУ [3]: «До повноважень Рахункової палати належить здійснення контролю за надходженням та використанням коштів Державного бюджету України, у тому числі за утворенням, обслуговуванням і погашенням державного боргу, ефективністю управління коштами державного бюджету, використанням коштів місцевих бюджетів у частині трансфертів, що надаються з державного бюджету».

Відповідно до міжнародних стандартів, викладених у Лімській декларації керівних принципів аудиту державних фінансів [14] (далі – Лімська декларація), органами державного зовнішнього фінансового контролю є такі, що не входять до складу жодного іншого державного органу. Лімська декларація керівних принципів аудиту державних фінансів – це нормативно-правовий документ організації INTOSAI, повноправним членом якої Рахункова палата є з 1998 року. INTOSAI – є міжнародною професійною організацією, яка була створена у 1953 році, і об'єднує вищі органи фінансового контролю (ВОФК) країн, які є членами Організації Об'єднаних Націй. Відповідно до Лімської декларації керівних принципів аудиту державних фінансів контроль не є самоціллю, а є обов'язковим елементом регуляторної системи, мета якої полягає у своєчасному виявленні відхилень від прийнятих стандартів, порушень принципів законності, ефективності, доцільності й економності управління фінансовими ресурсами, що дозволяло б у кожному конкретному випадку внести відповідні корективи, посилити відповідальність уповноважених осіб, отримати відшкодування збитків і перешкодити або, принаймні, ускладнити повторення виявлених порушень у майбутньому.

Відповідно до ст. 8 Лімської декларації керівних принципів аудиту державних фінансів «Відносини з Пар-

ламентом» постановляє: «Незалежність Вищого органу контролю державних фінансів, встановлена Конституцією та законом, також гарантує йому право широкої ініціативи та автономії, навіть якщо він підзвітний Парламенту та здійснює контрольні заходи за його дорученнями. Відносини між Вищим органом контролю державних фінансів і Парламентом повинні бути визначені Конституцією відповідно до умов і вимог кожної конкретної країни». Ця норма закону наведена як доказ того, що положення Закону України від 02.07.2015 № 576-VIII «Про Рахункову палату» (далі – ЗУ «Про РП») [7]: «Рахункова палата від імені Верховної Ради України здійснює контроль за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням. Рахункова палата підзвітна Верховній Раді України та регулярно її інформує про результати своєї роботи» – не суперечать визнанню незалежності вищого органу державного фінансового контролю в Україні.

Головним органом виконавчої влади, відповідальним за організацію та реалізацію державного внутрішнього фінансового контролю, є Міністерство фінансів України. Зауважимо, що відповідно до ст. 3 Положення «Про Міністерство фінансів України» від 08.04.2011 № 446/2011 [28] до основних завдань Мінфіну відносяться: 1) формування та забезпечення реалізації **державної фінансової, бюджетної, а також податкової і митної політики**, крім адміністрування податків, зборів, митних платежів і реалізації податкової і митної політики; а також, 2) формування і забезпечення у межах повноважень реалізації **державної політики у сфері державного фінансового контролю**, координації та спрямування діяльності органів виконавчої влади, уповноважених на проведення контролю за дотриманням бюджетного законодавства.

Водночас відповідно до Постанови Кабінету Міністрів від 10.09.2014 № 442 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» [19] через Міністра фінансів України спрямовується та координується діяльність таких центральних органів виконавчої влади: Державна фіскальна служба України (далі – ДФСУ), Державна аудиторська служба України (далі – ДАСУ), Державна казначейська служба України (далі – ДКСУ), Державна служба фінансового моніторингу України (далі – ДСФМУ). Отже, діяльність органів виконавчої влади, які безпосередньо здійснюють державний внутрішній фінансовий контроль, координується Міністром фінансів України.

Зауважимо, що згідно зі ст. 3 Положення «Про Державну фіскальну службу України» від 21.05.2014 № 236 [20] до основних завдань ДФСУ відносяться: **реалізація державної податкової політики та політики у сфері державної митної справи**, державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства, здійснення в межах повноважень, передбачених законом, контролю за надходженням до бюджетів і державних цільових фондів податків і зборів, митних та інших платежів.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 03.02.2016 № 43 [21] «Про затвердження Положення про Державну аудиторську службу України» саме ДАСУ реалізує державну політику у сфері державного фінансового контролю. На нашу думку, визначення «у сфері державного фінансового контролю» є некоректним без внесення до

нього змін, а саме: «у сфері державного ВНУТРІШНЬОГО фінансового контролю». Оскільки без таких змін виникає хибне уявлення, що вся система державного фінансового контролю є сферою діяльності і впливу ДАСУ (в минулі роки – ДКРУ, ДФІ).

Крім того, державний контроль не можливо здійснити без належним чином організованої системи бухгалтерського обліку бюджетних коштів, який відповідно до Положення про ДКСУ [29] відноситься до завдань цієї установи.

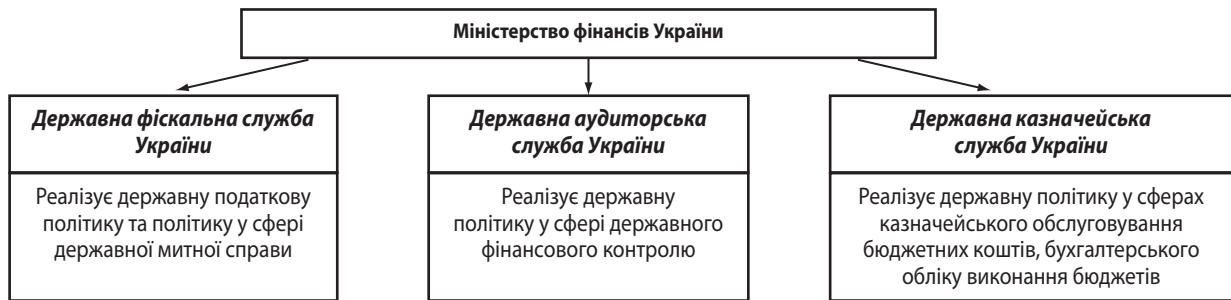

Рис. 2. Система органів державного внутрішнього фінансового контролю

Водночас варто наголосити, що відповідно до ст. 1 Положення «Про державну службу фінансового моніторингу України» від 13.04.2011 № 466/2011 [27] до основних її завдань відноситься реалізація державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму. Зазначений вид політики як складової державного управління в цілому, на нашу думку, не відноситься до видів фінансової політики. Отже, доцільність спрямування та координування діяльності цієї установи Міністром фінансів України потребує додаткового дослідження. Також узгодження потребує питання одночасного функціонування підрозділів податкової міліції, які відповідно до ст. 348 Податкового кодексу України від 02.12.2010 № 2755-VI [18] діють у складі ДФСУ та зазначеного відомства в контексті необхідності зменшення витрат бюджету на державне управління.

Зауважимо також, що рис. 2 ілюструє систему органів внутрішнього фінансового контролю, однак не враховує відділи внутрішнього контролю, які діють у кожній окремій державній установі.

Зазначимо, що відповідно до п. 26.3 ст. 26 БКУ [3]: «Розпорядники бюджетних коштів в особі їх керівників організують внутрішній контроль і внутрішній аудит та забезпечують їх здійснення у своїх закладах та у підвідомчих бюджетних установах». Особливої уваги, на нашу думку, заслуговує визначення понять «внутрішній контроль» та «внутрішній аудит» чинним законодавством.

Так, згідно зі ст. 26 БКУ внутрішнім контролем є [3]: «комплекс заходів, що застосовуються керівником для забезпечення дотримання законності та ефективності використання бюджетних коштів, досягнення результатів відповідно до встановленої мети, завдань, планів і вимог щодо діяльності бюджетної установи та її підвідомчих установ». На нашу думку, таке визначення внутрішнього контролю є не зовсім вдалим. Комплекс заходів, описаних у цій за-

Отже, наведемо структуру органів державного внутрішнього фінансового контролю в Україні на рис. 2.

Рис. 2 представляє систему ОРГАНІВ державного внутрішнього фінансового контролю в Україні. Зауважимо, що саме їх належність до органів виконавчої влади визначає їх діяльність як державний внутрішній фінансовий контроль. Іншими словами, всі результати діяльності зазначених установ зрештою мають бути зведені і передані до Кабінету Міністрів України.

конодавчій нормі, є процесом досягнення мети. Водночас контроль являє собою оцінку такого процесу щодо його здатності забезпечити досягнення такої мети. Водночас відповідно до ст. 26 БКУ [3] внутрішній аудит це – «діяльність підрозділу внутрішнього аудиту в бюджетній установі, спрямована на удосконалення системи управління, запобігання фактам незаконного, неефективного та нерезультативного використання бюджетних коштів, виникненню помилок чи інших недоліків у діяльності бюджетної установи та підвідомчих їй бюджетних установ, поліпшення внутрішнього контролю».

Згідно з нормами Постанови КМУ від 28.09.2011 № 1001 [22] в міністерствах інших центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органах та бюджетних установах, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади мають бути утворені структурні підрозділи внутрішнього аудиту. Об'єктом внутрішнього аудиту згідно із зазначеною Постановою є діяльність центрального органу виконавчої влади, його територіальних органів та бюджетних установ у повному обсязі або з окремих питань (на окремих етапах) та заходи, що здійснюються його керівником для забезпечення ефективного функціонування системи внутрішнього контролю (дотримання принципів законності та ефективного використання бюджетних коштів, досягнення результатів відповідно до встановленої мети, виконання завдань, планів і дотримання вимог щодо діяльності центрального органу виконавчої влади, його територіальних органів і бюджетних установ, а також підприємств, установ та організацій, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади).

Водночас організація системи внутрішнього контролю розпорядниками бюджетних коштів у своїх закладах та у підвідомчих установах регламентована Наказом Міністерства фінансів України від 14.09.2012 № 995 [15], згідно з яким: «Внутрішнім контролем охоплюються питання

планування діяльності установи, управління бюджетними коштами, ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової і бюджетної звітності, забезпечення захисту активів від втрат, цільового і ефективного використання бюджетних коштів та інші питання, що не обмежуються лише фінансовими аспектами діяльності установи (за термінологією Європейського Союзу – фінансове управління і контроль)».

На нашу думку, постає питання доцільності визначення серед інших об'єктів внутрішнього аудиту заходів, що здійснюються керівником бюджетної установи для забезпечення ефективного функціонування системи внутрішнього контролю.

Таке визначення виправдане, коли йдеться про зовнішній аудит або централізований державний внутрішній фінансовий контроль, оскільки Рахункова палата та ДАСУ здійснюють аудит діяльності установи в цілому, з урахуванням результатів внутрішнього контролю. **Однак недоцільною, на нашу думку, є оцінка відділом внутрішнього аудиту стану внутрішнього контролю, яким, у свою чергу, оцінюється діяльність організації в цілому.**

З огляду на розглянуті теоретично-правові засади здійснення державного фінансового контролю в Україні на увагу заслуговують положення Розпорядження Кабінету міністрів України «Про схвалення концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю на період до 2017 року» від 24.05.2005 № 158-р [23]. Зокрема, відповідно до п. II зазначеної Концепції: «Понятійна база державного внутрішнього фінансового контролю ґрунтується на вимогах ЄС до управління державними фінансами, що містяться в *acquis communautaire* (розділ 28), а також базових документах Міжнародної організації вищих органів контролю державних фінансів (INTOSAI)». Крім того, в цьому нормативно-правовому акті зауважено, що Концепція не порушує питань зовнішнього державного фінансового контролю. Однак як базовий принцип здійснення державного внутрішнього контролю зазначено розмежування внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту. Також у концепції зроблено зауваження, що вітчизняним законодавством не передбачено чіткий поділ державного фінансового контролю на внутрішній і зовнішній. Крім того, при порівнянні системи здійснення внутрішнього державного фінансового контролю в Україні та ЄС окремо зауважено, що в органах державного управління та комунального сектора у країнах ЄС функціонують служби децентралізованого внутрішнього аудиту. Також зазначено, що в Україні контроль-ревізійні підрозділи органів виконавчої влади за результатами проведення контрольних заходів недостатньо активно впливають на прийняття управлінських рішень керівниками органів державного і комунального сектора, а також не приділяють належної уваги проведенню оцінки стану фінансового управління.

Одночасно серед основних завдань із реформування системи державного внутрішнього фінансового контролю зазначено створення єдиного правового поля для розвитку системи державного внутрішнього фінансового контролю як складової частини державного управління та внесення відповідних змін до законодавства.

На нашу думку, основним недоліком розглянутої концепції є відсутність рекомендацій щодо розмежування

державного фінансового контролю на внутрішній і зовнішній при визначенні основних напрямів удосконалення правового поля внутрішнього фінансового контролю.

Крім того, можна стверджувати, що в Україні використовується змішана модель державного внутрішнього фінансового контролю, що включає в себе централізовану та децентралізовану складові.

Водночас, на нашу думку, недоцільно будувати модель державного внутрішнього фінансового контролю згідно зі стандартами, передбаченими для державного зовнішнього фінансового контролю. Саме це, на нашу думку, і стало підставою для того, що, як було зазначено вище, **до об'єктів внутрішнього децентралізованого аудиту віднесений стан внутрішнього контролю, що не є виправданим.**

Зазначене ілюструє недоцільність дублювання функцій Рахункової палати та підрозділів внутрішнього контролю органами ДАСУ.

В Україні доцільно було б обрати модель децентралізованого внутрішнього державного фінансового контролю та посилити співробітництво відповідних структурних підрозділів державних органів виконавчої влади з органом державного зовнішнього контролю – Рахунковою палатою.

Розглянемо також положення Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» від 26.01.1993 № 2939-ХІІ [9]. Так, відповідно до ст. 1 цього Закону: «Здійснення державного фінансового контролю забезпечує центральний орган виконавчої влади, уповноважений Кабінетом Міністрів України на реалізацію державної політики у сфері державного фінансового контролю (далі – орган державного фінансового контролю)». Зауважимо, що цю назву зазначений закон отримав згідно з редакцією від 02.12.2012 р., тоді як в попередній редакції (від 19.11.2012 р.) мав назву Закон України «Про Державну контроль-ревізійну службу в Україні». Такі зміни у законодавстві відбулись відповідно до Закону України від 16.10.2012 № 5463-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Міністерства фінансів України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується через відповідних міністрів» [10], водночас у пояснювальній записці до проекту цього закону не міститься, на нашу думку, достатнього обґрунтування таких змін.

Таким чином, постає питання доцільності розмежування вітчизняного законодавства на таке, яким має регламентуватись діяльність Державної аудиторської служби України, та законодавства, яким має визначатися сутність, об'єкт, предмет, види та методи державного фінансового контролю в цілому: як зовнішнього, так і внутрішнього (централізованого та децентралізованого), а також банківського нагляду. Саме в зазначеному контексті має відбутись практичне застосування досягнень фінансової науки щодо чіткого визначення складових фінансової політики та відповідних видів державного фінансового контролю.

На нашу думку, розглядаючи види державного фінансового контролю та органи, що уповноважені здійснювати їх, необхідно зауважити, що і Національний банк відноситься до їх структури. Зокрема ст. 100 Конституції України визначено [12]: «Рада Національного банку Украї-

ни розробляє основні засади грошово-кредитної політики та здійснює контроль за її проведенням».

Відповідно до ст. 2 ЗУ «Про НБУ» [8] Національний банк України: «є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, цим Законом та іншими законами України».

Національний банк не входить до структури ані законодавчої, ані виконавчої влади України, однак, на нашу думку, він відноситься до структури органів державного фінансового контролю, оскільки розробляє та реалізує грошово-кредитну та валютну політику і здійснює контроль за її реалізацією.

Дослідивши теоретичні та правові засади організації державного фінансового контролю в Україні, розглянемо основні методи оцінювання його результатів.

У зазначеному контексті дуже важливим є розмежування понять «оцінка контролю» та «оцінка перевірки», «оцінка аудиту» та інших форм державного фінансового контролю.

Тобто, наприклад, відсутність донарахованих штрафних санкцій за результатами перевірки не може бути підставою для визначення системи державного фінансового контролю неефективною.

Розглядаючи результати державного фінансового контролю, необхідно оцінювати як якість його безпосереднього здійснення, так і стан його організації, і здатність системи контролюючих органів вчасно виявляти та усувати порушення у цій сфері фінансових відносин.

Іншими словами, за аналогією із запропонованою В. К. Симоненком [24, с. 25] системою розгляду державного фінансового контролю «мета – засіб – результат», наведеною вище, зауважимо, що оцінювати його необхідно у системі «організація – здійснення – контроль результатів». Всі три складові такої системи мають бути однаково ефективними та дієвими, тільки тоді результати державного фінансового контролю зможуть максимально впливати на досягнення мети фінансової політики, тобто виконати своє дійсне призначення.

Таким чином, у контексті дослідження стану державного фінансового контролю в цілому необхідними є дієві методи оцінки: 1) державного зовнішнього фінансового контролю (діяльності Рахункової палати); 2) державного внутрішнього фінансового контролю (діяльності ДАСУ, ДФСУ, ДКСУ, ДСФМУ); 3) банківського нагляду (діяльності Національного банку України).

Зазначимо, що безпосередня оцінка державного зовнішнього фінансового контролю може здійснюватися як внутрішніми підрозділами Рахункової палати, так і зовнішніми установами. Так, відповідно до ст. 42 ЗУ «Про РП» [7]: «Рахункова палата перевіряє діяльність своїх структурних підрозділів шляхом проведення внутрішнього аудиту. Регламентом Рахункової палати визначається порядок і періодичність проведення внутрішнього аудиту в Рахунковій палаті. Звіт за результатами внутрішнього аудиту розглядається на засіданні Рахункової палати». Водночас згідно зі ст. 43 ЗУ «Про РП» [7]: «За результатами представлення щорічного звіту про діяльність Рахункової палати Верховна Рада України може прийняти рішення про здійснення

зовнішнього аудиту Рахункової палати. Зовнішній аудит Рахункової палати може здійснюватися один раз на три роки аудиторською фірмою, що має досвід у проведенні аудиту за міжнародними стандартами аудиту. Одна і та сама аудиторська фірма не має права здійснювати такий аудит більш як три рази підряд. Верховна Рада України за поданням комітету Верховної Ради України, до предмета відання якого належать питання бюджету, визначає аудиторську фірму, строки та фінансове забезпечення здійснення зовнішнього аудиту Рахункової палати. Зовнішнє оцінювання діяльності Рахункової палати щодо відповідності міжнародним стандартам аудиту може здійснюватися одним із провідних членів міжнародної організації вищих органів фінансового контролю (INTOSAI) за зверненням Рахункової палати. Звіти про результати зовнішнього аудиту Рахункової палати та зовнішнього оцінювання діяльності Рахункової палати у разі здійснення таких заходів розміщуються на офіційному веб-сайті Рахункової палати».

В зазначеному контексті наведемо результати дослідження К. В. Коваленко «Зовнішній державний фінансовий контроль у підвищенні ефективності бюджетування України» [11, с. 8]. Автор пропонує методичку «оцінювання ефективності ЗДФК», яка ґрунтується на оцінці кількісних та якісних показників за такими групами: 1) організаційно-правові умови, в яких функціонують ВОФК (достатність незалежності та повноважень для здійснення їх функцій, налагодженість взаємодії з усіма ланками фінансової системи; існування умов для контролю за виконанням рекомендацій); 2) внутрішні умови роботи ВОФК (відповідність міжнародним стандартам, використання сучасних методів аудиту, гласність та прозорість діяльності ВОФК, інтегрованість у світову спільноту у сфері контролю, контроль за виконанням рекомендацій, відповідальність за їх невиконання) та якість контрольно-ревізійної та експертно-аналітичної діяльності ВОФК (тенденції показників кількості аудиторських заходів, об'єктів, винесених, реалізованих рекомендацій, відсоток їх виконання, переданих до правоохоронних органів матеріалів та матеріалів, за якими порушені справи та винесені звинувачувальні вироки; обсяги виявлених порушень; фінансування ВОФК та його структура; затратність контролю) за наступною формулою:

$$E^{ЗДФК} = \sum_j Z_j \times O_j$$

де $E^{ЗДФК}$ – інтегральна оцінка ефективності ЗДФК;
 Z_j – значущість оцінки по кожному з блоків;
 O_j – бальне вираження оцінки по блоку;
 j – номер блоку.

На нашу думку, додаткового уточнення потребує питання визначення ефективності діяльності вищого органу державного фінансового контролю на основі бального вираження оцінки по блоку. Застосування такого підходу потребуватиме розробки, обґрунтування та затвердження на законодавчому рівні можливих значень таких бальних оцінок. За інших умов, не можливо буде говорити про об'єктивність визначення ефективності таким методом.

Виходячи із визначеної сутності державного внутрішнього фінансового контролю, можна ствердити що його оцінювання має здійснювати: 1) Рахункова палата відносно всіх розпорядників бюджетних коштів; 2) ДАСУ

відносно всіх розпорядників бюджетних коштів; 3) підрозділами внутрішнього аудиту та контролю в органах ДАСУ, ДФСУ, ДКСУ, ДСФМУ, оскільки самою діяльністю цих розпорядників бюджетних коштів є державний внутрішній фінансовий контроль, що було зазначено вище.

Відповідно до ст. 4 ЗУ «Про РП» [7]: «Державний зовнішній фінансовий контроль (аудит) забезпечується Рахунковою палатою шляхом здійснення фінансового аудиту, аудиту ефективності, експертизи, аналізу та інших контрольних заходів». В свою чергу, «аудит ефективності встановлення фактичного стану справ та надання оцінки щодо своєчасності і повноти бюджетних надходжень, продуктивності, результативності, економності використання бюджетних коштів їх розпорядниками та одержувачами, законності, своєчасності і повноти прийняття управлінських рішень учасниками бюджетного процесу, стану внутрішнього контролю розпорядників бюджетних коштів». Зауважимо, що також відповідно до ст. 4 ЗУ «Про Рахункову палату» [7]: «Оцінка продуктивності використання бюджетних коштів передбачає встановлення співвідношення між результатами діяльності розпорядника та одержувача бюджетних коштів і використаними для досягнення таких результатів коштами бюджету. Оцінка результативності використання бюджетних коштів передбачає встановлення ступеня відповідності фактичних результатів діяльності розпорядника й одержувача бюджетних коштів запланованим результатам. Оцінка економності використання бюджетних коштів передбачає встановлення стану досягнення розпорядником та одержувачем таких коштів запланованих результатів за рахунок використання мінімального обсягу бюджетних коштів або досягнення максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів».

Таким чином, за допомогою наведених вище показників Рахункова палата здійснює оцінку державного внутрішнього фінансового контролю, в тому числі діяльності фіскальних органів.

Цікавим, на нашу думку, є визначення цією законодавчою нормою понять «ефективність» і «продуктивність».

Найпоширенішим у сучасній науці є трактування саме ефективності, а не продуктивності, як співвідношення результатів та витрат. Однак ефективність дійсно є більш складним поняттям, отже, можна вважати доцільними визначення, наведені в ЗУ «Про Рахункову палату».

В контексті вивчення способів оцінювання державного фінансового контролю розглянемо запропоновані Ц. Г. Огнем [17, с. 347] критерії «оцінки обґрунтованості планування та результативності контролю державних органів за повнотою нарахування та своєчасністю надходжень платежів за користування надрами до бюджету»: «1) законність – відповідність управлінських рішень та розпорядчих документів, прийнятих органами державної влади, вимогам діючого законодавства в частині повноти нарахування та своєчасності сплати до державного бюджету плати за користування надрами; 2) обґрунтованість – «ступінь відповідності планових показників надходжень за користування надрами, визначених за затвердженими методиками і правилами, фактичним надходженням зазначених платежів до бюджету; 3) повнота і своєчасність –

відповідність стану нарахування та сплати до бюджету платежів за користування надрами вимогам нормативно-правових актів; 4) результативність – оцінка рівня дієвості контрольних заходів, що здійснювались уповноваженими органами влади, із забезпечення повноти і своєчасності сплати до бюджету суб'єктами господарювання платежів за користування надрами».

Зауважимо, що особливо важливим, на нашу думку, є встановлення автором такого критерію, як «законність» саме в наведеному значенні для оцінювання будь-якого виду державного фінансового контролю. Так, наприклад, зняття грифу «ДСК» з Порядку формування Плану графіку проведення документальних планових виїзних перевірок [16] органами ДФСУ є прикладом забезпечення узгодженості та прозорості податкового та митного законодавства. Однак точну кількість і зміст внутрішніх розпорядчих документів, прийнятих органами ДФСУ, встановити неможливо, при цьому саме від норм таких підзаконних актів залежать безпосередньо дії посадових осіб контролюючих органів, тобто такі документи не можуть суперечити нормам загального податкового та митного законодавства.

Дослідивши засади оцінки державного зовнішнього фінансового контролю та державного внутрішнього фінансового контролю, розглянемо способи, у які здійснюється оцінка діяльності Національного банку України, який, як було зазначено вище, також входить до системи органів державного фінансового контролю.

Так, відповідно до ст. 69 ЗУ «Про Національний банк України» [8]: «Національний банк утворює підрозділ внутрішнього аудиту, який здійснює оцінювання ефективності процесів управління ризиками, внутрішнього контролю та виконання управлінських функцій, що забезпечуються структурними підрозділами Національного банку, відповідно до міжнародних стандартів професійної практики внутрішнього аудиту».

Водночас відповідно до ст. 70 ЗУ «Про Національний банк України» [8]: «Аудит річної фінансової звітності Національного банку, складеної за міжнародними стандартами фінансової звітності, проводиться не рідше одного разу на рік аудиторською фірмою, яка має досвід проведення аудиту центральних банків. Аудит річної фінансової звітності Національного банку проводиться за міжнародними стандартами аудиту. Рада Національного банку затверджує аудиторську фірму для перевірки річної фінансової звітності Національного банку за результатами проведення процедури закупівлі згідно із Законом України «Про здійснення державних закупівель». Одна й та сама аудиторська фірма не має права проводити аудит річної фінансової звітності Національного банку більше, ніж п'ять років поспіль. Рахункова палата в порядку здійснення контролю за надходженням коштів до Державного бюджету України та використанням коштів Державного бюджету України здійснює перевірку виконання кошторису адміністративних витрат Національного банку».

Отже, аудит Національного банку України може бути як зовнішнім, так і внутрішнім, за аналогією із аудитом діяльності Рахункової палати, що зазначено вище. Однак, на нашу думку, постає питання узгодженості максимальної кількості послідовних періодів, протягом яких аудиторські

фірми можуть проводити такий аудит, а саме: 9 років – для Рахункової палати та 5 років – для Національного банку.

Водночас зауважимо, що відповідно до п. 7.1 ст. 7 ЗУ «Про Рахункову палату» [7] Рахункова палата здійснює фінансовий аудит та аудит ефективності щодо виконання кошторису **всіх** доходів та витрат Національного банку України, а не лише адміністративних витрат, як це зазначено в наведеній вище ст. 70 ЗУ «Про Національний банк України» [8]. На нашу думку, зазначені законодавчі норми потребують узгодження з метою недопущення неоднозначного їх трактування, яке може перешкодити здійсненню Рахунковою палатою державного зовнішнього фінансового контролю в повному обсягу щодо Національного банку України.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна зауважити, що питання організації державного фінансового контролю та його оцінки потребує в сучасних умовах розробки єдиного наукового підходу щодо визначення його сутності як складової суспільних фінансових відносин, а саме як інструменту фінансової політики.

Визначення державного фінансового контролю інструментом фінансової політики є необхідною умовою для встановлення його призначення, а саме забезпечення досягнення мети фінансової політики – сталого економічного зростання держави.

Крім того, зазначений взаємозв'язок безпосередньо впливає на розмежування видів державного фінансового контролю залежно від того, інструментом якої саме складової фінансової політики він є. Тобто кількість складових фінансової політики має відповідати кількості видів державного фінансового контролю. Тільки за умови узгодженості зазначених понять можливо побудувати ефективну структуру органів державного управління, визначити їх функції, завдання та відповідальність.

Зауважимо також, що необхідним є визначення суб'єктами державного фінансового контролю контролюючих органів та підконтрольних суб'єктів. Зазначимо, що сучасна наука необґрунтовано, на нашу думку, визначає останніх як об'єкти державного фінансового контролю.

Водночас у сучасних умовах дуже важливим є чітке визначення державного зовнішнього фінансового контролю та державного внутрішнього фінансового контролю. Якщо фінансовий контроль у цілому поділяють на зовнішній і внутрішній залежно від характеру взаємовідносин контролюючого та підконтрольного суб'єктів, то розподіл **державного** фінансового контролю на зовнішній і внутрішній є складнішим. На нашу думку, для такого розмежування визначальною ознакою має бути належність контролюючого органу та підконтрольного суб'єкта до однієї або різних гілок влади.

Також зауважимо, що недоліком системи державного фінансового контролю є одночасне функціонування в його складі як централізованого державного внутрішнього фінансового контролю, який здійснюється ДАСУ, так і децентралізованого, який здійснюється окремими структурними відділами в органах виконавчої влади.

На нашу думку, доцільнішим було б обрати модель децентралізованого державного внутрішнього фінансового контролю та посилити рівень співпраці відповідних структурних підрозділів органів виконавчої влади із орга-

ном державного зовнішнього фінансового контролю – Рахунковою палатою.

Зазначимо також, що недоліком організації державного фінансового контролю є дуже недосконала правова база. Так, концепція розвитку державного внутрішнього фінансового контролю базується на міжнародних стандартах, передбачених для органів зовнішнього державного фінансового контролю. Саме це, призводить до невиправданого, на нашу думку, включення до об'єктів внутрішнього аудиту стану внутрішнього контролю. Зазначене є доцільним, коли аудит здійснюється органом зовнішнього державного контролю, оскільки перевіряється діяльність державної установи в цілому, в тому числі і відділу внутрішнього контролю. Отже, невиправданим є децентралізований державний внутрішній фінансовий аудит внутрішнього контролю, який, в свою чергу, здійснює аналіз діяльності самої установи.

Зауважимо, що в складних сучасних економічних умовах, які спостерігаються останні роки в Україні, відсутній єдиний нормативно-правовий акт, яким би визначалися основні засади здійснення, види та елементи державного фінансового контролю, а також розмежувалися би державний зовнішній та державний внутрішній фінансовий контроль. У свою чергу ЗУ «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» регламентує діяльність ДАСУ замість регулювання зазначених питань.

Дослідивши підходи до оцінювання державного фінансового контролю, зазначимо, що діяльність всіх державних органів, уповноважених здійснювати конкретні його види, може бути оцінена як безпосередньо їхніми власними підрозділами внутрішнього аудиту, так і зовнішніми установами.

З огляду на те, що державний зовнішній фінансовий контроль результатів державного внутрішнього фінансового контролю здійснює Рахункова палата, вважаємо за необхідне доповнити встановлену ЗУ «Про Рахункову палату» методологію аудиту ефективності критерієм «законності», запропонованим Ц. Г. Огнем. Крім того, зазначений критерій, на нашу думку, необхідно законодавчо закріпити і за органами внутрішнього державного фінансового контролю. Зокрема, різні результати державного фінансового контролю (зовнішнього та внутрішнього) діяльності ДФСУ в зазначеній частині можуть свідчити про умисні дії фіскальних органів при прийнятті нормативно-правових актів, які суперечать нормам чинного податкового та митного законодавства.

Також важливим є визначення поняття «ефективність» відповідно до ЗУ «Про Рахункову палату». На відміну від найпоширеніших підходів щодо її встановлення як розрахунку співвідношення результатів та витрат або ступеня досягнення мети, ефективність в цьому нормативно-правовому акті розглядається як більш місткий показник, який акумулює в собі різні характеристики діяльності підконтрольних суб'єктів. Найбільш важливим, на нашу думку, є встановлення необхідності цією законодавчою нормою на дослідженні управлінських рішень при визначенні ефективності діяльності таких підконтрольних установ.

Зауважимо, що оцінка окремих управлінських рішень при дослідженні державного фінансового контролю,

на нашу думку, має сприяти виявленню відповідальних осіб за можливі порушення у цій сфері фінансових відносин.

Також доцільним є чітке розмежування оцінки державного фінансового контролю в цілому та оцінки його окремих форм і заходів. Вивчати його якість необхідно тільки в площині «організація – здійснення – аналіз результатів». Тобто державний фінансовий контроль зможе максимально забезпечити досягнення мети фінансового політики, тільки коли він буде ефективно організований, в т. ч. шляхом прийняття відповідних законодавчих норм, відповідально та ефективно здійснений у рамках чинного законодавства, та коли оцінка його результатів буде максимально удосконалена з метою її швидкого та прозорого здійснення, що має ефективно впливати на усунення виявлених порушень при його реалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Академічний тлумачний словник / За заг. ред. Білодіда І. К. ; НАН України; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наукова думка, 1970–1980 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/>
2. Боголіб Т. М. Нові підходи до організації державного фінансового контролю в Україні / Т. М. Боголіб // Економічний вісник університету : зб. наук. праць. – 2013. – № 1. – С. 134–138 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=njuu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=l=&S21STR=%D0%9673720/2013/20\(1\)](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=njuu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=l=&S21STR=%D0%9673720/2013/20(1))
3. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/paran527#n527>
4. Ващенко І. В. Державний фінансовий контроль та його вдосконалення в трансформаційній економіці України : дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01 / І. В. Ващенко. – К., 2004. – 205 с.
5. Гуцаленко Л. В. Державний фінансовий контроль : навч. посібник / Л. В. Гуцаленко, М. М. Коцупатрий, В. А. Дерій. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 424 с.
6. Дмитренко Г. В. Фінансовий контроль в Україні: проблеми та шляхи розвитку : монографія / Г. В. Дмитренко. – К. : К. І. С., 2010. – 374 с.
7. Про Рахункову палату : Закон України від 02.07.2015 № 576-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/576-19>
8. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/679-14/page>
9. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України від 26.01.1993 № 2939-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2939-12>
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Міністерства фінансів України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується через відповідних міністрів : Закон України від 16.10.2012 № 5463-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5463-17>
11. Коваленко К. В. Зовнішній державний фінансовий контроль у підвищенні ефективності бюджетування України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / К. В. Коваленко. – К., 2015. – 20 с.
12. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
13. Короткий Оксфордський політичний словник / Уклад.: Дж. Андергіл, П. Артур, С. Барет, П. Берд ; [переклад. : В. Сидоров, Д. Таращук, П. Таращук, та ін.]. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. – 789 с.
14. Лімська декларація керівних принципів аудиту державних фінансів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/140217?cat_id=32836
15. Про затвердження Методичних рекомендацій з організації внутрішнього контролю розпорядниками бюджетних коштів у своїх закладах та у підвідомчих бюджетних установах : Наказ Міністерства фінансів України від 14.09.2012 № 995 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article/main?art_id=351955&cat_id=362118&search_param=%F0%E5%EA%EE%EC%E5%ED%E4%E0%F6%B3%FF&searchPublishing=1
16. Про затвердження Порядку формування плану графіка проведення документальних планових перевірок платників податків : Наказ Міністерства фінансів України від 02.06.2015 № 524 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0751-15>
17. Огонь Ц. Г. Аудит надходжень платежів за користування надрами до бюджету / Ц. Г. Огонь // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 11 (173). – С. 345–352.
18. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/paran7847#n7847>
19. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів від 10.09.2014 № 442 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/442-2014-%D0%BF/paran38#n38>
20. Про затвердження Положення «Про Державну фіскальну службу України» : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.05.2014 № 236 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-%D0%BF>
21. Про затвердження Положення «Про Державну аудиторську службу України» : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.02.2016 № 43 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-%D0%BF>
22. Деякі питання утворення структурних підрозділів внутрішнього аудиту та проведення такого аудиту в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, їх територіальних органах та бюджетних установах, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.09.2011 № 1001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1001-2011-%D0%BF>
23. Про схвалення концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю на період до 2017 р. : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.05.2005 № 158-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/158-2005-%D1%80>
24. Симоненко В. К. Основи єдиної системи державного фінансового контролю в Україні (макроекономічний аспект) : монографія / В. К. Симоненко, О. І. Барановський, П. С. Петренко. – К. : Знання України, 2006. – 280 с.
25. Государственный финансовый контроль : учебник [для вузов] / С. В. Степашин, Н. С. Столяров, С. О. Шохин, В. А. Жуков. – СПб. : Питер, 2004. – 490 с.

26. Стойко О. Я. Фінанси : навч. посібник / О. Я. Стойко, Д. І. Дема ; за ред. О. Я. Стойка. – К. : Алерта, 2014. – 432 с.

27. Про Положення «Про державну службу фінансового моніторингу України» : Указ Президента України від 13.04.2011 № 466/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/466/2011>

28. Про Положення «Про Міністерство фінансів України» : Указ Президента України від 08.04.2011 № 446/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/446/2011>

29. Про Положення «Про Державну казначейську службу України» : Указ Президента України від 13.04.2011 № 460/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/460/2011>

30. Фінансовий контроль бюджетних ресурсів : монографія / [Є. В. Мних, Г. О. Кравченко, Н. С. Барабаш та ін.]. – К. : КНТЕУ, 2008. – 186 с.

31. Шевчук О. А. Державний фінансовий контроль : навч. посібник / О. А. Шевчук. – К. : УБС НБУ, 2014. – 418 с.

REFERENCES

“Akademichnyi tlumachnyi slovnyk” [Academic dictionary of]. <http://sum.in.ua/>

Boholib, T. M. “Novi pidkhody do orhanizatsii derzhavnoho finansovoho kontroliu v Ukraini” [New approaches to the organization of state financial control in Ukraine]. *Ekonomichniy visnyk universytetu*. [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=njuu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=I=&S21STR=%D0%9673720/2013/20\(1\)](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=njuu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=I=&S21STR=%D0%9673720/2013/20(1))

Dmytrenko, H. V. *Finansovyi kontrol v Ukraini: problemy ta shliakhy rozvytku* [Financial control in Ukraine: problems and ways of development]. Kyiv: K. I. S., 2010.

Hutsalenko, L. V., Kotsupatryi, M. M., and Derii, V. A. *Derzhavnyi finansovyi kontrol* [The state financial control]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2009.

Kovalenko, K. V. “Zovnishnii derzhavnyi finansovyi kontrol u pidvyshchenni efektyvnosti biudzhetuвання Ukrainy” [External public financial control in improving the effectiveness of budgeting of Ukraine]. *avto-ref. dys. ... kand. ekon. nauk* : 08.00.08, 2015.

Korotkyi Oksfordskyi politychnyi slovnyk [The concise Oxford dictionary of]. Kyiv: Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy», 2006.

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/576-19>

[Legal Act of Ukraine] (1999). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/679-14/page>

[Legal Act of Ukraine] (1993). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2939-12>

[Legal Act of Ukraine] (2012). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5463-17>

[Legal Act of Ukraine]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

[Legal Act of Ukraine] (2010). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/paran527#n527>

[Legal Act of Ukraine] (2012). http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article/main?art_id=351955&cat_id=362118&search_param=%F0%E5%EA%EE%EC%E5%ED%E4%E0%F6%B3%FF&searchPublishing=1

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0751-15>

[Legal Act of Ukraine] (2010). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/paran7847#n7847>

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/442-2014-%D0%BF/paran38#n38>

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-%D0%BF>

[Legal Act of Ukraine] (2016). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-%D0%BF>

[Legal Act of Ukraine] (2011). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1001-2011-%D0%BF>

[Legal Act of Ukraine] (2005). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/158-2005-%D1%80>

[Legal Act of Ukraine] (2011). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/466/2011>

[Legal Act of Ukraine] (2011). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/446/2011>

[Legal Act of Ukraine] (2011). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/460/2011>

“Limska deklaratsiia kerivnykh pryntsyypiv audytu derzhavnykh finansiv” [The Lima Declaration of guidelines on auditing public finance]. http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/140217?cat_id=32836

Mnykh, Ye. V. et al. *Finansovyi kontrol biudzhetykh resursiv* [Financial control budgetary resources]. Kyiv: KNTEU, 2008.

Ohon, Ts. H. “Audyty nadkhodzhennia platezhiv za korystuvannya nadramy do biudzhetu” [Audit of receipts of payments for subsoil use in the budget]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 11 (173) (2015): 345-352.

Stoiko, O. Ya., and Dema, D. I. *Finansy* [Finance]. Kyiv: Alerta, 2014.

Symonenko, V. K., Baranovskyi, O. I., and Petrenko, P. S. *Osnovy yedynoi systemy derzhavnoho finansovoho kontroliu v Ukraini (makroekonomichniy aspekt)* [The foundations of a unified system of state financial control in Ukraine (macroeconomic aspect)]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2006.

Stepashin, S. V. et al. *Gosudarstvennyy finansovyy kontrol* [The state financial control]. St. Petersburg: Piter, 2004.

Shevchuk, O. A. *Derzhavnyi finansovyi kontrol* [The state financial control]. Kyiv: UBS NBU, 2014.

Vashchenko, I. V. “Derzhavnyi finansovyi kontrol ta yoho vdoskonalennia v transformatsiinii ekonomitsi Ukrainy” [State financial control and its improvement in transformational economy of Ukraine]. *dys. ... kand. ekon. nauk* : 08.04.01, 2004.

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА МОДЕРНІЗАЦІЇ СУКУПНОГО ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

© 2016 ПОРТНА О. В.

УДК 336.13.051

Портна О. В.

Державна політика модернізації сукупного фінансового потенціалу України

Мета статті полягає у визначенні дефініції «модернізація сукупного фінансового потенціалу країни», обґрунтуванні напрямів і шляхів державної політики модернізації сукупного фінансового потенціалу України. На основі аналізу, систематизації та узагальнення підходів до різних видів і типів модернізації у фінансово-економічній сфері та її застосування до складових сукупного фінансового потенціалу країни визначено, що зміст модернізації сукупного фінансового потенціалу країни полягає в його оновленні за рахунок розкриття за структурою, функціями і механізмами реалізації, спрямованими на забезпечення стабільного розвитку національної економіки. За результатами дослідження запропоновано державні заходи модернізації сукупного фінансового потенціалу України, що містять системний комплекс щодо стабілізації національної економіки. Модернізаційна парадигма передбачає взаємопов'язану роль складових системи, формуючих ресурсне середовище забезпечення функціонування національної фінансово-економічної сфери. Напрями та шляхи державної політики модернізації сукупного фінансового потенціалу України носять комплексний характер і як засіб подолання існуючих фінансово-економічних диспропорцій, і з позицій вимог та очікувань суспільства та кожного суб'єкта від економіки. Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є засади державної політики щодо розширеного відтворення сукупного фінансового потенціалу України.

Ключові слова: сукупний фінансовий потенціал країни, модернізація, державна політика.

Бібл.: 13.

Портна Оксана Валентинівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, кафедра економічної теорії та економічних методів управління, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: portna@biqmir.net

УДК 336.13.051

UDC 336.13.051

Портная О. В. Государственная политика модернизации совокупного финансового потенциала Украины

Portna O. V. The State Policy on Modernization of the Aggregate Financial Potential of Ukraine

Цель статьи состоит в определении дефиниции «модернизация совокупного финансового потенциала страны», обосновании направлений и путей государственной политики модернизации совокупного финансового потенциала Украины. На основе анализа, систематизации и обобщения подходов к различным видам и типам модернизации в финансово-экономической сфере и ее применения к составляющим совокупного финансового потенциала страны определено, что содержание модернизации совокупного финансового потенциала страны состоит в его обновлении за счет раскрытия по структуре, функциям и механизмам реализации, направленными на обеспечение стабильного развития национальной экономики. По результатам исследования предложены государственные мероприятия модернизации совокупного финансового потенциала Украины, включающие системный комплекс по стабилизации национальной экономики. Модернизационная парадигма предполагает взаимосвязанную роль составляющих системы, которые формируют ресурсную среду обеспечения функционирования национальной финансово-экономической сферы. Направления и пути государственной политики модернизации совокупного финансового потенциала Украины носят комплексный характер и как средства борьбы с существующими финансово-экономическими диспропорциями, и с позиций требований и ожиданий общества и каждого субъекта от экономики. Перспективами дальнейших исследований в данном направлении являются мероприятия государственной политики по расширенному воспроизводству совокупного финансового потенциала Украины.

The aim of the article is to give a definition of "modernization of the aggregate financial potential of the country", substantiate the directions and ways of the state policy on modernization of the aggregate financial potential of Ukraine. On the basis of the analysis, systematization and generalization of approaches to different kinds and types of modernization in the financial and economic sphere and its application to the constituents of the aggregate financial capacity of the country, it has been determined that the essence of the modernization of the country's aggregate financial potential is in its renewal due to the disclosure of its structure, functions and mechanisms of implementation aimed at ensuring stable development of the national economy. According to the study results there have been proposed government measures to modernize the aggregate financial potential of Ukraine, including a complex system for stabilization of the national economy. The modernization paradigm implies an interconnected role of the system constituents that form the resource environment for ensuring the functioning of the national financial and economic sphere. Directions and ways of the state policy on modernization of the aggregate financial potential of Ukraine have a complex character both as a means of combating the existing financial and economic imbalances and from the standpoint of the requirements and expectations of society and of each economic entity. Prospects for further research in this direction are measures of the state policy on the expanded reproduction of the aggregate financial potential of Ukraine.

Keywords: aggregate financial potential of the country, modernization, state policy.

Bibl.: 13.

Portna Oksana V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Department of Economic Theory and Economic Methods of Management, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Slobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: portna@biqmir.net

Ключевые слова: совокупный финансовый потенциал страны, модернизация, государственная политика.

Библ.: 13.

Портная Оксана Валентиновна – кандидат экономических наук, доцент, докторант, кафедра экономической теории и экономических методов управления, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: portna@biqmir.net

Постановка проблеми. Україна перебуває сьогодні на етапі трансформації господарських відносин, характерною ознакою якої є різке зниження ролі держави в регулюванні фінансово-економічних процесів, послаблення як внутрішніх, так і міждержавних економічних зв'язків, унаслідок чого відбувається небезпечне порушення цілісності фінансово-економічного простору. Оскільки головне місце в системі фінансового забезпечення економіки України займає сукупний фінансовий потенціал країни, то на сучасному етапі виникає необхідність вирішення низки проблем, пов'язаних із визначенням напрямів і шляхів ефективної державної політики модернізації сукупного фінансового потенціалу країни.

Саме в контексті вибору й обґрунтування курсу ефективної фінансово-економічної політики, а в якості її результативності – зміцнення сукупного фінансового потенціалу України, розглянемо державну політику його модернізації, засади якої повинні сприяти обмеженню та нейтралізації негативних впливів значних дисбалансів, забезпеченню стабілізації, а в подальшому й стійкої позитивної фінансово-економічної динаміки в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження обраного проблемного поля свідчать, що проблеми модернізації (економічної, політичної, соціальної, технологічної, суспільної), дослідження особливостей, типів і шляхів використання модернізації як системного процесу реформування важливих складових розвитку економіки, суспільства, питання сутності, впровадження модернізації у країнах із перехідною економікою постають в центрі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних вчених-економістів. Значну роль в обґрунтуванні стратегії модернізації економіки України відіграли дослідження та концепції, відображені у працях вітчизняних вчених, серед яких О. Амоша, М. Бутко, В. Гець, А. Гриценко, М. Долішній, Е. Лібанова, Л. Чернюк, А. Чухно та багато ін.

Невирішені раніше частини проблеми. Питанням сутності, необхідності та механізму впровадження модернізації різних складових сукупного фінансового потенціалу України присвячено багато праць. Але слід зазначити, що засади, які визначають саме державну політику модернізації сукупного фінансового потенціалу України, майже не досліджені.

Мета статті. Таким чином, метою статті стає визначення дефініції «модернізація сукупного фінансового потенціалу країни», запропонування та обґрунтування напрямів і шляхів державної політики модернізації сукупного фінансового потенціалу України.

Виклад основного матеріалу дослідження. За останні роки значної актуальності набувають пропозиції, пов'язані із забезпеченням модернізації фінансово-економічної сфери у контексті застосування сучасних концепцій фінансового менеджменту та їх запровадження у державну регулюючу діяльність. Але, як показує практика, велика кількість нормативно-правових актів і документів стосовно модернізації, як у фінансовій, так і в економічній сферах, ніяк якісно не позначається на об'єктах задекларованої модернізації, а, навпаки, створює багато напрямів для подальших дискусій, досліджень і пропозицій науковців.

На підтвердження зазначеного розглянемо сучасні наукові підходи та пропозиції модернізації державних фінансів. Як зазначає О. Іваницька [1, с. 76], велике значення має модернізація системи державних фінансів, до завдань якої віднесено підвищення прозорості державних фінансів і результативності управління ними; посилення фінансового контролю цільового й ефективного використання бюджетних коштів; приведення внутрішнього аудиту в секторі державного управління у відповідність до стандартів ЄС; посилення інституційної ролі Міністерства фінансів щодо контролю органів, котрі займаються доходами та видатками; запровадження ефективного моніторингу фінансово-господарської діяльності підприємств державного сектора економіки.

На думку О. Кириленко та низки фахівців [2, с. 9–10], у сучасних умовах, коли стоїть завдання створення та зміцнення незалежної, соціально орієнтованої держави, формування інвестиційно-інноваційної моделі розвитку економіки, значення державних фінансів у фінансовій системі суттєво зростає, що зумовлює необхідність їх постійного вдосконалення та модернізації в напрямі: посилення впливу державних фінансів на соціально-економічний розвиток; активізації інвестиційної складової державних фінансів та бюджету; зниження рівня державного споживання та податкового тягаря; створення ефективної системи управління державними фінансами та державними фінансовими ресурсами; ширшого використання ринкових принципів в організації державних фінансів (оплаті праці державних службовців, управлінні державним боргом і коштами державних цільових фондів тощо); демократизації, посиленні підконтрольності та прозорості державних фінансів та їх складових; обґрунтування та досягнення оптимального рівня бюджетної децентралізації.

У безпосередньому зв'язку з модернізацією державних фінансів має відбуватись удосконалення місцевих фінансів України з метою створення необхідних умов для підвищення конкурентоспроможності усіх регіонів, забезпечення їх сталого розвитку, високої продуктивності виробництва та зайнятості населення.

Центральне місце у системі заходів із модернізації місцевих фінансів відводиться реформуванню місцевих бюджетів як основи фінансової бази органів місцевого самоврядування. На сучасному етапі уряд визначив основне завдання – перетворити місцеві бюджети в ефективний інструмент соціально-економічного розвитку територій.

Більшість пропозицій та аргументів щодо модернізації державних і місцевих фінансів стосуються висування стратегічних цілей і обґрунтування концептуальних принципів модернізації у розрізі окремих державних складових і суб'єктів сукупного фінансового потенціалу України, тоді як самі засади, механізми і заходи впливу держави на ефективний перебіг фінансово-економічних процесів на практиці тільки декларуються. Спираємось на думку М. Крупки та Н. Демчишак [3, с. 32], що задекларовані органами державної влади й управління напрями розвитку національного господарства можуть бути успішно реалізовані лише в разі максимального використання фінансового потенціалу

і власне фінансових ресурсів інвестиційного спрямування при побудові стратегії економічного зростання вітчизняної економіки. Це означає, що держава не повинна залишатись осторонь цих процесів і зобов'язана стимулювати перманентне накопичення й вищу ефективність використання фінансового потенціалу, здійснювати планування і прогнозування його кількісних показників. Тобто важливою умовою зміцнення сукупного фінансового потенціалу України є його модернізація, а отже, й ефективні дії держави у цьому напрямі. Але через відсутність узгодженого підходу як до формування державної політики в цьому напрямі, так і до модернізації сукупного фінансового потенціалу України, а також ефективної стратегії, визначення напрямів та шляхів, засобів і ресурсів, нормативні акти, навіть вже розроблені стосовно окремих складових, часто залишаються на папері і не реалізуються.

Для ефективного вирішення аспектів державної політики модернізації сукупного фінансового потенціалу країни треба спочатку визначитися з тлумаченням поняття «модернізація сукупного фінансового потенціалу країни». Енциклопедичні джерела містять узагальнене визначення модернізації як змін, удосконалення, які відповідають сучасним вимогам. Сучасні дослідники економіко-теоретичних проблем модернізації [4, с. 64] у своїх наукових здобутках йдуть набагато далі. На їх думку, модернізація – це процес покращення, оновлення, який еволюційними методами в прогресивному напрямку змінює чинники, умови, механізми, співвідношення, засоби розвитку суспільного виробництва або окремі пріоритетні складові всієї економіки та суспільства.

Розглядаючи модернізацію сукупного фінансового потенціалу України як фінансово-економічного явища, беремо до уваги та спираємось на доробки відомих учених, що зміст економічної модернізації характеризується структурними, технологічними й інституціональними змінами в національній економіці, які спрямовані на підвищення її конкурентоспроможності [4, с. 64; 5, с. 40]. Економісти О. Білокрилова і А. Бочков пов'язують зміст категорії «модернізація» з поняттям «економічний розвиток», що відображає сукупність взаємозалежних процесів нагромадження капіталу (мобілізації ресурсів), розвитку виробництва й підвищення продуктивності праці. Однак якщо економічний розвиток характеризує еволюційні тенденції, то модернізація пов'язана з відновленням економічних, техніко-технологічних, політичних, суспільно-культурної сфер суспільства, з інноваційною моделлю розвитку [4, с. 64; 5, с. 39].

Таким чином, на основі опрацювання фахових джерел, ознайомлення як з теоретичними підходами, так і з практичними заходами щодо різних видів модернізації та її застосування до різних складових сукупного фінансового потенціалу України, можна надати визначення його модернізації. На нашу думку, зміст модернізації сукупного фінансового потенціалу країни полягає в його оновленні за рахунок розкриття його за структурою, функціями і механізмами реалізації, спрямованими на забезпечення стабільного розвитку національної економіки.

З огляду на наведене та на складність і поліструктурність сукупного фінансового потенціалу України, слід

зазначити, що його модернізація має носити комплексний характер, оскільки його функціонування зачіпає інтереси всіх суб'єктів фінансово-економічних відносин, що обумовлює необхідність застосування системного підходу. Безумовно, важливу роль в ефективному функціонуванні сукупного фінансового потенціалу України повинна відігравати державна політика його модернізації як складова загальноекономічної політики держави. Зараз державна фінансово-економічна політика базується на децентралізованій моделі нагляду за окремими складовими сукупного фінансового потенціалу країни, ефективність якої дуже низька, і значною мірою залежить від взаємодії національних регуляторів зазначених складових. Якщо виходити з того, що державна політика модернізації сукупного фінансового потенціалу України є по суті регулюванням його формування, ефективного функціонування та оновлення з боку держави, на цій підставі можна надати рекомендації щодо мети, обґрунтування відповідних напрямів і шляхів реалізації державної політики модернізації.

Пропонуючи заходи державної політики модернізації сукупного фінансового потенціалу України, треба відійти від їх звичайного необґрунтованого декларування, яке часто зустрічається у фахових джерелах і державних документах стосовно різних складових і різних шляхів і напрямів модернізації. Саме на основі результатів комплексного дослідження сукупного фінансового потенціалу України можливим є виявлення та запропонування ефективних напрямів і шляхів державної політики його оновлення, що спрямоване на забезпечення стабільного розвитку національної економіки, на основі яких повинен здійснюватися вибір тактики та стратегії фінансово-економічної стабілізації, а отже, і сукупного фінансового потенціалу країни та національної економіки. Наш підхід до напрямів та шляхів державної політики модернізації сукупного фінансового потенціалу країни базується на виявленні сучасних структурних трансформацій фінансово-економічної сфери країни, на оцінці причинно-наслідкового стану, в якому знаходиться сукупний фінансовий потенціал України.

За нинішніх фінансово-економічних і політичних умов в Україні мобілізувати та накопичити значні обсяги сукупного фінансового потенціалу країни дедалі стає надто проблематично, оскільки є системні перешкоди, які не дають змогу акумулювати та концентрувати фінансові ресурси. Тож створення засад державного регулювання модернізації сукупного фінансового потенціалу України слід шукати у площині вирішення проблем національної економіки. Як наголошує у своїх дослідженнях Н. Іванова [6, с. 548], сучасний стан національної економіки характеризується різновекторними тенденціями. По-перше, існують обмеження у реалізації трансформацій, які обумовлені посиленням кризових тенденцій в економіці України. Глибинним чинником їх посилення є системні економічні деформації, що накопичувалися тривалий час і призвели до переддефолтного стану та крайнього загострення соціальних протиріч. По-друге, стимулом до модернізаційних перетворень економічного простору слугують сучасні тенденції глобалізації та євроінтеграційний вектор України.

Необхідність модернізації очевидна, проте вибір конкретної моделі та інструментів трансформацій для кожної системи має здійснюватись з урахуванням детального аналізу передумов та тенденцій, характерних саме для даного економічного простору.

У свою чергу Ю. Кіндзерський [7, с. 467] щодо цілей та механізмів ефективного розвитку потенціалу національної промисловості зауважує, що здійснення місії країни можливе лише за наявності для цього відповідного матеріально-технічного базису, його постійного відтворення і вдосконалення. Саме ідея створення такого базису має стати місією вітчизняної економіки і бути покладена в основу її подальшого реформування, модернізації і розвитку, формування технічних, технологічних, структурно-виробничих характеристик, вибору інструментарію політики, винайдення відповідних матеріальних, трудових і фінансових ресурсів для її проведення.

Спираючись на думку В. Глуценка [8, с. 19], можна зазначити, що результативними засадами сприяння модернізації сукупного фінансового потенціалу країни має стати термінова розробка засад економічної політики державного управління грошовими потоками та заходів її реалізації; термінове прийняття законів, що регулювали б грошові потоки в інтересах національного товаровиробника, а також інвестора.

Тож дії держави повинні переорієнтуватись з активного залучення зовнішніх ресурсів і кредитів на виявлення резервів, їх ефективну мобілізацію, використання та оновлення фінансових ресурсів. Під напрямками та шляхами державної політики щодо виявлення додаткових джерел і резервів модернізації сукупного фінансового потенціалу країни пропонуємо розуміти процеси формування якісно нового його стану й обсягу, а також зв'язків між його складовими на основі послідовної реалізації заходів із пошуку джерел і їх залучення до формування позитивних фінансових потоків функціонування сукупних фінансових ресурсів країни.

Таким чином, можна зазначити, що одним із напрямів державної політики модернізації сукупного фінансового потенціалу України є мобілізація та накопичення ресурсів за рахунок обмеження відпливу капіталів за кордон. Запропонований напрям конкретизуємо такими шляхами, як: обмеження обсягів капіталів, що витікають в офшори у вигляді інвестицій; проведення амністії капіталів. У світлі зазначеного актуальними та злободенними є думки В. Гейця [9], що повернути виведені за кордон кошти – ключове завдання нової економічної політики. Таким чином вдасться обмежити вже сформований ступінь боргової залежності і в майбутньому його знизити. Нинішня ж орієнтація на ресурси зовнішніх кредиторів, у тому числі і міжнародних фінансових організацій, лише поглиблює боргову залежність, вихід з якої, як демонструє приклад Греції, Іспанії, Португалії і багатьох інших країн, буде вкрай обтяжливим.

Проблему повернення виведених капіталів вирішувало немало країн світу. Як показує світовий досвід, амністії капіталів проходили в багатьох країнах світу: Швейцарії, Аргентині, Франції, Індії, Бельгії тощо. Можна лише споді-

ватися, що адекватна державна політика стосовно амністії капіталів може зміцнити сукупний фінансовий потенціал країни шляхом часткового виведення з тіні і включення в економічний оборот значних обсягів фінансових ресурсів усіх його складових. Але для цього державна політика у цьому напрямі повинна залучити всіх суб'єктів сукупного фінансового потенціалу України взаємовигідними умовами легалізації, стабільністю та зростанням економіки.

Враховуючи постійну обмеженість фінансових ресурсів національної економіки, державна політика модернізації сукупного фінансового потенціалу України має здійснюватись на основі максимального сприяння у справі стовідсоткового залучення сукупного фінансового потенціалу країни до господарської діяльності. Це повинен бути системний комплекс заходів стабілізації національної економіки. Тобто модернізаційна парадигма, в рамках якої сукупний фінансовий потенціал країни розглядається як фінансово-економічний базис розвитку національної економіки України, повинна передбачати взаємопов'язану роль складових системи, формуючих ресурсне середовище забезпечення функціонування національної фінансово-економічної сфери.

З урахуванням наведеного стає аргументованим, що напрями та шляхи державної політики модернізації сукупного фінансового потенціалу України мають носити комплексний характер, тобто і як засіб подолання існуючих фінансово-економічних диспропорцій, і з позицій вимог та очікувань суспільства та кожного суб'єкта від економіки. З точки зору важливості та значущості обраного нами підходу до визначення напрямів та шляхів державної політики модернізації сукупного фінансового потенціалу країни звернімося до відповідної статистики за 2009–2013 рр. [10], тобто динаміки доходів населення як важливої складової сукупного фінансового потенціалу країни. Аналізуючи статистичні дані, доходимо висновку, що з 2013 р. всі види доходів хоч і мали позитивну динаміку, але з низхідною тенденцією порівняно з попередніми 2010–2012 рр.

При розгляді структури формування доходів населення видно, що найвагомішими джерелами доходів населення була й залишається заробітна плата й соціальні допомоги, та інші одержані поточні трансферти, підвищується значення доходів від власності одержаних [10; 11]. Але при зниженні зростання всіх видів доходів населення знижується й частка заробітної плати у структурі доходів. Якщо ж до наведеного додати статистику попиту і пропозиції робочої сили на зареєстрованому ринку праці в Україні за 2008–2014 рр. [10], то ситуація стає вкрай критичною. З 2014 року зростає кількість зареєстрованих безробітних, з 2012 р. зростає навантаження на одне вільне робоче місце, а потреба у працівниках на заміщення вільних робочих місць за весь аналізований період 2008–2014 рр. значно знижується, і у 2014 р. складає дуже низький показник.

З огляду на критичний стан національної фінансово-економічної сфери виключне значення має напрям державної політики модернізації у частині реалізації сукупного фінансового потенціалу на пріоритети стабілізації націо-

нальної економіки. На нашу думку, цей напрям може містити такі шляхи, як: збереження та розширення кількості робочих місць; збільшення доходів населення, що сприятиме як зростанню внутрішнього платоспроможного попиту, так і збільшенню заощаджень; регламентування діяльності кредитно-фінансових установ у частині надання кредитів із урахуванням пропозицій щодо пріоритетів удосконалення структури використання сукупного фінансового потенціалу України [12].

Адже, як справедливо зазначає В. Опарін [13], не можуть поза увагою залишатися питання конкретних механізмів формування, розміщення і використання доходів, адже доходи і витрати є кінцевим результатом фінансових відносин. Із урахуванням таких залежностей і мають розроблятися основи формування дієздатних механізмів мобілізації та ефективного використання фінансових ресурсів. Також В. Опарін [13] передбачає модернізацію діючої фінансової інфраструктури в частині зміни повноважень і функцій її учасників і впровадження ефективних механізмів забезпечення фінансової стабільності. На сьогодні такі завдання, без сумніву, можна віднести до ключових. Але при цьому за фінансовою системою залишаються її традиційні основні завдання, які полягають у фінансовому забезпеченні ресурсами інноваційного розвитку національної економіки. Створення в Україні ефективної організаційної фінансової інфраструктури передбачає впровадження в діяльність регуляторів фіскального та фінансового секторів механізмів забезпечення фінансової стабільності, а також удосконалення системи фінансового забезпечення інноваційного розвитку національної економіки на основі максимальної мобілізації, консолідації, алокації та ефективного використання фінансових ресурсів.

Тобто, узагальнюючи, можна зазначити, що державна політика модернізації сукупного фінансового потенціалу України повинна спрямовуватися на недопущення настання таких ризиків, як втрати фінансових ресурсів через недостатньо ефективне формування та функціонування сукупного фінансового потенціалу країни, стимулювати результативне витрачання фінансових ресурсів, створювати умови для інвестиційного клімату, стабілізації та зростання національної економіки тощо. Коли державна політика модернізації сукупного фінансового потенціалу України буде проводитися з урахуванням усіх груп інтересів усіх його складових, тобто зацікавленими сторонами буде не тільки держава в особі органів державної влади, але й суб'єкти господарювання та громадськість, то можна очікувати реальних позитивних результатів від реалізації запропонованих напрямів і шляхів.

Висновки. Запропонований підхід до напрямів і шляхів державної політики модернізації сукупного фінансового потенціалу країни базується на усвідомленні та реагуванні на сучасні структурні трансформації фінансово-економічної сфери країни, на оцінці причинно-наслідкового стану, в якому знаходиться як національна економіка, так і сукупний фінансовий потенціал України. В узагальненому вигляді державна політика модернізації сукупного фінансового потенціалу України повинна спрямовуватися на недопущення настання фінансово-економічних ризиків та

створювати умови для розширеного відтворення сукупних фінансових ресурсів країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іваницька О. М. Теорія нового державного менеджменту та її застосування при модернізації державного фінансового контролю / О. М. Іваницька, І. Ю. Чумакова // Фінанси України. – 2011. – № 5. – С. 68–77.
2. Кириленко О. П. Необхідність та напрями модернізації місцевих фінансів України / О. П. Кириленко // В кн.: Модернізація місцевих фінансів України в умовах економічних і соціальних трансформацій : монографія / За ред. О. П. Кириленко. – Тернопіль : ТНЕУ; Економічна думка, 2008. – С. 7–19.
3. Крупка М. І. Оцінка фінансового потенціалу інвестиційної діяльності в економіці України / М. І. Крупка, Н. Б. Демчишак // Фінанси України. – 2011. – № 11. – С. 22–32.
4. Безпека людського розвитку: економіко-теоретичний аналіз : монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська [та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. – Х. : Право, 2010. – 448 с.
5. Белокрылова О. С. Перспективы посткризисной модернизации экономики России / О. С. Белокрылова, А. А. Бочков // Экономический вестник Ростовского университета. – 2008. – Т. 6, № 4. – С. 36–44.
6. Іванова Н. В. Методологічні аспекти формування передумов модернізації виробничої інфраструктури / Н. В. Іванова // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 6, липень. – С. 543–549 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/>
7. Потенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку / [Кіндзерський Ю. В., Якубовський М. М., Галиця І. О. та ін.]; за ред. канд. екон. наук Ю. В. Кіндзерського; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2009. – 928 с.
8. Вплив фінансово-кредитного механізму на розвиток суб'єктів господарювання : монографія / Відп. ред. Глущенко В. В. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. – 358 с.
9. Геєць В. Від квазіринку до ринку та інвестиційного зростання / В. Геєць // Дзеркало тижня. Україна. – 21.08.2015. – № 30 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/macrolevel/vid-kvazirinku-do-rinku-ta-investitsiynogo-zrostannya.html>
10. Державна служба статистики України : офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
11. Портна О. В. Доходи населення як складова фінансового потенціалу України / О. В. Портна // Бізнес Інформ. – 2013. – № 2. – С. 251–254.
12. Портна О. В. Підвищення ефективності реалізації сукупного фінансового потенціалу України / О. В. Портна // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – № 9, лютий. – С. 693–698 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/9-2016/>
13. Опарін В. М. Модернізація фінансової інфраструктури як основа забезпечення стабільності національної економіки / В. М. Опарін // Ефективна економіка. – 2015. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4042>

REFERENCES

- Belokrylova, O. S., and Bochkov, A. A. "Perspektivy postkryzysnoy modernizatsii ekonomiki Rossii" [Prospects for the post-crisis modernization of the Russian economy]. *Ekonomicheskii vestnik Rostovskogo universiteta* vol. 6, no. 4 (2008): 36-44.
- Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy : ofitsiinyi veb-sait. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Heiets, V. "Vid kvazirynku do rynku ta investytsiynoho zrostannia" [From quasi-market to investment growth]. *Dzerkalo tyzhnia. Ukraina*. <http://gazeta.dt.ua/macrolevel/vid-kvazirinku-do-rinku-ta-investytsiynoho-zrostannya-.html>
- Ivanytska, O. M., and Chumakova, I. Yu. "Teoriia novoho derzhavnoho menedzhmentu ta yii zastosuvannia pry modernizatsii derzhavnoho finansovoho kontroliu" [The theory of new public management and its application in the modernization of state financial control]. *Finansy Ukrainy*, no. 5 (2011): 68-77.
- Ivanova, N. V. "Metodolohichni aspekty formuvannia peredumov modernizatsii vyrobnychoi infrastruktury" [Methodological aspects of formation of prerequisites of modernization of production infrastructure]. <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/>
- Kindzerskyi, Yu. V. et al. *Potentsial natsionalnoi promyslovosti: tsili ta mekhanizmy efektyvnoho rozvytku* [The capacity of the national industry: targets and mechanisms for effective development]. Kyiv, 2009.
- Krupka, M. I., and Demchyshak, N. B. "Otsinka finansovoho potentsialu investytsiynoi diialnosti v ekonomitsi Ukrainy" [Assessment of the financial potential of investment activity in the economy of Ukraine]. *Finansy Ukrainy*, no. 11 (2011): 22-32.
- Kyrylenko, O. P. "Neobkhdnist ta napriamy modernizatsii mistsevykh finansiv Ukrainy" [The need and directions of modernization of local Finance of Ukraine]. In *Modernizatsiia mistsevykh finansiv Ukrainy v umovakh ekonomichnykh i sotsialnykh transformatsii*, 7-19. Ternopil: TNEU; Ekonomichna dumka, 2008.
- Oparin, V. M. "Modernizatsiia finansovoi infrastruktury yak osnova zabezpechennia stabilnosti natsionalnoi ekonomiky" [Modernization of the financial infrastructure as a basis for ensuring stability of the national economy]. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4042>
- Portna, O. V. "Dokhody naselennia yak skladova finansovoho potentsialu Ukrainy" [Incomes as a component of financial potential of Ukraine]. *Biznes Inform*, no. 2 (2013): 251-254.
- Portna, O. V. "Pidvyshchennia efektyvnosti realizatsii sukupnoho finansovoho potentsialu Ukrainy" [The effectiveness of the implementation of the aggregate financial potential of Ukraine]. <http://global-national.in.ua/archive/9-2016/>
- Shevchenko, L. S. et al. *Bezpeka liudskoho rozvytku: ekonomiko-teoretychnyi analiz* [Safety of human development: economic-theoretical analysis]. Kharkiv: Pravo, 2010.
- Vplyv finansovo-kredytnoho mekhanizmu na rozvytok subiektiv hospodariuvannia [The impact of the financial-credit mechanism for the development of business entities]. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 2007.

О МИРОВОЙ И РЕГИОНАЛЬНЫХ ВАЛЮТАХ

© 2016 РОГАЧ Ф. И.

УДК 339.738

Рогач Ф. И.

О мировой и региональных валютах

Проблема привязки валют развивающихся стран к доллару США состоит в том, что его динамика определяет экономическую нестабильность большинства таких стран и мировой экономики в целом. В связи с этим возникает потребность в поиске альтернативных вариантов мирового валютного якоря для мировой финансовой стабильности. Таким вариантом предлагается сделать якорь на основе корзины плавающих национальных валют, который будет уравновешиваться, балансироваться встречными колебаниями корзинных валют и будет устойчивым относительно национальных валют. Такой корзинный якорь потенциально может выполнять функции денег и применяться как мировая или региональная валюта. В статье в качестве примера рассчитаны котировки национальных валют относительно корзин на основе стран G-20 и стран ЕАЭС.

Ключевые слова: валюта, доллар, корзина, якорь.

Рис.: 4. **Библ.:** 8.

Рогач Федор Иванович – кандидат экономических наук, ПАО «Ощадбанк Украины» (ул. Госпитальная, 12г, Киев, 01001, Украина)

E-mail: f.rogach@mail.ru

УДК 339.738

Рогач Ф. И. Про світову та регіональні валюти

Проблема прив'язки валют країн, що розвиваються, до долара США полягає в тому, що його динаміка визначає економічну нестабільність більшості таких країн і світової економіки в цілому. У зв'язку з цим виникає потреба в пошуку альтернативних варіантів світового валютного якоря для світової фінансової стабільності. Таким варіантом пропонується зробити якорь на основі кошика плаваючих національних валют, який буде врівноважуватися, балансуватися зустрічними коливаннями кошикових валют і буде стійким відносно національних валют. Такий кошиковий якорь потенційно може виконувати функції грошей і застосовуватися як світова або регіональна валюта. У статті як приклад розраховано котирування національних валют відносно кошиків на основі країн G-20 та країн ЄАЕС.

Ключові слова: валюта, доллар, кошик, якорь.

Рис.: 4. **Бібл.:** 8.

Рогач Федір Іванович – кандидат економічних наук, ПАТ «Ощадбанк України» (вул. Госпітальна, 12г, Київ, 01001, Україна)

E-mail: f.rogach@mail.ru

UDC 339.738

Rohach F. I. On the World and Regional Currencies

The problem of pegging currencies of developing countries to the US dollar is that its dynamics determines the economic instability of most of such countries and the world economy as a whole. In this regard there is a need to find alternative variants of the global monetary anchor to ensure the global financial stability. It is proposed to choose an anchor based on the basket of floating national currencies, which will be balanced by counter fluctuations of the basket currencies and be stable with respect to the national currency, as one of the variants. Such basket anchor can potentially perform the function of money and be used as the world and regional currency. The article presents the example of calculating the quotation of national currencies against the baskets based on the data on G-20 and EAEU countries.

Keywords: currency, dollar, basket, anchor.

Fig.: 4. **Bibl.:** 8.

Rohach Fedir I. – Candidate of Sciences (Economics), PJSC "State Savings Bank of Ukraine" (Oschadbank) (12g Hospitálna Str., Kyiv, 01001, Ukraine)

E-mail: f.rogach@mail.ru

Большинство развивающихся стран мира так или иначе привязывают свои национальные валюты к доллару. И это имеет для них двоякое значение. С ослаблением доллара в 2002–2008 гг. их валюты также ослабевали, стимулировали их экспорт на важнейшие рынки, и общее экономическое развитие дало повод выделять особо перспективные экономики в отдельные группы (как БРИКС, например). Это привлекло в них беспрецедентные внешние инвестиции и «надуло» гигантские пузыри активов. Такое их положение, даже с замедленным ростом, благодаря «слабому» доллару продолжалось до 2014 г., когда ФРС завершила третью, последнюю программу количественного смягчения (QE) [1] и ослабления доллара, стимулирования экономики. Так проявилось позитивное значение привязывания национальных валют к доллару США, хотя уже даже прекращение девальвации доллара вызвало в 2012–2014 гг.

проблемы с экономическим ростом и девальвациями в отдельных странах.

Последовавшее с 2014 г. укрепление доллара означало такое же укрепление привязанных национальных валют, потерю конкурентоспособности соответствующих экономик, падение их экспорта и ВВП, гонку девальваций, лавинообразное нарастание кредитных и долговых проблем, бегство капиталов, обвал сырьевых и фондовых рынков, сползание к мировому финансовому и экономическому кризису. Так проявилось негативное значение привязывания национальных валют к доллару США.

Развивающиеся страны мира испытали на себе все плюсы и минусы Бреттон-Вудской валютной системы фиксированных курсов, от которой развитые страны отказались в 70-х годах XX в. после валютных кризисов 60-х годов и перешли к системе плавающих курсов своих валют.

Таким образом, негативные последствия фиксации курсов национальных валют к доллару США следует рассматривать как **проблему** и поднимать вопрос об отказе от такой фиксации, то есть о дебреттонвудизации мировой экономики в целом, её отдельных регионов, групп стран или отдельных стран.

Однако отказ от привязки к доллару может означать также и отказ от глобальной финансовой стабильности, пусть и относительной, ради которой и вводилась Бреттон-Вудская система в 1944 г., и ради которой развивающиеся страны привязывают свои валюты к доллару сегодня. Иными словами, отказываясь от привязывания национальных валют к доллару, как к якорю (якорной валюте), необходимо найти другой якорь – альтернативную систему оценивания валют (СОВ). Этой **цели** и посвящена эта статья.

В этой связи целесообразно рассмотреть уже предпринимавшиеся попытки решить **проблему валютных привязок и общих валют**.

Научным основанием для применения валютных привязок или единой валюты является теория оптимальных валютных зон (ТОВЗ), предложенная Р. Манделлом [2] и дополненная Р. Маккинном, М. Флемингом, Дж. Мелицем [3]. В целом она рекомендует общую валюту или привязку валют странам с однородными экономиками, позволяющими рассматривать их как объединенную однородную экономику, а не для разнородных экономик, которые наблюдаются у большинства стран мира.

Попытки в интересах глобальной стабильности создать глобальную валюту (этот «банкор», по Дж. Кейнсу) вылились в создание специальных прав заимствования (СПЗ) Международного валютного фонда, но они не получили никакого распространения, хотя попытки их оживить не прекращаются, например – предложение Х. А. Окампо превратить СПЗ ради глобальной финансовой стабильности в глобальную валюту [4].

Целью деятельности ЕЦБ и всей Европейской системы центральных банков является ценовая стабильность еврозоны как валютного союза. Но, стремясь к финансовой стабильности. Еврозона фактически создала свою собственную Бреттон-Вудскую систему и повторила все её проблемы, но только без национальных валют. Это ярко проявилось в финансовом противостоянии между развитым Севером в лице Германии и отстающим Югом в лице Греции. Отсутствие возможностей гибкого реагирования на кризисы собственной валютой напоминает кризисы 60-х годов. Вместо валютной девальвации используется так называемая внутренняя девальвация в виде сокращения оплаты труда, социальных расходов, так называемой бюджетной консолидации. Финансовые проблемы еврозоны – это результат игнорирования требования ТОВЗ к однородности экономик.

Именно внешняя торговая и финансовая нестабильность, зависимость от внешних шоков, приводящая к девальвациям в странах-членах, стала побудительным мотивом для поиска решений, например, в рамках сотрудничества БРИКС по созданию Пула условных валютных резервов как своего МВФ и своего Бреттон-Вудса как средства финансовой стабилизации [5].

Другим вариантом избавления от международной финансовой нестабильности является продвижение соб-

ственной валюты в качестве международной расчетной единицы. Но такой подход способны реализовать лишь мощные экономики, как китайская, например. И Китай для продвижения юаня в качестве международных денег вместо доллара с 2012 г. использует валютные своп-линии с тремя десятками развивающихся и развитых экономик на триллионы юаней [6].

Но возможен и **принципиально другой подход**, исходящий из анализа проблемы долларовой привязки. **Проблема долларовой привязки** состоит в том, что она концентрируется на рисках одной якорной валюты: её ослаблении или укреплении. Это касается не только доллара США, но и любой другой плавающей валюты. Отсюда исходит вариант решения проблемы – **привязка не к одной валюте, а к нескольким или многим валютам, к корзине плавающих валют, уравнивающей встречные движения корзинных валют, их колебания**. Простейшим способом получения такого сбалансированного значения-якоря может быть вычисление среднего (средневзвешенного) значения корзины валют, выраженного через стоимость некоторого универсального актива, торгуемого в разных валютах (доллары, евро, юани, золото). И хотя отклонения каждой национальной валюты от якорного значения все равно могут быть, они в основном зависят от устойчивости (твердости) самой этой валюты, а не от корзины якоря, который стабилизируется, балансируется разнонаправленными динамиками валют корзины, в отличие от однонаправленной динамики отдельной якорной валюты (доллара, евро).

Таким образом, корзина обладает стабилизирующим, балансирующим воздействием на корзинный якорь. А недостатком такого якорного значения может стать превалирование в корзине мягких, реактивных валют, что может привести к некоторой волатильности корзинного якоря. Поэтому следует выдвигать определенные требования к валютам корзины относительно их устойчивости. Другим способом стабилизации корзинного якоря может быть присвоение валютам корзины весовых коэффициентов пропорционально значениям ВВП стран и ВВП на душу населения стран. В этом случае наибольшие экономики составят стабильную основу корзинного якоря.

Примером якорной корзины может стать корзина из валют стран Большой двадцатки + Швейцария (G-20). Эти страны представляют на сегодняшний день более 85 % мирового ВВП и 75 % мировой торговли. Таким образом, можно сказать, что якорь корзины G-20 является глобальной, мировой валютой – world currency (WC). Рассчитанная котировка WC к доллару США на основе данных Мирового Банка [7; 8] представлена на рис. 1.

Значение WC / \$США рассчитано как среднее взвешенное значение котировок валют стран G-20 и Швейцарии в долларах США. Поэтому и само значение WC выражено в долларах США, как оно могло бы быть выражено и в евро или золоте. А взвешивалось значение WC пропорционально объемам ВВП и объемам ВВП на душу населения в странах корзины. Относя к курсу WC курсы национальных валют (NC) стран G-20, получаем котировки этих валют к WC (рис. 2) на основе данных Мирового Банка [7; 8].

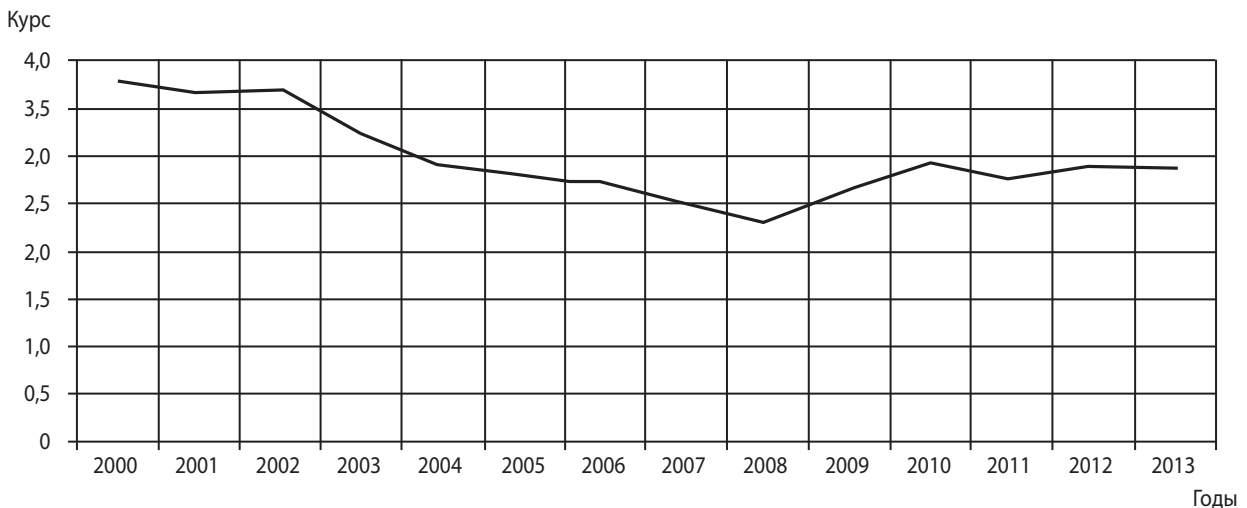

Рис. 1. Курс WC / \$США

Аналогично можно рассчитать не только корзину для глобальной валюты, но и для региональной, regional currency (RC) – для отдельного региона мировой экономики при отказе его стран от привязки своих национальных валют к одной валюте на примере стран Евразийского экономического союза (ЕАЭС) в составе Армении, Беларуси, Казахстана, Кыргызстана и Российской Федерации. Формирование такой корзины будет дополнительно оправдываться высоким уровнем кооперации и интенсивности взаимной торговли стран-участниц. Рассчитанная котировка региональной валюты к доллару США представлена на рис. 3, а котировки национальных валют стран ЕАЭС к RC – на рис. 4 с использованием данных Мирового Банка [7; 8].

Следует обратить внимание на то, что средний коэффициент вариации валют G-20 в представленном периоде оказался 0.142, а в случае их котировок к WC – 0.165, то есть их волатильность относительно корзины оказалась выше. А вот для стран ЕАЭС – наоборот, средний коэффициент вариации валют был 0.267, а в случае их котировок к RC – 0.236, то есть их волатильность относительно корзины оказалась ниже. Это можно объяснить тем, что простой пересчет котировок за прошедший период не отражает действия корзины, как его не было на реальные экономики стран. Ожидается, что при отказе от привязки, фиксации национальных валют к доллару США и формировании якорных корзин из плавающих национальных валют средние коэффициенты вариации валют снизятся – это обосновывается **стабилизирующими свойствами корзины**. Доллар США или другой актив будет играть роль только единицы приведения к единому масштабу стоимости (шкалы), а со временем национальные валюты станут напрямую котироваться к корзине валюты на валютном рынке.

Котировка валютной корзины может получить свое название (мировая валюта или региональная валюта подобно евро) и выполнять функции денег:

- **функцию мировых или региональных денег – посредника между национальными валютами**, может быть организован клиринговый центр для безналичных расчетов между странами;

- будучи использованным в международных расчетах, **корзинный якорь приобретет функцию меры стоимости на международном товарном и финансовом рынке;**
- **функцию средства платежа и обращения;**
- будучи по определению относительно устойчивым, стабильным, корзинный якорь может стать ликвидным **средством сбережения и накопления** для стран, имеющих нестабильные, мягкие валюты, подобно тому, как эту роль сейчас играет доллар или евро, и храниться на специальных инвалютных счетах, хеджирование валютных рисков в корзинном якорю в краткосрочных периодах может иметь инвестиционный смысл.

В какой степени корзинному якорю (мировой или региональной валюте) позволят параллельное хождение наряду с национальной валютой или даже переход на него с заменой национальной валюты – зависит от национальных правительств.

Валютная корзина на основе G-20 + Швейцария может быть расширена на любое количество стран, пожелавших присоединиться к проекту мировой валюты. Пользоваться мировой валютой могут любые страны, в том числе и не присоединившиеся к корзине, на основе сложившихся на рынке котировок. Котировки WC и других валют относительно её производятся в режиме реального времени, аналогично с другими валютами, на основе оперативных котировок валют при помощи соответствующего программного обеспечения.

Эмиссия WC может быть как безналичной, так и наличной (для международного туризма и розничной торговли). Эмиссионным центром могут быть МВФ, Мировой банк или специально созданный объединением стран орган. Эмитентами также могут быть коммерческие банки, производя обмен национальных валют на WC.

Таким образом, WC может действительно стать мировой расчетной единицей (мировой валютой), способной при определенных условиях заменить в международных расчетах доллар США и другие валюты.

Выводы. Корзинный якорь в качестве международных денег имеет перед долларом или евро то преимуще-

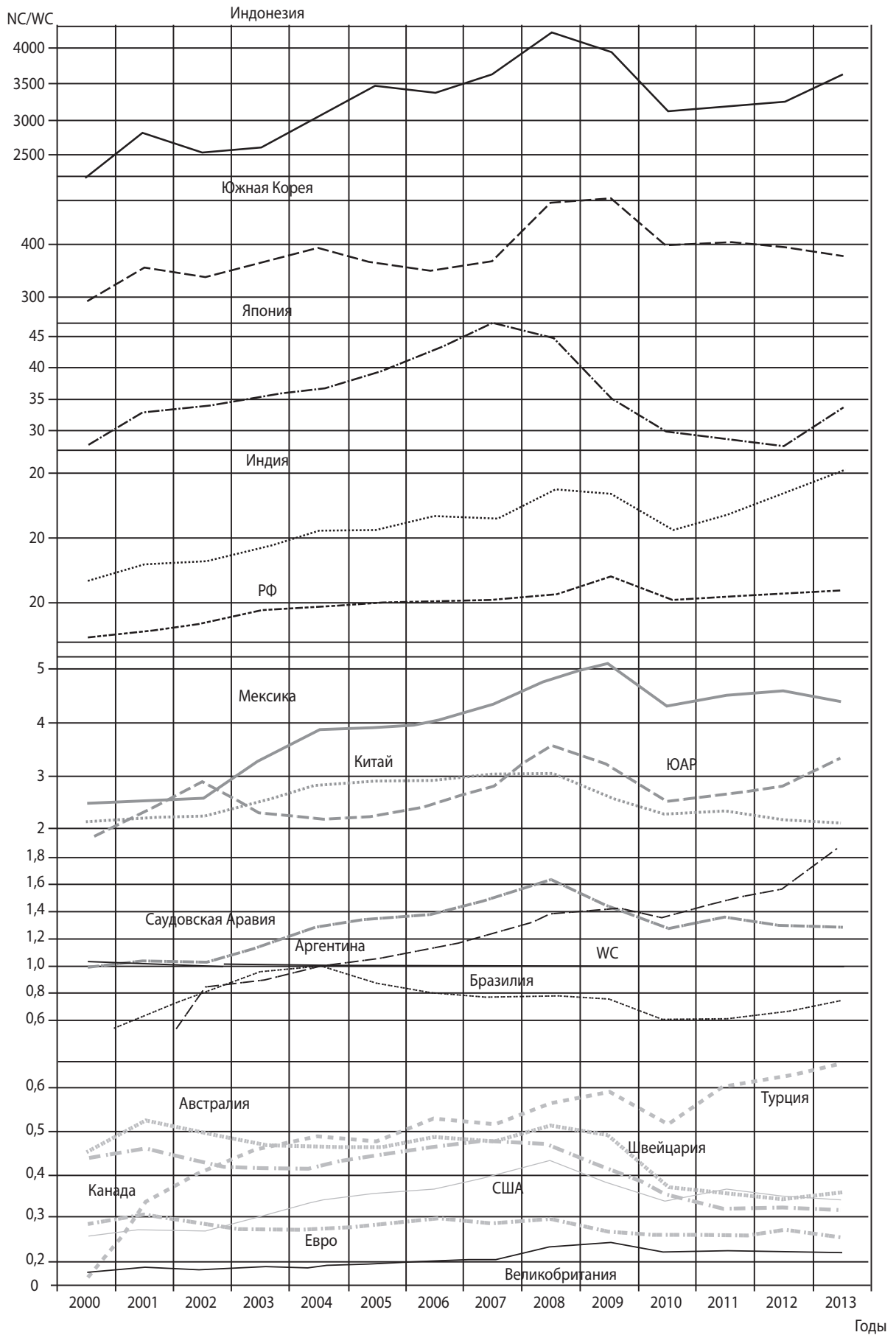

Рис. 2. Курс национальных валют к WC

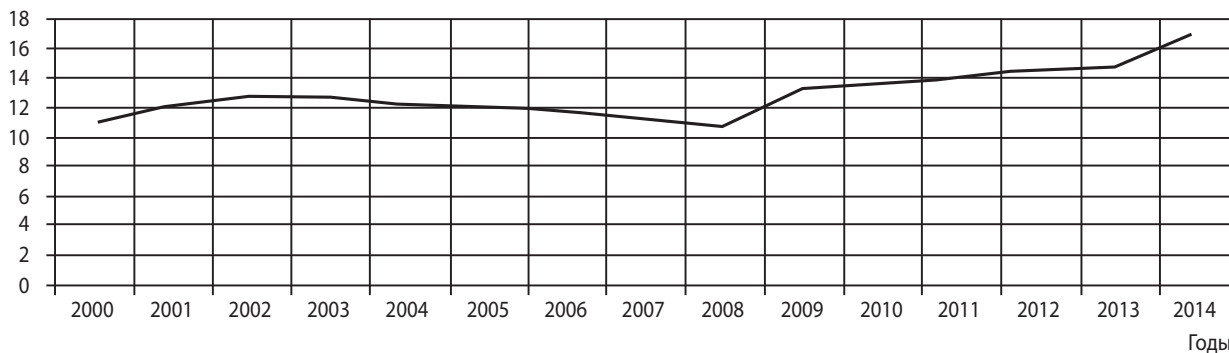

Рис. 3. Курс RC / \$США

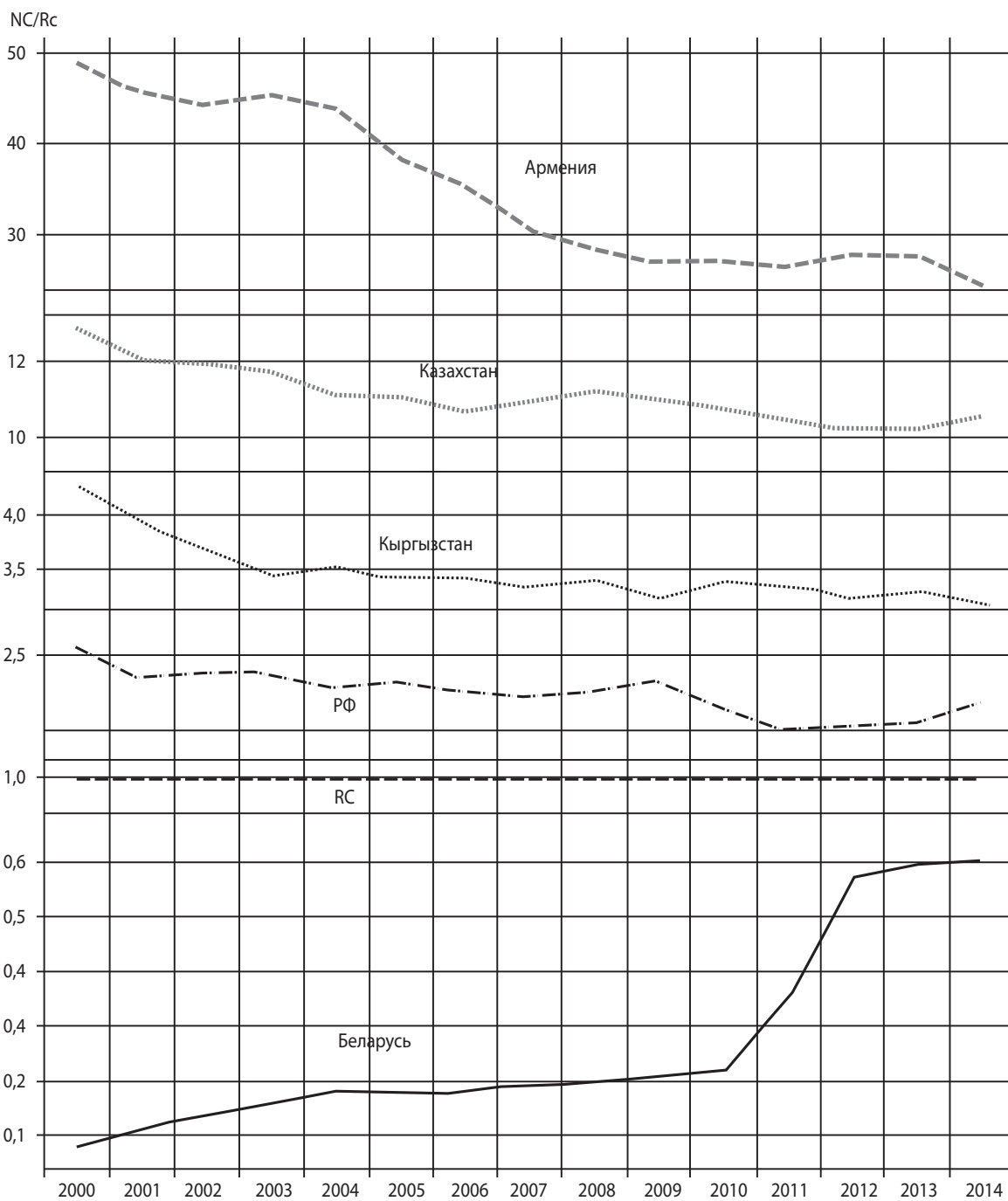

Рис. 4. Котировки национальных валют к RC

щество, что не имеет собственной курсовой динамики, поскольку формируется встречными динамиками валют корзины, а следовательно, является более устойчивым, чем любая национальная валюта. В этом качестве корзиновый якорь может рекомендоваться в качестве мировой валюты или региональной валюты на замену менее устойчивым национальным валютам (доллару, евро, золоту).

ЛИТЕРАТУРА

1. FINQUINT [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.finquint.info/kak-otritsatelnyie-stavki-i-programmyi-qe-vliiyayut-na-valyutyi-i-neft-valyutnyie-voynyi-novyiy-raund/>
2. Mundell R. F. A Theory of Optimal Currency Areas / R. F. Mundell // *The American Economic Review*. – 1961. – Vol. 51 Sept., No. 4. – P. 657–659.
3. Melitz J. The theory of optimum currency areas, trade adjustment, and trade / J. Melitz // *Open Economies Review*. – 1996. – Vol. 7, No. 2. – P. 99.
4. Окампо Х. А. Для специальных прав заимствования настал особый момент [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://finance.liga.net/economics/2015/11/5/opinion/45650.htm>
5. Хмелевская Н. Г. Диалог по запуску Пула условных валютных резервов БРИКС стартовал / Н. Г. Хмелевская // Портал МГИМО [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mgimo.ru/news/experts/document270336.phtml>
6. Вести. Экономика [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.vestifinance.ru/articles/41193>
7. IndexMundi : официальный сайт [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.indexmundi.com/>
8. Мировой Банк : официальный сайт [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?page=3> ; <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>

REFERENCES

- FINQUINT. <http://www.finquint.info/kak-otritsatelnyie-stavki-i-programmyi-qe-vliiyayut-na-valyutyi-i-neft-valyutnyie-voynyi-novyiy-raund/>
- IndexMundi : ofitsialnyy sayt. <http://www.indexmundi.com/>
- Khmelevskaya, N. G. "Dialog po zapusku Pula uslovykh valiutnykh rezervov BRIKS startoval" [Dialog to launch conventional Pula currency reserves of the BRICS started]. Portal MGIMO. <http://www.mgimo.ru/news/experts/document270336.phtml>
- Melitz, J. "The theory of optimum currency areas, trade adjustment, and trade" *Open Economies Review* vol. 7, no. 2 (1996): 99-.
- Mundell, R. F. "A Theory of Optimal Currency Areas" *The American Economic Review* vol. 51 Sept., no. 4 (1961): 657-659.
- Mirovoy Bank : ofitsialnyy sayt. <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?page=3>; <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>
- Okampo, Kh. A. "Dlya spetsialnykh prav zaimstvovaniya nastal osobyy moment" [For special drawing rights has come a very special moment]. <http://finance.liga.net/economics/2015/11/5/opinion/45650.htm>
- "Vesti. Ekonomika" [News. Economy]. <http://www.vestifinance.ru/articles/41193>